

**Títol: ESTRUCTURA SOCIAL I ACCIO COLLECTIVA: LA LOGICA DE
L'ACCIO SINDICAL**

Director: Salvador Giner

UNIVERSITAT DE BARCELONA

**DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I METODOLOGIA DE LES
CIENCIES SOCIALS**

TESI DOCTORAL PRESENTADA PER:

Salvador Aguilar Solé

Barcelona, Maig 1994

"No hay que hacer nada, sólo hace falta abrir los oídos, los ojos, y andar. No necesitas reflexionar. Entonces, cuando vuelvas a casa, eso estará en lo que escribas ... si uno se hace independiente o es independiente. Si está tenso y es idiota o se esfuerza por algo, nunca surgirá nada. Si uno vive su vida, no tendrá que hacer nada para ello, todo le vendrá por sí mismo y se reflejará en lo que haga. Eso no se aprende."

Thomas Bernhard

"Workers may become a conservative force similar to nineteenth-century peasants in Western Europe, anxiously clinging to the limited gains they have achieved at great cost, and fearful of forces in the modern world that threaten them. As long as capitalism works tolerably well, that could be the predominant trend. But there is no guarantee that capitalism will continue to work that way. In response to new and severe strains, equipped with a wider cultural horizon, industrial workers could generate a surge of popular inventiveness culminating in a wholly new diagnosis and remedy for social ills."

Barrington Moore Jr. (1978:479)

PRESENTACIO I AGRAIMENTS

El treball que presento és un model sociològic per analitzar un cas particular de l'acció col·lectiva dels treballadors. I és el fruit d'una pila d'anys d'investigació empírica i reflexió teòrica sobre la vinculació entre estructura social, classes, interessos i acció col·lectiva. Abans de presentar-lo voldria sintetitzar en unes poques paraules les moltes influències que m'han portat en aquesta direcció i que han induït allò que de valuos pugui tenir el treball així com, més important, el meu trajecte com a "individu moral".

Les influències intel·lectuals es barregen amb les personals. Pertanyo a una generació que no va poder formar-se intel·lectualment al país; i això, vist en perspectiva i prenent en compte les moltes experiències personals produïdes per aquest exili voluntari és quelcom que, irònicament, haig d'agrair al franquisme. El decantament de la curiositat intel·lectual, l'"especialització", va començar per influència dels meus primers mestres en sociologia i economia política - i també amics- el sociòleg hongarès Emil Oesterreicher i l'economista canadenc Stephen Hymer. I un cop enfocat, les moltes influències rebudes es poden sintetitzar en quatre de molt poderoses, dues directes i dues indirectes. Paul Sweezy va ser el meu primer i veritable mestre, i va ensenyar-me que la recerca activa d'una "societat racional", no solament no està renyida amb la passió per la indagació rigorosa i l'ús de la ciència social per a comprendre el món, sinó que les exigeix. Edward Thompson em va transmetre una sana dosi d'indignació moral i distanciament irònic, de manera que -amb ell- vaig aprendre a protestar i sobreviure; i pel que fa al treball intel·lectual, a prestar atenció renovada a les mediacions de tipus cultural i moral sense les quals no és possible estudiar i entendre les relacions i els fenòmens col·lectius. Els sociòlegs Barrington Moore Jr. i Frank Parkin, finalment, a distància, a través dels seus textos, han estat una influència indirecta de molt pes.

Pel que fa l'entorn més pròxim en què he elaborat el treball que presento, aquí també les influències intel·lectuals es barregen amb les personals. Haig d'assenyalar l'estímul permanent rebut de persones com Salvador Giner -del qual ha sigut un privilegi tenir-lo de director de tesi- i Alfons Barceló; i la coincidència vital plena amb tres grans amics amb els qui, a més, ha estat un plaer treballar plegats: Antoni Aponte, Jordi Roca i Carlos Zeller. Pel que fa en concret als treballs d'investigació sobre les organitzacions dels treballadors, dels quals aquesta tesi és un producte, haig d'agrair una llarga i profitosa sessió de treball amb Charles Sabel; la cooperació de Peter Lange per obtenir bons consells i certs textos introbables a les biblioteques del país; i les converses i correspondència ocasionals sobre la qüestió amb Philippe Schmitter, Robert Fishman i James Petras. I agrait, sobretot, al miracle de la identitat profunda i la relació entre iguals amb una sociòloga a la qual, primer, em va unir l'atzar -en forma d'oposicions- i després la necessitat -de compartir la vida-, María Trinidad Bretones. Finalment, haig d'agrair a Jordi Porta el seu ajut per fer aquest text més comprensible i, des de fa anys, el seu amistós encoratjament intel·lectual.

Durant anys he tingut una segona professió, la d'editor. I sempre he llegit amb curiositat, a més lògicament dels textos, les "presentacions i agraïments" dels llibres que passaven per les meves mans. Invariablement avorrits. Recordo, però, la ironia de dues d'aquestes presentacions. Una d'E.P. Thompson, a la qual ja he fet una referència indirecta. I una altra de Jerome Bruner; a l'igual que ell, faig responsables a tots els citats dels encerts i errors del meu text.

(I) INTRODUCCIO:CONTINGUT DEL TREBALL..... 1**Part I • ESTRUCTURA SOCIAL I ACCIO SINDICAL****(II) PARAMETRES DE LA INVESTIGACIO I ESTIPULACIONS
DEL MODEL..... 11**

- (1) Definició del problema: l'acció col·lectiva de
les organitzacions sindicals modernes..... 13
- (2) Les condicions del model..... 22
  - (2.1) Primera estipulació: Sindicalisme de classe..... 23
  - (2.2) Segona estipulació: Confederacions sindicals..... 30
  - (2.3) Tercera estipulació: Capitalisme avançat..... 36

**(III) EL SISTEMA SOCIAL: ELS SINDICATS AL
CAPITALISME AVANÇAT..... 38**

- (1) Estructures socials complexes..... 41
- (2) Quatre 'sistemes socials' capitalistes..... 43
- (3) Les societats del capitalisme avançat..... 47
- (4) Les transformacions internes del capitalisme avançat..... 54
  - (4.1) Postindustrialisme..... 54
  - (4.2) Prosperitat i crisi: les adaptacions al cicle econòmic
de la segona postguerra..... 57
- (5) L'acció sindical en condicions de capitalisme avançat..... 71

**(IV) ELSISTEMA INDUSTRIAL: ELS SINDICATS I LES
RELACIONS LABORALS..... 75**

- (1) La natura de les relacions laborals en els sistemes
industrials moderns..... 77
- (2) Les relacions laborals com a conflicte
posicional..... 81
- (3) Els components del sistema de relacions laborals..... 82
- (4) Els interessos propis de l'intercanvi laboral..... 85
- (5) Els sindicats com a actors laborals..... 92
- (6) Pluralisme neocorporativista: les relacions
laborals al capitalisme avançat..... 97

(V) EL SISTEMA POLITIC: ELS SINDICATS COM A ACTORS.....	106
(1) Interessos.....	110
(1.1) Enfocament pluralista.....	112
(1.2) Enfocament conflictivista.....	115
(1.3) Reconsideració del concepte d'interés.....	116
(1.4) Les dimensions dels interessos: replantejament previ al model.....	125
A. El concepte d'interés, redefinit.....	125
B. Poder i influència: les relacions entre interessos i activitat política.....	131
C. Percepcions, interessos, ideologies.....	135
D. Treballadors, sindicats i interessos.....	145
(2) Democràcia liberal.....	149
(2.1) Què es una democràcia liberal.....	151
(2.2) Precisions.....	154
(3) Política poliàrquica: el procés de presa de decisions.....	161
(4) Política poliàrquica: l'organització social del conflicte.....	173
(4.1) Un joc sense perdedors absoluts.....	177
(4.2) El "filtre" poliàrquic.....	180
(4.3) L'arbre de l'acció política poliàrquica.....	182
(4.3.1) Estructura social i acció política: relacions.....	182
(4.3.2) La falàcia dels "grups de pressió".....	197
(4.3.3) L'arbre de l'acció política.....	201
(5) Sindicats i sistema polític: recapitulació.....	216
(5.1) Una nota de reconeixement i crítica al model de Dahl.....	216
(5.1.1) El contingut teòric de la noció de "poliarquia".....	216
(5.1.2) L'incomode maridatge entre els dos sentits de "poliarquia".....	221
(5.1.3) Cap una reformulació conceptual: poliarquia o pluralisme oligàrquic?.....	222
(5.2) L'actor sindicat dins el conflicte poliàrquic.....	229
(5.2.1) Els sindicats en el conflicte poliàrquic.....	229
(5.1.2) La tesi de la "posició estructuralment subprivilegiada".....	232

Part II: MODEL• LA LOGICA DE L'ACCIO SINDICAL

(VI). L' ARGUMENT, EN SINTESI.....	247
(VII) UNA TEORIA DE LES ORGANITZACIONS	
D'ACCIO COLLECTIVA.....	266
(1) Identificació de l'objecte: les organitzacions d'acció col.lectiva:	
(1.1) Natura i característiques.....	267
(1.2) Diferenciació	271
(1.3) Funció social	284
(1.4) Les organitzacions d'acció col.lectiva com objecte d'investigació.....	293
(2) Enfocaments per a l'estudi de les organitzacions d'acció col.lectiva.....	296
(2.1) Els models de tria racional.....	298
(2.2) El model dels béns públics.....	300
(2.3) El model de la conformitat normativa.....	303
(2.4) El model dels vincles afectius.....	306
(2.5) El model plurimotivacional.....	308
(2.6) El model de les OAC com a sistemes socials.....	309
(2.6.1) El model de les dues lògiques: Schmitter, Streeck i Offe.....	317
(2.6.2) El model de la mobilització: Charles Tilly.....	322
(3) Una teoria de les organitzacions d'acció col.lectiva.....	345
(3.1) Contextos externs.....	346
(3.2) Economia interna.....	347
(3.3) Ordre polític intern.....	352
(3.4) Excursus: models operacionals i tipus d'organització.....	355
(3.5) Ordre polític extern.....	357
(3.6) Conclusió.....	359

(VIII) LA INTERACCIÓ AMB L'ENTORN: «QUE FAN» LES ORGANITZACIONS SINDICALS.....	363
(1) La lògica de pertinença de les organitzacions sindicals.....	366
(2) La lògica d'influència de les organitzacions sindicals.....	374
(2.1) Relació sindicat/empresariat-organització patronal.....	381
(2.2) Relació sindicat/organismes estatals.....	382
(2.3) Relació sindicat/ partits polítics.....	383
(3) El model de les dues lògiques de l'acció sindical.....	384
(4) La conducta estratègica.....	387
(IX) CONDUCTA ESTRATEGICA I ASSOLIMENT D'OBJECTIUS: «COM HO FAN» LES ORGANITZACIONS SINDICALS.....	400
(1) Els "interessos" de l'organització sindical.....	401
(2) Una mesura de l'enfortiment d'un sindicat.....	405
(3) Mecanismes a l'abast del sindicat per millorar la posició relativa.....	408
(4) Organitzacions i incentius.....	409
(5) Organitzacions sindicals i incentius.....	415
(6) Lògica de pertinença: recursos versus incentius.....	418
(7) Lògica d'influència: beneficis organitzatius (i incentius) versus restriccions (i desincentius).....	420
(8) L'acció sindical i el sistema d'incentius.....	423
(9) Els components del sistema d'incentius.....	424
(10) Model de síntesi: 1) L' especificitat dels tipus d'incentius que operen a l'acció sindical.....	429
(11) Model de síntesi: 2) "Com ho fan" les confederacions sindicals.....	433
(X) UN MODEL DINAMIC DE L'ACCIO SINDICAL. Una nota sobre les conjuntures crítiques i el càlcul d'oportunitats i restriccions.....	437
(1) Transformacions del contextos.....	439
(2) Canvi incremental i adaptació rutinaria.....	441
(3) Canvi estratègic i conjuntures crítiques.....	444
(4) El sistema d'incentius com un mecanisme d'adaptació al canvi.....	450
(5) Tendències d'adaptació al canvi.....	458
BIBLIOGRAFIA CITADA.....	461

INDEX DE DIAGRAMES I TAULES

- (1) Estructura organitzativa general del sindicalisme (p. 31)
- (2) El fordisme com una era industrial. (p. 53)
- (3) Creixement econòmic de llarg termini dels països avançats, 1820-1973 (p. 59)
- (4) La caiguda del creixement, 1960-1989 (p. 60)
- (5) Dualització: tipologia de Piore sobre la segmentació del mercat de treball (p. 65)
- (6) Classes socials i mercats de treball a les societats avançades (p. 67)
- (7) Capitalisme organitzat i desorganitzat (p. 70)
- (8) Comparació dels interessos bàsics que operen en el procés de treball i dels principals procediments per fer-los avançar (p. 86)
- (9) Estat capitalista i relacions laborals: estructures i estratègies contraposades (p. 100)
- (10) Relacions entre interessos objectius i interessos subjektius (p. 119)
- (11) Enfocament tridimensional de les relacions entre interessos, poder i influència (p. 133)
- (12) Determinació d'interessos i de gammes de preferències (p. 137)
- (13) Connexiones entre estructura social i conducta individual segons Elster (p. 141)
- (14) La poliarquia i els règims polítics segons Dahl (p. 153)
- (15) Poliarquia amb participació política (p. 160)
- (16) El "decision-making" segons Easton (p. 163)
- (17) El procés de formacions de les polítiques segons Domhoff (p. 168)
- (18) El "decision-making" d'Easton modificat per Domhoff (p. 170)
- (19) Els components bàsics de l'estructura social dels països avançats (p. 184-5)
- (20) Punts nodals de la política dels interessos: discriminació del contingut del "filtre" (p. 199)
- (21) L'arbre de l'acció política poliàrquica (p. 202)
- (22) Estat i interessos de classe: teoria de Crouch dels avantatges inherents (p. 234)
- (23) Maximització d'afiliació en organitzacions de classe (p. 241)
- (24) Les dues lògiques de l'acció col·lectiva de les organitzacions de classe (p. 243)
- (25) El model de l'acció sindical d'una confederació de classe (p. 252)
- (26) Els tres circuits d'intercanvi del model de l'acció sindical (p. 263)
- (27) Tipus d'organització en una societat avançada (p. 272)
- (28) Diferenciació de les organitzacions d'acció col·lectiva segons el tipus d'acció practicada (p. 275)
- (29) Diferenciació de les organitzacions d'acció col·lectiva segons el tipus d'acció practicada: fixació de tendències estructurals pel que fa l'organització (p. 279)
- (30) Diferenciació de les organitzacions d'acció col·lectiva segons el tipus d'acció practicada i funció social que satisfà preferentment

- l'organització (p. 295)**
- (31) Les "lògiques" rivals de l'acció associativa que afecten les propietats organitzacionals (p. 319)**
  - (32) Les dues lògiques i els interessos, segons Offe (p. 321)**
  - (33) L'acció col·lectiva com a funció d'amenaces i oportunitats (p. 332)**
  - (34) Efecte asimètric de les amenaces i les oportunitats (p. 334)**
  - (35) Model de mobilització de Tilly (p. 337)**
  - (36) Condicions per a l'acció col·lectiva de Tilly (contendent "corrent") (p. 339)**
  - (37) Condicions per a l'inacció col·lectiva de Tilly (contendent "corrent") (p. 341)**
  - (38) Connexió del model de mobilització de Tilly i el model de les dues lògiques (p. 344)**
  - (39) Relacions entre components externes i organitzacionals d'una DAC (p. 347)**
  - (40) Relacions entre els components de l'economia interna d'una DAC (p. 352)**
  - (41) Relacions entre els components de l'ordre polític intern (p. 354)**
  - (42) Diferenciació de les organitzacions d'acció col·lectiva segons tipus d'acció practicada i aplicació dels models operacionals (p. 356)**
  - (43) Relacions entre els components de l'ordre polític extern (p. 359)**
  - (44) Les dues lògiques de l'acció col·lectiva i els models operacionals. (p. 360)**
  - (45) La lògica de pertinença d'un sindicat de classe (p. 373)**
  - (46) La lògica d'influència d'un sindicat de classe (p.379)**
  - (47) Les restriccions que operen sobre les estratègies dels sindicats (p.390)**
  - (48) El context interpretatiu de les organitzacions sindicals (p. 396)**
  - (49) La conducta estratègica d'una confederació sindical (p. 398)**
  - (50) El marc de l'efectivitat organitzacional d'un sindicat (p. 404)**
  - (51) El model de l'acció sindical i els intercanvis amb els contextos (p. 416)**
  - (52) Especificitat dels tipus d'incentius que operen a l'acció sindical (p. 429)**
  - (53) El "sistema d'activitat" que estructura l'acció sindical de les confederacions (p. 436)**
  - (54) Efectes d'una conjuntura crítica sobre el sistema de l'acció sindical (p. 446)**
  - (55) Incentius, impacte sobre la base social i tipologia d'organitzacions sindicals (p. 453)**

INTRODUCCIÓ: CONTINGUT DEL TREBALL

Durant uns anys he dedicat un esforç intel·lectual continuat a observar, i tractar d'entendre, la lògica de l'acció col·lectiva de certs grups socials: principalment treballadors, d'una banda, i empresaris de l'altra. I he observat, i investigat, fenòmens particulars d'acció col·lectiva com ara vagues, formació de reivindicacions, pactes socials, pressions organitzades per influir en organismes públics, etc. Com és lògic, ràpidament vaig comprendre que un eix fonamental per analitzar l'acció consistia a entendre -abans que res o bé alhora- l'organització. I que per a l'anàlisi sociològica empírica de les activitats d'empresaris o de treballadors en defensa dels seus interessos, calia establir models teòrics complexos que articuessin satisfactòriament ambdues dimensions -i les relacionessin sistemàticament amb estructures socials més àmplies com ara el sistema industrial o el sistema polític. Vaig constatar, finalment, que la sociologia en particular, però en general les ciències socials, són clarament deficitàries en models complexos d'aquest tipus.

El treball que aquí es presenta deriva d'aquesta preocupació intel·lectual. La seva pretensió és contribuir a pal·liar l'esmentat dèficit teòric i, en concret, proposar un model abstracte que permeti sistematitzar les complexes relacions entre interessos particulars, interessos de grup, acció col·lectiva i organització pel que fa a un cas específic: els sindicats de treballadors. És satisfactori encarar l'estudi de l'acció sindical com una «activitat de pressió»? Són les organitzacions sindicals «governos privats» o oligarquies per disciplinar la base social? Cal entendre la seva activitat com una resposta corporativa davant de certs interessos amenaçats o, al contrari, com una activitat política que dona legítima expressió a una mancança dels treballadors? Els sindicats, són actors laborals o actors polítics? Per què les estratègies dels sindicats són, a la pràctica, tan variables? Com s'ha d'encarar l'estudi sistemàtic d'aquestes transformacions estratègiques? Estan relacionades amb els interessos dels treballadors o amb els desitjos de poder o fins amb els interessos privats de les direccions sindicals?

El model que proposem pretén establir unes eines teòriques per donar respostes fundades, i empíriques, a preguntes com aquestes. Però, què cal entendre per «model» i per «model teòric»? Seguint usos

convencionals d'aquests termes, l'estructura conceptual i metodològica d'aquest treball es pot exposar breument en quatre passos; allò que pretenem definir és:

a) Un model, o representació esquemàtica i abstracta del conjunt de relacions que afecten el fenomen seleccionat (l'acció col·lectiva dels sindicats).¹

b) Un model teòric, o representació abstracta destinada a organitzar analíticament els fenòmens observables (l'acció sindical) per tal de produir explicacions.²

c) Expressat mitjançant un conjunt de conceptes, que tenen significats específics -que s'expliciten- en el context del model teòric proposat.

d) Un model teòric operacional, o representació abstracta que fa explícits conjunts de procediments per adequar els conceptes teòrics i els fenòmens empírics observables.³

Sintetitzem el contingut de la investigació:

1. L'objectiu del treball que presentem és elaborar un model sociològic apropiat per a l'anàlisi de l'acció sindical en condicions de capitalisme avançat.

Allò que es presenta no és una investigació empírica sinó un model teòric que, com acabem d'assenyalar, permeti orientar amb garanties els treballs empírics, en concret sobre l'acció sindical. No obstant aquest objectiu específic, el model desenvolupat té l'aspiració, més àmplia, de proporcionar secundàriament esquemes teòrics aplicables a altres variants de l'acció col·lectiva organitzada. Aquest és un resultat inevitable del nostre enfocament i decisió metodològica: pel que fa l'acció col·lectiva, i específicament l'acció sindical, mantenim com a supòsit de partida que no

¹ Un model, seguint Macpherson (1981:11), es pot definir més precisament com «*una construcció teòrica, destinada a exhibir i explicar las relaciones reales, que subyacen a las apariencias, existentes entre los fenómenos que se estudian o en el interior de cada uno de ellos*».

² Knoke (1990:48) ho amplia així: «Una estructura teòrica és un "mecanisme" que dona compte satisfactoriament de la natura dels fenòmens considerats mitjançant relacions entre conceptes, ja siguin explícitament causals o merament associatives. La teoria proporciona una explicació sistemàtica, o base lògica, per a certes observacions empíriques.»

³ Com suggereix Knoke (1990:49) pel que fa aquesta connexió entre conceptes teòrics i mesures operacionals (variables), «les definicions analítiques han d'expressar-se en termes fàcilment aptes per a la seva traducció operacional. Així, quan els conceptes són substituïts per variables, les proposicions empíriques resultants retenen un isomorfisme amb les proposicions teòriques. Alguns analistes es refereixen a la representació operacional d'una teoria com el model d'aquesta».

és possible aprehendre el seu contingut i el seus efectes socials sense una consideració sistemàtica de l'estructura social en la qual s'insereixen; l'anàlisi -teòrica i empírica- ha d'estar dirigida des de les interrelacions pautades que s'estableixen entre les dues: l'estructura social i l'acció col·lectiva. L'efecte final, per tant, ha estat que, per tal de proposar models d'interrelació sistemàtica entre l'acció dels sindicats i alguna estructura social (de forma destacada, el sistema polític) hem definit esquemes teòrics també aplicables a altres formes d'acció organitzada. Aquest és el fil conductor que es troba a l'origen de la gestació d'aquesta tesi doctoral.

La investigació desenvolupada a tal fi ha procurat prendre en consideració totes les orientacions teòriques -rellevants de cara a l'objectiu esmentat- de la sociologia contemporània; i arrenca de la constatació que aquesta no disposa d'un model detallat d'aquestes característiques. Per desenvolupar la investigació, s'estableixen tres estipulacions o presupòsits inicials que delimiten l'aplicabilitat del model resultant: aquest es refereix a un tipus particular de sindicat (de classe); un nivell organitzatiu (les organitzacions de cúpula o confederacions); i unes condicions històriques i societàries definides (les pròpies de les societats avançades dels països de l'OCDE).

2. L'objectiu de la investigació no és qualsevol sindicat, doncs, sinó les grans confederacions formades al si dels sindicats «de classe» a l'època contemporània. En conseqüència, pel que fa l'acció sindical, la dimensió que aquí es considera és, sobretot, la del sindicat com a actor social i polític, atès que és aquesta dimensió la que millor defineix l'activitat de la forma organitzativa de cúpula o confederal d'aquestes associacions.

El treball que es presenta, a diferència de molts dels esquemes teòrics disponibles per a l'estudi dels sindicats i l'acció sindical, no té una orientació estrictament microsociològica. Dit en altres paraules, si bé aquesta també es pren en consideració, la investigació no es concentra únicament en l'activitat d'aquestes organitzacions considerada com a actor a les relacions laborals, per se, «autònomament», en una visió interna de l'acció sindical. Aquesta ens portaria, per exemple, a considerar sobretot les grans variables que organitzen l'acció d'aquestes associacions voluntàries: les reivindicacions, els incentius a l'afiliació, l'estructura organitzativa, les relacions de poder internes, la cultura del grup, l'orientació ideològica

d'aquest, etc. Una perspectiva, en allò fonamental, típica de la sociologia del treball.

La selecció del nostre objecte ens col·loca en una perspectiva teòrica diferent. L'acció sindical que encapçalen les grans confederacions modernes dels països avançats focalitza l'anàlisi sociològica en la interacció entre actors socials i polítics que operen dins el complex entramat de representació d'interessos que, a les democràcies liberals contemporànies, canalitza la part segurament més substantiva del conflicte social modern (el sistema «poliàrquic», per utilitzar el conegut concepte de Dahl i Lindblom). Aquest és un terreny propi de la macrosociologia i que necessàriament ha de prestar atenció especial a les relacions entre l'acció col·lectiva dels actors i l'estructura social. El que pretenem aquí, en resum, és ubicar amb precisió quin és el paper que tenen els sindicats com a actors polítics en les democràcies liberals, quines són les seves funcions com a mecanisme de representació dels interessos dels treballadors, i quines són les oportunitats i restriccions sistèmiques que, amb independència de la voluntat i les intencions dels actors, delimita l'estructura social per a l'acció sindical. El rerefons de la nostra investigació és el conflicte social, i específicament el conflicte d'interessos a un sistema poliàrquic modern. Des d'aquesta perspectiva, el treball s'encavalca entre la sociologia del treball i la sociologia política; i, en fer-ho, proposa esquemes teòrics que s'articulen amb les teories de la democràcia i poden, almenys residualment, contribuir a explicar els mecanismes de funcionament d'aspectes substantius de les democràcies modernes.

3. El treball s'organitza en dues parts. La Part I («Estructura social i acció sindical») examina les principals determinacions socials que incideixen sobre l'acció sindical que encapçalen les confederacions. La Part II («Model: la lògica de l'acció sindical») deriva de l'anterior i presenta el que és pròpiament un model teòric per l'anàlisi empírica de l'acció sindical d'aquestes confederacions.

4. Part I

El focus o la perspectiva que hem seleccionat (les confederacions sindicals com a actors socials i polítics) ens obliga a un recorregut complex abans d'entrar a considerar específicament -i conceptualitzar en un model- l'acció dels sindicats. Un recorregut que passa (Part I) per considerar, primer, el fenomen de l'acció col·lectiva i, segon,

l'organització institucional d'aquesta en el marc d'una democràcia liberal. Per tant, l'objecte de la nostra anàlisi és en primer lloc les relacions típiques o tendencials, sistèmiques, entre acció col·lectiva i estructura social en societats de capitalisme desenvolupat. Amb aquest fi, considerem successivament la natura dels tres sistemes principals on operen les confederacions sindicals, la forma d'inserció d'aquestes en cadascun d'ells i, finalment, les determinacions que l'estructura social (a través d'aquests tres sistemes) estableix de cara l'acció sindical. Així, analitzem primer el sistema social (capítol III) mateix: el funcionament distintiu, la lògica estructural, de les societats avançades occidentals i les implicacions sistèmiques que obren per a l'acció sindical conjunts definits d'oportunitats i restriccions. Considerem després el sistema industrial (capítol IV) d'aquestes societats i els conjunts d'oportunitats i restriccions que s'obren per als sindicats com a actors que són de les relacions laborals dins un sistema industrial avançat. Finalment, i atesa l'important dimensió de les confederacions com a actors polítics, considerem amb especial cura el sistema polític (capítol V) distintiu amb què operen les societats avançades de l'OCDE.

El treball se centra aquí a identificar els conjunts d'interessos que operen en les relacions laborals; la traducció organitzada d'aquests interessos en el terreny polític; i els mecanismes bàsics de les democràcies liberals per atribuir veu a uns i altres. S'analitzen a continuació, específicament, els dos processos centrals de la política poliàrquica: com es prenen les decisions i com s'organitza institucionalment el conflicte d'interessos; i es proposen esquemes conceptuals detallats per orientar l'estudi dels dos processos. Finalment, es posa en relleu el paper que estructuralment (derivat dels processos de presa de decisions i d'organització del conflicte social) correspon a les confederacions sindicals com a organitzacions de representació d'interessos. El punt central que mostra el nostre argument aquí és, primer, que aquestes organitzacions ocupen -per determinacions sistèmiques- posicions perifèriques i limitades, que s'especifiquen, dins els dos processos; segon, que la seva activitat no és de cap manera reduïble a la d'un «grup de pressió» o un «grup d'interès»; i tercer, que la forma característica d'organització del conflicte a les democràcies avançades s'ha d'entendre, contràriament a l'argument d'estudiosos qualificats com Dahl i Lindblom, no com una «poliarquia» de caràcter democràtic sinó com una variant d'oligarquia pluralista que estableix fortes barreres a la democratització efectiva del sistema social. Els sindicats, considerats com a actors socials i polítics, operen en uns

sistemes -social, industrial i polític- configurats per adaptar un pla de govern democràtic a una societat de classes. El nostre argument revisa i critica les diferents versions de la teoria dels grups de pressió, o grups d'interès; mostra la inadequació i les limitacions d'aquest enfocament; i proposa un marc teòric alternatiu més apropiat per analitzar les organitzacions de representació d'interessos.

5. Part II

Una vegada establert el joc de relacions i determinacions mútues entre estructura social i acció col·lectiva, i un cop especificat un marc teòric general per a ubicar-les amb fonament, el nostre segon objecte central ha estat, a la Part II, elaborar un model teòric per a l'anàlisi operativa i empírica de l'acció de les confederacions sindicals. L'argument es presenta en cinc capítols.

Al capítol VI avançem, en una versió concentrada o sintètica, a tall d'introducció, el model que proposem a aquesta Part II per analitzar l'acció de les confederacions sindicals. Els quatre capítols següents són els que configuren el model resultant de la investigació. Com a primer pas (capítol VII), proposem una teoria aplicable a totes les associacions voluntàries que, com els sindicats, vertebrin la societat civil en la seva vessant no orientada al benefici econòmic (per contraposició a les associacions -com ara les empreses- que tenen una orientació al lucre i segueixen una altra lògica d'acció). Els capítols VIII, IX i X apliquen aquesta teoria general al cas de les confederacions sindicals i la desenvolupen en detall al presentar un model d'anàlisi des de tres perspectives de l'acció sindical: com estructuraven les confederacions les seves activitats en relació amb els contextos on operen; com procedeixen al procés de mobilització i assignació de recursos que guia la seva activitat i estructura la seva conducta estratègica; finalment, introduïm el factor temps i proposem eines teòriques per comprendre empíricament l'acció col·lectiva i les estratègies dels sindicats en funció dels canvis que es produeixen en els entorns d'aquestes organitzacions (com ara els d'una transició política o el d'una crisi econòmica).

El capítol VII es dedica a revisar els enfocaments i les teories disponibles a les ciències socials per a l'estudi del tipus particular d'organització del qual formen part les confederacions sindicals que, seguint Knoke, anomenem «organitzacions d'acció col·lectiva». Aquestes són organitzacions formals de caràcter instrumental i que, en allò

fonamental, gestionen mitjançant eines organitzacionals un doble procés de mobilització i d'assignació de recursos per a la producció de «bens» col·lectius dirigits a satisfer interessos dels membres de la base social de l'organització. El nostre argument central subratlla que és completament inadequat l'estudi d'una o de diverses formes d'acció col·lectiva sense una comprensió teòrica prèvia, o almenys paral·lela, de la lògica d'acció col·lectiva de les organitzacions que vertebrèn aquesta: els individus que participen en una acció col·lectiva ho fan, gairebé universalment, dins de contextos organitzacionals que defineixen lògiques col·lectives que es superposen o superimposen a les lògiques individuals. Analitzem aquí, primer, la natura d'aquestes organitzacions d'acció col·lectiva, a la vegada que establim una tipologia interna que permeti diferenciar entre formes diverses d'acció col·lectiva (entre la d'un sindicat, posem per cas, i un col·legi professional). A continuació revisem els principals models disponibles per al seu estudi. D'una banda, els models clàssics i més influents en diverses ciències socials, com ara el de la racional, el dels béns públics, el de la conformitat normativa i el dels vincles afectius. D'altra, els que s'han desenvolupat a la sociologia contemporània i, segons el nostre parer, presenten un instrumental més adequat per a l'anàlisi de les organitzacions d'acció col·lectiva considerades, no com a meres eines organitzacionals, sinó com a sistemes socials a petita escala: el «model de les dues lògiques» d'Schmitter, Streeck i Offe, entre d'altres; i el «model de la mobilització» de Charles Tilly. Finalment, es proposen quatre models operacionals senzills d'aplicació general en una anàlisi sociològica d'aquestes organitzacions d'acció col·lectiva que suggereixen com encarar l'estudi de les quatre àrees bàsiques d'activitat: entorns externs, economia interna, ordre polític intern i ordre polític extern.

El capítol (VIII) defineix un model teòric per analitzar l'interacció dels sindicats i els entorns o contextos de l'acció sindical, és a dir, per entendre «què fan» les confederacions sindicals com un conjunt coordinat i interdependent d'activitats. L'acció col·lectiva que aquestes organitzen no és un procés unívoc ni senzill. Les seves activitats s'estructuren seguint lògiques definides que el model identifica tot desenvolupant els esquemes avançats per Schmitter i altres i per Tilly. El punt central que mostra la nostra presentació és que el conjunt d'activitats que configuren l'acció sindical s'organitza seguint dues lògiques interdependents: una de pertinença, que s'orienta a articular una mobilització de recursos (materials i morals) procedents de la base social, i

que obté de l'organització un conjunt de bens selectius (identitat, «veu», assessorament laboral, etc.); i una altra d'influència, que organitza l'assignació de tals recursos en els contextos externs a l'organització (la política econòmica, l'Estat, etc.) per tal de produir un conjunt de béns (col·lectius i públics, per a la base social; i organitzacionals per al propi sindicat) que configuren els objectius de l'organització i de l'acció col·lectiva.

El capítol IX es dedica a analitzar aquesta estructura d'activitats que configura l'acció sindical des d'una perspectiva dinàmica; és a dir, a mostrar «com ho fan» els sindicats per assolir els objectius organitzacionals. El model proposa que les dues lògiques -de pertinença i d'influència- són el resultat d'intercanvis diversos: entre la base social i l'organització; i entre aquesta i els actors socials i polítics externs que regulen els límits i el ritme possibles de les transformacions del mercat de treball desitjades pels sindicats. I que aquests intercanvis es poden operacionalitzar profitosament mitjançant una teoria dels incentius, segons la qual l'actor sindicat indueix la cooperació de la base social (contribució a l'acció col·lectiva) i dels actors externs (provisió per part d'aquests de béns desitjats per l'organització) a canvi d'altres béns que el sindicat acumula en forma de recursos (per exemple, la «pau social», la contenció salarial, etc.). El model proposa que la conducta estratègica de les confederacions -en forma d'objectius, acció estable i transformacions estratègiques- s'explica sobretot a partir de l'adequació o inadequació entre els objectius organitzacionals (definites en part a partir de la interacció entre sindicat i base social) i la gamma d'incentius permissibles en cada situació.

Els capítols VIII i IX, com que presten atenció a les estructures que organitzen l'acció sindical, presenten models estàtics de les activitats de les confederacions. El capítol X introdueix el factor temps i, per tant, una perspectiva històrica i dinàmica. La hipòtesi que les estratègies sindicals son bàsicament reactives (derivada de la nostra anàlisi de la Part I) i el concepte de «conjuntures crítiques» (situacions de canvi substancial en algun dels contextos de l'acció sindical que força modificacions dels objectius organitzacionals i, per tant, de l'acció col·lectiva mateixa) serveixen per vincular el sistema d'incentius amb què opera un sindicat i els conjunts d'oportunitats i restriccions canviantes que, pel que fa l'acció sindical, són considerades per la direcció d'un sindicat. El model suggereix algunes eines conceptuals simples per analitzar la conducta estratègica d'una confederació en una perspectiva de mig-llarg

termini; i ho fa vinculant els tres eixos esmentats: els objectius organitzacionals (que depenen de les expectatives de la base social), la gamma d'incentius disponibles i el sistema d'incentius seleccionat efectivament per la direcció, i el conjunt d'oportunitats i restriccions obertes per al sindicat en cada situació històrica derivats de canvis substancials en els contextos de l'acció.

6. La presentació de la investigació en aquesta Tesi doctoral adopta un format acadèmic. No és un llibre o un text preparat per publicar-lo sinó una mena d'esborrany minuciosament preparatori d'un text per a publicació.

En conseqüència, m'he inclinat per reproduir el meu itinerari de reflexió: he sacrificat l'agilitat, l'economia expressiva i, a vegades, la primera persona per un itinerari que, bé que estrictament personal i que reflecteix la meua reflexió sobre el tema de bastants anys, segueix i identifica escrupolosament les reflexions autoritzades preexistents.

PART I

ESTRUCTURA SOCIAL I ACCIÓ SINDICAL

(II)

**PARAMETRES DE LA INVESTIGACIÓ
I ESTIPULACIONS DEL MODEL**

Com hem avançat, l'objecte d'aquest treball és proposar un model teòric complex per abordar l'anàlisi empírica de l'acció sindical. Aquesta, però, presenta moltes dimensions, tant contextuals (segons el tipus de sistema industrial on es produeix o el nivell organitzatiu del sindicat que prioritzem per a l'observació) com temporals o històriques (segons el tipus de societat que seleccionem). Aquest capítol 2 té per finalitat l'especificació precisa d'unes estipulacions analítiques: les condicions d'aplicabilitat del model que es desenvolupa posteriorment. En fer-ho, definirem també els paràmetres que delimiten la nostra investigació, és a dir, els problemes que considerem per a la seva resolució i els que deixem fora.

L'argument que segueix procedeix per passos, des de allò més senzill i general a allò més complex, d'acord amb la sàvia recomanació de Crouch (1982:14): «La teoria només pot començar amb casos simples. Si a l'estadi inicial s'admeten massa variables, els arguments esdevenen tan complicats que no diuen res en absolut.» En conseqüència, procedeix a definir de forma elemental una organització sindical i a exposar els contorns del marc de referència social i sistèmic dins els qual opera el nostre objecte. Les seccions posteriors introdueixen més variables i defineixen una noció complexa de sindicat.

II.1 DEFINICIÓ DEL PROBLEMA: L'ACCIÓ COLLECTIVA DE LES ORGANITZACIONS SINDICALS MODERNES

L'objecte d'aquest treball és establir les dimensions i la lògica de l'acció que porten a terme els sindicats. En aquesta secció delimitaré conceptualment dues nocions bàsiques per poder procedir. La primera, l'objecte de l'estudi; definirem, per tant, què és un sindicat en termes generals i a quin tipus de sindicat s'adreça el model que desenvolupem a continuació. La segona, el marc on opera l'objecte del nostre estudi; definirem, ara doncs, el tipus d'estructura social operativa per al tipus de sindicat seleccionat (l'objecte de l'estudi), com també les determinacions que els subsistemes pertinents d'aquesta estructura estableixen per a l'acció sindical.

Començarem per definir, al més precisament possible, què cal entendre aquí per "sindicat", és a dir, a quin tipus organitzacional dels múltiples que es hi ha a les estructures organitzades dels treballadors s'adreça el treball. Abans, però, per començar a indagar el nostre objecte, cal introduir una noció senzilla d'aquest tipus d'organització: els sindicats de treballadors.

Un concepte elemental i apropiat de sindicat fóra, per exemple, el que ofereix Prieto (1987:198): « *Cualquiera que sea el tipo de sindicalismo, todos ellos tienen dos rasgos comunes: se trata de organizaciones colectivas de sujetos del trabajo asalariado* ». Una altra noció senzilla que complementa aquesta podria ser la clàssica de Clegg (1985:107): « *La función básica de los sindicatos es la regulación del empleo* », definició derivada, al seu torn, de la històrica dels Webb: un sindicat és « *una asociación continua de asalariados que tiene por objeto mantener o mejorar las condiciones de su vida laboral* » (citada a Clegg, 1985:14). Una noció des de la sociologia de l'organització, més operativa a efectes d'anàlisi, és la que estableix un dels seus més destacats especialistes: Peter Blau (1963: 42-43). Aquest autor, primer, distingeix diferents tipus d'organitzacions formals segons el criteri de qui és el principal beneficiari de l'acció organitzada:

« En relació amb qualsevol organització formal es poden distingir quatre categories bàsiques de persones: 1) els membres o participants de base; 2) els propietaris o gestors de l'organització; 3) els clients o, més en general, el "públic-en-contacte", que vol dir les persones

que tècnicament són "fora" de l'organització però que, no obstant això, tenen contacte directe amb aquesta sota el rètol que sigui: pacient, client, transgressor de la llei, presoner, soldat enemic, estudiant; i 4) el públic en general, és a dir, els membres de la societat en la qual opera l'organització. Nosaltres proposem classificar les organitzacions sobre la base de "cui bono", qui se'n beneficia: quina d'aquestes quatre categories és la principal beneficiària de les seves activitats? [...]

»De l'aplicació del nostre criteri "cui bono" sorgeixen quatre tipus d'organització: 1) "associacions de benefici mutu", el beneficiari principal de les quals és el conjunt de membres; 2) "empreses de negocis", on els principals beneficiaris són els propietaris; 3) "organitzacions de serveis", on el principal beneficiari és el grup format pels clients; i 4) "organitzacions de benestar públic", on el principal beneficiari és el públic en general.»⁴

I Blau (1963:44), després, seguint aquest criteri i classificació, defineix un sindicat de la manera següent:⁵

« [...] els sindicats són associacions de benefici mutu de les quals s'espera que serveixin els interessos de la seva base. Si els líders sindicals usurpen el paper de principal beneficiari i condueixen el sindicat com si fos propietat seva per treure'n benefici personal, l'organització es troba condemnada per no servir ja les funcions pròpies d'un sindicat obrer. El mateix és cert per al cas d'un sindicat els membres del qual han estat desplaçats com a principals beneficiaris a favor del "públic-en-contacte" de l'organització -els empresaris o els seus representants-, com exemplifiquen els sindicats d'empresa o els sindicats en els quals els líders s'han "venut" a la direcció.»

Fins aquí hem vist tres de les moltes definicions elementals de què és un sindicat (quatre comptant la dels Webb). He triat aquestes perquè criden l'atenció -amb economia expressiva- sobre les quatre

4. Aquesta classificació de Blau complementa la tipologia d'organitzacions de les societats modernes de McGrew que presentem al capítol VII (vegeu p.272). La segona categoria de Blau, les empreses, correspon a la cel.la 1 de la tipologia de McGrew; i les altres tres categories, a les cel.les 3 i 4. Dels quatre tipus de Blau, només el primer i el quart tenen les característiques d'organitzacions d'acció col·lectiva; el primer correspon a les «associacions exclusives» de les cel.les 1 i 2 del nostre diagrama de la p. 279, i el quart a les cel.les 3 i 4 del mateix diagrama de tipus d'organitzacions d'acció col·lectiva.

5. En una formulació que reproduïx perquè coincideix amb una de les idees-força, desenvolupada més endavant, que se sustenten en aquest treball pel que fa als sindicats de classe.

dimensions bàsiques i universals que permeten identificar immediatament una institució com aquesta:

1. Són, abans que res, organitzacions formals.
2. Promogudes «des de baix» («organitzacions col·lectives»), és a dir, amb vincles permanents i molt directes amb la seva base social.
3. Integrades per treballadors i treballadores assalariats.
4. Orientades a defensar i fer avançar els interessos de la seva base social en el mercat de treball.

Una seqüència que podem concloure dient que els sindicats són organitzacions formals de benefici mutu segons la classificació de Blau: el beneficiari principal de les seves accions és el conjunt dels seus membres.

Aquestes organitzacions porten a terme un conjunt d'activitats, l'acció sindical, d'importància estratègica en economies industrials. Ens acostarem ara a aquesta dimensió de la qüestió perquè ens permetrà apropar les nocions elementals que acabem de presentar sobre la identitat dels sindicats a la situació d'una economia industrial avançada, un aspecte de la qüestió que anirem ampliant a mesura que el text progressi. Les activitats que componen l'acció sindical són múltiples i amb moltes dimensions, però en el fonamental s'agrupen al voltant de quatre grans paràmetres relacionats entre si. Amb aquesta paraula, paràmetres, vull significar que tot el variat conjunt d'activitats organitzades i comportaments que anomenem «acció sindical» observa uns principis organitzadors que són els que distingeixen el sindicat modern en una economia altament industrialitzada; i, d'altra banda, vull subratllar també que no és possible analitzar amb profit, des de la ciència social, aquest tipus d'organitzacions si es prescindeix d'algun d'aquests paràmetres definitoris. Les organitzacions sindicals són a la vegada:

a) Organitzacions

és a dir, organitzacions formals que operen segons una divisió del treball i seguint regles i procediments normalitzats. Com a tals organitzacions formals, i organitzacions formals de benefici mutu, es componen de quatre grans elements: primer, unes estructures burocràtiques, que observen una divisió del treball especialitzada per part de l'aparell, o conjunt de funcionaris que estructurin l'acció de l'organització; segon, un liderat; tercer, uns objectius reconeguts i públics (normalment expressats en uns estatuts); quart, una base social identificable a la qual es refereixen les activitats de l'organització.

Com desenvoluparé més avall, per analitzar la conducta dels sindicats és molt important no perdre de vista mai que, abans que res, són organitzacions, en el sentit que acabo d'esmentar, i que, conseqüentment, cerquen perdurar i en aquesta mesura desenvolupen també, a més dels interessos de la seva base social -del si de la qual han sorgit- interessos propis (de l'organització com a tal o del nucli dirigent d'aquesta).

b) Una part organitzada, com acabem de veure- d'un moviment social, el moviment obrer, que pren forma i s'articula al voltant del procés de treball assalariat.

Els sindicats són organitzacions formals, però tenen una característica definitòria absent en gairebé totes les altres organitzacions: sorgeixen dins un moviment social i -en mesures variables- en formen part permanentment. Els moviments socials, seguint el model clàssic de Blumer (1969:8), són:

«empreses col·lectives per establir un nou ordre de vida. Es gesten en una condició de neguit, i deriven el seu poder de motivació, d'una banda, de la insatisfacció amb la forma actual de viure i, d'una altra, dels desitjos i esperances d'un nou esquema o sistema de vida.»

El moviment obrer és, segons la classificació que fa Blumer, un moviment social «general»: disposa només d'un trajecte o direcció general, poc definida, malgrat es persegueix de manera persistent; i té una dimensió organitzativa relativament minsa o poc focalitzada: els sindicats i, eventualment, els partits polítics de base i orientació obrera. (Aquesta noció serà represa i aprofundida més endavant).

El que interessa aquí, senzillament, és fer notar que de la seva aparició dins el moviment obrer els sindicats deriven uns vincles permanents amb la xarxa difusa d'interacció entre treballadors que aquest moviment, com qualsevol altre moviment general, té a la seva base. Els objectius del sindicat, els més importants, acostumen a fixar-se en funció del complex de tradicions i cultura obreres resultat de la interacció dels treballadors en el procés de treball capitalista. Una relació estratègica, que desenvolupem en detall als capítols VII i VIII, definida amb precisió pel sociòleg Flanders (1985:30, cursives nostres):

«Els sindicats són una barreja de moviment i d'organització, i la relació entre ambdós és la clau per a una comprensió de la dinàmica del seu creixement. El moviment, en paraules de G.D.H. Cole, "implica un objectiu comú o, com a mínim, una comunitat d'intenció que és real i que influeix els pensaments i l'acció dels individus, àdhuc si s'aprehèn defectuosament i es bàsicament inconscient". Els membres d'un moviment s'uneixen perquè, compartint en alguna mesura els mateixos sentiments i idees, volen aconseguir les mateixes coses. Els vincles d'organització són diferents. Una organització ha de tenir mitjans efectius per assegurar que els seus membres acatin les seves decisions. Aquests mitjans són les seves sancions: les gratificacions que pot oferir i les penalitzacions que pot imposar per mantenir la disciplina interna. La unitat i el poder d'una organització depenen de la força de les seves sancions més que de l'atractiu dels seus objectius.»

c) Organitzacions especialitzades a intermediar interessos

S'accepta habitualment que els sindicats «representen» els treballadors i/o els seus interessos. La noció, però, és molt més complexa i problemàtica del que aquesta fórmula suggereix, i en aquest treball farem ampli esment a aquesta dimensió de les organitzacions de treballadors. Mencionem aquí, senzillament, que la sociologia sap ja, com a mínim a partir de Michels, que representació i control són dues cares de la mateixa activitat d'intermediar interessos. Per tant, no es pot copsar amb precisió la lògica de l'acció sindical si no es té present que els sindicats representen els interessos dels treballadors o d'un sector específic d'aquests; però sí, d'altra banda, que són organitzacions formals que tenen per especialitat intermediar: entre els propis treballadors, per definir línies d'interessos estratègics comunes; entre els treballadors i altres grups d'interessos externs a la força de treball com ara l'empresariat, o l'Estat. Els sindicats no poden dur a terme aquesta última activitat si la seva identificació amb la base de treballadors és absoluta: la seva activitat com a intermediaris d'interessos se sustenta en algun tipus de credibilitat per part dels grups externs (que els proveeixen de recursos); i aquesta credibilitat vol dir capacitat sindical que la seva base acati les decisions, però també capacitat sindical de negociar, cedir, compartir codis amb els altres interlocutors.

En suma, els sindicats, esquemàticament, porten a terme quatre operacions relacionades amb els interessos: identifiquen els de la seva base social i en tracen línies comunes (els «processen»); en fer-ho,

ajuden a configurar aquests interessos; els representen en termes socials, a l'exterior -per dir-ho així- de la comunitat formada per la força de treball; i defineixen àrees d'interès comú amb els actors externs (patronals, Estat, etc.), una condició per tal de consensuar acords. En portar a terme aquestes quatre operacions, els sindicats es col·loquen en alguna mesura -variable- dins l'instrumental de control social utilitzat per les societats industrialitzades⁶.

d) Actors socials i polítics

En un sentit general, els sindicats han estat actors socials des del seu naixement pel fet de ser vehicles organitzats d'acció col·lectiva destinats, per sobre de tot, a donar continuïtat institucional a allò que d'altra forma es únicament protesta ocasional. El concepte d'«actor social» pren, però, en contextos moderns aquest significat més particular: agents institucionals que donen veu a amplis col·lectius d'individus d'àmbit nacional per tal d'acomodar les diferències -d'interessos, sobretot, però també culturals, polítiques, etc.- i contribuir a gestionar societats cada cop més complexes. En aquest darrer sentit, es pot dir que els sindicats són actors socials només recentment, a partir del primer terç del segle XX i decididament des del període 1945-1973.

Com a actors socials, els sindicats representen institucionalment un sector de la societat i intervenen en el procés de presa de decisions. Són, per descomptat, actors laborals -a les relacions industrials- però també actors polítics. Les implicacions d'aquest paràmetre de l'acció sindical reforcen les observacions fetes en l'anterior al donar-los-hi una dimensió ampliada, societal. En funcions d'actor social, els sindicats no solament intenten representar interessos i negociar amb els interlocutors adequats, sinó que són reconeguts com a veu col·lectiva independentment de l'abast de la seva representativitat (reflectida per les taxes d'afiliació i les mesures similars), un factor destinat a transformar el paper social dels sindicats moderns.

---

⁶ Una situació que Schmitter (1983:72) caracteritza així al referir-se a les associacions d'interessos modernes: "Tocqueville non prevede ... che lo sviluppo di intermediari permanenti, specializzati e professionisti tra il cittadino e lo Stato avrebbe trasformato l' "arte d'associarsi" in una "scienza dell'organizzazione". Invece di essere semplici rappresentanti degli interessi dei membri essi sono divenuti delle istituzioni per amministrare tali interessi. Invece di restare "veicoli di una partecipazione significativa", essi sempre più sono divenuti "fornitori di servizi indispensabili". Per di più, invece di offrire "oasi di protezione" per soddisfazioni privatamente fruite, essi sempre più rappresentano "pratiche di un intervento" per coordinamenti forniti pubblicamente" (ter mes entre cometes de Selznick).

L'acció que porten a terme els sindicats moderns és una activitat complexa i té dimensions molt variades. Però totes tenen sempre a veure amb aquests quatre grans paràmetres, amb un d'ells o -més sovint- amb una combinació d'alguns o tots els paràmetres. El conjunt de les accions que emprèn l'organització i que combinen de manera diversa aquests quatre principis organitzadors l'anomenem «acció sindical».

Els quatre paràmetres assenyalats responen en realitat a quatre grans terrenys funcionals que originen la creació dels sindicats («terrenys funcionals» en el sentit de «zones de motivació» pel que fa a l'aparició d'aquestes organitzacions com a resposta a les necessitats de la força de treball). El primer paràmetre respon inequívocament al terreny funcional organitzacional: els sindicats, sigui quina sigui la meta que els ha fet sorgir, per tractar d'assolir-la abans que res han d'existir com a aparell continuat i formal d'acció col·lectiva, és a dir, com a organització. El segon paràmetre remet a un terreny funcional cultural: els sindicats -en mesura variable, lògicament- són un important instrument (segons Lockwood el més important) de la «consciència de la classe», en el sentit de vehicle que dóna continuïtat, transmet i contribueix a configurar les imatges, tradicions i subcultures que operen al si de la força de treball assalariada.⁷ Els paràmetres tercer i quart evoquen el terreny funcional de la política. Com aclareix agudament Pizzorno (1971:10), una de les tradicions de desenvolupament social i intel·lectual que condueixen a la concepció contemporània de la política assenyalada, precisament, la natura dual de la pròpia política: la política com a «policy», com administració, i «com la col·lisió entre grups i individus que cerquen els seus interessos dins les regles d'un sistema institucional particular, en altres paraules, com la recerca de fins negociables»; i la política com a «compromís total, com l'esforç per a transformar la societat com un tot, com la recerca de fins no negociables». El tercer paràmetre remet al terreny funcional de la política entesa en aquest darrer sentit: en la mesura que els sindicats contribueixen a

7. Lockwood (1962:4) assenyalava que «*el movimiento sindical [...] és el principal vehículo de la conciencia de la clase obrera*». Tawney (1964:58), tanmateix, alerta adequadament sobre les freqüents confusions dels analistes en aquest punt: cal no «confondre el fet de classe amb la consciència de classe, que és un fenomen diferent. El fet crea la consciència, no la consciència el fet. El fet pot existir sense la consciència, i un grup pot quedar marcat per característiques comunes, i ocupar una posició distintiva vis-à-vis altres grups, sense ser-ne conscient fora dels moments de tensió excepcional». Hi ha dades sociològiques suficients per pensar que, en general, els sindicats moderns tendeixen a reforçar el «fet de classe» més que la consciència; o que reforcen aquesta de manera fragmentada i ambivalent, responent justament als «moments de tensió excepcional» de Tawney. Vegeu al respecte Parkin (1971:capítol III) i Mann (1986).

configurar interessos i tracten de representar-los socialment, i en la mesura que els interessos de la força de treball no generen senzillament una recerca d'avantatges comparatius, «egoistes», sinó en alguna mesura metes d'abast «universal» o quasi universal, els sindicats representen interessos de classe i la seva activitat al respecte es política-de-compromís-total. El quart paràmetre remet al terreny funcional de la política en sentit restringit, com a administració: els sindicats, com a actors socials, contribueixen al disseny de les polítiques públiques i, en aquesta mesura, cerquen fins negociables que col·laboren a l'administració de societats complexes juntament amb altres actors socials.

Aquests paràmetres no són sempre compatibles entre si -i això ho argumentarem després més en detall-, sent aquesta una de les causes de la inestabilitat «estructural», quasi endèmica, de les organitzacions sindicals. En particular, la contradicció és freqüent entre els paràmetres tercer i quart.

Fins aquí, doncs, una caracterització sintètica del que és -en termes molt generals- un sindicat. El que es proposa aquest treball és definir un model abstracte, teòric, per analitzar des de la sociologia el conjunt d'activitats que porten a terme aquestes organitzacions en contextos contemporanis i que anomenem «acció sindical».

Abans cal, però, un altre pas previ. «Els sindicats» és una expressió suficient per a cert tipus d'estudi o discurs; però per a una anàlisi des de les ciències socials és una expressió poc precisa i, per tant, no operativa, ja que remet a realitats força o molt variades. I no és possible construir un model abstracte que doni compte simultàniament de totes aquestes variants a un cert nivell, detallat, d'anàlisi. Per posar-ho en termes concrets, la UGT confederal d'avui mateix, la secció sindical de CCOO a la SEAT, la USO de l'època franquista, el sindicat ASETMA dels maquinistes de la RENFE, el NUM afiliat al TUC britànic o la confederació sueca LO són totes «organitzacions sindicals» que compleixen les quatre dimensions bàsiques i universals de sindicat de treballadors que he mencionat més amunt: són organitzacions formals, collectives, de treballadors assalariats, que defensen interessos d'aquests en el mercat de treball. Són també, però, com sabem, associacions de caire molt diferent i de les quals no és possible establir un model comú d'acció sindical fora d'assenyalar pautes molt generals com ara la mateixa definició que acabem de recordar.

El que pretén el model que aquí es presenta (capítols 6 a 10) és construir un artefacte mental, abstracte, útil per sistematitzar i comprendre la lògica de l'acció sindical. Atesa la diversitat d'organitzacions, com acabem d'assenyalar, i per tant d'«accions sindicals» existents el que cal a continuació, abans que res, és definir un marc precís per al model; estipular les condicions sota les quals opera el model abstracte que posteriorment es presenta.

IL2 LES CONDICIONS DEL MODEL

La llista de sindicats realment existents que he esmentat a tall d'exemple és il·lustrativa de l'àmplia gamma de variació possible de les organitzacions de treballadors. És il·lustrativa també dels paràmetres de diferenciació més enllà de les dimensions generals que comparteixen tots i que he mencionat. Els criteris que regulen la diferenciació són fonamentalment tres. El primer, un paràmetre temporal o de context històric-polític: aquesta és la gran diferència entre la UGT confederal actual i la USO de l'era franquista, la diferència que explica -més que cap altra variable- el molt distint comportament i configuració dels dos sindicats. El segon paràmetre fa referència a l'abast de la base social a la qual s'adreça l'organització. No és el mateix un sindicat que s'adreça a tota la força de treball, com ara la LO sueca, que un sindicat que té per dir-ho així una clientela petita i delimitada en un subsector dels treballadors, com ara ASETMA. La «lògica de l'acció sindical» en tots dos casos és molt diferent, sobretot per aquest motiu. Finalment, el tercer paràmetre de diferenciació és organitzacional, és a dir, fa referència al nivell o ordre d'interessos als quals permet adreçar-se l'estructura d'organització que s'ha dissenyat o amb què compta el sindicat. Des d'aquesta perspectiva, aquesta és la gran diferència -a efectes d'anàlisi- entre una federació d'indústria del TUC i la secció sindical de CCOO a la SEAT, i entre aquestes i una confederació.

Aquests tres criteris que regulen la diferenciació de la «forma sindicat» organitzen en cada cas concret -pel que fa al context històric i la societat on emergeix un sindicat- els quatre «terrenys funcionals» de l'acció sindical que hem mencionat a la secció anterior. L'èmfasi d'aquesta, consegüentment, cau sobre el terreny organitzacional (en societats amb poca tradició associativa o a les èpoques d'aparició de les associacions de treballadors, posem per cas), el terreny cultural (en contextos de crisi social o «take off» econòmic, etc.), el relatiu a la política com recerca de fins no negociables (en situacions de greu crisi política o transformacions sistèmiques substantives), o el relatiu a la política com a «policy» (en economies avançades i formant part com a «actors socials» reconeguts del «policy-making» econòmic, per exemple).

Les estipulacions per al model que aquí es presenta segueixen aquests tres paràmetres i ens permetran tant delimitar el terreny específic al qual s'adreça el model, el tipus de sindicat que aquest pretén «cobrir» o al qual es pot aplicar, com definir les exclusions, aquells sindicats que romanen fora de l'àmbit d'anàlisi del model. Aquesta operacionalització queda definida com segueix. Pel que fa al primer paràmetre, de context històric i polític, el model estipula un marc històric i societari específic com a primera condició: les societats de capitalisme avançat amb règims polítics de democràcia liberal. Quedaria així fora del model, en el nostre exemple, el cas de la USO durant l'època franquista. La segona estipulació fa referència a l'abast de la base social dels sindicats que el model considera, i la condició és aquí que les organitzacions s'adrecin a la totalitat o majoria de la força de treball d'àmbit nacional o regional. Restringim el model, doncs, al cas dels sindicats de classe (quedaria eliminat així, en el nostre exemple, el sindicat ASETMA). Pel que fa la tercera estipulació, que remet al paràmetre organitzacional, el model considera centralment només els sindicats d'ordre superior, és a dir, les confederacions (eliminant així, en l'exemple, entre d'altres, la secció sindical de CCOO a SEAT).

Aquestes tres condicions d'estipulació del model es consideren a continuació. Sintetitzant l'operacionalització introduïda, i que tractem en detall a la resta de la Part I, el model d'acció sindical que es presenta s'adreça a les grans confederacions sindicals de classe que operen en els països de capitalisme avançat. Tractarem successivament: a) què és un «sindicat de classe»; b) què és una confederació; i c) què cal entendre per «capitalisme avançat». En les tres anàlisis, la nostra intenció és captar els trets fonamentals de les respectives «lògiques» de l'acció sindical que cada estipulació genera.

1. Primera estipulació: sindicalisme de classe

Com hem vist, existeixen organitzacions de treballadors de signe molt divers segons quina sigui la base social a la qual s'adrecen. La nostra anàlisi es dirigeix a les que popularment -i amb menys unanimitat, també a les ciències socials- es denominen «sindicats de classe». Aquestes són organitzacions que, en termes generals, en la seva acció sindical atorguen prioritat al conjunt de la força de treball («la classe»), a la qual pretenen representar mitjançant la defensa dels seus interessos; una

priorització que, almenys hipotèticament, va en detriment dels interessos de sectors particulars i diferenciats de la força de treball (sovint, els dels sectors situats en enclavaments estratègics del sistema productiu i amb millor posició relativa per a obtenir avantatges de grup).⁸ Com veurem, aquest tret característic -originat en l'abast de la base social- de cert tipus d'organització sindical dóna lloc a criteris d'estructuració amb efectes en moltes o gairebé totes les dimensions de l'organització i l'acció sindical, de manera que fa emergir un tipus d'organització, el «sindicat de classe», amb trets diferencials inequívocs.

El primer tret diferencial que cal destacar d'aquest tipus de sindicat és el seu fort èmfasi en el terreny funcional cultural que abans s'ha mencionat. Els sindicats de classe atorguen gran importància a l'aspecte organitzacional i al polític. Al primer, òbviament, perquè constituir una organització forta i de molt abast és una condició necessària per adreçar-se a un conjunt social quantitativament tan ampli com el que constitueixen els treballadors assalariats. I al polític, en la doble dimensió esmentada: com administració o gestió social, i com a compromís de transformació social. Però el seu veritable principi organitzador és l'orientació peculiar vers la base social potencial que exhibeixen, una orientació que pot sintetitzar-se en dues metes: universalitat i continuïtat. La primera significa que la vocació del sindicat no és crear-se una clientela, és a dir, un sector reduït i estable de la força de treball a la defensa exclusiva dels interessos de la qual va dirigida l'acció sindical, un sector, d'altra banda, que roman fidel a l'organització, sinó defensar els interessos -variats i sovint poc homogenis- del conjunt més ampli possible de la força de treball. En el rerafons

---

⁸ Utilitzarem l'expressió «sindicat de classe» atesa la seva popularitat i el seu sentit merament descriptiu, però, en pura lògica, és insatisfactòria i tautològica. En una societat de classes, totes les organitzacions que intervenen en el conflicte d'interessos representant-hi interessos sectorials són per definició «organitzacions de classe», almenys en un sentit general. Filant una mica més prim, es pot argumentar que hi ha organitzacions de subclasses, o de segments de classe, per exemple, els col·legis professionals; i que caldria reservar l'expressió «organitzacions de classe» per les associacions que integren a sectors majoritaris de les classes polars, és a dir, les confederacions empresarials d'àmbit nacional i els sindicats «de classe». Aquesta terminologia és funció també de com es conceptualitza el fenomen de les classes en societats contemporànies, un fenomen sobre el qual no hi ha acord entre els científics socials. És a dir, entre altres coses, caldria esbrinar si es pot seguir parlant de classes polars; si s'ha de parlar d'una «classe de serveis» integrada pel conjunt de persones que, en les societats desenvolupades contemporànies, porten a terme funcions de caire professional i científic; si, en aquest cas, cal considerar les associacions de professionals com part -subclasse- de la classe capitalista o bé expressions d'una nova classe polar, etcètera. No podem entrar aquí en tota aquesta problemàtica i ens limitarem a utilitzar el terme «sindicat de classe» en el sentit que s'especifica.

d'aquesta orientació es troba una percepció clàssica en el moviment obrer, ben resumida per Flanders (1985:27):

«Els treballadors no s'integren en sindicats perquè pensin igual i comparteixin la mateixa perspectiva política. Ho fan per tal d'obtenir millores immediates en la seva condició que només poden procedir de l'acció col·lectiva.» (L'èmfasi és meu.)

Aquesta percepció indica que, en el sistema de treball assalariat, la gran eina dels treballadors en la relació amb els empresaris és la unió; que en una relació desigual, com és la salarial, la part dèbil ha d'organitzar la defensa dels seus interessos al voltant del «factor nombre» com a via per evitar -o minorar- la lògica tendència empresarial de signe contrari a negociar i establir les condicions de treball individualment; i que com més elevat sigui aquest nombre, és a dir com més treballadors s'organitzin en sindicats unitaris, més elevat serà també el benefici mitjà del conjunt, de «la classe».

Aquesta percepció, tanmateix, és difícil de sostenir i àdhuc d'aparèixer en una societat dominada culturalment per impulsos fortament individualistes i orientats a l'obtenció individual d'avantatges comparatius, una societat «egoïsta». D'ací l'altra meta, la continuïtat. Allò que els sindicats de classe cerquen en aquest punt és contribuir a sostenir i alimentar la xarxa de tradicions i cultures que operen al si de la força de treball al llarg del temps. Aquestes tradicions i cultures no són ni homogènies ni necessàriament congruents internament, però en termes generals, atès que es formen universalment al voltant de l'experiència del treball assalariat, tendeixen a produir valors de signe contrari als de l'entorn, solidaris i orientats a l'èmfasi en la unitat. Aquests són els principals «recursos morals» de la classe que els sindicats als quals ens estem referint erigeixen en principi organitzador de la seva activitat, fomentant així una cultura d'oposició ancorada en la solidaritat i que, inevitablement, en alguna mesura (i especialment en els «moments de tensió excepcional»), inclou l'aparició d'esquemes d'organització social alternativa a l'existent.⁹ En aquest sentit, una visió cínica -però amb alguna

⁹ Aquesta qüestió la tractem més a fons al capítol IV. Seguint la proposta de Goldthorpe, es pot parlar de consciència de classe quan són presents aquestes tres característiques en un treballador: a) una intensa percepció de trobar-se en una situació similar a la d'altres treballadors i tenir interessos en comú; b) compartir una percepció d'aquests interessos com preferències en conflicte amb les d'una

base fàctica- dels sindicats de classe pot argumentar que la dimensió ideològica d'aquests té una arrel instrumental: és, almenys en part, un mecanisme més per reforçar la integració i disciplina de grup dins el conjunt de la força de treball.

El segon gran tret diferencial que cal destacar dels sindicats de classe és una derivació lògica del que acabem d'exposar: aquests sindicats es diferencien dels que s'orienten a una base social de tipus clientelar -és a dir, que estableixen un tipus de relació amb la seva base social fonamentada de forma gairebé estricta en un pur intercanvi calculat: avantatges de grup a canvi de suport, eficiència organitzativa per fidelitat i disciplina- per la seva peculiar inserció en el terreny funcional de la política, entesa en els dos sentits abans esmentats. Això ho examinarem amb un cert detall al parlar de com s'organitza socialment el conflicte dins el capitalisme avançat (capítol 5), però avançem aquí l'argument bàsic sintetitzant-lo en dos punts:

a) El conflicte en les societats modernes té dos punts focals o estratègics al voltant dels quals conflueixen els esforços dels grans segments d'interessos parcials organitzats a la societat. Un és el conflicte distributiu; l'altre, el procés de treball.

El primer organitza la manera en què les autoritats polítiques, mitjançant el «decision making», produeixen decisions d'àmbit social que alteren la situació relativa dels individus representats pels grups d'interessos o de les pròpies organitzacions en termes d'avantatges i desavantatges comparatius, de manera que aquestes són reduïbles finalment a diners. Això és tan cert d'una decisió purament pressupostària -per exemple, la de concedir subvencions públiques a certes organitzacions sindicals; o la de reduir la fiscalitat que afecta les empreses- o d'una decisió macroeconòmica -per exemple, l'acord entre l'Estat i els interlocutors socials per fixar uns límits d'increment salarial- com de decisions legislatives que modifiquen situacions relatives que, al seu torn, alteraran el flux d'ingressos dels individus afectats -per exemple, incrementar les barreres d'entrada a una professió. En aquest conflicte distributiu participen tots els grups organitzats d'interessos parcials, és a dir, d'interessos que, per definició i explícitament, corresponen només a un

---

altra classe; i c) la percepció que aquests conflictes contenen embrionàriament elements d'un ordre social futur.

Aquest tercer element és el que fa aparèixer recurrentment el sindicalisme de classe amb el seu èmfasi en la unitat. Però vegeu la nota 3 anterior.

sector limitat de la societat. I la forma típica de participació en el conflicte és la influència política, l'activitat de pressió, que porten a terme per igual -i en aquest sentit són tots «grups de pressió»- patronals, sindicats, associacions professionals, conglomerats empresarials, esglésies, agrupacions de ciutadans, etc.

El procés de treball, d'altra banda, és un procés social que organitza l'esforç coordinat dels individus per produir béns necessaris per reproduir la societat. En una societat capitalista, aquest procés forma la columna vertebral, i és el més bàsic principi organitzador de les estructures i els processos socials i està regit pel sistema de treball assalariat. La conseqüència més immediata és que, com a resultat del procés de treball, es formen -objectivament- dos grans blocs d'interessos: els de la força de treball que depèn d'un salari i els de l'empresariat. (Deixem de banda el -greu- problema que representa la progressiva heterogeneïtat interna dels interessos dins del bloc assalariat i considerem l'alt management -que depèn només perifèricament i formalment d'un salari- com a part de l'empresariat.) El conflicte d'interessos entre tots dos blocs ha estat satisfactòriament explicat, entre d'altres, per Gintis (1983). Pel que fa al conflicte organitzat que se'n deriva, aquest té dues grans dimensions. La primera pertany al terreny, que acabem de mencionar, del conflicte distributiu: aquí, empresaris i treballadors s'organitzen per pressionar les autoritats i aconseguir avantatges de tot tipus, però reduïbles tots a diner i no necessàriament responent a un joc de summa zero. Aquesta activitat, ja ho hem mencionat, remet doncs al conflicte distributiu, i tan les patronals com els sindicats són, en la mesura que només portessin a terme aquesta activitat, grups de pressió en cerca d'avantatges comparatius. La segona dimensió és la que diferencia patronals i sindicats de tots els altres «grups de pressió»: dins el procés de treball uns i altres porten a terme una activitat continuada per alterar al seu favor -i en detriment de l'altre bloc d'interessos: ens trobem aquí un conflicte del tipus joc de summa zero- les posicions relatives dels seus representats. Aquí el conflicte no és distributiu ni de diners (des d'aquesta perspectiva, adhuc la lluita dels treballadors per aconseguir millores salarials és sobretot una lluita simbòlica entorn de l'autoritat i el control en el procés de treball)¹⁰ sinó un conflicte de poder que implica el sector actiu de cada una de les classes polars. És un conflicte

¹⁰ Lange (1982:223): «Cap lluita per assolir una negociació en el terreny del mercat produeix únicament incentius materials, ja que fins i tot la més estreta de les negociacions contractuals produeix algun efecte reforçador de la identitat sindical.»

de classes en el sentit més elemental de l'expressió, amb totes les implicacions que se'n deriven: aparició de mecanismes per forjar identitats col·lectives; conflicte entre ideologies; enfrontament polític entre concepcions alternatives d'organització social; protesta col·lectiva; conflicte industrial, etcétera. Totes aquestes manifestacions de l'antagonisme i la pugna per guanyar posicions relatives tenen poc que veure -o res en absolut- amb la col·lisió entre grups de pressió que competeixen entre ells a la recerca d'avantatges. Les organitzacions de classe són també grups de pressió, però només complementàriament: la raó bàsica de la seva existència és la confrontació pel control del procés de treball, o conflicte posicional.

b) Els sindicats de classe són organitzacions d'aquest darrer tipus: porten a terme activitats de pressió, però la seva activitat bàsica -sovint defensiva- és organitzar la resistència -i, eventualment, els avenços- de la força de treball relatiu al control de l'empresariat en el procés de treball. Alternativament, la forma correcta de conceptualitzar els sindicats que no representen «la classe», la força de treball en el seu conjunt, sovint anomenats sindicats «grocs» o «corporatius», és com coalicions distributives: estructures organitzades i amb tendència a la provisionalitat (o, com a mínim, mancades de l'orientació a la perdurabilitat que abans hem atribuït als sindicats de classe), orientades a obtenir els màxims avantatges possibles per al grup intern (col·lectiu d'assalariats afiliat al sindicat), a costa quan calgui de grups externs (incluint-hi altres sectors de treballadors assalariats).¹¹ Si els primers són organitzacions de classe, els segons són coalicions gremials, i d'ací les molt diferents accions sindicals desenvolupades per uns i altres (si bé, àdhuc en aquests casos extrems, s'«assemblen» i mantenen zones de ensolapament, especialment pel que fa l'àrea de les activitats col·lectives per obtenir avantatges dins l'empresa i pel que fa a la posició relativa dins el procés de treball).

És aquesta distinció la que permet entendre perquè és errònia la convencional distinció entre sindicats «ideològics» i «no ideològics» (en el nostre exemple anterior, UGT i ASETMA). En realitat, tots dos són sindicats ideològics. La diferència -important- és que els sindicats de classe, precisament perquè s'adrecen al sector actiu de la classe treballadora en el seu conjunt, la força de treball, precisament perquè

¹¹ D'acord amb la fórmula de Lange (9182:221), els sindicats corporatius són institucions que intercanvien incentius materials per suport.

contribueixen a organitzar la classe en el procés de treball, necessiten imprescindiblement comptar amb paràmetres d'identificació globals: «(macro)ideologies», una necessitat absent als sindicats corporatius que poden reduir els avantatges i desavantatges relatius a elements purament utilitaris que no impliquen identitat col·lectiva.¹²

Els sindicats de classe, per tant, exhibeixen una propensió característica a entrar en el terreny de las macroideologies -visions del món d'abast global- i en el terreny de la política-com-compromís-total a què ens hem referit abans normalment absent dels sindicats corporatius. D'una banda, aquesta propensió és la que explica la seva tendència a apropar-se a un partit polític, que no és normalment un partit polític qualsevol sinó, també, un partit «de classe», que s'adreça no a tot l'electorat sinó a la classe treballadora.¹³ D'una altra banda, és també aquesta propensió la que explica el llenguatge habitual d'aquest tipus de sindicat, les seves referències culturals per a ús intern, plenes d'imatges polítiques que, almenys eventualment, són també imatges polítiques anti-sistèmiques i alternatives i que, sovint, com veurem, funcionen com a incentius ideològics a l'afiliació. Uns fenòmens, tots dos, totalment estranys a la dinàmica dels sindicats corporatius.

En un sentit molt general i lax es pot dir que les organitzacions de treballadors, totes, són un producte «natural» del moviment obrer existent: els sindicats reproduïxen els trets -positius i negatius- de la força de treball d'un país en un moment històric determinat. En aquest sentit, tant els sindicats de classe com els corporatius són expressió dels treballadors i part del moviment obrer. Si aquesta connexió s'analitza més específicament, però, i entenem «moviment obrer» com una metàfora de la disposició a l'acció col·lectiva de conjunt i a l'oposició per part de la força de treball d'un país, només els sindicats de classe són expressió d'aquesta orientació. En definitiva, doncs, el terme «moviment obrer» designa un conglomerat de forces socials format per una part que és

12. Encara que sí, certament, «(micro)ideologies», en el sentit d'esquemes simbòlics, subcultures, per donar compte sobretot del més reduït món on es mouen la base social i la pòpia organització, però també residualment del món en un sentit més àmpli.

13. Aquesta tendència s'ha alterat en les darreres dècades, en opinió meua no tant per un canvi de rumb dels sindicats de classe pel que fa el terreny de la política sinó perquè, precisament, a efectes pràctics els partits de classe han desaparegut i, conseqüentment, han deixat de proveir els sindicats -i els treballadors- dels mecanismes polítics tradicionals d'identificació col·lectiva. Aquesta desaparició té, però, un origen social objectiu que també afecta les organitzacions dels treballadors, de manera que els sindicats de classe veuen alterats els seus paràmetres tradicionals per idèntic motiu i han d'afrontar problemes nous.

pròpiament «moviment» -la força de treball en la seva dimensió oposicional, amb tot el variat conjunt de formes culturals i institucionals que això implica- i una altra part que es «organització», és a dir, organització formal per representar interessos de la força de treball -els sindicats de classe i els partits d'orientació treballadora.

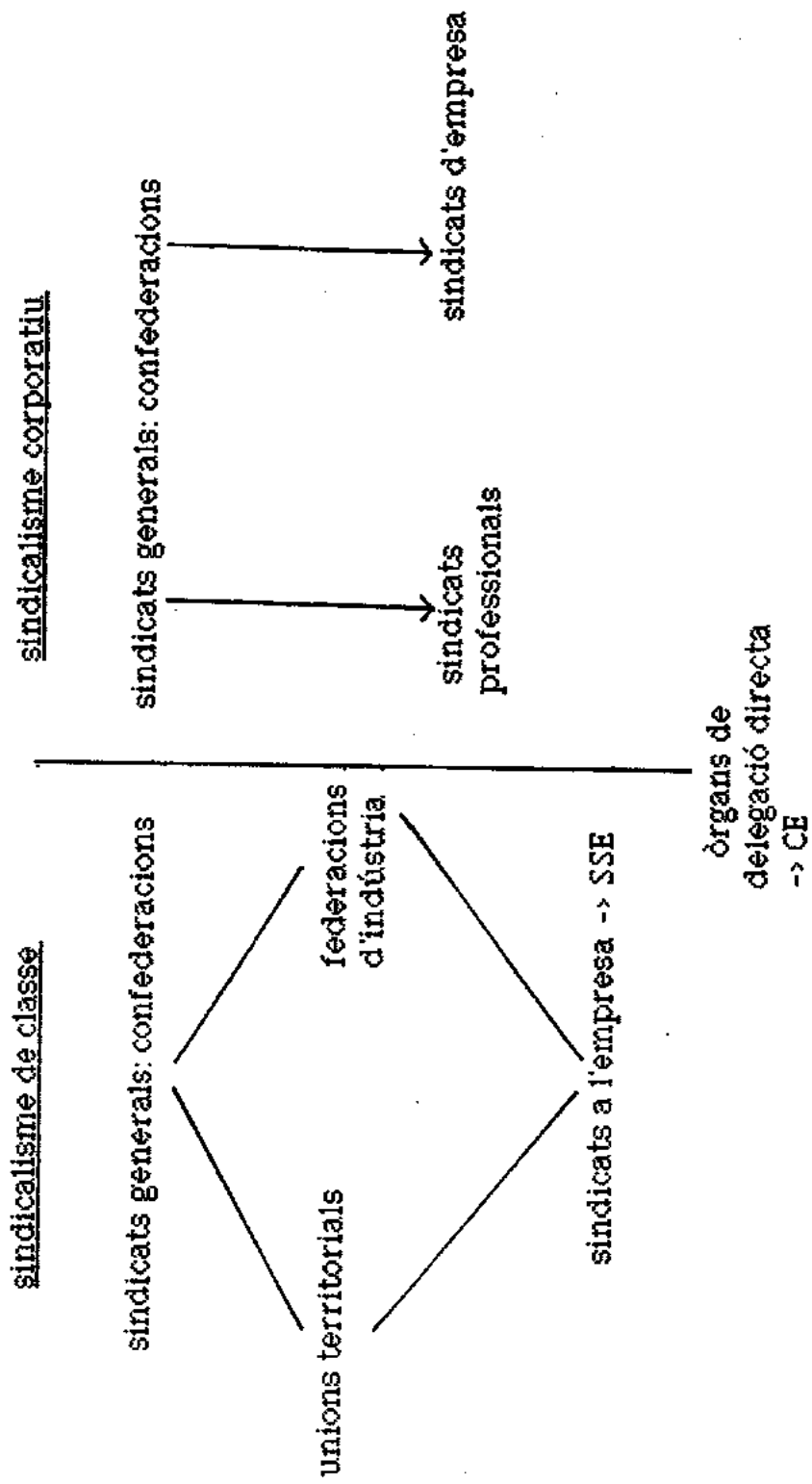
2. Segona estipulació: confederacions sindicals

Com diu Prieto (1987:198): «*El sindicalismo ha sido y es multiforme*» Efectivament, les formes que pren l'organització dels treballadors, precisament perquè sorgeix «des de baix» com una necessitat molt específica i immediata de grups de treballadors assalariats, observen una lògica propensió a adaptar-se a les especificitats històriques, culturals, institucionals de l'entorn i són, per tant, tan variades com aquestes. Això és cert de totes les dimensions del sindicalisme, i especialment cert de la seva columna vertebral, la forma organitzacional que adopta, que és la qüestió que ens ocuparà en aquesta secció.

Les variants organitzacionals del sindicalisme són múltiples i complexes però admeten alguna generalització. La que proposo, sintetitzada al quadre que segueix, expressa una estructuració organitzativa que aproximadament pot trobar-se a molts dels països desenvolupats:

DIAGRAMA: ESTRUCTURA ORGANIZATIVA GENERAL DEL SINDICALISME.

a) La lectura horitzontal del quadre exposa un criteri que combina dos continuums: grau d'organització formal, i abast general-particular de la base social. La lectura vertical, la jerarquització interorganitzativa seguint «ordres» des del més elemental (a baix) al superior (dalt); aquests ordres signifiquen complexitat dels interessos processats organitzativament.

b) Hem diferenciat abans les formes sindicals segons quin sigui l'abast de la base social a la qual s'adrecen. El quadre reflecteix aquesta distinció al presentar dos esquemes diferents, un per al sindicalisme de classe (base social: conjunt de la força de treball) i un per al sindicalisme corporatiu (base social: un sector particular de la força de treball, siguin els treballadors d'una empresa, siguin els treballadors d'una professió). Un i altre tenen en comú la doble vocació d'organitzar-se formalment. Una tercera variant la representen les estructures relativament informals dels òrgans de delegació directe, intersindicals o suprasindicals, que poden existir a l'empresa (a Espanya, els comitès d'empresa).

c) Encara que no sempre, el sindicalisme corporatiu pot coordinar organitzativament les estructures al seu abast amb un organisme general o confederació. El concepte de confederació és relliscós. Clegg (1985:52), per exemple, assenyalava en la seva obra que *«la palabra "confederación" se utiliza aquí para indicar grupos de sindicatos de toda la nación; tanto si se denominan federaciones, confederaciones, congresos, como si tienen otra denominación»*; però una federació d'indústria en un sindicat de classe no és una confederació, sinó que depèn d'una confederació, i en canvi és d'àmbit «nacional» (és a dir, que abasta tot el territori comprès per un Estat). Nosaltres considerem aquí -en una operacionalització adaptada a la realitat sindical espanyola, adaptada en aquest punt a la fórmula d'articulació administrativa de les diverses comunitats autònomes- que confederació és la forma organitzativa d'ordre superior, és a dir, *«de cúpula»* dins una organització unitària, amb un àmbit territorial d'actuació ben definit i dins el qual l'organització en qüestió té poder decisor i amb una diferenciació cultural distintiva.¹⁴

¹⁴ Des d'aquesta perspectiva, considerem que són «confederacions», per exemple, CCOO confederal i la CONC (o, simètricament, per al cas dels empresaris, la CEOE i el Foment del Treball Nacional).

Ens centrarem ara en aquell aspecte del quadre que ens interessa aquí, és a dir, en la dimensió organitzacional del sindicalisme de classe (esquerra del quadre). Primer definirem els quatre components d'aquesta estructura que, considerats en conjunt, formen el sindicat de classe. Després esbrinarem el significat dels tres esglaons o «ordres» jeràrquics on se situen els quatre elements. Finalment, prestarem atenció al joc de relacions que s'estableix entre la cúpula (confederació) i la base (sindicat a l'empresa) de la piràmide organitzacional.

La cèl·lula bàsica de l'organització d'un sindicat de classe és el sindicat a l'empresa (a Espanya, la secció sindical d'empresa, SSE). Aquesta és una organització per dret propi, amb un àmbit d'actuació restringit al centre de treball o centres de treball d'una empresa, i que agrupa tots els afiliats d'un determinat sindicat general dins l'empresa en qüestió. En un nivell o ordre superior, el conjunt d'organitzacions d'àmbit d'una empresa s'uneixen seguint dos criteris. D'una banda, el criteri territorial (unions), de manera que totes les organitzacions de nivell d'empresa d'un mateix àmbit geogràfic (ciutat, comarca, etc.) formen una nova jerarquia organitzativa d'ordre superior. D'una altra, el criteri de branca de producció, amb el mateix efecte. Finalment, unes i altres convergeixen en un tercer nivell jeràrquic d'ordre superior, la confederació, que representa per tant criteris territorials, de branques productives i, indirectament, de sindicats de base.

Què representen aquests tres esglaons jeràrquics? El conjunt representa una forma organitzacional de processar interessos diversos, individuals i de grup. I cada nivell organitzatiu, o «ordre», un mecanisme d'agregar els interessos d'un sector (els de conjunt no admeten un processament directe, en dos esglaons). En general, com més ordres jeràrquics, més varietat -o complexitat- d'interessos a processar. Vist des d'una altra perspectiva, l'existència de diferents «ordres» o nivells jeràrquics i l'existència a la base d'un ventall de petites organitzacions pot interpretar-se també, en una gran organització com és un sindicat de classe, com un mecanisme per neutralitzar la «lògica de l'acció col·lectiva» olsoniana. Dit en altres paraules, si el «factor dimensió» implica que en organitzacions molt grans el participant individual, el treballador en el nostre cas, deixa de percebre la utilitat de la seva contribució individual i opta en conseqüència per un cert absentisme de participació, aquestes organitzacions tenen el recurs de fraccionar-se internament en petits

agregats i convertir-se en un «grup federat» olsónià (on la contribució individual sí que té efectes visibles) (Olsón, 1971:62-63).

Això ens indica que segons en el nivell jeràrquic on ens situem dins d'aquesta piràmide, les respectives estructures formals (confederació, unió, federació, secció sindical per al cas espanyol) presenten uns objectius, abast i format organitzatiu que no són en absolut idèntics. Si considerem que l'acció sindical és el conjunt d'activitats desplegades per un sindicat de classe, ens adonem que, de fet, el que trobem a la pràctica són «accions sindicals»: les activitats, molt diverses (i amb lògiques també diverses), de cada una de les quatre estructures formals de l'organització.

Per posar en relleu el que s'acaba de dir, considerarem breument les relacions que es creen entre la cúpula (confederació) i la base (secció sindical) de la piràmide jeràrquica derivades de la no-coincidència entre els respectius objectius, abast i format organitzatiu. Considerarem aquest joc de relacions, molt complex, des de la perspectiva de tres dimensions d'importància central en l'acció sindical. La primera és la funció social que té l'estructura formal del sindicat (o element de la jerarquia interorganitzativa). Aquesta funció és per a la confederació la d'actuar eficientment com actor social, en el sentit específic abans especificat: com representant d'un ampli sector d'interessos que contribueix, mitjançant la seva interacció amb altres actors socials, a racionalitzar el «policy making» fent-lo compatible amb una defensa del bloc d'interessos representat. En el cas del sindicat a l'empresa, aquest, per al treballador del seu àmbit, és sovint «el sindicat»: és l'organització que vetlla permanentment per la defensa dels seus interessos més immediats davant l'empresa. Aquesta funció diversa d'un i altre component del sindicat de classe crea, sovint, conflictes intraorganitzatius. Per exemple, la firma d'acords centralitzats, o pactes socials, que inclouen bandes salarials es pot concebre des de la confederació com un mecanisme eficient per millorar els increments dels ingressos dels treballadors d'empreses no sindicalitzades; vist des del sindicat a l'empresa, no obstant això, aquesta mesura pot, primer, disminuir la capacitat d'acció sindical dins la pròpia empresa (un mecanisme amb repercussions directes sobre els nivells d'afiliació), i, segon, perjudicar els interessos immediats dels treballadors de l'empresa que compten amb poder negociador per assolir increments superiors als pactats per la confederació.

Una segona dimensió de l'acció sindical és la funció intraorganitzativa de cada component del sindicat de classe. En aquest

punt, la funció fonamental de la confederació és la d'elaborar i transmetre un disseny estratègic al conjunt de l'organització: les línies mestres de l'acció sindical a desenvolupar i els efectes cercats. La funció del sindicat de base, en canvi, és en aquest punt la transmissió d'informació (de baix a dalt), una condició necessària per a l'elaboració estratègica, i, sobretot i molt més difícil, l'establiment d'un pla d'acció sindical que faci compatible a l'empresa el disseny confederal i les necessitats específiques allí existents. Aquestes dues i diferents funcions generen també, sovint, conflictes intraorganitzatius o, més simplement, ineficiència; és el cas, per exemple, de certes estratègies dels grans sindicats espanyols per afrontar la crisi, unes estratègies que incloïen accions destinades a forçar les empreses a crear ocupació, fita inassolible per moltes seccions sindicals que es trobaven, contràriament, en un context de dràstiques reconversions industrials acceptades a vegades per la pròpia força de treball.

Una tercera dimensió de l'acció sindical és fomentar la contribució a l'acció col·lectiva per part dels treballadors individuals. Si la funció del sindicat de base en aquest punt es afiliar, l'activitat directa de persuadir individualment els treballadors per entrar en el sindicat, la de la confederació consisteix a integrar els diferents sectors d'afiliació. Una i altra requereixen accions sindicals i formats organitzatius molt diferents.

El model que és presenta aquí, i en relació amb la dimensió organitzacional que hem considerat, pretén analitzar la lògica de l'acció sindical només pel que fa a les confederacions dels sindicats de classe. Això limita l'anàlisi i la utilitat del model mateix, però és, penso, un pas ineludible per tendir a una teoria de l'acció sindical considerada en el seu conjunt. La justificació d'aquesta elecció té elements objectius i subjectius. Un d'aquests últims és, senzillament, que el camp fenomenològic que ha atret el meu interès com a investigador ha estat l'adaptació del sindicalisme a un canvi profund com és una transició política -concretament, el cas espanyol-, una adaptació que implica una transformació també profunda d'aquestes organitzacions. I des d'aquesta perspectiva i aquest context històrico-polític, no hi ha dubte que són les confederacions, més que qualsevol de les altres estructures formals del sindicat de classe, les protagonistes clau dels canvis. La principal de les consideracions objectives per justificar l'elecció esmentada, d'altra banda, crec que ha de situar-se en el fet, comprobable, de la crucial importància de les confederacions sindicals -els «actors socials» per excel·lència per la banda de la força de treball- en

les societats contemporànies de cara a contribuir a definir les oportunitats vitals a l'abast de les classes treballadores.¹⁵

3. Tercera estipulació: capitalisme avançat

Aquesta tercera i última estipulació del model té per objecte definir el terreny sòcio-històric d'aplicació de la construcció teòrica que es presenta més avall. És a dir, parlarem -com he dit- de sindicats de classe i, dins d'aquests, de confederacions; però, ¿en quin marc societari?, dins quin sistema social? Atès que, de forma central, el model s'adreça a les confederacions de classe que operen en els països industrials avançats aproximadament entre 1945 i l'actualitat, la noció de «capitalisme avançat» servirà per donar forma a la resposta. De tota manera, cal advertir que la noció designa una realitat molt complexa i imperfectament entesa, primer pel fet de referir-se a un sistema social amb característiques pròpies, i per tractar-se per tant, objectivament ja, d'una formació «total» i plantejar en conseqüència tot tipus de problemes per a l'observació;¹⁶ i segon perquè, probablement a causa d'això, no ha generat a les ciències socials un cos de coneixements majoritàriament acceptat. Es tracta, per tant, d'una noció problemàtica i de gran abast; atès que en el context d'aquest treball la noció compleix una funció imprescindible però instrumental, el que farem serà presentar selectivament aquells components del capitalisme avançat que observen una relació directa amb l'acció sindical, l'objecte central del model, i que seran reconsiderats al desenvolupar aquest. La tesi que aquí es sustenta -i que es justifica als capítols que segueixen- és que tals components actuen com a veritables determinants de l'acció sindical: estableixen marcs, jocs de processos i interrelacions institucionals pautades, dins de les quals les confederacions de classe han d'operar; aquestes, malgrat l'efecte determinació descrit, contribueixen també en sentit invers a

¹⁵. En el sentit de Dahrendorf (1983, 1990).

¹⁶. El concepte de «sistema social» mateix, àdhuc el de «societat», ha estat qüestionat per alguns historiadors i sociòlegs de la història, com ara Braudel (1982), Tilly (1984), Wallerstein o Mann (1986). Vegeu al respecte l'argumentació d'Ahrne (1990:20 i ss.). Utilitzem aquí el concepte de «sistema social» en el sentit elemental i descriptiu de conjunt aproximadament coherent d'individus, grups i institucions que interaccionen, que observa una perdurabilitat significativa, i que tendeix a reproduir-se de forma característica i repetitiva mitjançant un cert conjunt identificable de principis d'estructuració. Giddens (1984:25) ho defineix així: «Relacions entre actors o col·lectivitats que es reproduïxen i que s'organitzen com a pràctiques socials regulars.» L'èmfasi del nostre enfocament és que l'acció social és allò que repròdueix els sistemes socials però, com diu Giddens (1984:27), «la història humana és creada per activitats intencionades però no és un projecte intencional».

modelar els marcs en qüestió, si bé -com veurem més avall- ho fan gairebé invariablement des de postures subordinades i estratègies reactives.

La presentació selectiva que fem aquí seguirà la següent lògica. Els components del capitalisme avançat que tenen relació directa amb l'acció sindical han estat agrupats en tres conjunts que són objecte d'un tractament progressivament més minuciós. Primer (capítol III), el sistema social pròpiament: l'objecte és aquí considerar la natura i els criteris d'estructuració social característics del tipus de societat de capitalisme avançat de l'OCDE des d'una perspectiva general. Segon (capítol IV), el sistema industrial característic d'aquestes societats. Tercer (capítol V), el sistema polític distintiu d'una democràcia liberal avançada. En els tres casos, i més especialment al considerar el sistema polític atès l'objecte d'estudi seleccionat (les confederacions sindicals com a actors socials), l'anàlisi s'adreça a identificar els mecanismes centrals de funcionament dels tres sistemes per tal d'ubicar amb certa precisió els conjunts d'oportunitats i restriccions estructurals que, en condicions normals, afecten l'acció sindical que encapçalen les confederacions dels sindicats de classe.

**(III). EL SISTEMA SOCIAL- ELS SINDICATS AL CAPITALISME
AVANÇAT**

Els sindicats són criatures del capitalisme i de les «societats de mercat». El famós *dictum* de Barrington Moore sobre la relació entre classe capitalista i democràcia es podria parafrasejar així: «Sense capitalisme no hi ha sindicats.»¹⁷ Històricament, en efecte, aquests són abans que res «organitzacions per a la defensa col·lectiva» dels treballadors «davant dels mecanismes destravats del mercat».¹⁸ Cal que considerem, en conseqüència, els vincles més generals entre uns i altre, entre les organitzacions de treballadors i el sistema capitalista.

La relació es recíproca. Però, específicament, aquest capítol pretén establir algunes claus que permetin entendre-la en una direcció: les diverses maneres mitjançant les quals l'estructura social dels països de capitalisme avançat ordena, limita i canalitza les activitats de les confederacions. L'enfocament serà general, al nivell del sistema social; i l'objecte serà posar en relleu alguns dels mecanismes centrals en una societat capitalista avançada i que emmarquen l'acció col·lectiva de les confederacions sindicals; mostrar les relacions pautades que s'estableixen entre uns i altra; i, en la mesura del possible, suggerir determinacions de l'acció sindical originades a l'estructura social d'aquestes societats. No es tracta, per tant, de fer un tractament històric de la qüestió, sinó de presentar selectivament aquells components del capitalisme avançat que observen una relació directa amb l'acció sindical i condicionen els seus efectes.

Per fer-ho, ens servirem d'un mecanisme d'anàlisi sociològica: tractar les diferents fases del capitalisme, una d'elles allò que s'anomena «capitalisme avançat», com a sistemes socials amb entitat pròpia i que, en conseqüència, generen criteris d'estructuració social i conjunts de determinacions distintius.¹⁹ Aquest enfocament descansa en el treball clàssic de Cox (1964:X), que ho exposa així:

«M'ha semblat útil distingir entre societats capitalistes i el sistema universal que constitueixen aquestes societats. El terme "sistema",

¹⁷ B. Moore (1967:418): «*No bourgeois, no democracy*».

¹⁸ B. Moore (1978:495) afegeix: «La direcció general de les pressions del moviment obrer, tal com es van anar definint a mesura que enfrontaven els obstacles, s'encaminà encara cap a una societat organitzada en, i a través de, el mercat, és a dir, encara cap a una societat capitalista.»

¹⁹ L'enfocament és estrictament analític, un artífici per a l'observació, i no té altra pretensió que introduir esquemes conceptuals, és a dir, «*ordenamientos lógicos impuestos por el analista sobre el orden fáctico*» (Bell, 1976:26). No es tracta d'explicar sinó d'ordenar per a una observació metòdica. Això tenint present que, com diu Bell (1976:140), «*no creo que las sociedades sean tan orgánicas o integradas como para ser analizables como un único sistema*». Vegeu la nota següent

certament, pot fer referència a qualsevol ordre funcional de parts relacionades i, per tant, a l'organització social interna de qualsevol nació o territori capitalista. Aquest ha estat, de fet, l'ús més comú. Però, atès que el que pretenc és subratllar la importància de la constel·lació de nacions i territoris que han arribat a funcionar com una entitat sota les influències del capitalisme, utilitzo "sistema» principalment per denotar l'ordre internacional, i "societat» per fer referència a l'organització interna de les unitats nacionals. És obvi que no hi pot haver nacions capitalistes a l'exterior del sistema capitalista. I la seqüència de motivació, predominantment, ha estat del sistema a la societat: l'organització societària interna sembla que depèn de les exigències i els imperatius que, en termes generals, sorgeixen d'un joc de circumstàncies peculiars al sistema. A més, en conjunt, el sistema ha precedit històricament les societats que el componen, que van ser progressivament assimilades a mesura que el sistema s'expandia.»

Les societats de capitalisme avançat, per la seva natura i els seus criteris d'estructuració característics, tendeixen a canalitzar i determinar de forma peculiar l'acció de les confederacions. Però ho fan també perquè es tracta, en una perspectiva comparada, de societats amb estructures socials creixentment complexes. Les dificultats observables en l'acció sindical actual i recent arreu d'aquestes societats, que es tradueixen també en una creixent dificultat per a la seva anàlisi, deriven d'aquesta progressiva complexitat dels entorns (que, d'altra banda, afecta l'activitat de molts altres agents institucionals).

El pla de desenvolupament d'aquest capítol és, en conseqüència, el següent:

a) Operacionalitzar la noció de «societat de capitalisme avançat» que, seguint Therborn (1979) i Dahrendorf (1990 a:174), fem equivalent a «una societat típica de l'OCDE d'avui».

b) Considerar el significat i les implicacions de la noció d'«estructures socials complexes»; i aplicar-les al cas del capitalisme avançat.

c) Identificar la lògica bàsica del capitalisme considerat com un sistema i les quatre fases (i, a efectes analítics, quatre sistemes socials) del seu desenvolupament.

d) Centrar la nostra indagació en la natura i les fases internes de l'última d'aquestes fases, la de capitalisme avançat.

e) Establir les relacions centrals, de determinació, entre estructura social i acció sindical en aquesta fase actual.

III.1. ESTRUCTURES SOCIALS COMPLEXES

Si considerem des d'una perspectiva general, com fan antropòlegs com Marvin Harris (1971), que la distinció entre societat simple i societat complexa s'estableix segons el nombre de sistemes de relacions de papers d'una organització social, una societat elemental o «primitiva» es caracteritza per la seva dimensió petita; la importància central dels grups domèstics, el parentiu i les relacions de reciprocitat; i l'absència de desigualtats acusades pel que fa a l'accés a la tecnologia i els recursos. Una societat complexa, contràriament, es caracteritza per una gran dimensió relativa; la importància secundària del parentiu i el grup domèstic i, simètricament, la creixent importància del mercat; i l'existència de desigualtats notables pel que fa a l'accés a la tecnologia i els recursos. Però aquesta descripció no assenyalava gaire més que el pas de les societats tradicionals a les societats modernes conceptualitzat en la literatura sociològica com a «procés de modernització». Vegem la qüestió de més a prop i situem-nos en la perspectiva de l'estructura social.

El concepte d'estructura social està estretament vinculat al de complexitat²⁰. Amb l'augment de la diferenciació,²¹ es passa d'estructures socials simples a complexes; i, de forma corresponent, de pocs a molts criteris d'estructuració. Els criteris d'estructuració es poden entendre com el conjunt d'institucions, processos i relacions pautades que operen a tota societat i que actuen com a mecanismes que organitzen imperativament la vida d'individus i grups i canalitzen així l'acció social.²²

En termes d'un sistema social, aquesta perspectiva s'ha d'entendre com una metàfora que permet ubicar «vincles estructurals» entre elements del sistema i graus de complexitat. Dahl (1982:52) proposa

²⁰ La perspectiva de l'estructura social permet accedir a una visió interna del funcionament d'una societat, però és també un instrument conceptual problemàtic (per massa general i perquè és qüestionable considerar que una societat específica presenti una estructura total i accessible); vegeu al respecte Nadel (1966: cap. 7), Blau (1975), Banton (1969) i Tilly (1984:62 i ss.). Per a un tractament del concepte contemporani de «societat complexa», vegeu Pasquino (1983) i Rusconi (1979).

²¹ A través, per exemple, de l'especialització o d'una creixent divisió social del treball.

²² La teoria sociològica de rols il·lustra una instància d'aquesta noció de mecanismes d'organització social. El «conjunt de rols» connecta un individu que actua en un rol particular amb un altre conjunt d'individus i institucions. La xarxa de «rols múltiples» connecta el mateix individu amb conjunts múltiples d'individus i institucions. Vegeu Merton (1965) i Worsley (1970:214 i ss.). La teoria de classes il·lustra una altra instància (vegeu Parkin, 1971:24). En observar una societat, els criteris d'estructuració subratllen l'existència, no de causalitat, sinó de centralitat (Bell, 1976:25); en identificar criteris d'estructuració s'identifiquen aquells eixos al voltant dels quals es formen les altres institucions i processos (que Bell anomena «principis axials», vegeu 1976) i, per tant, se subratlla la significació, allò que és significatiu.

al respecte que «la complexitat augmenta amb un increment en la varietat i la quantitat de subsistemes relativament independents, i amb un increment en l'abast de variació de les relacions possibles entre els subsistemes». Però es tracta d'una metàfora analíticament molt útil: d'una banda, permet identificar relacions significatives: els punts nodals (institucions) i les relacions pautades entre les parts d'un conjunt social que tendeixen a donar-li consistència i definir-lo com a sistema; d'una altra, com diu Nadel (1966:232), permet a l'observador «*resumir y visualizar situaciones complejas en forma de esquemas, diagramas y fórmulas*». Però també permet, finalment, focalitzar les fonts dels nous conflictes socials:

«El concepto de diferenciación estructural [...] apunta al fenómeno de que cuando las instituciones crecen de tamaño y en las funciones a realizar, se crean subsistemas especializados y diversos para tratar de esas funciones. Con el crecimiento de esos subsistemas especializados surgen también nuevos y diversos problemas de coordinación, jerarquía y control social» (Bell, 1976:203)

Un dels trets característics de les societats de capitalisme avançat és que els «subsistemes» i els criteris d'estructuració social s'han multiplicat: els subsistemes institucionals i els processos socials a l'interior de l'estructura social són nombrosos i diversificats i originen complexes xarxes d'interdependència. És un tipus de societat heterogènia però no obstant integrada; una societat no reduïble a un, o uns pocs, criteris d'estructuració i on els individus, conseqüentment, disposen d'una gamma variada de contextos d'identificació personal per organitzar les seves relacions socials. Aquesta pluralitat de criteris és examinada més avall (i també al capítol V, que tracta del sistema polític en societats avançades). Però avancem aquí els dos grans efectes que ha tingut sobre l'acció sindical: d'una banda, ha incrementat la complexitat dels entorns on actuen les confederacions (per exemple, el «policy-making» econòmic); d'una altra, ha transformat dràsticament la base d'operacions d'aquestes organitzacions: la classe treballadora mateixa, (més reduïda i segmentada) i el paper social del conflicte laboral (que ha perdut la seva centralitat passada).²³

²³ Bell (1976:194-195) ho expressa així: «*Durante más de cien años, la "cuestión obrera" dominó a la sociedad occidental. El conflicto entre trabajadores y patronos (bien fuera el capitalista o el gerente de la corporación) oscurecía todos los demás conflictos y era el eje alrededor del cual giraban las divisiones sociales fundamentales. [...] El hecho crucial es que la "cuestión obrera" en cuanto tal no es ya central, ni tiene la fuerza sociológica y cultural suficiente para polarizar todas las demás cuestiones en torno a su eje. [...] El problema laboral ha sido "encapsulado"»*

III.2. QUATRE «SISTEMES SOCIALS» CAPITALISTES

El capitalisme és un sistema social d'abast mundial que té els seus orígens a l'Europa de final del segle XV i principi del XVI. És un sistema el tret diferencial del qual es localitza, bàsicament, en la peculiar forma d'organització econòmica: el sistema de treball assalariat. Aquest es desdobra en allò fonamental en cinc determinants característics (Sweezy, 1980:2; 1981:68):

- 1) la propietat dels mitjans de producció en mans de capitalistes privats;
- 2) la fragmentació del capital social total en múltiples unitats -les empreses- que competeixen entre si o, potencialment, poden fer-ho;
- 3) la producció de la majoria de mercaderies -béns i serveis- per part d'un conjunt de treballadors que, mancats d'accés a la propietat dels mitjans de producció, es veuen obligats a vendre la seva força de treball al capitalista a canvi d'un salari que els permeti adquirir els recursos per viure;
- 4) el mercat com a regulador dels intercanvis;
- 5) i el paper de l'Estat, que ve determinat pel funcionament de l'economia, i no a l'inversa.

En el decurs del seu trajecte històric, aquest sistema experimenta certes transformacions tecnològiques i organitzacionals que defineixen fases diferents, amb entitat i lògica pròpies, que es poden considerar analíticament com sistemes socials successius: dins del propi capitalisme, els paràmetres d'estructuració social es van modificant. Per als nostres objectius aquí, limitats, i seguint inicialment Sweezy (1971), podem distingir quatre sistemes successius. El primer i inicial es el que Marx anomenà manufatura, és a dir, la reunió de grups nombrosos d'artesans que treballen en una mateixa empresa amb una -més o menys elaborada- especialització i divisió del treball. Sota l'impacte de la Revolució industrial, aproximadament entre 1750 i 1850 a Anglaterra, el sistema de la manufatura és substituït per la indústria basada en màquines. El desenvolupament de la maquinària i d'altres tecnologies en els camps de la indústria, els transports i la comunicació, fan possible i necessària una expansió de la dimensió de les empreses:

«El petit propietari o associat capitalista que caracteritzà les etapes inicials de desenvolupament deixà pas a la societat anònima, una forma organitzacional que permet una concentració i centralització del capital il·limitades i, al mateix temps, fa sorgir -i, al seu torn, és promoguda per- una cada cop més elaborada superestructura financera de bancs, mercats de valors, societats de control, etc.» (p. 4)

El capitalisme modern és el resultat d'aquests desenvolupaments i el «tercer» sistema social generat pel capitalisme. La progressiva concentració, centralització i recurs a la forma de societat anònima del capitalisme comença a l'últim terç del segle XIX i arriba fins a l'actualitat. Com sintetitza Sweezy (1971:5): «Amb el creixement de l'empresa gegant, el capitalisme abandona la seva fase competitiva i entra en l'era del capitalisme monopolista.»

Aquestes fases de desenvolupament del capitalisme donen lloc a «sistemes socials» que segueixen lògiques relativament diferents. Posar-ho en relleu minuciosament excedeix les intencions i els límits d'aquest capítol (malgrat que dedicarem atenció, a continuació, a l'última fase d'aquesta evolució), però diferents autors ho han fet palès en àrees més acotades. Considerem el model que proposa Touraine (1969) sobre l'evolució de l'empresa capitalista, que serveix per evocar els diversos «criteris d'estructuració» que operen a nivell més ampli, societari, i serveix de base per analitzar-los posteriorment (vegeu també Touraine, 1963). Aquest sociòleg fa servir com a eix analític la «penetració de la racionalització» en les estructures i els processos industrials, i distingeix tres etapes:²⁴

a) Racionalitat tècnica

En aquesta primera fase del capitalisme industrial hi ha una aplicació molt limitada dels «models racionalitzadors» i aquests només es manifesten al nivell instrumental de l'execució de les tasques. L'autonomia del portador d'un ofici domina l'organització del treball. I l'acció col·lectiva dels treballadors, estrictament defensiva en el si de l'empresa, es manifesta a l'exterior d'aquesta «*a través de mediacions pròpiament polítiques*». L'empresari és aquí equivalent al famós «capità d'indústria», propietari i gestor d'una empresa familiar, criticat després

²⁴ Que, novament, s'han d'entendre no com «unitats cronològiques» sinó com «unitats de significació».

per Taylor (1986): «*la defensa profesional y la explotación económica se encuentran cara a cara*» (1969:157).

b) Racionalitat organitzativa

Els models racionalitzadors entren a l'administració de les empreses seguint l'impuls de Taylor i de l'«organització científica del treball». Pel que fa als treballadors industrials, les nocions d'ofici i força de treball deixen pas a les de qualificació i rendiment. Pel que fa a l'empresari, la noció de l'intuïtiu capità d'indústria inicial deixa pas a la professionalitat del cap d'empresa (gestor), que «*ya no habla en nombre de su iniciativa o sus capitales, sino en nombre de su empresa*». La propietat comença a separar-se del control.²⁵ El conflicte entre interessos es manifesta a la vegada dintre i fora de l'empresa en forma de lluita de classes oberta:

«Esta es la situación en que los obreros defienden sus intereses de trabajadores en la empresa, contra ésta y en nombre de una sociedad dominada por los conflictos de clases. La idea de lucha de clases pone ya de manifiesto el reconocimiento de una sociedad captada en su conjunto como un sistema de producción y no ya solamente como la proyección de los intereses de un grupo social. [...] la empresa aparece cortada en dos. Por un lado es una organización social, por otro un centro de decisión económica [...] El declive de la autonomía profesional, el hecho del reemplazamiento del oficio por un estado y unos papeles en un sistema de comunicaciones, conducen a centrar el análisis no ya sobre grupos sociales reales, sino sobre relaciones de trabajo en el seno de un sistema definido por valores, normas, formas de autoridad y equilibria» (pp. 159-160)

c) Racionalitat política

Els models racionalitzadors entren en el terreny de les decisions. L'empresa dirigida per gestors professionals es converteix en una institució social i esborra o difumina la dualitat entre organització social i decisió econòmica. La transformació és resultat d'un desenvolupament acumulatiu i d'un canvi en els entorns societaris moderns: «*La eficiencia de la empresa depende cada vez más de determinantes sociales y políticas*» (p. 161); de manera que la integració i

²⁵ Per a aquesta qüestió, fonamental per a l'acció sindical, vegeu Berle i Means (1968), Dahrendorf (1962), Galbraith (1973) i Baran i Sweezy (1966:cap. 2).

l'equilibri interns de les corporacions industrials s'han de fer compatibles amb polítiques de llarg termini (Garmendia, 1989:248). I aquestes polítiques, inevitablement, tenen a veure progressivament amb la capacitat empresarial per operar eficientment en un sistema polític.²⁶

Des d'aquesta perspectiva, la separació de propietat i control és definitiva. Els empresaris es conceben ara com «directors tecnocràtics». I la força de treball, que no es defineix ja per l'ofici o la qualificació, sinó pel seu estatus professional i la capacitat de fer carrera laboral, s'orienta progressivament cap a un «sindicalisme de control»:

El sindicalisme «no puede limitarse a ser un agente de reivindicación social sin preocuparse por la racionalidad económica; tampoco puede cargarse con responsabilidades económicas que, por lo demás, nunca le han sido realmente concedidas, y contentarse con desempeñar un papel de integración social. La unidad de responsabilidad social directa y una responsabilidad económica indirecta en la acción sindical debe tener como contrapartida la unidad en los directores de una responsabilidad económica directa y una responsabilidad social indirecta».
(p. 165)

---

²⁶ «En esta situación, los directores de empresa se convierten en poder político, en el sentido de que su acción apunta directamente a la racionalidad económica y además se esfuerza en dirigir la utilización social de los productos del trabajo colectivo» (Touraine, 1969:162)

III.3. LES SOCIETATS DE CAPITALISME AVANÇAT

Com es pot especificar la noció de «capitalisme avançat»? En aquest treball utilitzo l'apropiat suggeriment de Therborn (1979:11 i ss.) que considera que els països de l'OCDE constitueixen «el nucli central del capitalisme», especialment els membres d'aquesta organització -de la qual formen part actualment 24 països- que són els principals exportadors de capital.²⁷ El nucli del tret diferencial dels països de l'OCDE com a cor del capitalisme avançat ha estat apropiadament sintetitzat per Dahrendorf (1990:143) amb l'expressió «consens social democràtic»:

« Todos los ingredientes del consenso social democrático están relacionados con los derechos de ciudadanía social en un mundo próspero. Hay, sobre todo, un gobierno fuerte, aunque benévolo, en un sistema democrático templado por el corporativismo, una economía gestionada, aunque orientada al mercado, expuesta con un cierto grado de protección al comercio mundial y a los acuerdos monetarios, y una sociedad de solidaridad trascendental por las titularidades y por la imposición progresiva como parte de una propensión a la igualdad en condiciones generalmente liberales»

Allò que convencionalment acostuma a denominar-se «capitalisme avançat», «contemporani», «tardà», «nou» designa una nova estructuració institucional del capitalisme, la seva «quarta» i última fase, que acostuma a datar-se a partir de la fi de la segona gran guerra. El fenomen, i el sistema que en sorgeix, té moltes dimensions interrelacionades formant una complicada xarxa. Aquí ens limitarem al sistema social, relativament homogeni, que caracteritza a partir de 1945 les economies centrals i que ha estat adequadament descrit per Shonfield (1969). Els canvis més substancials poden sintetitzar-se en els tres punts següents.

²⁷ Aquests països són els següents: Austràlia, Àustria, Bèlgica, Canadà, Dinamarca, Finlàndia, França, Alemanya, Grècia, Irlanda, Itàlia, Japó, Luxemburg, Països Baixos, Nova Zelanda, Noruega, Portugal, Espanya, Suècia, Suïssa, Turquia, Regne Unit i Estats Units. La OCDE, Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic, va néixer el 1961, a París, amb la intenció d'«assolir els més elevats nivells de creixement i d'ocupació possibles, com també un creixent nivell de vida en els països membres». L'organització es crea a partir de la antiga OCEE (Organització per a la Cooperació Econòmica Europea), creada el 1948 per tal de contribuir a la realització del Pla Marshall i promoure la recuperació postbèlica d'Europa. Vegeu Dahrendorf (1990:133), OCDE (1991:5-9) i Eurostal (1992).

Primer tret característic: prosperitat econòmica i difusió dels beneficis socials. Les societats del capitalisme avançat són, abans que res, «pròsperes», societats on una majoria de la població s'ha instal·lat en unes condicions de vida percebudes socialment com una combinació de benestar econòmic i llibertat política. Els aproximadament 25 anys que segueixen a la segona guerra mundial constitueixen per a les economies centrals un període de prosperitat -que algú ha batejat com «l'època d'or del capitalisme»²⁸ sense precedents històrics, tant pel que fa a la durada com pel que fa a la intensitat i difusió social de la prosperitat econòmica. El creixement econòmic és estable, el creixement de la producció extremadament ràpid, i els beneficis de la prosperitat molt més difosos que mai abans. Aquesta difusió social de la prosperitat, d'un abast sense precedents, pot mesurar-se mitjançant quatre indicadors: es tendeix a la plena ocupació; hi ha una demanda creixent de força de treball per part de les empreses; el creixement del salari mitjà es manté igual o superior al creixement del Producte Nacional; finalment, i com resumeix Shonfield (1969:61):

«Allò que distingí l'Europa occidental fou l'esforç deliberat per ampliar l'extensió dels beneficis del consum, mitjançant serveis de benestar i plans de pensions, a aquells membres de la societat que no poden dependre de guanys automàtics derivats del creixement dels ingressos salarials».

Segon tret característic del capitalisme avançat: una accelerada introducció del progrés tecnològic a la producció econòmica. La «nova era del capitalisme» -com l'anomena Shonfield-, i que s'obre el 1945, es beneficia en aquest punt d'una tendència històrica prèvia en aquesta direcció i, probablement també, de l'acceleració que proporcionà la mateixa guerra mundial (i que en alguna mesura influí sobre la indústria civil postbèlica). Les dues característiques del «nou» capitalisme que acabem d'esmentar van articular-se al voltant d'allò que s'anomenà la «revolució keynesiana» i van estar presidides, per tant, d'una notable intensificació del control estatal sobre el cicle econòmic.

En tercer lloc, i finalment, el capitalisme que sorgeix de la segona guerra mundial crea a la majoria de països centrals un entramat institucional, certament nou i característic, que pressiona per fer

²⁸ Vegeu Armstrong (1991:110).

progressivament més complexa la seva estructura social. Un entramat que com a mínim inclou els següents elements (explicats per Shonfield, 1969):

1. Un increment molt marcat de la intervenció pública en la gestió del sistema econòmic. Cal mencionar aquí la creació o revitalització -segons els casos- d'un important sector públic (empreses controlades per l'Estat); i també el fort increment de la despesa pública que determina directament un segment important de l'activitat econòmica de cada país.

2. L'Estat del benestar. Encara que les diferències entre els països són aquí molt notables, en general es detecta una autèntica transformació en relació amb el passat. Efectivament, les mesures de benestar públic tenen una llarga història als països europeus, però la «novetat» del capitalisme de la postguerra és que aquestes mesures s'institucionalitzen i s'estabilitzen, d'una banda, i són objecte d'una provisió creixent de recursos, d'una altra. Com comenta Shonfield (p. 66): «Això es troba reflectit de la manera més òbvia en el fet que educació i pensions han absorbit, conjuntament, una proporció creixent de la renda nacional dels països capitalistes avançats. (Aquí, novament, s'ha de fer l'excepció dels Estats Units dels anys cinquanta.)»

3. Pel que fa al sector privat el nou capitalisme aporta una novetat: la competència interempresarial és cada cop més regulada, de manera que es tempera la «violència del mercat» i s'estabilitza una àrea -gran- de previsibilitat de la gestió empresarial.

4. Es crea i s'estabilitza socialment, entre la població, l'expectativa que cada exercici econòmic ha de produir un increment tangible dels ingressos reals per càpita. Aquesta expectativa, entre altres conseqüències, trastoca tot el sistema polític i col·loca més responsabilitat en mans de l'Estat per fer-la real. Dos de les noves formes d'organització induïdes per aquest desenvolupament són la I+D, orientada a reduir el període entre la concepció de noves idees tècniques i la seva conversió en tecnologies utilitzables, i la formació de la mà d'obra, orientada a reduir l'aparició de colls de botella a l'economia.

5. Per reduir progressivament els marges d'imprevisibilitat, els països centrals introdueixen mecanismes institucionals destinats a estabilitzar la racionalitat de les decisions en sistemes «de gestió econòmica en gran escala» com els que han desenvolupat. Dos destacats mecanismes d'aquest tipus són la planificació econòmica i diverses formes d'acords

centralitzats entre l'Estat i els grans actors socials.²⁹ Una novetat que complica el procés de presa de decisions i que, paral·lelament, planteja dubtes sobre «la mesura en què els mètodes adoptats per a una gestió eficient del nou capitalisme són compatibles amb les idees i la pràctica de la democràcia parlamentària tradicional» (p. 67).

Hi ha un quart aspecte central del capitalisme avançat, relatiu a les polítiques microeconòmiques i a l'organització del treball industrial a les empreses, i que Shonfield subrepresenta en la seva magnífica presentació: la producció en sèrie i a gran escala, és a dir, el fordisme.³⁰ Com resumeix adequadament Allen (1992a:232 i ss.), la producció en sèrie característica del període posterior a 1945 es compon d'aquests elements centrals:

- a) Cadenes de muntatge mòbils.
- b) Maquinària especialitzada (per produir béns generals).³¹

L'objectiu empresarial és la fabricació de béns uniformes - estandarditzats i simplificats- mitjançant l'ús de maquinària específica (equips amb finalitats especialitzades) i la correlativa reducció del treball qualificat. Pel que fa a l'organització del treball, això va significar una transformació substancial destinada, també, a tenir un fort impacte sobre l'acció sindical. Com apunta Hounshell (1984; citat per Allen, 1992a:265):

«L'enfocament de Ford va consistir a eliminar el treball mitjançant la maquinària, no, com feien habitualment els tayloristes, assumir un procés de treball donat i millorar l'eficiència dels treballadors a través dels estudis de temps i moviment i d'un sistema de pagament basat en tarifes diferencials per peça (o algun altre incentiu laboral). Taylor considerava l'instrumental de producció com a dada, i cercava les revisions en els processos de treball i l'organització del treball; els enginyers de Ford mecanitzaren els processos de treball i trobaren els treballadors per alimentar i tenir cura de les seves màquines. Malgrat els estudis de temps i moviments que es degueren emprar en la configuració de la màquina o del

²⁹ En forma de polítiques de rendes que reforcin la previsibilitat macroeconòmica, i que Shonfield (1969:367) caracteritza així: «una força més que intenta posar en relació els preus amb una tendència (de la productivitat) pressuposada pel llarg termini, en lloc de fer-ho amb l'equilibri fluctuant de l'oferta i la demanda».

³⁰ «En contrast amb els estadis inicials de la industrialització, el fordisme es concep com una era de béns massius i estandarditzats, produïts per a mercats de masses, creada per un Estat intervencionista que proporcionarà a la gent el poder de compra necessari per fer possible el consum de masses.» (Allen, 1992:232)

³¹ Vegeu Piore (1984) i Sabel.

procés mecànic, la màquina de Ford -i no una tarifa per peces o un estàndard fixat per un "treball diari raonable"- era el que establia el ritme del treball. Aquesta fou l'essència de la cadena de muntatge i de tota la maquinària que l'alimentava. La cadena de muntatge de Ford, malgrat dependre en els seus components fonamentals de certs elements del taylorisme, s'allunyava radicalment de les idees de Taylor i els seus seguidors.»³²

c) Salaris elevats.

La introducció a gran escala de la cadena de muntatge i la centralitat de la màquina per establir el ritme del treball va conduir aviat a altes taxes d'absentisme i rotació del treball. Però la insatisfacció de la força de treball va portar, paradoxalment, a la famosa política del «five-dollar day» de Ford; és a dir, a un nou intercanvi entre empresa i força de treball basat en salaris elevats que caracteritzaria tota una època (Allen, 1992a:234):

«El "five-dollar day" de Ford va establir efectivament les bases d'un nou sistema contractual mitjançant el qual els treballadors "aguantaven el tipus" a canvi de salaris elevats que l'empresa es podia permetre a causa dels monumentals increments de la productivitat del treball. S'acabava de crear el "treballador en sèrie", desqualificat i molt ben pagat, per acompanyar la instal·lació de la nova tecnologia per produir en sèrie.»

d) Productes de baix cost.

Aquest és l'últim component característic del fordisme, del qual el Ford T fou el precedent paradigmàtic. Les empreses fordistes completaren les innovacions esmentades amb l'estratègia de pressionar constantment els preus a la baixa per tal d'ampliar la demanda sobre bases permanents (Allen, 1992a:234-235):

«[C]olze a colze amb la tecnologia i el treballador en sèrie, el desenvolupament dels mercats de masses representava el compendi del sistema fordista de producció en sèrie o manufactura moderna. [...] En molts sentits, és la cadena mòbil de muntatge -juntament amb un alt grau d'especialització de la força de treball i l'estandardització dels productes- el

³² Per a una anàlisi completa del taylorisme, vegeu Litter (1978).

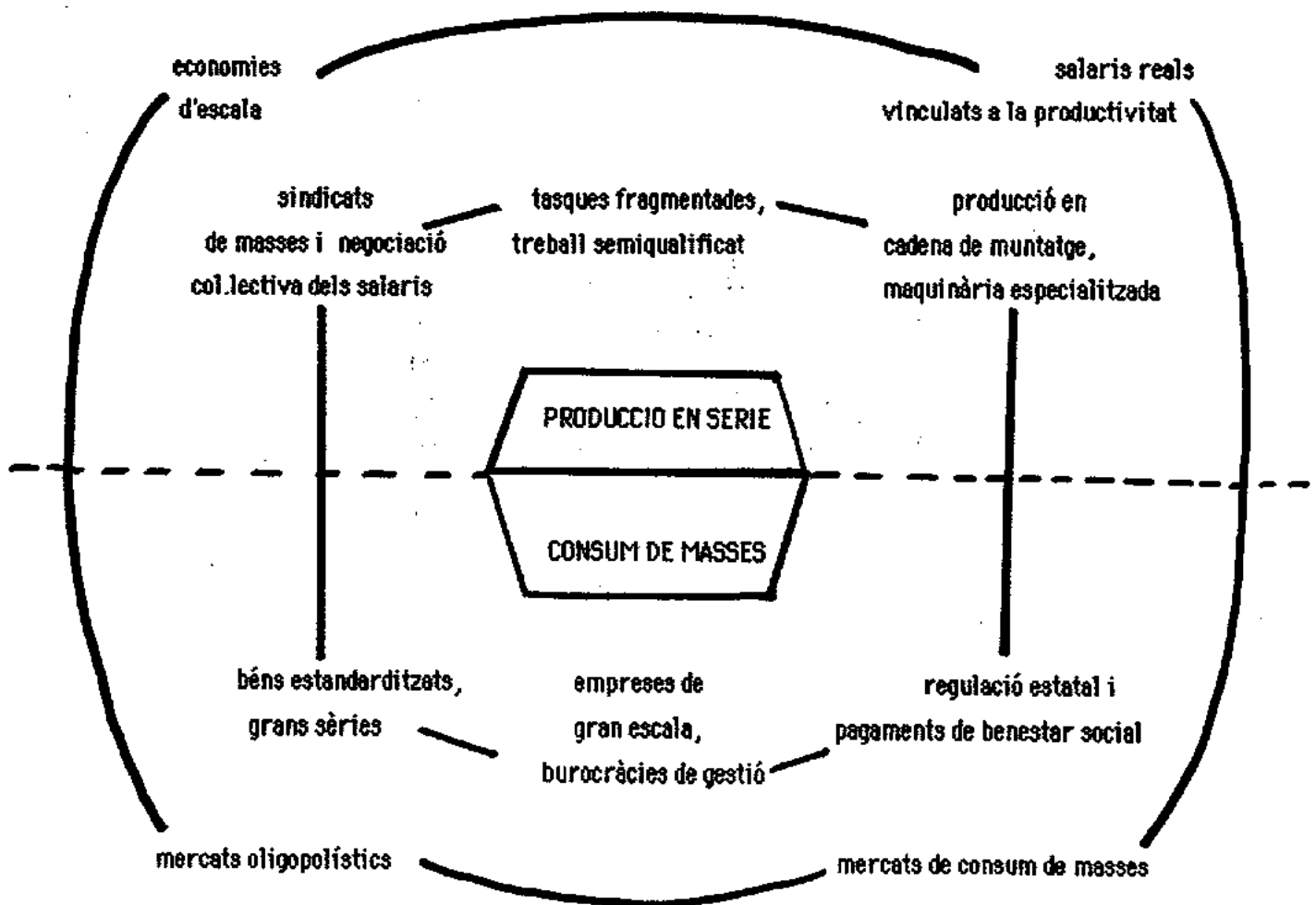
que simbolitza aquesta transformació cap a la indústria moderna. Però aquesta no es caracteritza únicament per les innovacions tècniques; les innovacions socials introduïdes per Ford -les retribucions elevades, la reforçada disciplina laboral i l'intent d'abastir mercats de masses mitjançant baixades contínues de preus- són totes part d'allò que entenem per la fàbrica de la indústria moderna.»

La peculiaritat del fordisme, allò que el va convertir en una característica central de les societats de l'OCDE després de 1945, fou que, sobre la base de la forma distintiva -que acabem de sintetitzar- de produir i d'organitzar el treball i el procés de treball, es va convertir també durant els anys cinquanta i seixanta en «un mode de creixement econòmic» (Allen, 1992a:236) basat en la producció en sèrie, els mercats de masses i la intervenció econòmica de l'Estat. El terme «capitalisme administrat» (Hirsch, 1976) és una fórmula sintètica per designar aquesta combinació: intervenció de l'Estat en la gestió del sistema econòmic per garantir la plena ocupació, la previsibilitat macro i microeconòmica i la provisió dels serveis associats amb el benestar, en un context empresarial dominat pel paradigma fordista.³³ Aquests desenvolupaments i la representació ampliada del fordisme com quelcom que parteix de, però supera, un sistema d'organització del treball,³⁴ els sintetitza Allen (1992a:242) en aquest diagrama:

³³ En paraules de Hirsch (1976:128): «El concepte, d'acceptació general, de capitalisme administrat ve a dir el següent. La intervenció de l'Estat va dirigida a establir les "regles de joc" apropiades i a alterar, deliberadament, tant la llei com les eleccions de mercat que enfronten els individus. Addicionalment, existeix l'expectativa que els sindicats i altres organitzacions col·lectives es moderin en benefici de l'interès general. Dins d'aquest marc, que inclou les oportunitats del mercat com limitades i corregides per l'acció estatal, la recerca per part dels individus dels seus propis objectius es fa... coherent amb el context general o social.»

³⁴ L'abast real del fordisme ha estat objecte de molt debat. Per a una anàlisi de les dimensions del terme, vegeu Sayers (1989); per a una anàlisi de l'abast del fenomen, vegeu Jessop (1989).

DIAGRAMA: EL FORDISME COM UNA ERA INDUSTRIAL

III.4. LES TRANSFORMACIONS INTERNES DEL CAPITALISME AVANÇAT

L'era del capitalisme avançat és una era de grans transformacions. El «consens social democràtic» de Dahrendorf és una fórmula útil per la seva economia expressiva i perquè, en part, designa una realitat certa, però no copsa els aspectes de conflicte i trastocament que caracteritzen també aquest sistema social. Atès que són essencials, al seu torn, per copsar la lògica de l'acció sindical contemporània, tot seguit els dedicarem una certa atenció.

Els elements centrals del capitalisme avançat, tal com els hem presentat fins aquí, són els característics de la «edat d'or» que entre 1945 i 1973, aproximadament, operen als països de l'OCDE i donen lloc al paradigma del «capitalisme administrat». Aquest, però, s'ha vist dràsticament alterat amb posterioritat per la incidència de dos jocs de fenòmens que han induït grans transformacions socials. Ambdós han tingut, a més, efectes estructurals durables sobre l'acció dels sindicats, en la mesura que han alterat substancialment els contextos on aquestes organitzacions operen i les oportunitats i restriccions sistèmiques disponibles per a l'acció sindical. Els dos conjunts de fenòmens en qüestió són, respectivament, els teoritzats per alguns autors com a propis de les «societats postindustrials»; i els corresponents als efectes de la crisi econòmica que s'obre els anys setanta als països avançats. Per presentar aquests fenòmens, i abstroure'n els efectes que han tingut sobre l'acció sindical, seguirem aquí també un enfocament no històric i detallat sinó bàsicament conceptual i abreujat.

4.1. POSTINDUSTRIALISME

Durant els anys seixanta comença una tendència de canvi, a les societats avançades, que els observadors més atents focalitzen com a transvasament de població activa ocupada del sector industrial al sector serveis, i específicament, als «nous» serveis representats per sanitat, educació, investigació, lleure i govern (o sectors «quinaris», vegeu Bell, 1976:33,144). El desenvolupament de la tendència inicial porta, una dècada després, al seu tractament teòric per Daniel Bell com a «societat

postindustrial»,³⁵ un paradigma que pretén donar compte del conjunt de transformacions estructurals³⁶ al si de les societats avançades al qual ens hem referit abans.

Els canvis anticipats per Bell es poden agrupar, a l'efecte de la nostra presentació aquí, en quatre capítols:

1. Producció econòmica

Les economies avançades passen de ser productores de mercaderies a productores de serveis, i això tant pel que fa a la població activa ocupada per sectors (on la tendència és concentrar més efectius als serveis, estabilitzar o reduir la indústria, i dedicar un percentatge ínfim a l'agricultura) com pel que fa al valor afegit.³⁷

2. Distribució ocupacional

Hi ha més gent que treballa als serveis que no pas a la indústria. Però, quin tipus de treball fan? La documentada resposta de Bell és que, cada cop més, fan treballs de «coll blanc» congruents amb el creixement del sector quinari esmentat: treball d'oficina, d'educació i d'administració. I en aquests i en la resta de sectors, la novetat més llampanant és el creixement accelerat de les ocupacions professionals i tècniques en règim de treball assalariat.

³⁵ Altres autors estudiosos del tema són Alain Touraine (1969), que s'hi refereix també amb aquesta denominació o «societat programada»; Morris Janowitz (1974:235), que utilitza la denominació de «societat industrial avançada»; o, més recentment, Manuel Castells, que introdueix el terme de «societat de la informació». El terme fou utilitzat prèviament amb sentits diferents per David Riesman i Arthur Perky (vegeu Bell, 1976:57).

³⁶ La intenció estructural del model de Bell és palesa (1976:28,64): «*El concepto de sociedad post-industrial remite en primer lugar a cambios en la estructura social [...] La emergencia de un nuevo tipo de sociedad pone en cuestión la distribución de la riqueza, el poder y el estatus, que son los temas centrales en cualquier sociedad.*»

³⁷ Diversos autors han qüestionat, amb raó, la proposta de Bell de denominar aquesta situació «postindustrialisme». Des de la perspectiva d'anàlisi seleccionada per Bell, les societats avançades són més aviat «*hipe*industrial» que «*post*industrial» (que suggereix desindustrialització). Aquestes societats, en efecte, mantenen i desenvolupen un sistema industrial altament concentrat i automatitzat, i organitzen l'activitat productiva dels altres sectors econòmics (agricultura i serveis) a partir de les pautes d'organització del treball pròpies de la indústria. Bell mateix ho deixa entendre a la seva obra. Primer, al parlar d'«indústries de serveis» (1976:174); segon, de manera explícita: «*aunque una amplia variedad de ocupaciones y tareas se habrían desligado de la industria, la industria es el arquetipo debido a que sus ritmos, de manera sutil, afectan al carácter general del trabajo a la manera como un tinte baña un vestido*» (1976:193). Per a una bona crítica de Bell, vegeu Olsen (1974:238): «*La sociedad post-industrial*» de fet no és, en absolut, post-industrial, sinó que fa seva l'existència permanent i el desenvolupament d'un sistema industrial altament automatitzat i productiu, els fruits del qual fan emergir i fan possible tots els altres canvis.»

3. Principis axials

Les societats tradicionals fonamentaven el procés social de treball en l'aplicació de tecnologies rudimentàries a les matèries primeres; les societats industrials, en l'aplicació de la tecnologia de la màquina, que substitueix parcialment l'energia animal i humana, a les matèries primeres. La societat postindustrial representa, en aquest punt, un canvi d'escala, en el sentit que allò que la caracteritza per damunt de tot és el caràcter central del coneixement teòric i la seva aplicació al procés social de treball i, en general, a qualsevol tipus d'activitat col·lectiva: «la primacia de la teoria sobre l'empirisme i la codificació del coneixement en sistemes abstractes de símbols» (1976:34).³⁸ El coneixement teòric es converteix progressivament en el recurs estratègic per excel·lència:

«La sociedad industrial se caracteriza por la coordinación de máquinas y hombres para la producción de bienes. La sociedad post-industrial se organiza en torno al conocimiento para lograr el control social y la dirección de la innovación y el cambio» (p. 34)

4. Tecnologia intel·lectual

Els problemes socials i intel·lectuals més importants de la societat postindustrial són els de la «complexitat organitzada»: la direcció de sistemes de gran escala que operen amb moltes variables simultànies. Si entenem per «tecnologia» la «utilització del coneixement científic per especificar les formes de fer les coses d'una manera reproducible» (H. Brooks, citat per Bell, 1976:48), allò que caracteritza la societat postindustrial és la introducció d'una tecnologia intel·lectual -basada en probabilitats, teoria de la informació, cibernètica, teoria de la decisió, teoria de jocs, programació lineal, etc.- per definir accions racionals que identifiquin els mitjans per resoldre els problemes:

«[L]a promesa metodològica de la segunda mitad del siglo XX es la dirección de la complejidad organizada (la complejidad de las grandes organizaciones y sistemas, la complejidad de una teoría con un gran número de variables), la identificación e instrumentación de

³⁸ Bell (1976:39 i ss.) il·lustra significativament aquest punt en el pas de polítiques econòmiques de natura intuïtiva per combatre la gran depressió dels anys trenta, a les polítiques keynesianes, amb fonamentació teòrica, de la segona postguerra: «Fue fundamentalmente a través de la unión de teoría y política como se consiguió un mejor entendimiento de la dirección económica. Keynes proporcionó la justificación teórica para la intervención del gobierno en la economía». I també en la introducció de l'I+D i les indústries -com ara la informàtica, l'electrònica o l'òptica- basades directament en la ciència (p. 43).

estrategias para una lección racional en el juego contra la naturaleza y en el juego entre las personas, y el desarrollo de una nueva tecnología intelectual que, para finales de siglo, tendrá tanta importancia en los asuntos humanos como la tecnología maquinista en el siglo pasado y en la primera mitad de éste» (p. 46)

L'anàlisi pioner de Bell, molt discutible (i discutit) en certs aspectes (l'anàlisi de classes, per exemple) i anticipacions (el paper polític atribuït als científics, per exemple), ha assolit en conjunt un cert estatus de «ciència normal» i ha estat ampliat, sense modificar-ne el nucli central, per diversos autors posteriors. Les transformacions induïdes pel «postindustrialisme» en els contextos on operen els sindicats, derivats dels quatre factors de canvi amb què hem sintetitzat l'argumentació de Bell, són fondes (i les reconsiderem més avall):³⁹ compressió del sector industrial clàssic en dimensió i importància relativa; reducció numèrica de la força de treball industrial tradicional; creixement del sector públic com a generador d'ocupació; importància estratègica i creixement quantitatiu de l'estrat de professionals i tècnics assalariats (a la vegada una categoria ocupacional i un criteri de posició); aplicació en massa de coneixement i informació en el procés de treball;⁴⁰ i transformació dràstica dels paràmetres del conflicte (industrial i, en general, social).⁴¹

4.2. PROSPERITAT I CRISI: LES ADAPTACIONS AL CICLE ECONÒMIC DE LA SEGONA POSTGUERRA

El segon grup de transformacions fondes i internes del capitalisme avançat a les quals ens referíem, es pot analitzar amb profit com una tendència paral·lela a la del «postindustrialisme». I tenen un sentit invers al d'aquest: en general, no es tracta de transformacions de l'estructura social que indueixen canvis ulteriors als diferents entorns socials on operen els sindicats, sinó dels processos macro i microeconòmics d'adaptació al cicle que acaben per modificar dràsticament l'estructura social característica dels països de l'OCDE (que, al seu torn, trastoquen

³⁹ el seu abast es pot resumir en aquesta afirmació de síntesi que fa Bell (1976:191): «*La sociedad industrial de Occidente se ha caracterizado por tres rasgos distintivos: el crecimiento de la gran sociedad anónima como prototipo de todas las empresas de negocios; la importancia de la máquina y de sus ritmos sobre el carácter del trabajo; y los conflictos laborales, bajo la forma de conflictos de clases polarizados, que amenazaban con romper en pedazos la sociedad. Estos tres elementos han cambiado de manera notable en la sociedad postindustrial.*»

⁴⁰ Allen (1992b:182), seguint Castells, ho il·lustra així: «la generació i el processament d'informació és al treball d'oficina allò que la producció en sèrie fou a la manufactura basada en mètodes artesanals: una transformació radical de l'estructura i l'organització de l'economia».

⁴¹ Aquest aspecte de la qüestió es considera en el capítol 5.

també els entorns de l'acció sindical). Des de la perspectiva de l'adaptació al cicle econòmic, el període que va des de 1945 fins a avui es pot dividir en dues fases: una de prosperitat que arriba fins a mitjan anys setanta, i una altra de crisi, «la crisi dels anys setanta» en diu Dahrendorf, que va des d'aquesta data fins l'actualitat:⁴²

«[Es posible afirmar que los procesos de desarrollo social, económico y político que se daban en el interior de los países pertenecientes a la OCDE permanecieron relativamente inalterados por las influencias exteriores durante un cuarto de siglo» Però «[el mundo de hoy es un lugar muy distinto del de la era de la postguerra» (Dahrendorf, 1990a:145)

La fase de prosperitat coincideix amb l'«època d'or» del capitalisme que hem considerat prèviament, característic del fordisme. Les dades són eloqüents: el 1973, la producció dels països de capitalisme avançat era un 180% més gran que el 1950:⁴³

⁴² L'etapa històrica del capitalisme avançat, de 1945 fins a avui, es pot dividir amb més precisió -com fa Armstrong (:1991:XIV)- en tres fases: la reconstrucció postbèlica (1945-1950); el gran «boom» i la seva desintegració (1950-1974); i el «slowdown» posterior (de 1974 endavant).

⁴³ Com sintetitza Armstrong (1991:117): «Es va produir més en aquest quart de segle que en els tres quarts previs, i moltes vegades més que en qualsevol període comparable de la història humana. [...] Amb un creixement d'aquesta escala, la producció es dobla cada setze anys».

TAULA • CREIXEMENT ECONÒMIC DE LLARG TERMINI DELS PAÏsos AVANÇATS, 1820-1973
(taxes de creixement en percentatge mitjà anual)

període	output	output per càpita	estoc de capital fix	exportacions
1820-1870	2.2	1.0	no disponible	4.0
1870-1913	2.5	1.4	2.9	3.9
1913-1950	1.9	1.2	1.7	1.0
1950-1973	4.9	3.8	5.5	8.6

Font: A. Maddison (1982:91).

Aquesta primera fase de prosperitat, sintetitzant la presentació anterior, s'associa normalment amb creixement sostingut, fordisme, plena ocupació, creixement dels salaris, estat del benestar, intervenció pública a la gestió econòmica i una progressiva previsibilitat del «policy-making» econòmic (en forma de planificació i pactes socials).

Durant la primera part dels anys setanta, les economies dels països de l'OCDE experimenten una sobtada caiguda del creixement i entren en un període de malestar permanent que arriba fins a avui. El conjunt del període comprèn dos cicles de recessió i de recuperació. Les dades globals són també eloqüents (Armstrong, 1991:234):

TAULA • LA CAIGUDA DEL CREIXEMENT, 1960-1989

(taxes de creixement en percentatge mitjà anual del PIB)

	1960-1973	1973-1989	1973-1975	1975-1979	1979-1982	1982-1989
Estats Units	4.0	2.6	-0.8	4.1	-0.1	4.0
Europa	4.7	2.2	0.7	3.4	0.9	2.7
Japó	9.6	3.9	0.7	5.1	3.7	4.3
OCDE (conjunt)	4.8	2.7	0.1	3.9	0.8	3.6

Font: OCDE, *Historical Statistics i Economic Outlook*.

Una de les peculiaritats d'aquesta segona fase de transformacions internes del capitalisme avançat és que està conduït a allò que alguns observadors qualifiquen de «mutació» (de les estructures socials) i que, en certa manera, es pot concebre com una reacció contra els comportaments públics i privats de la fase anterior:

«[Hay un sentimiento muy extendido de que algunos de los éxitos de las décadas pasadas son responsables de los fallos, o, en cualquier caso, de las dificultades actuales. Desde otro punto de vista, los derechos de ciudadanía social se presentan como costes (e impuestos) no salariales del trabajo y se contemplan como reductores de la competitividad internacional» (Dahrendorf, 1990a:156)

Pel que fa al nucli propulsor de les transformacions, hi ha un cert consens que aquest es localitza en tres punts: la creixent internacionalització de l'economia; l'alta productivitat del treball i la introducció en massa de les noves tecnologies al procés de treball, com a conseqüència de les polítiques públiques i les polítiques empresarials d'adaptació al cicle econòmic de crisi; i, en el terreny pròpiament productiu, i relacionat també amb aquesta adaptació, el trastocament dels mètodes tradicionals d'organització del treball. Complementant aquests desenvolupaments, però en lloc igualment estratègic, les polítiques neoliberals impulsades des dels governs nord-americà i britànic durant els

mandats de Reagan i Thatcher. El resultat combinat es manifesta com creixement (moderat) sense ocupació i desregulació dels mercats.

Les respostes empresarials davant la crisi i la incertesa dels mercats les diferencien Piore i Sabel (1984: cap.8) en quatre capítols: formació de conglomerats empresarials (com estratègia de diversificació de riscos); multinacionalització (com estratègia per assolir economies d'escala impossibles d'obtenir per un pur increment del mercat interior); producció en sèrie a nous mercats de productes (com ara a la indústria informàtica o la d'entreteniment domèstic); i l'especialització flexible, que s'inicia a l'entorn d'empreses petites i mitjanes i acaba per estendre els seus efectes a tota mena d'empreses.

Durant l'era fordista, la producció artesanal subsistia a la perifèria del sistema productiu com una categoria residual, o bé instal·lant-se en mercats massa fluctuants o petits per fer rendible l'ús dels recursos de la producció en sèrie, o bé com a apèndix necessari d'aquesta (el cas de la indústria de béns de capital).⁴⁴ Una de les formes d'adaptació empresarial a la incertesa del període s'ha organitzat al voltant de la producció artesanal. Aquesta, però, a diferència dels períodes previs, i beneficiant-se de les noves tecnologies i especialment de la informàtica, es caracteritza per la sofisticació tecnològica i l'ús generalitzat de mecanismes de flexibilització productiva amb la finalitat de fabricar sèries curtes de famílies de productes per atendre una demanda canviant. Piore i Sabel (1984:261-262), que qualifiquen l'especialització flexible de «alternativa al keynesianisme multinacional» (p. 258) conclouen que

«la tecnologia ha acabat amb el domini de les màquines especialitzades [del període fordista] sobre els treballadors no qualificats i semiqualicats, i ha redirigit el progrés novament al camí de la producció artesanal. L'adveniment de l'ordinador restitueix el control humà sobre el procés de producció; la maquinària se subordina de nou a l'operador. [...] El fet que l'ordinador aparegui com la causa de la flexibilitat industrial es deu, probablement, menys a les seves aplicacions que -a causa de la seva adaptabilitat- a la contribució que ha fet perquè cristal·litzés la visió d'una economia flexible precisament quan els costos de la rigidesa esdevenien obvis».

⁴⁴ Piore i Sabel (1984:206-207).

L'especialització flexible, però, és una manifestació més de les estratègies empresarials per substituir els esquemes tradicionals (tayloristes i fordistes) d'organització del treball, la rigidesa dels quals, en termes de resposta ràpida a canvis de la demanda o d'exigències de capital, han anat introduint riscos creixents a les empreses que els utilitzen. En aquest punt, les estratègies empresarials han estat «japonitzades» i el substitut del fordisme en aquesta nova era és el toyotisme:

«En lloc d'utilitzar màquines especialitzades per produir productes estandarditzats, l'automatització flexible utilitza màquines d'orientació general per produir una varietat de productes. Els fabricants han adoptat també la resposta [flexible] dels minoristes pel que fa als estocs. Toyota és l'empresa pionera, i constitueix, per a la nova era, allò que Ford va ser per a l'antiga. [...] Hi ha canvis paral·lels pel que fa a l'organització de l'empresa. Amb la revisió del taylorisme, un estrat del "management" ha estat eliminat. El control central reforçat ha permès la descentralització del treball i, pel que fa les operacions diàries, s'ha atorgat autonomia als grups de treball i als gestors de planta. Els equips que vinculen horitzontalment els departaments han substituït la rígida verticalitat de les burocràcies fordistes.» (Murray, 1989:218-219)

El disseny del treball i els mètodes d'organització del treball es poden considerar estratègies (empresarials) només forçant el sentit d'aquest terme.⁴⁵ Però globalment i en perspectiva històrica, formen efectivament conjunts relativament coherents d'esquemes intencionals d'acció. Si ho considerem així, el taylorisme i el fordisme han estat sens dubte estratègies empresarials de disseny del treball. Tradicionalment, els mètodes de disseny del treball en el capitalisme han hagut d'afrontar el següent dilema: o bé reduir la qualificació de la força de treball (a costa de la implicació), el cas del taylorisme i el fordisme; o bé incrementar la creativitat del treball (a costa del control). Les innovacions de la «era postfordista» pel que fa a l'organització del treball s'han orientat en la segona direcció: programes d'enriquiment del treball, cercles de qualitat,

⁴⁵ Salaman (1992:359) ho explica molt bé: «Child fa notar que "el concepte d'estratègia implica una consideració racional d'alternatives i l'articulació de raons coherents per a les decisions". En termes tant exigents, no es pot dir que els directors d'empresa tinguin sovint estratègies explícites per al disseny del treball. La planificació que fan els directors del disseny del treball es caracteritza sovint per la vacil·lació, el sectarisme, el curt termini i el seu caràcter aleatori. La racionalitat del "management" és negociada i ad hoc».

treball en equip i en cèl.lules, programes «just-in-time», programes de canvi cultural, SLA,⁴⁶ etc.

Aquests esquemes innovadors de disseny del treball, i la mateixa especialització flexible que, parcialment, és també un mètode d'organització del treball, es poden concebre com propostes diverses de solució al dilema esmentat, i superadores del taylorisme i el fordisme. L'especialització flexible és decididament un canvi dràstic respecte de la tendència tradicional a la producció en sèrie i la residualitat del treball d'ofici. Els programes d'enriquiment del treball, cercles de qualitat i treball en equip o en cèl.lules s'orienten al segon element del dilema (ampliar els marges de creativitat laboral a base d'una reducció del control). Allí on la reducció d'aquest control no és tolerable per la direcció, s'han introduït dos tipus de solucions organitzatives. La primera consisteix a localitzar el control, no en el procés de treball, sinó en les relacions entre treballadors: un equip pressiona un altre per obtenir millores, fluxos de material, etc. Aquest és el cas del SLA i, parcialment, dels programes «just-in-time» i el treball en equip. La segona solució al dilema consisteix en allò que Salaman (1992:367) anomena la «gestió del significat». Si la primera solució esmentada equival a socialitzar el control (els membres de la força de treball es controlen entre si), la «gestió del significat» equival a un procés de socialització *tout court* els programes de canvi cultural i els esquemes similars utilitzats a les empreses japoneses tracten de persuadir la força de treball mitjançant una combinació de medis culturals i pautes d'autoritat.

El conjunt d'innovacions introduïdes per adaptar les polítiques macro i microeconòmiques a la situació de crisi i incertesa tenen un impacte global important sobre l'estructura social dels països avançats. I específicament, com és sabut, sobre el mercat de treball i l'estructura de classes; però, també, sobre l'experiència mateixa del treball. Com argumenta Salaman (1992:363-364):

«la direcció de les empreses cerca estratègies diverses que, directament o indirectament, tinguin implicacions pel que fa al disseny del treball, l'estructuració organitzacional i l'estructuració de la relació d'ocupació, que, al seu torn, tenen implicacions fonamentals respecte de les divisions societals. El disseny del treball té implicacions pel que fa a la distribució de moltes de les experiències i els recursos que constitueixen els

⁴⁶ Service Level Agreements, entre departaments d'una mateixa empresa. Per a una bona consideració dels canvis recents del disseny del treball, vegeu Salaman (1992).

determinants de classe. Les tries relatives als nivells de qualificació, nivells de supervisió, salaris, etc., determinen les formes d'experiència laboral diferenciada subjacents a les classes. [...] La segmentació del mercat de treball com a conseqüència de les estratègies empresarials té conseqüències pel que fa a les divisions socials externes. [...] Les estratègies i tries de la direcció de les empreses són a la base de la creació de mercats de treball duals i ... aquestes estratègies el que fan és reproduir i reforçar els desavantatges que tracten d'exploitar. [...] La direcció de les empreses és pressionada, encara que sigui indirectament, a introduir formes de disseny del treball que suportin l'assoliment de les estratègies de la corporació que, al seu torn, garanteixen la supervivència competitiva. Podem concebre, doncs, els processos a través dels quals les direccions experimenten pressions competitives a les quals reaccionen mitjançant la definició d'estratègies... com ara l'activació d'una dinàmica de classe. El terme "dinàmica de classe" fa referència al procés a partir del qual la direcció de les empreses identifica i dona resposta a les pressions existents en els contextos organitzacionals -és a dir, pressions derivades d'una economia de mercat a les quals respon cercant objectius com ara l'increment de la rotació laboral, la disminució dels costos o la conquesta de quotes de mercat- que exigeixen per ser realitzades certes estratègies de disseny del treball i d'ocupació que originen les experiències que els sociòlegs defineixen com experiència i estructures de classe».

Pel que fa al primer efecte, el mercat de treball, els estudis de Fiore (1983) i Berger i Piore (1980) són generalment acceptats com una aguda síntesi, amb fonamentació teòrica i empírica, sobre les principals transformacions operades. Piore proposa específicament que el mercat de treball ha estat dividit en tres grans sectors -primari superior, primari inferior i secundari-, i que l'accés a un o altre no és erràtic o aleatori sinó que segueix unes pautes que connecten sistemàticament els mercats de treball amb les classes. La seva proposta pot sintetitzar-se en el diagrama següent:⁴⁷

⁴⁷ Com observa encertadament Salaman (1992:364): «Malgrat que empíricament és una simplificació... descriure els mercats de treball com segmentats en mercats primaris i secundaris, la qüestió és que aquesta classificació en un "tipus ideal" ajuda a comprendre les estratègies dels empresaris: es pot constatar que les variables de mercat i industrial es relacionen estretament amb la propensió de les empreses a dissenyar el treball i l'ocupació en termes de condicions primàries o secundàries».

DIAGRAMA • DUALITZACIÓ: TIPOLOGIA DE FIORE SOBRE LA SEGMENTACIÓ DEL MERCAT DE TREBALL

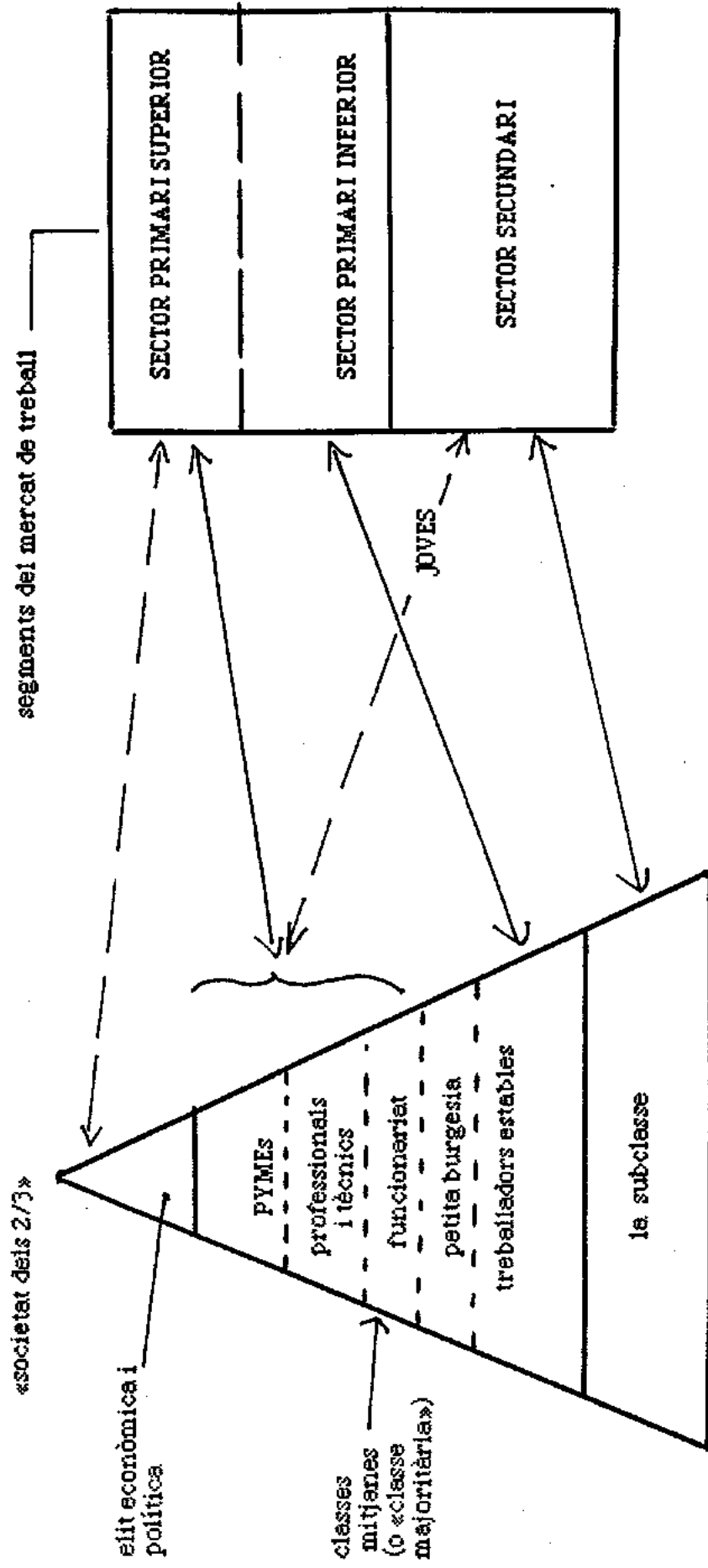
MERCAT DE TREBALL	SECTOR PRIMARI SUPERIOR (SPS)	SECTOR PRIMARI INFERIOR (SPI)	SECTOR SECUNDARI (SS)
Salari:	Elevat	Elevat -mitjà	Baix
Estatus:	Elevat	Mitjà	Baix
Carrera:	Alta possibilitat d'ascens Altes pautes de mobilitat i rotació	possible Pautes baixes de mobilitat i rotació	Ascens improbable Altes pautes de mobilitat i rotació
Condicions de treball:	Molt bones	Bones	Dolentes
Normes que regeixen el treball:	Similars a les del SS. Relacions personalitzades substituïda per codis internalitzats de conducta.	Equitat i procediments fixos	Relacions molt personalitzades Amplis merges pel favoritisme.
Formació:	General i específica	Requisit possible.	No és requisit.
Iniciativa:	Elevada	Mitjana	Baixa
Estabilitat:	"	Elevada	Baixa (elevada rotació)
CLASSE SOCIAL	CLASSE MITJA	CLASSE TREBALLADORA	CLASSE BAIXA ("SUBCLASSE")

Font: Elaboració pròpia sobre Fiore (1983).

Respecte del segon efecte, les informacions disponibles sobre l'estructura de classes recent als països avançats mostren una estreta connexió, com ja hem suggerit, entre les «noves» classes i els sectors del mercat de treball assenyalats per Ploie i que hem reproduït al diagrama anterior. Una forma elemental d'il·lustrar la nova estructura de classes és la teoria de «la societat dels dos terços». Segons aquesta perspectiva (vegeu Glotz, 1987; Galbraith, 1992; i Dahrendorf 1990a), la societat actual està dividida en tres grans estrats: una elit econòmica i política relativament petita que dirigeix la societat (aproximadament similar a l'elit dirigent clàssica del capitalisme modern, és a dir, formada pels grans empresaris, la «classe» política i representants destacats de les principals institucions, amb l'única variació substantiva que s'ha transnacionalitzat); una gran classe mitjana, o «classe majoritària» segons Dahrendorf, formada per petits i mitjans empresaris, professionals i tècnics assalariats, el funcionariat, els residus de la petita burgesia clàssica i un important sector de treballadors estables (és a dir, els ocupats en grans i mitjanes empreses, amb bones condicions laborals i contracte indefinit); i un tercer sector, la «subclasse» en la terminologia de Dahrendorf i Galbraith, on s'agrupen els sectors marginals clàssics més els «nous pobres», els aturats, treballadors immigrants i tota la força de treball ocupada en treball precari, legal o il·legal. La denominació de «societat dels dos terços» vol subratllar l'exclusió dels beneficis socials, dels drets de ciutadania i del procés de decisions d'un terç de la societat, la subclasse.⁴⁸ La connexió entre classes i segments del mercat de treball es pot representar així:

⁴⁸ Aquesta denominació pretén subratllar, al seu torn, que aquells qui la componen formen un conjunt tan heterogeni i ple d'«outsiders», i estan físicament i moralment tan dispersos que no formen pròpiament una classe. No tenen, per tant, possibilitats de definir en comú els seus interessos i adquirir veu política. En paraules de Dahrendorf (1990a: 181, 190-191): «*hablamos de un grupo sobre el que se acumulan las patologías sociales hasta crear una situación de larga duración. Se caracteriza por la ausencia de capacitaciones y el desempleo, la residencia en áreas particulares y la dependencia de las instituciones de bienestar. [...] ¿Por qué los que llevan mucho tiempo en el paro y los pobres persistentes no unen sus fuerzas y marchan contra sus ciudades para pedir su porción completa de ciudadanía? [...] No tienen mentalidad para defender sus intereses de forma organizada, sino para la "rebelión rabiosa"*».

DIAGRAMA • CLASSES SOCIALS I MERCATS DE TREBALL A LES SOCIETATS AVANÇADES

Font: Salvador Aguilar

Pel que fa al tercer efecte, el valor social atribuït al treball mateix, les coses són també molt diferents a les de la fase de prosperitat, i sociòlegs com Giddens (1991:547) han pogut parlar de «canvis cabdals en la natura i organització del treball». Dos problemes sintetitzen l'estat de la qüestió en aquest punt. En primer lloc, que la població activa ocupada és cada cop més reduïda, una realitat amb efectes trastornats dels valors de la població (i amb efectes obvis sobre l'acció sindical). Dahrendorf (1990a:174) ho sintetitza persuasivament:

« En una sociedad típica de la OCDE de hoy, el 20% de sus habitantes tienen edades inferiores a aquellas en las que pueden comenzar a incorporarse al mundo del trabajo; otro 20% están jubilados. El 10% de los restantes emplean su tiempo en instituciones educativas. (Algunas de estas estimaciones están hechas a la baja.) Algunos de los que constituyen el 50% que nos queda no buscan un empleo lucrativo y otros son, por una u otra razón, incapaces de ello; no es seguramente muy desacertado estimar que ambos grupos comprenden a un 15% de la población. Otro 10% puede estar desempleado, con lo que nos quedamos sólo con un 25% de la población total. Este 25% pasa trabajando casi la mitad de los días del año y, en estos días, el trabajo les lleva casi la mitad del tiempo en que no están dormidos. ¿Vivimos realmente, aún, en una sociedad trabajadora?»

En segon lloc, a les societats de l'OCDE hi ha una creixent consciència social de la necessitat de crear llocs de treball superflus. L'existència persistent de l'atur estructural, sense creixement però també amb creixement, comença a fer obsoletes les denominacions:

« La palabra "desempleo" sólo apareció en el lenguaje a finales del siglo XIX; quizá desaparezca a finales del XX. [...] Si la cantidad de tiempo dedicada al empleo remunerado continúa reduciéndose, y la necesidad de tener un trabajo se hace menos esencial, la naturaleza de la vida laboral puede reorganizarse sustancialmente» (Giddens, 1991:545)

Tot el conjunt de transformacions considerades fins aquí, que han induït canvis substantius en el sistema social del capitalisme avançat, han incidit també, finalment, en els valors socials imperants (que l'acció sindical no pot desconèixer). Una dimensió important d'aquesta

qüestió és la creixent «consciència dels límits» pel que fa al model de creixement i a la relació entre població i recursos. Una forma gràfica de sintetitzar aquests canvis culturals és parlar, com fa Steiner (1991:109,96), de «*el abandono del axioma del progreso histórico*»:

« Nuestro sentido del movimiento histórico ya no es lineal, sino que es un movimiento en espiral. Podemos ahora concebir una utopía tecnocrática e higiénica que funciona en un vacío de posibilidades humanas. El segundo escarnio de aquella verdad tiene que ver con la disparidad. Ya no aceptamos la proyección (implícita en el modelo clásico del capitalismo beneficioso)⁴⁹ de que el progreso necesariamente habrá de difundirse desde los centros privilegiados a todos los hombres» (Ibid.)

Una forma suggestiva de sistematitzar els canvis considerats i facilitar les comparacions entre les dues fases d'adaptació al cicle presentades, és utilitzar els conceptes de «capitalisme organitzat» i «capitalisme desorganitzat» per referir-se, respectivament, als períodes 1945-1973 i 1973-1993. Això és el que proposa Pierson (1991:62)⁵⁰ en el següent diagrama:

⁴⁹ No dispo de l'original. Aquest, probablement, parla de «*welfare capitalism*», és a dir, de «capitalisme del benestar».

⁵⁰ Aquest autor sintetitza els millors estudis sobre el tema: Lash i Urry (1987), Offe (1985) i Jessop (1989).

DIAGRAMA • CAPITALISME ORGANITZAT I DESORGANITZAT

CAPITALISME ORGANITZAT

CAPITALISME DESORGANITZAT

Predomini de la producció en sèrie a factories de gran escala que utilitzen predominantment treball semiqualficat

Producció en petites sèries; trasllat a ubicacions de producció més petites; creixement del treball administratiu; creixent divisió de la força de treball entre un nucli qualificat, flexible i permanent i una perifèria desqualificada i insegura

Consum de masses de béns produïts en sèrie

«Marketing de nínxol», productes amb un blanc i breus sèries de producció

Concentració i centralització del capital industrial, bancari i comercial

Divisió entre el capital financer, industrial i comercial; creixent divisió entre la banca i la indústria

Cartelització; control dels mercats i política monopolística de preus

Col.lapse dels cartels i la política monopolística de preus; control nacional dels mercats en declivi

Sorgiment d'organitzacions de treballadors i empresaris orientades al mercat de treball i d'àmbit nacional. Creixent importància de la negociació col.lectiva d'àmbit nacional

Declivi del poder de les organitzacions orientades al mercat de treball d'àmbit nacional (especialment els sindicats); desplaçament de la negociació col.lectiva d'àmbit nacional en favor dels acords d'àmbit local o d'empresa

Relacions capitalistes concentrades en un petit nombre de sectors industrials que ocupen a un gran nombre de treballadors masculins en unes poques -i estratègiques- nacions-estat

Difusió del capitalisme per la major part dels països del Tercer Món; transferència de llocs de treball dels sectors extractiu i de manufactura procedents del Primer Món

Predomini social i econòmic de grans ciutats industrials al si d'economies regionals

Declivi de la importància de les ciutats industrials; transferència de l'activitat econòmica a ciutats de dimensió més petita i àrees semirurals

Paper ampliat de l'Estat en la gestió econòmica i la intermediació entre capital i treball

Declivi de la capacitat de l'Estat d'intervenir efectivament en l'economia

La política s'organitza al voltant de classes socials, identitats col.lectives i relacions definides pel treball

Importància decreixent de la política de classe; sorgiment de nous temes de debat públic i nous actors polítics

Expansió de l'Estat del benestar keynesià

Reptes estructurals creixents per l'Estat del benestar

=====

III.5. L'ACCIÓ SINDICAL EN CONDICIONS DE CAPITALISME AVANÇAT

Els dos tipus de transformació del capitalisme avançat que hem considerat, el «postindustrial» d'una banda, i els processos d'«organització» i «desorganització» resultat de les polítiques macro i microeconòmiques d'adaptació al cicle, d'una altra, han trastocat amb efectes diversos -però de llarg termini- els contextos on les confederacions sindicals desenvolupen l'acció col·lectiva (vegeu també al respecte, Esping Andersen, 1990:226 i ss.).

La transformació estructural ha reduït l'abast dels sectors clàssics d'afiliació i militància sindicals. A la vegada, dificulta la penetració dels sindicats en els nous sectors ocupacionals (de «coll blanc») i l'acció sindical orientada a neutralitzar el control empresarial sobre el procés de treball (a causa de la creixent complexitat dels problemes i dels mètodes de decisió per resoldre'ls que s'apliquen a les plantes industrials). Finalment, en la mesura que «desencapsula» el conflicte industrial, produeix un efecte mixt: una creixent legitimitat dels sindicats com a actors socials «racionals» en les relacions laborals que, paradoxalment, desproveeix aquestes organitzacions d'algun dels mecanismes clàssics de disciplina col·lectiva (els incentius d'identitat adreçats a la base social).

La fase de «capitalisme organitzat» serveix per entronitzar les organitzacions sindicals com actors socials i polítics d'àmbit nacional (al nivell de les confederacions) i, paral·lelament, legitimar la necessitat de negociacions col·lectives centralitzades que tendeixen a protegir la força de treball situada en empreses no sindicalitzades. Aquesta és, probablement, l'«època d'or» dels sindicats moderns. D'altra banda, però, la combinació d'aquest rol del sindicat com a actor de cúpula i l'heterogeneïtat dels nous treballadors assalariats (industrials clàssics, d'una banda, professionals i tècnics, d'una altra) condueix, en una varietat de països, a un progressiu distanciament d'aquestes cúpules organitzades vers les noves reivindicacions, subjectes, subcultures obreres, quelcom patent en les onades de militància de finals dels anys seixanta (vegeu Crouch, 1978).

La fase de «capitalisme desorganitzat» té efectes dramàtics per als sindicats. Accentua la compressió de la força de treball ocupada i la «balcanització» d'aquesta en nombrosos col·lectius amb interessos i cultures creixentment heterogenis; divideix el conjunt entre treballadors estables i treballadors precaris (amb efectes directes -i també divergents-

àdhuc a l'estructura de classes); dispara les xifres d'atur; fa progressivament irrellevant el context físic o centre on es realitza el treball, de manera que converteix en relativament inoperant la noció tradicional de «gran fàbrica»; i, finalment, en la mesura que redueix l'ocupació estable, tendeix a promoure entre els assalariats el sorgiment de formes diverses de gremialisme. Tot això en un context polític que presència un decliu relatiu del paper dels interlocutors socials, en general, i de les confederacions sindicals en particular.

¿Com agregar el variat conjunt de fenòmens, característics del «capitalisme desorganitzat», que acabem d'esmentar? Lash i Urry (1987:300 i ss.), en un dels més suggestius estudis recents, proposen tres principis d'estructuració innovadors:

a) Les societats de capitalisme avançat, considerades aïlladament, han sofert durant el període considerat els efectes d'un procés d'internacionalització des de dalt: noves formes d'organització econòmica (incloses les corporacions globals); declivi de les grans empreses que produeixen productes estandarditzats per a mercats nacionals (financers o industrials); i el creixement de nous circuits monetaris i bancaris, separats dels circuits industrials, que escapen al control de les polítiques econòmiques d'àmbit nacional. Aquesta internacionalització ha estat reforçada pels circuits d'entreteniment i cultura de masses d'àmbit i impacte supranacionals.

b) Aquestes societats nacionals han quedat dislocades per un conjunt de processos de descentralització des de baix: descentralització de la població i de la indústria; declivi de l'atractiu de les organitzacions de masses i paral·lela importància dels interessos gremials i de grup; creixent importància dels valors locals; declivi dels valors de classe com a mecanisme d'identificació.

c) La creixent importància de la classe de serveis -en termes quantitativus i d'efectivitat social- ha transformat les societats avançades des de dins: creixent significació del sistema d'estratificació basat en les realitzacions individuals; progressiva importància de les estratègies de professionalització.

L'estudi comparat de cinc països avançats que porten a terme Lash i Urry,⁵¹ permet entreveure alguns dels principals determinants de l'estructura social d'aquestes societats sobre l'acció dels sindicats.⁵² En destaquem quatre:

1. Hi ha motius objectius que dificulten l'acció col·lectiva a nivell nacional.

La reestructuració de la indústria moderna i les polítiques de reubicació urbana han minat les antigues comunitats obreres locals i, per tant, l'existència de comunitats de classe homogènies. D'altra banda, la societat civil s'ha estructurat progressivament sobre una base horitzontal més que vertical, de manera que «s'ha produït una extensa expansió tant pel que fa al nombre i abast de les associacions voluntàries i agrupacions sociopolítiques com en la significació i l'impacte dels mitjans de comunicació de masses (i no de classe)» (Lash, 1987:311). Atès que «actuar socialment és menys costós en un context social» i que «allí on la interdependència mútua és intensa, el grup és més eficient com a agent de presa de decisions que els individus actuant aïlladament» (Hirsch, 1976:150), és palesa la dificultat de les organitzacions sindicals -i en particular de les confederacions- en un context general de fragmentació horitzontal.

2. La cultura de masses, tal com la coneixem als països avançats actuals, estableix fortes barreres per a la constitució d'una identitat col·lectiva per part dels treballadors i, en conseqüència, mina algunes de les bases culturals de la relació tradicional entre els sindicats i la seva base social. Lash i Urry (1987:297) ho expliquen sintèticament:

«Les identitats col·lectives s'estructuren a través de "parrilles", és a dir, esquemes i "grups" classificatoris que estableixen les fronteres per tal de distingir el que és intern i el que és extern a la col·lectivitat... La identitat col·lectiva es basa, com observa Meyrowitz, en "sistemes d'informació compartits però especials". Tals sistemes d'informació serien específics no solament de les classes socials, sinó dels grups de gènere, d'edat, ètnics i regionals. El que fa específicament la

⁵¹ Estats Units, França, Regne Unit, Alemanya i Suècia.

⁵² permet també constatar que el període de capitalisme organitzat ha fet arrelar una estructura organitzativa dels sindicats completament inadequada, probablement, per a l'acció sindical en condicions -les actuals- de capitalisme desorganitzat.

televisió és minimitzar la importància d'aquests sistemes d'informació separats i distintius al posar en contacte els individus de tots els grups amb el sistema d'informació general i, també, a l'oferir la possibilitat que cada grup d'edat, gènere i classe contempli els espais d'intimitat de les vides d'altres grups».

3. La internacionalització de l'economia i la crisi dels setanta obstaculitza el tipus de disseny organitzatiu i les solucions d'àmbit nacional característics dels moviments sindicals. Les dificultats complementàries dels acords neocorporativistes als països avançats es deuen, en part, al mateix motiu; i en part, a la creixent manca de recursos ideològics per part dels sindicats: «en la mateixa mesura que el capitalisme és desorganitza, el corporativisme decau».

4. L'avenç del capitalisme desorganitzat tendeix a portar el conflicte industrial al nivell de planta. L'experiència britànica (Lash, 1987:108) suggereix que, mentre la negociació col·lectiva és condueix al nivell nacional o al nivell de branca industrial, poden neutralitzar-se les tendències gremials dels interessos representats, almenys en part; en la mesura que creix la negociació de planta, aquestes tendències s'agreugen.

El model per a l'estudi empíric de les confederacions sindicals que presentem més avall s'ajusta a les condicions de capitalisme avançat en dos sentits: tracta de la típica organització de cúpula que opera com un actor social i polític en el «capitalisme organitzat»; i pren en compte el període històric -de transició, encara no plenament definit- posterior de «capitalisme desorganitzat». Per tal de complementar el nivell general d'anàlisi que hem presentat en aquest capítol -el sistema social del capitalisme avançat-, analitzarem ara amb una certa detenció dos dels subsistemes d'aquesta variant contemporània del capitalisme que són el terreny per excel·lència de l'acció de les confederacions de classe en condicions contemporànies: el sistema polític i el sistema industrial.

**(IV). EL SISTEMA INDUSTRIAL. ELS SINDICATS I LES RELACIONS
LABORALS**

Hem partit en aquest text de la idea -que desplegarem amb més detall en el model posterior de la Part II- que les confederacions dels sindicats de classe, el nostre objecte aquí, realitzen en la seva acció sindical eleccions de molts tipus; però que aquestes eleccions es donen dins d'una gamma d'oportunitats definida per una sèrie de restriccions que el que fan és crear "determinacions" per a l'acció sindical⁵³.

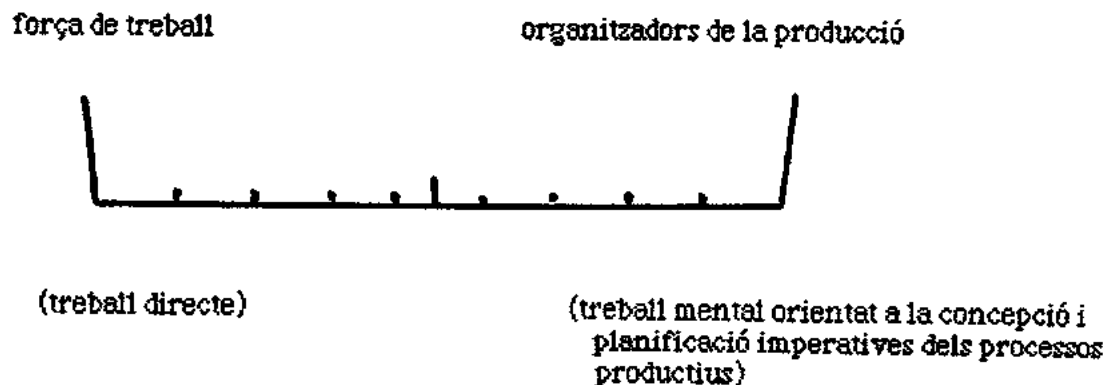
Hem considerat fins aquí les determinacions sistèmiques, generals, sobre l'acció sindical procedents del sistema social mateix: el capitalisme avançat (capítol 3). I prestarem atenció -especial-, a continuació, a les pròpies del sistema polític: els mecanismes de representació d'interessos i de presa de decisions de les democràcies liberals desenvolupades en que participen els sindicats (capítol 5). Seguint el nostre trajecte de passar d'allò més general a allò més particular, considerarem ara una tercera determinació sistèmica sobre l'acció dels sindicats de classe: la que procedeix del sistema industrial mateix (allò que en principi apareix per a l'observador com el terreny de l'acció sindical)⁵⁴. Considerarem a continuació, i consecutivament, la natura de les relacions laborals en el capitalisme avançat; el "conflicte posicional" que té lloc dins aquest sistema; identificarem amb detall els conjunts d'interessos que hi apareixen, per tal de definir què és exactament el que defensen i representen les organitzacions laborals (una part d'aquell conjunt); considerarem el paper, o el control, de l'Estat sobre el sistema de relacions laborals; considerarem també el paper dels sindicats dins el sistema industrial; i, finalment, definirem el terreny característic de les relacions laborals en els sistemes industrials avançats, o "pluralisme neocorporativista".

⁵³ Com recorda Strinati (1988:256), però, determinacions estructurals no és el mateix que "determinisme estructural". La nostra argumentació a aquest treball identifica determinacions de les estructures socials sobre l'acció sindical, però en absolut considera que existeixi un "determinisme" d'aquesta.

⁵⁴ Atés que un aspecte central d'aquest terreny de l'acció dels sindicats és la definició original dels interessos de la seva base social, i de les organitzacions mateixes, aquest capítol precedeix el que tracta del sistema polític, on aquells interessos són representats pels sindicats.

(IV.1) LA NATURA DE LES RELACIONS LABORALS EN ELS SISTEMES INDUSTRIALS MODERNS.

En aquest epígraf parlarem de relacions socials, i en concret de les relacions socials que es creen al si del procés de treball social en condicions de capitalisme avançat. Una manera de presentar un esquema senzill de tal procés (del qual també tractarem al capítol següent) és mitjançant una línia que representa la distribució de la població activa ocupada d'una societat qualsevol:

La línia horitzontal en qüestió representa una estructura ocupacional: el conjunt d'individus que una societat -mitjançant mecanismes institucionals que varien segons la natura del sistema social- assigna a l'esforç coordinat per a la producció de béns i la satisfacció de les necessitats que anomenem procés de treball social. Aquesta línia es pot interpretar de dues maneres complementàries:

a. Estàticament i en termes microsocials. Ens indica aleshores la distribució en categories laborals del conjunt de població assignada al procés de treball. Designa, doncs, l'estructura ocupacional⁵⁵, i els segments en què es divideix la línia representen les diverses categories ocupacionals.

⁵⁵ Watson (1987:126) ofereix aquesta definició senzilla d'estructura ocupacional: "l'àmplia pauta que es crea a la societat per la distribució de la força de treball al llarg de la gamma de tipus de treball existents".

Aquestes, en el capitalisme modern, s'estructuren com un continuum enllac dels familiars esglaons dràsticament diferenciats característics dels sistemes no industrials (vegeu Parkin, 1971:24). Així i tot, es poden pensar profitosament com a conjunts d'ocupacions que se situen més a prop d'un dels extrems polars que de l'altre; un extrem agrupa les ocupacions basades en el treball manual directe; i l'altre extrem, les posicions ocupacionals basades en el treball mental i de concepció. Aquesta distribució forma una jerarquia, de prestigi i de remuneració a partir de la qual s'organitzen sectors diversos del mercat de treball. Els segments de la zona intermèdia representen aquelles ocupacions més ambigües on els indicadors de posició tendeixen a anul·lar-se entre si⁵⁶. La línia i els seus segments indiquen aquí posicions.

b. Dinàmicament i en termes macrosocials. La línia representa també, no posicions, sinó relacions. La línia del nostre gràfic, en efecte, representa una estructura d'ocupacions però també, implícitament, certes resolucions socials que impliquen decisions polítiques: qui fa què i com es gratifica el treball. Com observa Dunlop (1978:27):

" En las sociedades primitivas y agrarias surgen problemas análogos a los problemas de las relaciones industriales [en societats contemporànies] -tales como, quién ha de efectuar determinado trabajo, qué reglas disciplinarias se han de aplicar en el lugar de trabajo, o cómo se han de repartir los frutos del trabajo".

A tota societat de classes, específicament, els mecanismes per distribuir socialment les ocupacions -i, per tant, les gratificacions- es fixen seguint criteris no tècnics sinó polítics, o dit més exactament, criteris que són tècnics però deriven d'accions polítiques prèvies (que permeten, per exemple, que certes ocupacions reclutin -seguint mecanismes "tècnics" de mercat- els seus membres entre la població de les classes que han esdevingut, per l'acció del sistema social, subprivilegiades). Un cop distribuïdes les ocupacions, els individus que participen en el procés de

⁵⁶ Es el cas, per exemple, dels treballadors industrials estables amb alta qualificació (que s'aproximarien des de l'esquerra al punt mig de la nostra línia) i els petits empresaris que treballen amb ajudes familiars i molt pocs -o cap- treballadors assalariats en produccions simples (que s'aproximarien des de la dreta al punt mig de la línia). En termes conceptuals, aquests últims disposen de més status social, probablement més oportunitats vitals, etc. En termes pràctics, però, els primers poden tenir més estabilitat laboral i pot ser, fins i tot, ingressos similars o superiors.

treball ocupen, com hem dit, posicions. Però atesa la reflexió anterior, ocupen també posicions que reflecteixen l'estructura social i, per tant, observen una tendència a reproduir-se tot acomodant-se als canvis d'aquesta⁵⁷. Aquesta situació dóna lloc a relacions socials, en el següent doble sentit:

a) La posició d'un conjunt d'ocupacions es troba sistemàticament correlacionada amb la posició d'un altre conjunt d'ocupacions. En un exemple agregat, el fet que els organitzadors de la producció en el capitalisme siguin empresaris (i no, posem per cas, elits burocràtiques d'estats "hidràulics") exigeix necessàriament que la força de treball directa la formin treballadors assalariats (i no, posem per cas, esclaus). I un conjunt i l'altre mantenen entre si, no relacions individuals i aleatòries, sinó relacions socials pautades: relacions de grup, amb tendència a reproduir-se, previsibles i ancorades en la lògica del sistema social independentment de la voluntat dels qui hi participen.

b) Aquestes posicions-que-impliquen-relacions formen el criteri per a la distribució dels ingressos i la riquesa i són, a la vegada, l'origen de la distribució de la població per classes⁵⁸.

Les categories ocupacionals proveeixen els protagonistes col·lectius i els interessos diferenciats que operen al si d'un procés de treball social. O dit més exactament, proveeixen les condicions per a la formació dels protagonistes i els interessos, doncs uns i altres, si bé operen en el marc d'unes determinacions socials (algunes de les quals les estem analitzant en la present Part I), són el resultat de processos dinàmics i en aquest sentit poc proclius a predeterminacions en sentit estricte⁵⁹.

Quin és el contingut de la nostra línia? Com assenyala Parkin (1971:19) pel que fa a les societats de capitalisme avançat, "es pot representar l'espina dorsal del sistema de gratificacions en forma d'una jerarquia d'àmplies categories ocupacionals", de dreta a esquerra de la nostra línia:

. Professionals, gestors i administratius

⁵⁷ Aquesta és una de les línies d'argumentació de les anàlisis de Piore i Berger, citats en el capítol anterior.

⁵⁸ Com suggereix Parkin (1971:18): "L'espina dorsal de l'estructura de classes, i veritablement, de la totalitat del sistema de gratificacions de la societat occidental moderna, és l'ordre ocupacional".

⁵⁹ Vegeu al respecte la magnífica argumentació de Thompson (1979:37).

- . Semi-professionals i administratius de nivell mitjà
- . "Colls blancs" en tasques rutinaries
- . Treballadors manuals qualificats
- . Treballadors manuals semi-qualificats
- . Treballadors manuals sense qualificació

Watson (1987:127), seguint Goldthorpe, proposa una classificació contemporània més precisa que es basa en el doble criteri de funció ocupacional i status d'ocupació pel que fa a les diferents posicions:

classe I: professionals, administradors, directius i empresaris de categoria alta;

classe II: professionals, administradors i directius de categoria baixa; tècnics i supervisors de treballadors manuals de categoria alta;

classe III: treballadors de rutina, no manuals i fonamentalment d'oficina;

personal de vendes i altres treballadors de servei ordinaris;

classe IV: petits propietaris; artesans auto-ocupats i altres treballadors no professionals per compte pròpia;

classe V: tècnics i supervisors de treballadors manuals de categoria baixa;

classe VI: treballadors assalariats manuals i qualificats;

classe VII: treballadors semiqualficats i sense qualificació.

Amb el concepte de "relacions laborals" es designen les relacions socials pautades entre diferents grups i interessos als que dona lloc l'estructura ocupacional, i que es regulen mitjançant un conjunt d'institucions que intermedien l'intercanvi laboral entre els grups. Les relacions laborals són un complex format pels grups mateixos, el seu intercanvi basat en els interessos, el sistema de normes que el regula i, finalment, els processos dinàmics d'interacció entre aquests elements que són activats pel comportament de l'economia i la capacitat de poder de cada grup. Una perspectiva restringida de les relacions laborals, habitual en la sociologia industrial, les considera només limitades a l'economia formal del sistema industrial; per exemple, Flanders (citat a Hyman, 1981:21):

" *Un sistema de relaciones industriales es un sistema de normas. Estas normas aparecen bajo diferentes formas: legislación y reglamentación legal, reglamentos sindicales, acuerdos colectivos y arbitrajes de la autoridad laboral, convenciones sociales, decisiones de la dirección y 'la práctica y la costumbre' aceptadas. Esta lista no es de ningún modo exhaustiva, pero 'normas' es la única descripción genérica que puede utilizarse para referirnos a estos variados instrumentos de regulación. En otras palabras, esta materia se ocupa de las relaciones reguladas o institucionalizadas en el seno de la industria. (...) El estudio de las relaciones industriales puede por consiguiente describirse como un estudio de las instituciones de reglamentación del trabajo*"⁶⁰.

(IV.2). LES RELACIONS LABORALS COM A CONFLICTE POSICIONAL

Aquesta breu introducció a les relacions laborals subratlla que el sorgiment d'una estructura ocupacional proveeix un conjunt d'interessos en pugna i un conjunt de protagonistes de les relacions. Considerarem primer els protagonistes i, a l'epígraf següent, els interessos laborals.

Els protagonistes de les relacions laborals són aquells col·lectius que s'identifiquen ells mateixos com grups amb interessos homogenis i amb capacitat per desenvolupar "ideologies industrials"⁶¹ -es a dir, subcultures cohesionades- i organització. El que fan les associacions d'interessos - patronals, sindicats i organitzacions professionals diverses en el terreny de la producció- dins d'aquest procés és pugnar entre sí, reforçant i eventualment orientant la pugna que porten a terme els seus respectius representats en els centres de treball, per tal de: a) alterar al seu favor les condicions en què es realitza el treball; i b) controlar relativament el procés de treball. El punt crucial és l'últim, el control, que significa una reformulació permanent sobre qui i amb quins límits i prerogatives gestiona el propi procés laboral. El conflicte resultant és posicional en la mesura que,

⁶⁰ Aquesta és una perspectiva clàssica de la sociologia industrial anglesa. Hyman (Ibid.) comenta al respecte, amb raó, que " *definir su objeto exclusivamente en términos de normas es demasiado restrictivo, y contiene desgraciadamente tonos valorativos*".

⁶¹ El terme és de Blackburn i Mann (1975:131). No tots els grups que intervenen a les relacions laborals tenen aquestes capacitats. Lockwood (1975) suggereix que es pot concebre la consciència de la classe treballadora com composta per subcultures distintives però internament cohesionades. Blackburn i Mann ho posen en dubte: "gairebé tots els treballadors dins el capitalisme es troben en situacions reals tan contradictòries que és improbable que estiguin en condicions de desenvolupar subcultures separades i cohesionades del tipus proposat per Lockwood".

per a cada una de les parts, més important que les alteracions de les condicions de treball -que tenen una traducció econòmica directa- és guanyar una posició avantatjosa -que no té una traducció econòmica directa- respecte de l'altra part, posició que és la que permet alterar eventualment les condicions de realització del treball.

A l'època contemporània, el conflicte en el procés de treball s'ha "institucionalitzat": els actors no cerquen canvis espasmòdics, sinó allò que anomenem aquí "perdues i guanys incrementals", i el conflicte, quan es produeix, queda "encapsulat" dins el propi sistema industrial mitjançant xarxes institucionals (i no s'expandeix al conjunt del sistema social). Les relacions socials que es creen dins el procés de treball, en conseqüència, tenen sempre un caràcter ambivalent en articular combinacions variables de conflicte i consens. Les relacions laborals són precisament la institucionalització d'aquests processos de tensió i acomodació entre les dues parts del sistema industrial⁶².

El conflicte posicional és el primer punt nodal que convé destacar en contemplar l'estructura social del capitalisme modern des de la perspectiva de l'acció col·lectiva i el conflicte d'interessos. Els altres dos punts nodals són el conflicte distributiu i el conflicte simbòlic. Tots tres, conjuntament, organitzen l'estructura de la política dels interessos, o política poliàrquica, segons es desenvolupa en el capítol 5 següent.

(IV.3) ELS COMPONENTS DEL SISTEMA DE RELACIONS LABORALS.

Com hem explicat, les relacions laborals són relacions socials. I generen un conjunt de processos i institucions -sobre les que es projecta l'acció sindical- que es poden analitzar profitosament com un sistema:

---

⁶² Per aquest motiu és sempre complicat definir amb precisió i formalment què són les relacions laborals. Els analistes de tendència conservadora acostumen a accentuar l'element de consens, definint per tant les relacions laborals en termes normatius. És el cas, per exemple, de Dunlop (1978:21): "*Este sistema de relaciones industriales crea un complejo de reglas con el fin de gobernar el lugar de trabajo y la comunidad laboral*". Els analistes de tendència conflictivista, en canvi, tendeixen a remarcar l'element de tensió, definint per tant les relacions laborals en termes de control. És el cas per exemple de Hyman (1981:22): "*Las relaciones industriales estudian los procesos de control sobre las relaciones de trabajo; y entre estos procesos revisten particular importancia aquellos que se refieren a la organización y acción colectivas de los trabajadores*". En el present treball s'adopta la perspectiva de considerar el control com el punt nodal de les relacions laborals, aquell al voltant del qual s'organitzen tots els altres, i a la vegada (en una perspectiva no gaire habitual dins el corrent conflictivista) que la matèria primera de les relacions laborals -com a mínim en el capitalisme avançat- és una combinació ambivalent de conflicte i consens.

Sistema de les relacions laborals:

A   B   C   D
 Elements --> Relacions --> Institucions --> Interessos

Els elements (A) o matèria primera d'aquest sistema són, sintèticament, en condicions de capitalisme desenvolupat (vegeu Braverman, 1974: parts 1 i 2):

- a. el treball mateix
- b. el procés de treball industrial (un tipus particular i distintiu d'esforç coordinat per produir béns i satisfer les necessitats)
- c. la força de treball assalariada entesa com el conjunt de treballadors directes
- d. la força de treball entesa com la capacitat d'efectuar treball
- e. el management
- f. la divisió del treball, social i tècnica
- g. els processos d'organització de treball

Les relacions (B) fan referència al principi organitzador dels elements del sistema, aquell principi que fa que els elements es configuren d'una o altra manera característica. En el cas que ens ocupa, aquest principi organitzador és l'intercanvi laboral (Gintis, 1983) entre capital i treball assalariat que, a diferència dels altres "factors de producció", no és un intercanvi de mercat sinó una relació de poder. Com sintetitza adequadament Gintis (1983:169):

" La primera implicación de nuestro análisis es que la rentabilidad de la producción dependerá estrechamente de la conciencia de los trabajadores. En este sentido, el intercambio laboral difiere radicalmente de un verdadero intercambio de mercado, en el cual las partes sólo están interesadas por los atributos de las cosas intercambiadas y no por los atributos personales de las otras partes. La distinción entre trabajo y fuerza de trabajo, sin embargo, implica que la producción capitalista se organizará no sólo para producir una mercancía vendible, sino también

*para reproducir, de un período a otro, formas de conciencia de los trabajadores compatibles con los beneficios futuros*⁶³.

La natura posicional del conflicte industrial i l'escàs fonament de mercat de l'intercanvi laboral entre capital i treball ha estat també destacat per Offe i Wiesenthal (1980:73):

"[L]a quantitat i qualitat de l'activitat laboral real està subjecta a un conflicte permanent que no es pot resoldre mitjançant relacions contractuals formals en les quals intervenen ambdues parts. Per tan, ambdós 'interlocutors' de l'intercanvi tracten de millorar les seves posicions respectives mitjançant el recurs a una àmplia gamma de sancions positives i negatives. Aquesta és l'única manera a través de la qual l'"equivalència' d'una certa quantitat de treball i d'un determinat salari són establerts, qüestionats i reestablerts".

Les institucions (C) de les relacions laborals configuren una xarxa normativa que serveix per a regular l'intercanvi laboral en el si de la indústria. Destaquem-ne les següents:

- a. les formes associatives de la força de treball: moviment obrer, assembleisme, organitzacions sindicals
- b. les formes associatives dels empresaris: l'associació informal, l'organització patronal
- c. la legislació laboral
- d. la negociació col.lectiva

⁶³ Aquesta noció que l'intercanvi laboral entre capital i treball se situa fora del mercat, que sovint s'atribueix erròniament de forma exclusiva a l'enfocament marxista, l'expressa amb claredat Taylor mateix el 1911 (1986:29):

"No hay duda de que el hombre medio, en todos los aspectos de la vida, tiene tendencia a trabajar a un ritmo lento y fácil y, sólo después de mucha reflexión y observación por su parte, o debido a su conciencia, al ejemplo de los demás, o a presiones externas, se decide a adoptar un ritmo más rápido.

Hay, naturalmente, hombres de una excepcional energía, vitalidad y ambición, que eligen espontáneamente el ritmo más rápido, que establecen sus propias normas y que trabajan duro; incluso, a veces, contra sus mismos intereses. Pero estos pocos hombres, nada comunes, sirven sólo de contraste para resaltar la tendencia natural de la mayoría.

Esta tendencia natural a 'tomárselo con calma' se acentúa más, todavía, si se hace trabajar juntos a gran número de obreros para un trabajo similar y con un sistema uniforme de salarios. Con este sistema, el mejor trabajador reduce de una forma gradual pero segura su ritmo de trabajo, hasta ponerse al nivel del obrero menos eficiente" (Cursives nostres).

- e. les normes consuetudinaries (com ara les que reflecteix la cita de Taylor reproduïda més amunt, vegeu nota)
- f. les institucions d'arbitratge i mediació
- g. la reglamentació del treball
- h. els mercats de treball
- i. els mercats interns de treball

Es podria dir que (A), els elements de les relacions laborals, queden organitzats significativament (és a dir, prenent una configuració distintiva) per (B), i són regulats per (C). El quart i últim dels components, els interessos en presència, atès el seu paper central en la nostra anàlisi, el considerem a la secció següent.

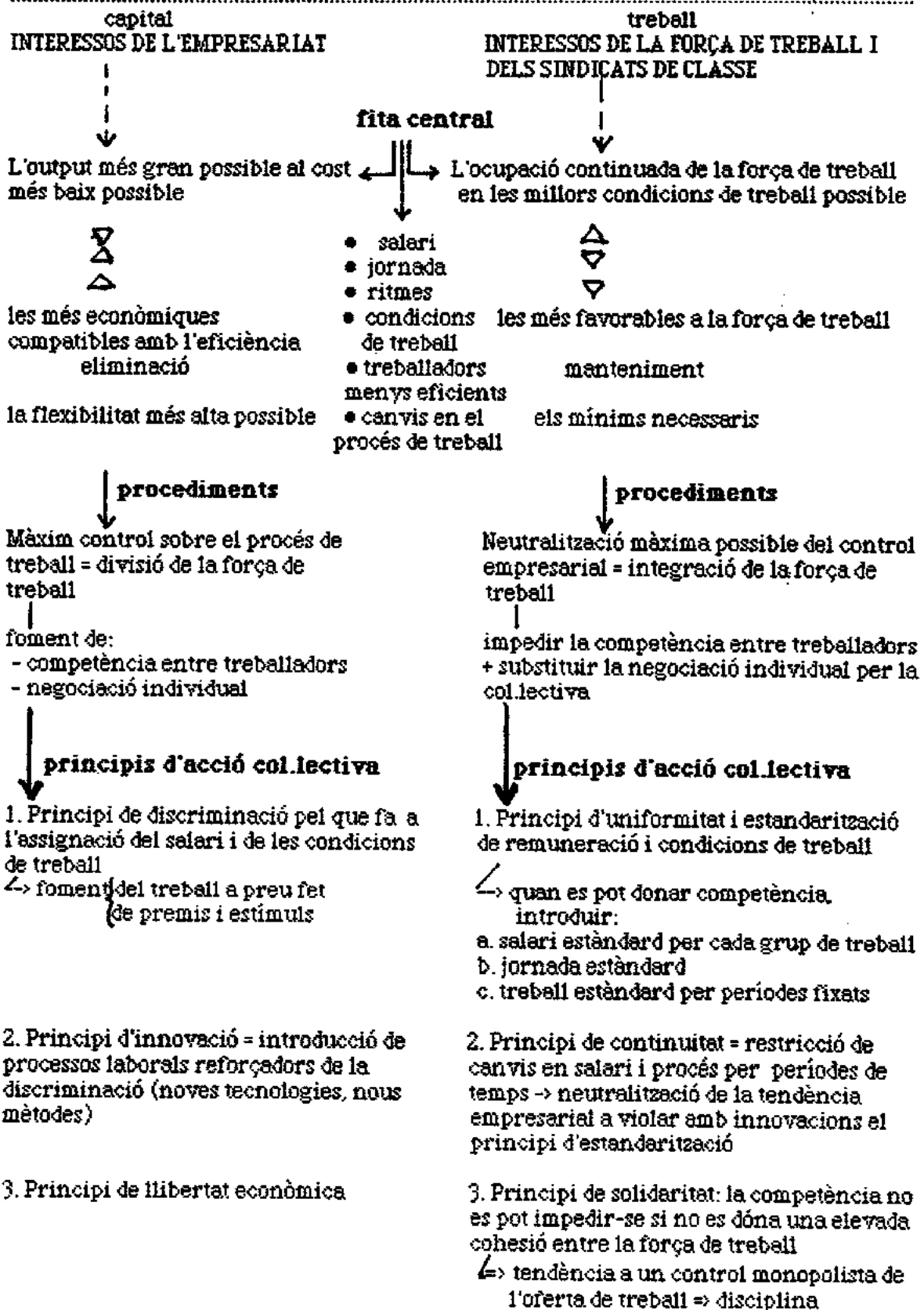
(IV.4) ELS INTERESSOS PROPIS DE L'INTERCANVI LABORAL

Dintre del sistema industrial que ara estem considerant, quins són els interessos en presència i de quina manera determinen les pautes de l'acció sindical? Els interessos que estructuraven l'intercanvi laboral entre capital i treball es poden sintetitzar esquemàticament en el següent diagrama⁶⁴:

---

⁶⁴ El diagrama és d'elaboració pròpia a partir, parcialment, dels suggeriments de Hoxie (1985).

Comparació dels interessos bàsics que operen en el procés de treball i dels principals procediments per fer-los avançar

El Quadre indica sintèticament, a la part superior, quines són les orientacions respectives de les preferències centrals d'empresaris i treballadors (aquests últims des de la perspectiva del sector organitzat en sindicats de classe). Es tracta de preferències simètricament oposades i que tenen en comú només, i no sempre⁶⁵, la continuïtat i prosperitat de l'empresa (o, des de la perspectiva general, de l'economia nacional). D'aquests interessos bàsics es deriven uns procediments o orientacions centrals per tal d'afavorir-los i, finalment, uns principis d'acció col·lectiva (en el sentit de pautes d'acció organitzacional estructuralment determinades per la configuració interna del procés de treball assalariat).

Els procediments cap als quals s'orienten típicament capital i treball es focalitzen a controlar el procés de treball per part de l'empresari i resistència al control per part de treballadors i sindicats. El mecanisme universal bàsic per facilitar el control és la divisió dels treballadors i, en el cas òptim, la negociació individual (o, en el cas de les grans empreses, la negociació col·lectiva però extremadament segmentada en categories de condicions); el mecanisme universal bàsic per resistir-se al control, la cohesió de la força de treball i, en el cas òptim, la desaparició de la competència entre els treballadors. Com explica Hoxie (1985:40-41):

" [L]a negociació individual entre l'empresari i el treballador, és a dir, la competència entre els treballadors individuals del grup pel treball i pels salaris, tendirà a resultar en una baixada dels salaris i de les condicions d'ocupació i a mantenir-los a la baixa fins a aquell punt que pot ser demandat i garantit pel més dèbil dels negociadors del grup de treball. (...)

El resultat d'aquests pressupòsits (...) constitueix el programa econòmic positiu del sindicalisme, el perfil aproximat del qual es pot condensar en dues proposicions: (a) si no es vol que els salaris i les condicions del grup caiguin fins aquell punt que pot ser exigít pel més dèbil dels negociadors per la banda del treball, s'ha d'aconseguir que la força del

---

⁶⁵ A vegades pot interessar a l'empresa el seu tancament, per reiniciar les activitats amb una altra raó social i nous processos de producció i formes de contractació, o, en el cas de les empreses transnacionals, per decisions estratègiques. Els treballadors, per la seva banda, com comentarem en el capítol 5, són presoners d'una paradoxa: han d'actuar col·lectivament davant del capital per defensar els seus interessos però, a la vegada, han d'implicar-se en l'esforç de l'empresari, i a favor d'aquest, per garantir la prosperitat de l'empresa (vegeu Offe i Wiesenthal, 1980).

negociador més dèbil quedi igualada amb la força del grup; (b) si es vol impedir que els salaris del grup caiguin, o es vol que s'incrementin i que les condicions d'ocupació es mantinguin o millorin, s'ha d'intentar permanentment elevar la força negociadora del grup davant dels empresaris del grup i altres grups.

Aleshores, com poden els sindicats portar a terme aquest programa? En primer lloc, com poden fer que la força del negociador més dèbil del grup sigui idèntica a la força negociadora del grup? (...) [Això només es pot fer, és evident, eliminant la possibilitat de qualsevol tipus de competència entre els treballadors individuals del grup. El mètode general ideat pels sindicats per assolir això consisteix a substituir la negociació individual per la negociació col·lectiva.]

Del conjunt d'interessos respectius bàsics d'empresaris i treballadors i dels procediments o orientacions centrals per afavorir uns i altres es deriven unes pautes d'acció col·lectiva en les relacions entre empresaris i treballadors-sindicats:

a) Principi de discriminació per part de l'empresari, principi d'uniformitat per part dels sindicats. El primer ens indica que, independentment de quina sigui la seva voluntat, si l'empresari vol mantenir i garantir el control del procés de treball tendirà a assignar treball i condicions entre el grup de treball de manera que es creïn diferències i s'activin estímuls de superació individual. De forma simètricament oposada, els sindicats disposen d'una eina per contrarestar la discriminació: uniformitzar el salari i les condicions. D'aquí, diu Hoxie (1985:42), "la necessitat des del punt de vista dels sindicats, per tal de garantir la uniformitat, de l'especificació minuciosa dels estàndards en relació a totes les incidències del treball i la remuneració, uns estàndards dels quals no es pot permetre cap desviació. Això explica la multitud de minúscules i molestes restriccions de què es queixen els empresaris".

El principi d'uniformitat que procuren aplicar els sindicats implica que, sempre que hi hagi la possibilitat real que es creï competència entre els treballadors del grup, es garanteixi l'homogeneïtat de condicions laborals al llarg d'un període considerable de temps.

b) Principi d'innovació per part de l'empresari, principi de continuïtat per part dels sindicats. El primer ens indica que l'empresari tendeix típicament a alterar els processos tecnològics i laborals per raons d'eficiència econòmica però, també, perquè constitueix una eina per mantenir el control sobre el procés de treball i mantenir o reforçar la discriminació pel que fa als membres individuals de la força de treball (vegeu cita de Gintis més amunt). Aquests canvis "permeten a l'empresari crear noves tasques i llocs de treball per als quals no s'han establert estàndards o uniformitats" (Hoxie, 1985:42). Els sindicats, en canvi:

"si volen que es mantingui el principi d'estandarització o uniformitat, han de restringir els canvis en les condicions de treball i de remuneració per períodes considerables de temps. Això significa que els sindicats han de delimitar acuradament el camp de treball del grup i mantenir-lo incanviat. Aquest és, en part, el motiu de la tendència sindical a resistir-se a les noves activitats, la nova maquinària, els nous mètodes i processos, i d'aquí en part la seva oposició a l'estudi dels temps" (Hoxie, 1985:43).

c) Principi de llibertat econòmica per part de l'empresari, principi de solidaritat per part dels sindicats. El primer, restringint-lo a les relacions laborals, ens indica que l'empresari tendirà típicament a impedir la formació de coalicions entre els treballadors del grup (de les quals el sindicat és una forma organitzada) i a fomentar l'acció individual ("lliure") d'aquests⁶⁶. Com assenyala Gintis (1983:180-181):

" [L]a solidaridad no está constituida sólo por los intereses comunes y la influencia mutua, sino también por la acción conjunta. Así, pues, el capitalista debe organizar el proceso de producción con el fin de minimizar la formación de coaliciones entre los trabajadores. (...) En general, los

⁶⁶ Per a una crítica d'aquesta perspectiva, pels efectes perversos que entraña per al funcionament de la societat global, Wickrey (1973:60) observa: "A qualsevol món real trobarem casos on l'individu pot donar expressió lliure a les seves predileccions personals, i altres casos on s'espera que recorrerà als seus recursos morals i actuarà amb consonància amb certs valors ètics en lloc de satisfer les seves pròpies preferències. El problema inicial per a l'individu consistirà a aprendre a distingir ràpidament entre els dos casos; el problema subsegüent consistirà a identificar la decisió a prendre quan s'ha determinat que no és pot donar expressió lliure a l'auto-interès. Un dels pecats derivats de la glorificació de la llibertat econòmica ha estat, precisament, que ha tendit a confondre els individus pel que fa a la ubicació de la frontera entre els dos casos".

mecanismes que minimizen la colusió deuen ser incorporats a la estructura organitzativa misma. (...)

El empleador puede ... impedir la formación de coaliciones fragmentando los grupos de trabajo, aumentando la 'distancia social' entre los superiores y los subordinados y canalizando el poder de toma de decisiones a través de los niveles jerárquicamente superiores para minimizar el grado de control que un grupo de trabajadores puede ejercer sobre sus compañeros⁶⁷.

El principi de solidaritat es un aspecte central, i sovint entès de manera incompleta com coerció, de l'acció sindical. La cultura econòmica i laboral que acompanya una economia de mercat és, per definició, aclaparadorament fomentadora d'estímuls individualistes i egoistes (es, en realitat, i lògicament, una extensió del principi de llibertat de l'empresari que acabem de comentar). Però és que, més important i a la seva base, els mecanismes efectius que operen en una economia de mercat es fonamenten en l'acció i l'interès individuals. Els sindicats, per tant, en una orientació que es pot qualificar d'"egoisme racional"⁶⁷, tendeixen a contrarestar els estímuls individualistes del medi on operen desenvolupant -i socialitzant la força de treball en ell- un principi de solidaritat que té per objecte neutralitzar els estímuls a la competència entre els treballadors individuals i obtenir guanys col·lectius superiors. Hoxie (1985:43) ho exposà amb en cert:

"[A]mb la constant amenaça de canvi industrial, l'esforç constant de l'empresari per induir els treballadors individuals a competir amb els seus col·legues en benefici propi, per pressions, o diferint els avantatges immediats en termes de treball i remuneració, la competència no es pot evitar ni aquests principis mantenir-se, si no és que es doni un elevat grau de solidaritat en el grup de treball. El sindicat ha de controlar el personal laboral del grup, i la totalitat dels membres del grup han de percebre que els seus interessos són comuns més que individuals i han d'estar disposats a sacrificar, pel bé comú, els avantatges individuals. En conseqüència, per mantenir aquests principis, el sindicat ha de determinar quins membres componen el grup i ha de ser capaç especialment de determinar qui entra en

⁶⁷ L'acció col·lectiva solidària com a instrument per afavorir els interessos individuals.

el centre de treball. Aquesta és la base real de la demanda de taller tancat i de l'aversió cap a l'esquirol o els obrers no sindicalitzats."

Una manera que té el sindicat d'assolir la solidaritat de grup és la difusió cultural de nocions anti-individualistes. Però una manera molt més efectiva, i històricament molt difusa, és senzillament imposar-la sempre que es donin les condicions apropiades. Es tracta d'introduir mecanismes coercitius que pressionin els treballadors individuals a observar una disciplina de grup i materialitzar així dins la classe l'"egoisme racional" del qual parlàvem. Un d'aquests mecanismes, el central, és la tendència al control monopolista de l' oferta de treball per part del sindicat. Però també el "closed shop", o taller tancat, o empresa sindicalitzada, mitjançant el qual un treballador no pot accedir a un lloc de treball si no és membre del sindicat, de manera que així aquest pot encarnar el "control del personal laboral" de què parla Hoxie. I també la institució dels "piquets", mitjançant els quals els sindicats contribueixen, via mesures violentes o sancions morals, a reforçar les tendències a la disciplina dins la força de treball. Com assenyala Olson (1971:71): "La pertinença ["membership"] obligatòria i els piquets són part de l'essència mateixa del sindicalisme". I ho explica així (1971:76):

"Aquesta dependència general de la pertinença obligatòria era d'esperar, ja que els sindicats de treballadors són típicament grans organitzacions que pugnen per assolir beneficis per a grups grans o latents. Un sindicat de treballadors opera principalment per obtenir salaris més alts, millors condicions de treball, legislació favorable als treballadors i mesures similars; per la seva pròpia natura, aquestes coses no es pot correntment impedir que arribin a un treballador particular dins el grup representat pel sindicat. Els sindicats estan per la 'negociació col·lectiva', no per la individual. Se segueix, d' això, que la major part d'allò que obté un sindicat, adhuc si fos més notable del que pretén el més incondicional dels sindicalistes, no podria oferir al treballador racional cap incentiu per a afiliar-se (...) [E]ls sindicats són, i han estat des que esdevingueren organitzacions d'àmbit nacional, institucions que en allò fonamental treballen per als interessos comuns de grans grups de treballadors".

L'altra cara d'aquesta orientació instrumental dels sindicats cap a mesures coercitives i disciplinàries que afavoreixin el seu contrari, la

solidaritat col·lectiva, és que eventualment poden ser analitzats com "grups de pressió" basat en un monopoli, "grups d'interés" que, sobre la base -retòrica- de la solidaritat col·lectiva, el que fan és afavorir grups privilegiats de treballadors a costa d'altres. Pensem que aquesta visió és bàsicament correcta per explicar la conducta dels sindicats corporatius. Pensem també que és demostrable que tendències d'aquest tipus es troben en tot tipus de sindicat, inclosos els sindicats de classe. En relació amb aquests últims, però, creiem que aquestes tendències són majoritàriament excepcionals i allò que prima, en canvi, és la utilització de mesures coercitives instrumentals per combatre les forces centrífugues, individualistes, que els mecanismes de mercat imposen a l'acció col·lectiva dels treballadors (vegeu al respecte i per al cas espanyol, Aguilar i Roca, 1991).

(IV.5). ELS SINDICATS COM A ACTORS LABORALS.

Les perspectives que hem proposat fins aquí permeten copsar l'essència del sindicalisme com: a) una forma associativa que emana de la classe treballadora amb poques mediacions i, en aquest sentit, un reflex generalment fidel d'aquesta; i b) una organització defensiva i fonamentada en una orientació a l'acomodació al sistema industrial capitalista. Es pot, per tant, caracteritzar encertadament la "forma sindicat" com una organització de "col·lectivisme instrumental", com fa Parkin (1971:90-91):

" Malgrat el fatalisme i l'acceptació reticent del fat propi és un tema prominent del sistema de valors subordinat, no és en absolut la única resposta important compatible amb l'adaptació. Dins la perspectiva d'acomodació, un element no menys important és el 'col·lectivisme instrumental' tipificat pel moviment sindical. El sindicalisme és una de les poques formes d'organització sòcio-política autòctona de la classe subordinada, i no obstant basada en la societat més que en la comunitat. I en la mesura que els individus s'uneixen en un intent de millorar la seva situació material, no es pot dir que tinguin una perspectiva purament fatalista; el compromís amb el sindicalisme porta implícita la creença que les condicions s'han de millorar i poden ser millorades (...) No obstant, el fet que el sindicalisme s'adapta estretament al marc moral del sistema de valors subordinat queda reflectit en els objectius del moviment pel que fa la distribució de les gratificacions. La negociació col·lectiva i les estratègies

concomitants impliquen una acceptació general de les regles que governen la distribució. El moviment obrer organitzat dirigeix els seus esforços més importants a aconseguir una porció més gran dels recursos per als seus membres, no desafiant el marc de regles existent, sinó treballant a l'interior d'aquest marc.

En aquest sentit, és raonable considerar el sindicalisme i, en general, el col·lectivisme instrumental com una resposta d'acomodació a la desigualtat. La negociació col·lectiva no posa en qüestió els valors subjacents de l'estructura de gratificacions existent, ni suposa tampoc cap amenaça a les institucions que suporten tal estructura. De fet, es podria dir del sindicalisme que estabilitza l'ordre capitalista contemporani al legitimar addicionalment les regles i els procediments que governen l'assignació de recursos. (...)

La consciència sindical, en tant que una de les propietats emergents del sistema de valors subordinat, exemplifica allò que pot ser la característica definitòria d'aquest sistema de significació [el subordinat]: el seu compromís inestable entre el rebuig i el suport total de l'ordre dominant". (Cursives nostres.)

El que suggereix certerament Parkin, doncs, és que la "forma sindicat" és una creació cultural directa de la classe treballadora; que observa orientacions i contradiccions molt similars a les de la pròpia classe; i que específicament s'origina en el sistema de valors generat dins la pròpia comunitat obrera orientat a establir respostes d'acomodació col·lectiva a l'ordre industrial. Es podria dir, en conseqüència, que és una estructura formal ambivalent que combina elements de consciència (la millora de les condicions, però també alguna perspectiva d'ordre social alternatiu) i elements d'acomodació a l'ordre social capitalista simètrics a l'"ambivalència normativa" (Parkin, 1971:94) que exhibeix la classe mateixa. Com assenyala Mann (1986:32):

" [L]a quasi exclusiva preocupació dels sindicats per l'economicisme no és una simple qüestió de 'traïció' per part dels seus líders: està arrelada a l'experiència mateixa del treballador, i aquest reforça la posició del sindicat."

Es aquesta una perspectiva que atorga implícitament al sindicat un caràcter defensiu, d'acomodació ambivalent i reactiva a l'ordre capitalista. En termes històrics, com resumeix Hobsbawm (1962:248-249, 250):

" El moviment obrer va donar una resposta al plany dels pobres. Aquesta no s'ha de confondre amb el simple rebuig col·lectiu contra la privació intolerable, que es dona a través de tot el registre històric (...) El component nou del moviment obrer de principis del segle XIX és la consciència de classe i l'ambició de classe. Els 'pobres' deixaven d'enfrontar-se als 'rics'. Una classe específica, la classe dels treballadors, obrers, o proletariat, s'enfrontava a una altra, la dels empresaris o capitalistes. La Revolució francesa va donar confiança a aquesta nova classe; la revolució industrial va estampar-hi la necessitat de la mobilització permanent. No podia assolir-se una forma decent de vida per mitjà de la protesta ocasional, que servia per restaurar l'estable, però transitòriament pertorbat, equilibri de la societat. Això requeria, ben al contrari, una vigilància permanent, una organització i una activitat per part del 'moviment': el sindicat, la societat mutua o cooperativa, l'institut, el diari o l'agitació obreres. Però la propia novetat i rapidesa del canvi social que els envoltava alenta als treballadors a pensar en termes d'una societat enterament canviada, fonamentada en la seva experiència i les seves idees en oposició a l'experiència i les idees dels seus opressors. Es tractaria d'una societat cooperativa i no competitiva, col·lectivista i no individualista. Seria una societat 'socialista'. I representaria, no l'etern somni d'una societat lliure, que la gent pobre sempre ha tingut al fons de la seva ment però que només hi pensa en les rares ocasions de revolució social general, sinó una alternativa permanent i practicable al sistema existent, (...)

L'experiència de la classe obrera donà a la població pobre treballadora les principals institucions d'autodefensa quotidiana, el sindicat i la societat d'ajuda mútua, així com les armes principals per a tal lluita col·lectiva, la solidaritat i la vaga (que implicaven, al seu torn, organització i disciplina)".

(Les dues últimes, cursives són nostres.)

El compendi històric de Hobsbawm requereix moltes matisacions al traslladar-lo al capitalisme avançat i, més específicament, a l'època

recent de crisi del moviment obrer clàssic als països centrals⁶⁸. Però malgrat les matisacions, que són substantives, el sistema industrial capitalista que estem aquí considerant produeix universalment tres efectes que hem mencionat i sintetitzem a continuació per acabar:

Primer efecte: el sistema industrial genera el nucli dur de l'estructura de classes. Treball assalariat i capital són els dos pols estructurals del capitalisme i donen lloc a dos sectors socials simètrics i oposats. Aquests dos sectors estan formats per col·lectius molt diversos, però l'operació del sistema industrial proveeix la fracció que catalitza respectivament l'activitat del conjunt. Aquests col·lectius bàsics, actius, simètrics en termes d'ubicació, però oposats, són l'empresariat i la força de treball. En tots dos casos ens trobem que:

a. No són, per ells sols, la classe, però aquesta és impensable sense la seva presència (de fet, si aquests col·lectius fossin absents, ens trobaríem parlant d'un altra sistema social).

b. Dinamitzen l'acció de conjunt de la classe i en són el seu punt de referència permanent, especialment pel que fa a les lluites socials.

c. Moldegen les actituds, tradicions, subcultures i formes de representació d'interessos i de lluita de la resta dels segments de la classe.

d. Són per al conjunt de la classe el sector estratègic: els membres d'aquests col·lectius bàsics operen com una mena de líders d'opinió pel que fa al conjunt de la classe respectiva.

e. Generen un conjunt d'institucions i organitzacions de classe, és a dir, que explícitament no representen interessos generals. Aquestes institucions, simètriques i oposades -entre elles els sindicats- considerades conjuntament amb el sistema de relacions laborals, formen el nucli del conflicte de classes organitzat⁶⁹.

Segon efecte: la força de treball assalariada opera en el capitalisme en el marc d'una ambivalència normativa: d'una banda, l'orientació col·lectiva principal és en l'acomodació "permanent i practicable" (Hobsbawm) a l'ordre industrial capitalista; d'una altra,

⁶⁸ Vegeu al respecte els punts de vista enfrontats del propi Hobsbawm (1989) i de Göran Therborn (1984).

⁶⁹ Strinati (1988:246): "*Las relaciones laborales no se entienden como entidades selladas herméticamente y autosuficientes, sino como un elemento central de la estructura social del capitalismo, y en particular como una de las maneras en que se expresa la lucha de clases en las sociedades capitalistas*".

l'experiència del treball genera també nocions d'oposició sistemàtica i de sistema social alternatiu. A l'experiència diària mateixa dels treballadors hi ha una tensió permanent entre la conformitat a l'ordre social representat per l'empresari, la necessitat d'actuar col·lectivament per obtenir guanys immediats i la idea d'un ordre social alternatiu al capitalisme⁷⁰.

Tercer efecte: els sindicats de classe reflecteixen organitzacionalment l'ambivalència de l'experiència dels treballadors i són en aquest sentit a la vegada, contradictòriament, institucions d'ordre i institucions de consciència alternativa.⁷¹ Sociològicament parlant, hi ha pocs dubtes sobre la dimensió dels sindicats com instruments de control social. Pel que fa a la consciència, les experiències dels moviments sindicals nacionals són molt variades però aquí, basant-nos en les més pròximes, tendim a pensar que, contràriament a la proposta de Parkin, que exclou que els elements de consciència orientats a un ordre social alternatiu puguin sorgir del sindicalisme (funció que atribueix en canvi al "partit polític de masses basat en la classe subordinada", 1971:97)⁷², són els sindicats de classe -i no els partits de masses contemporanis- els que contribueixen a organitzar, dins la classe, els elements de (fragmentada) consciència

⁷⁰ I, de fet, una de les formes de perioditzar la història del sistema industrial capitalista fora establir quin d'aquestes actituds de la força de treball ha prevalgut en cada moment. Cal afegir a l'afirmació que acaba de fer-se que en "la necessitat d'actuar col·lectivament per obtenir guanys immediats" per part de la força de treball i els sindicats hi ha implícita una important influència ideològica sobre ambdós per part de l'empresariat, produïda en el procés de treball mateix. Un punt de vista que es present a l'anàlisi marxiana del fetixisme de la mercaderia però que contemporàniament ha estat recollit per pocs autors, un d'ells Burawoy. Amb certes matisacions pel que fa l'èmfasi, estariem d'acord amb Burawoy (1979:201) quan afirma que "[L]a conformitat es produeix i reproduceix en el centre de treball i no depèn de la legitimitat inculcada en la ment de la gent a les escoles ni de la formació del caràcter a la família. (...) Naturalment, les activitats productives i la reproducció de la conformitat sí que depenen d'unes certes característiques mínimes produïdes a l'exterior del treball i que són comunes a tots els treballadors".

⁷¹ Hobsbawm (1964:339): "[I]nevitablement, àdhuc els més revolucionaris han de donar les batalles per a la millora i la reforma d'acord amb la natura del terreny, que és la d'un càlcul 'realista' en una economia capitalista i un Estat capitalista. Es a dir, han d'arribar a compromisos, fer aliats i, en general, actuar com a reformistes. Si vol ser efectiu en una economia capitalista estable, àdhuc el líder sindical comunista ha de fer això, independentment de les reserves i els càlculs privats que pugui tenir. (...) No és gens estrany doncs que, per a molts militants obrers 'espontanis', l'alternativa a la militància cega es, a efectes pràctics, un reformisme eficient dins un entorn capitalista que es considera de facto permanent, o que, com a molt, es considera subjecte únicament a un canvi gradual i fragmentari".

⁷² L'autoritat en la matèria, com és ben sabut, és Lenin, que a ¿Qué hacer? opossava la consciència de classe a la "consciència sindical".

d'ordre social alternatiu que l'experiència laboral genera entre els treballadors.

(IV.6) PLURALISME NEOCORPORATIVISTA: LES RELACIONS LABORALS AL CAPITALISME AVANÇAT.

Acabarem aquest capítol amb una consideració de les relacions laborals al capitalisme avançat. Malgrat que aquest aspecte de la qüestió l'aprofundim en el model mateix, cal caracteritzar ara breument la forma específica que pren l'entramat de relacions i institucions que configura el sistema industrial -i que és el que estableix les condicions del conflicte posicional entre capital i treball- on operen les confederacions dels sindicats de classe objecte del present treball. Es tracta, per tant, d'un entramat que conforma una de les condicions o estipulacions contextuais del model que es proposa més avall.

Abans hem fet menció que el capitalisme avançat ha passat, a grans trets, per dues fases diferenciades que hem anomenat, seguint altres autors, "capitalisme organitzat" i "capitalisme desorganitzat". L'entramat de relacions i institucions que configura el sistema industrial es pot també, a efectes analítics, diferenciar de forma similar i corresponent. Ben entès que no es tracta de formes alternatives plenes de capitalisme ni de models -plenament distintius i diferenciats- de relacions industrials sino, més aviat, de tendències que coexisteixen però que, per raons diverses, ocupen alternativament el primer pla de la dinàmica social.

La hipòtesi que aquí es proposa és que, pel que fa al model de relacions laborals, a la fase de capitalisme organitzat, aproximadament entre 1945 i 1973, correspon en termes generals una situació de "pluralisme neocorporativista":

a. Es pot parlar de situació pluralista pel que fa a les relacions laborals, on qualsevol actor organitzat té dret a actuar legítimament en defensa d'interessos parcials.

b. A la vegada, però, d'una banda existeixen actors que gaudeixen d'un monopoli de representació (les confederacions sindicals de classe i les patronals de cúpula); i d'una altra, es produeixen entre aquests dos actors i l'Estat intercanvis regulars i basats en el més estricte càlcul racional de tipus neocorporativista.

Seguint Lash (1987:232), el model neocorporativista es pot caracteritzar per sis components:

a. Existeix a la societat civil una estructura institucional que canalitza els diversos interessos, allò que al capítol següent hem identificat i anomenat organització social del conflicte.

b. En particular, dins d'aquest entramat d'institucions, i en una ubicació no compartida amb cap altra institució, trobem les associacions d'interessos -patronals i sindicats-, que són organitzacions d'àmbit nacional.

c. Al si de la societat civil hi ha disponibles un conjunt considerable de recursos organitzatius i culturals mitjançant els quals aquestes associacions mobilitzen els respectius interessos.

d. L'Estat és relativament modernitzat o racionalitzat, en el sentit que hi ha una sèrie de ministeris amb capacitats funcionals pel que fa al "policy-making" i la posada en pràctica de les decisions.

e. En un esperit d'"unitat nacional", les associacions d'interessos, que controlen les seves respectives bases socials, accepten acords socials i econòmics imperatius -i al marge del Parlament- a canvi dels quals obtenen poders considerables dins els aparells d'Estat.

f. En certs casos, les organitzacions de treballadors queden incloses en els acords neocorporativistes (com a Suecia, Regne Unit o Espanya), mentre que queden excloses en altres (la França de Vichy o de De Gaulle).

Una condició necessària per als acords neocorporativistes és la presència d'un moviment sindical d'àmbit nacional i amb forta implantació entre la força de treball (mesurada per l'afiliació, la capacitat de mobilització o ambdós). Una condició propícia és, a més, que hi hagi una coalició entre els principals sindicats i un partit de base obrera i que aquest es trobi en una situació d'autoritat vers el moviment sindical (si no existeix tal coalició i els sindicats no depenen de l'autoritat de cap partit, les condicions no són tan propícies per a un acord neocorporatiu). El neocorporativisme, en conseqüència, s'ha interpretat adequadament com un compromís entre classes relatiu a la distribució de recursos d'àmbit nacional.

Adicionalment, el model de relacions laborals d'aquest període de "capitalisme organitzat" es pot caracteritzar com de pluralisme

neocorporativista en un segon sentit. Si considerem el sistema de relacions laborals, no com una entitat hermètica i autosuficient, sinó en les seves connexions -directes- amb el sistema polític, el període en qüestió coincideix amb una situació que Rokkan (1970:106-107) descriu així per al cas noruec:

"l'oposició [conservadora] pot estar perdent la pugna pel vot, però els interessos que representa i les causes per les quals lluita poden malgrat tot ser defensades mitjançant altres canals d'influència sobre el 'decision-making' governamental. Els vots compten pel que fa a la tria del personal de govern, però els recursos que decideixen les polítiques realment seguides per les autoritats són uns altres.

L'extensió del sufragi a tots els adults i el manteniment d'un control estrictament majoritari del 'decision-making' en la legislatura va fer possible que pugés al poder un moviment dels, fins aleshores, subprivilegiats [el partit laborista]. Però el creixement paral·lel d'una vasta xarxa d'organitzacions d'interessos i altres entitats corporatives convertí en impossible el govern mitjançant un simple principi del 'més del 50%' (...) Cap dels grups es pot recolzar exclusivament en el veredict de les conteses basades en 'un ciutadà, un vot'. Fins i tot quan perden en la competència pels vots i els escons poden, malgrat tot, fer que els seus recursos organitzacionals pesin sobre les decisions reals de les polítiques governamentals. De fet, no necessiten utilitzar les armes de que disposen, doncs el sol fet que reivindicuin una mesura de control sobre factors centrals de l'economia nacional actua com un disuasor en el procés de negociació. Les decisions crucials pel que fa la política econòmica rarament es prenen en els partits o en el Parlament: l'area central és la taula de negociacions on es troben directament les autoritats públiques i els líders sindicals, els representants dels interessos agraris, dels petits tenidors, dels pescadors i els delegats de l'organització patronal. Aquestes rondes anyals de negociacions, a la pràctica, han arribat a tenir més significat per a les vides dels ciutadans de base que les eleccions formals. En aquests processos d'intensa interacció, les nocions parlamentàries de 'un membre, un vot' i de control de la majoria tenen poc sentit. Les decisions no es porten a terme mitjançant un recompte de vots sinó a través de consideracions complexes sobre els avantatges de curt i llarg termini relatives a línies alternatives de compromís. Aquest 'decision-making' de dues bandes col·loca l'Executiu en una posició embolicada: s'ubica al cap de munt de la jerarquia electoral,

però és només una de les quatre unitats corporatives en la taula de negociacions".

La conclusió de l'anàlisi de Rokkan es podria estendre a la majoria dels països de l'OCDE del període de "capitalisme organitzat": democràcia numèrica i pluralisme corporativista constitueixen els dos eixos, o "bandes", de la presa de decisions del sistema polític.

Això fa que, ineludiblement, s'hagi de considerar quin és el paper de l'Estat pel que fa al sistema de relacions laborals. Strinati (1988:260) proposa el següent joc de relacions que dona lloc a quatre situacions-tipus pel que fa al paper de l'Estat:

DIAGRAMA • ESTAT CAPITALISTA I RELACIONS LABORALS: ESTRUCTURES I ESTRATEGIES CONTRAPOSEDES

control intern de les relacions laborals: el paper de les col·lectivitats laborals			
		AUTONOM	HETERONOM
control extern de les relacions laborals: paper de l'Estat	Laissez-faire	liberalisme	paternalisme
	Intervencionisme	pluralisme	corporativisme

Segons aquesta classificació de les situacions possibles en el sistema de relacions laborals, induïdes pel paper de l'Estat, són "*un mapa social de las maneras alternativas de llevar a cabo el control estatal de las relaciones laborales*". Segons la nostra presentació, allò que ha caracteritzat els països avançats durant el "capitalisme organitzat" ha estat una combinació dels dos tipus de la part inferior del diagrama, "pluralisme" i "corporativisme". La fase de "capitalisme desorganitzat" posterior als setanta, en canvi, ha tendit al tipus primer, "liberalisme". Considerem, per finalitzar, aquesta segona fase.

La fase de "capitalisme desorganitzat" (aproximadament entre 1973 i l'actualitat) ha comportat una alteració notable de la situació de pluralisme neocorporativista. Des de dalt, d'una banda. D'entrada, en efecte, la internacionalització creixent de l'economia ha fet entrar en crisi projectes de tipus nacional com són, acabem de veure-ho, els acords neocorporatius. I aquests comencen a tenir problemes, o a col·lapsar, durant els anys 70 (Regne Unit, Alemanya Federal) i els 80 (França, Suècia, Espanya). En segon lloc, i com a efecte derivat, la importància estratègica relativa dins de cada economia nacional de la força de treball ocupada en indústries de producció de masses -un dels sectors centrals dels acords neocorporatius- ha disminuït. En tercer lloc, la crisi econòmica mateixa ha disminuït el marge de que disposaven Estat i empresariat per integrar socialment la força de treball via creixement salarial⁷³, i per tant, també, via acords neocorporatius.

Les alteracions de la situació de pluralisme neocorporativista, a més, s'han produït també "des de baix". En primer lloc, dins la classe treballadora mateixa, que ha vist com es debilitaven o desapareixien les comunitats obreres locals clàssiques. Com indica Parkin (1971:96): "Es podria dir que la densa concentració de poblacions de la subclasse en comunitats homogènies produeix una certa 'densitat moral'; i la difuminació progressiva d'aquestes concentracions en el període considerat ha introduït un dels elements del decliu d'aquesta "densitat moral" i, conseqüentment, de la identitat col·lectiva de cada classe treballadora nacional (Lash, 1987:234). En segon lloc, i a l'origen del que s'acaba d'indicar, les estratègies empresarials per afrontar la crisi han transformat dràsticament els processos de treball. Aquestes estratègies, que hem considerat al capítol anterior, orientades en allò fonamental cap a la flexibilització⁷⁴, la precarietat i la introducció massiva de tecnologies

⁷³ Amb el qual es posa en perill una de les condicions bàsiques del "trade-off" entre treballadors i empresaris que va propiciar a les economies occidentals, entre 1945 i principis dels 70, l'"època d'or del capitalisme": els creixements salarials. Com assenyalava un qualificat observador del procés (Therborn, 1979:46): "*Los aumentos en la productividad hacen posible un incremento simultáneo tanto de las tasas de explotación como de los ingresos reales de las masas explotadas. Esto, por supuesto, no es en sí mismo algo que conduzca a la democracia. Pero resulta relevante en la medida en que suministra a la burguesía un terreno de una amplitud sin precedentes para maniobrar en sus relaciones con la mayoría explotada*".

⁷⁴ "[L]a flexibilidad que hoy interesa a los empresarios va más allá de la alterabilidad -a la baja- de las condiciones del mercado de trabajo o de los márgenes de variación de los acuerdos negociados entre distintas empresas, sectores, grupos de trabajadores, etc., en tanto en cuanto lo que con ese nombre se

adaptables a ambdues, han significat la progressiva difuminació del concepte de gran fàbrica i del principi de continuïtat dels processos de treball amb què, ho hem dit abans (IV.4), operen habitualment els sindicats. Un efecte d'això, en tercer lloc, ha estat la multiplicada segmentació de la força de treball que d'un col·lectiu relativament homogeni en termes d'experiència laboral, condicions de treball i cultura ha passat a escindir-se en nombrosos fragments heterogenis i amb interessos emergents molt diversos.

Aquest conjunt de transformacions ha erosionat la identitat col·lectiva de la força de treball però també el protagonisme que les confederacions sindicals van tenir fins ben avançats els anys 70. Presidint-les, podem esmentar també l'activació d'un principi general de la dinàmica capitalista, ben resumit per Streeck (1986:140):

" La fuerza relativa de los sindicatos y de los empresarios en el ámbito de las relaciones industriales sube y baja en paralelo con el ciclo económico. Cuando la actividad económica decrece, las iniciativas sindicales orientadas a la mejora de los salarios y las condiciones de trabajo obtienen peores resultados, y se hacen menos frecuentes. Puede suceder incluso que los sindicatos pierdan su capacidad de defensa de las condiciones de empleo vigentes, y que de su pérdida de capacidad de negociación se siga una disminución de los salarios reales o nominales. Hasta cierto punto, la iniciativa en materia de relaciones industriales, que normalmente corresponde a los sindicatos, en su papel de portavoces de las demandas de sus afiliados, pasa a los empresarios".

En conjunt, la situació de pluralisme neocorporativista característica de la fase de "capitalisme organitzat" ha donat pas, o conviu, ara amb una altra situació més confusa, i complexa, de desagregació organitzacional que certs autors (Lash, 1987:236, per exemple) han denominat dualisme. Al dualisme existent dins la força de treball -amb un "sector primari" i un "sector secundari", treball estable i treball precari- correspon l'empresariat amb estratègies duals (entre elles, el sindicalisme d'empresa dins el mercat de treball primari). Des de la nostra perspectiva,

---

persigue es una propiedad no sólo de los sistemas de relaciones industriales, sino también de las empresas y de las unidades de producción. A este respecto, la flexibilidad se podría definir como la capacidad general de las empresas para reorganizarse en respuesta directa a las fluctuaciones de su entorno" (Streeck, 1986:141).

el terme "desagregació organitzacional" caracteritza millor la transformació:

a. Les grans confederacions de sindicats i associacions patronals continuen tenint papers indispensables, tant pel que fa a les relacions laborals com pel que fa al "decision making" poliàrquic (capítol 5). I en aquells països, que no són tots, on les pràctiques neocorporatives han fet una recessió no és impensable el seu ressorgiment.

b. Però han de conviure -i àdhuc propicien- el protagonisme paral·lel dins les relacions laborals d'altres nivells organitzacionals: de les pròpies confederacions o creats al marge d'aquestes pel que fa als sindicats.

c. La pauta general és la de discriminació de situacions: per a cada conjunt homogeni de situacions dins les relacions laborals, es troben estratègies, xarxes institucionals i nivells organitzacionals diferenciats. Pel que fa al conflicte posicional entre treballadors i empresaris al qual ens hem referit, l'etapa de "capitalisme desorganitzat" és caracteritza per l'avenç o prominència del principi de discriminació que cerca l'empresari per defensar els seus interessos. Un principi que es materialitza no tant en negociació i assignació de condicions individuals per l'empresari com en la negociació i assignació de condicions segmentades, desagregades per grups homogenis, per part de l'empresariat. Una situació que ha permès que Bognanno i Kleiner (1992:1-2) comentin per al cas nord-americà: "La pregunta dels noranta és: 's'han convertit ara els papers econòmic, polític i social dels sindicats -en relació amb la direcció de les empreses i el govern- en massa dèbils per al bon funcionament del sistema de relacions industrials?' (...) a mesura que l'ambient lliure-de-sindicats s'ampliava, les polítiques empresarials relatives a les relacions laborals han esdevingut més constrenyides per regulacions estatals que per la negociació col·lectiva".

Aquesta nova situació que està emergint, però encara sense perfils definits, fa pensar en un nou paper futur del sindicalisme de classe pel que fa a les relacions laborals. Streeck (1988) i Dunlop (1992), des de posicions conservadores, expressen quina és la proposta (o ideologia?) corporativa al respecte:

"El sindicalisme modern pressuposa l'existència d'un subsistema de relacions industrials separat, semiautònom, que genera normes i titularitats de manera relativament independent dels mercats de

productes, les estratègies empresarials de producció i la tecnologia. El 'sistema de relacions industrials' pluralista-funcionalista, que es va establir i 'madurar' a l'era de la producció en sèrie i del creixement sostingut, va mantenir una frontera institucional entre els interessos del treballador, objecte de regulació mitjançant les relacions industrials, i els interessos de la producció, que foren el domini de la direcció d'empreses i les organitzacions empresarials. Les relacions industrials 'modernes', per tant, implicaven un reconeixement no solament del dret a la negociació col·lectiva, sinó també de la prerogativa empresarial. Aquest 'compromís històric' ha esdevingut avui inevitable com a resultat, no del radicalisme del treball, sinó de les demandes empresarials i les necessitats de la producció relatives a la 'flexibilitat'. (...) La conseqüència és una progressiva 'desmaduració' de les relacions industrials, per aplicar un concepte introduït per descriure els canvis de l'organització industrial en direcció a una més alta capacitat d'innovació i flexibilitat, relacionada amb l'emergència d'un sistema de producció 'postfordista' i caracteritzada per una decreixent diferenciació, integració i interdependència creixents entre remuneració, condicions de treball, motivacions laborals i actituds dels treballadors, d'una banda, i el funcionament del sistema econòmic i de producció, d'una altra.

Es podria argumentar que, en l'economia i l'ordre polític d'avui, la indiferència tradicional dels sindicats vers els temes de producció ha deixat de ser funcional per a una adequada representació dels interessos dels treballadors. Si fora així, els sindicats haurien d'aprendre a implicar-se més directament i intencionadament en la política de la producció, o de l'"ofici". (...) Amb els eixos del conflicte traslladant-se dels interessos de classe als interessos de la producció, els sindicats, per continuar influint industrialment i políticament podrien haver d'acabar assemblant-se organitzacionalment a les associacions d'empresaris. A mesura que els interessos amb els quals són confrontats, per part dels seus membres i clients, es transformen per esdevenir més diversos..., els sindicats podrien haver de modificar les seves estructures. Una possibilitat consistiria a recolzar-se més que en el passat, en mecanismes inter(més que intra)-organitzacionals ... amb els sindicats 'industrials' de gran abast convertint-se de facto, i més tard pot ser també de jure, en indefinides federacions d'unitats organitzatives de centre de treball i d'empresa. (...) En qualsevol cas, es podria desenvolupar en el futur algo similar a una convergència entre organitzacions empresarials i sindicats, amb aquests

últims aprenent dels seus oponents com assolir un alt nivell d'acció col·lectiva malgrat l'existència d'una estructura d'interessos altament diversa, i una vinculació dels membres a les seves organitzacions altament instrumental, funcionalment específica, no ideològica i de natura idiosincràtica" (Streeck, 1988:35-37).

(V). EL SISTEMA POLITIC: ELS SINDICATS COM A ACTORS

Aquest capítol tractarà de sistemes polítics; i, en concret, del sistema polític característic de les societats avançades de l'OCDE i del paper que hi tenen els sindicats.

Els registres històric i antropològic indiquen que les societats humanes estratificades operen invariablement amb algun tipus de mecanisme institucional que possibilita un grau raonable d'equilibri entre el consens i el conflicte dins la vida en societat. Això es pot expressar d'una altra manera: qualsevol societat històrica tendeix a desenvolupar mecanismes que garanteixin la reproducció de les relacions socials més característiques d'aquesta sense generar un volum immanejable de conflicte. Aquests mecanismes de reproducció es poden diferenciar analíticament en dos grans capítols. D'una banda, uns mecanismes de persuasió -com ara els sistemes ideològics i de creences, la cultura, els processos de socialització-⁷⁵ que serveixen tant per possibilitar i organitzar la comunicació i les experiències entre els individus com per integrar els membres de la societat en un cos de normes comunes:

«El fet de posseir un llenguatge comú, o un cos comú de creences i un conjunt de significats compartits, fa possible que els membres d'una societat visquin en un món comú, que tinguin les "mateixes" experiències que els altres i que es comuniquin entre si entorn el seu món i la seva experiència. Aquests significats compartits es deriven de la societat i, a la vegada, són també una precondition de la societat [...]

Una de les raons per les quals, en una gran varietat de situacions no creiem de nosaltres mateixos que seguim o obeïm normes es deu al fet que, mitjançant el procés de socialització, hem "interioritzat" les normes, les hem fetes part de nosaltres mateixos. Aprenem les coses de tal manera que esdevenen hàbits, capacitats, creences i conviccions pròpies, de la mateixa manera que la nostra parla d'una llengua és atribuïda simplement a una capacitat que tenim. Aquesta és, també, una de les raons principals de per què obeïm normes i observem conformitat cap a elles.» (Worsley, 1970:354,357)

Al costat d'aquests mecanismes que persuadeixen els individus a ser, a més, membres de la societat i acostumen a tenir una existència inconscient, n'hi ha uns altres, els mecanismes de dissuasió, que contribueixen a reproduir el nucli sistèmic de les relacions socials mitjançant la força o la coerció i són obertament explícits. És el cas de l'«organització política» que estructura les relacions d'autoritat i de poder en una societat i que té, a la base, l'existència d'interessos no unívocs entre

⁷⁵ Aquesta denominació i la que segueix, «mecanismes de dissuasió», procedeixen de Harris (1971).

la població.⁷⁶ Anomenarem «sistemes polítics» les construccions institucionals i formals relacionades amb la formació i gestió social dels diversos interessos de grup. Cap societat pot subsistir si no institucionalitza aquest conflicte; i com que aquest i la seva ordenació els genera «naturalment» la mateixa societat (i cada societat, el seu), l'anomenarem aquí «organització social del conflicte» per tal de designar el conjunt, més ampli, format per la forma específica de funcionament d'aquest entramat institucional més les estructures informals o intersticials que el complementen.

Acabem de parlar d'autoritat i poder. No és senzill diferenciar perfectament aquestes nocions (per a una anàlisi «arqueològica» del desenvolupament d'aquestes nocions, Lukes 1978). En termes generals, però, donarem per bo l'enfocament que fa equivaler autoritat a exercici legitimat del poder, de manera que, en l'esquema que acabem de presentar, l'autoritat fora més aviat un assumpte relacionat amb la persuasió que no pas amb la dissuasió.⁷⁷

No hi ha una explicació única per a l'aparició dels sistemes polítics. Sembla plausible, però, atribuir l'origen -i qualificar també la funció bàsica- d'aquests sistemes a una qüestió adaptativa d'«autointerès ecològic» relacionada amb la necessitat que té tota societat, per tal de perdurar, de reforçar la tendència dels seus membres a la cooperació per la supervivència.⁷⁸ De la institucionalització d'aquesta tendència «ecològica» sorgeixen els sistemes polítics.

Com sabem, la qüestió és més complicada pel que fa a les societats evolucionades o complexes. I ha constituït, durant segles, un punt d'inacabable debat públic. La perspectiva de les ciències socials modernes

⁷⁶ L'organització o ordre polític fa referència a tot el conjunt existent, formal i informal, d'institucions i relacions pautades en una societat. Vegeu al respecte l'anàlisi de Wolf (1969:2): «El marc formal del poder econòmic i polític existeix al costat, o entremesclat, amb diversos tipus d'estructura informal que són intersticials, complementaris, paral·lels al primer.»

⁷⁷ Com assenyala Barrington Moore (1978:15): «Els éssers humans utilitzen l'autoritat per tal de coordinar les activitats d'un gran nombre de persones. L'autoritat es troba a totes les esferes de la vida social i existeix en alguna mesura a totes les societats conegudes.»

⁷⁸ L'autor del terme entre cometes (Harris, 1971:372) il·lustra aquesta perspectiva pel que fa a les societats denominades «primitives»: «L'estudi dels pobles primitius suggereix que la font fonamental de la conducta social dels humans és l'autointerès dels individus que componen la societat. La cooperació, el mutualisme, el respecte per la persona i les possessions dels congèneres sorgeixen promptament de les situacions ecològiques en les quals el benestar de cada individu queda ampliat mitjançant una abstinència comuna de conductes competitives i agressives. Si tots els membres d'un grup troben la seva seguretat i el seu benestar millorats per una conducta cooperativa, ordenada, mentre les oportunitats vitals de tots ells es veuen disminuïdes per una conducta desordenada i agressiva, el manteniment de l'ordre és idèntic a la maximització de la capacitat productiva i reproductiva del grup.»

ha permès donar per acabats els aspectes substantius del debat i, a la vegada, descobrir certes diferències llampants entre les societats «primitives» i les «modernes», unes diferències relatives precisament als sistemes polítics respectius.⁷⁹ Aquestes construccions institucionals que regulen la formació i gestió socials dels interessos, i que en diem sistemes polítics, constitueixen a la vegada un important mecanisme que contribueix a reproduir les relacions centrals d'una societat. Com suggereix Harris en la citació transcrita (nota 5), l'ordre polític de les societats contemporànies occidentals, «evolucionades» segons la perspectiva antropològica, es pot efectivament interpretar com un estat de «guerra de tots contra tots». És però un estat de guerra molt peculiar. D'una banda, és una guerra comparativament poc cruenta. I ho és, d'altra banda, perquè es troba totalment mediatitzada per mecanismes de regulació social, molt institucionalitzada. En una expressió discutible, però gràfica, Dahrendorf (1990) seguint Lipset (1981) i Anderson-Davidson (1943) l'anomena «lluita de classes democràtica»; i Geiger, centrant-se en el conflicte industrial, «institucionalització de l'antagonisme de classe». Dahrendorf (1990a:134) ho sintetitza així:

«La idea es simple y chocante. Existen divisiones sociales que dan lugar a conflictos políticos. Pero, en lugar de hacerse cada vez más violentos y perjudiciales, estos conflictos quedaron domesticados por instituciones en las que encontraron una expresión constitucional»

⁷⁹ Ambdós aspectes els resumeix planerament Marvin Harris (1971:369-370):

«A mesura que els europeus començaren a entrar en contacte amb els aborígens habitants dels boscos americans i les remotes illes d'Oceania, es va dedicar una creixent reflexió a com devia haver estat l'"estat de naturalesa" originari, sobre el qual es proposaren dues interpretacions. La dels que compartien els punts de vista de Sir Thomas Hobbes, el filòsof britànic, segons el qual si li manca a la gent un sobirà capaç de forçar-los a l'obediència es destrueixen a ells mateixos en una "guerra de tots contra tots". I la dels que, seguidors de les especulacions filosòfiques de Jean Jacques Rousseau, mantenen que en l'"estat de naturalesa" l'home fou pacífic, partidari de l'ordre, honest i valeros. Segons Rousseau, aquesta noble dotació natural fou destruïda per l'aparició de la civilització. En estat de naturalesa, els homes són iguals; però la civilització, amb les seves desigualtats, corromp i degrada tothom. [...]

L'estudi de primera mà de la vida primitiva pels antropòlegs empírics proveeix escàs suport a l'idili de Rousseau. Desgraciadament no hi ha cultures primitives que es puguin proposar com a inequívocament harmonioses, pacífiques i venturoses. Tota societat humana coneguda pels antropòlegs, per senzilla que sigui la seva tecnologia i dispersa la població, té un component de conflicte interpersonal, agressió i delictes. El crim, per exemple, està acreditat fins als més petits i simples grups de caçadors i recol·lectors.

Malgrat que la investigació de l'antropologia moderna ha portat a rebutjar el mite del noble salvatge, ha confirmat tanmateix un contrast remarcable entre les societats primitives i les de nivell estatal pel que fa a la manera d'impedir que els conflictes interns posin en perill la supervivència de les seves respectives poblacions. Tant Rousseau com Hobbes anaven errats, però de tots dos, és Hobbes qui es troba més distant de la veritat. Tot l'enorme aparell de "lleis i ordre" de la nostra complexa existència civilitzada és absent de l'experiència de vida dels pobles del nivell de banda. I no obstant això, no hi ha una "guerra de tots contra tots".»

ordenada. Los partidos políticos, las elecciones y el parlamento se ocupan del conflicto, sin que haya revolución»

El nostre objecte immediat, a continuació, és «l'enorme aparell de "lleï i ordre"» al qual es refereix Harris pel que fa a les societats contemporànies occidentals. Aquests sistemes polítics serveixen metes molt variades i complexes i els analitzarem -a continuació- en quatre seccions, totes amb una relació directe amb l'acció sindical:

- . interessos: les disposicions individuals i de grup que expressen les relacions socials bàsiques i són objecte de regulació pel sistema polític;

- . democràcia liberal: el marc macropolític de la regulació;

- . el «*decision making*»: l'entramat d'estructures i processos que, a la societat civil, efectua la regulació;

- . l'organització social del conflicte: la forma peculiar de l'acció política i el conflicte d'interessos a les democràcies liberals avançades.

V.1. INTERESSOS

Per definició, el concepte d'interès està estretament lligat a l'activitat dels sindicats, unes organitzacions -com hem vist- l'acció social de les quals -en qualsevol de les seves variants- arrenca de les predisposicions d'individus i grups a aconseguir certes metes relacionades amb la seva situació vital que identifiquem com «interessos». Sembla apropiat començar fent notar que, curiosament, un concepte -problemàtic- com és el d'«interès», que designa una disposició humana al voltant de la qual giren bona part de les activitats socials a qualsevol comunitat estratificada, no ha estat objecte de gaires intents de definició formal (com és el cas, en canvi, de molts altres conceptes importants i també problemàtics a les ciències socials: autoritat, poder, etc.). Podríem partir de dues conegudes excepcions, la primera (Harris) referida al concepte genèric; la segona (LaPalombara), a l'objecte de l'activitat organitzada en contextos moderns:

Segons Harris (1984:305):

«La gente en todas las sociedades tiene intereses contrapuestos. Incluso en sociedades del nivel de las bandas, viejos y jóvenes, enfermos y sanos, hombres y mujeres no desean lo mismo al mismo tiempo. Además, en todas las sociedades, las personas desean cosas que los otros poseen y son reacios a regalar. Todas las culturas deben tener, pues, disposiciones estructurales para resolver los conflictos de

interés de un modo ordenado e impedir que los conflictos desembocuen en confrontaciones perturbadoras. Sin embargo, existen marcadas diferencias cualitativas y cuantitativas entre los tipos de intereses contrapuestos hallados en las sociedades organizadas en bandas y aldeas y los hallados en las sociedades de nivel estatal. También las hay en los métodos empleados para impedir confrontaciones perjudiciales» (el subratllat és nostre).

I segons LaPalombara (1964:16; citat i comentat per Ehrmann a 1976:486):

« La definición de un interés como un "deseo consciente de que la política pública, o la asignación autoritaria [vol dir "imperativa"] de valores, se mueva en una dirección general o específica particulares" (LaPalombara) puede ser discutible, pero tiene la utilidad de delimitar el concepto al excluir a numerosos grupos cuyos miembros, aunque comparten ciertas actitudes, no están relacionados con la política pública»

Un mínim de reflexió sociològica sobre aquestes definicions mostra que són insatisfactòries. Però són útils, i ens ajudaran a apropar-nos més sistemàticament al concepte d'interès.

Harris comença per orientar la seva noció d'interès -que acabem de transcriure- apropant-la a «desig». Es tracta d'un enfocament subjectiu de la noció («emic», en la seva terminologia; vegeu Harris, 1971:146-149): els conflictes entre individus sorgirien de l'existència -natural- de preferències conscients no coincidents, i de preferències contradictòries (quan la preferència d'A perjudica la de B, i a l'inrevés). Aquesta és, sens dubte, una font de conflicte social. No obstant això, quan les ciències socials parlen de conflictes d'interessos l'èmfasi es troba en una altra font, de tipus estructural, i en aquesta mesura en un enfocament objectiu de la noció; l'interès d'un individu és un tipus particular de preferència en la qual concorren aquestes condicions:

a) que afavoreix la seva situació (individual per se; individual via grup de pertinença);

b) segons una determinació estructural (la seva ubicació en un sistema que implica una determinada combinació de relacions de privilegi i subordinació);

c) que l'ordre social tendeix a reproduir.

És a dir, no es tracta de qualsevol preferència sinó -vist des de la perspectiva de l'individu- de les que selecciona entre conjunts d'oportunitats i restriccions derivades d'una determinació estructural ni aïllada ni aleatòria; una determinació, per tant, que respon a la lògica del

sistema social i que, per això mateix, té tendència a reproduir-se i, en aquesta mesura, a generar per a un grup d'individus donat conjunts de preferències similars.

Podríem concloure, doncs, que el que fa imperatives tota societat estratificada les «*disposiciones estructurales para resolver los conflictos de interés de un modo ordenado*» és l'existència de preferències diverses i eventualment contradictòries entre els individus, però sobretot l'estratificació de la població en funció de l'accés a algun tipus de privilegi, la qual cosa genera un tipus molt particular de preferències. És aquesta última la que permet identificar interessos de grup i, a través seu, les preferències individuals. I són aquests interessos, i no les preferències estrictament individuals directament, els que generen el conflicte social i exigeixen la creació de mitjans institucionals per regular-lo. Finalment, un dels aspectes centrals d'aquest conflicte és, precisament, la pugna per reproduir -o, alternativament, modificar- les disposicions estructurals que l'originen (l'estratificació per privilegi).

Si l'enfocament de la definició de Harris es paradigmàtic d'una certa sociologia-antropologia centrada en un concepte subjectiu d'interès -i d'interès individual-, d'una banda, i amb una escassa propensió, d'una altra, a identificar els determinants estructurals de les accions socials (que fa, per exemple, que parlant de desigualtat es prefereixi la dicotomia pobres-rics a la consideració del problema en termes de classes socials: la primera suggerint atzar, i la segona tant estructura -és a dir, necessitat- com reproducció), la de LaPalombara és paradigmàtica de l'enfocament pluralista, amb idèntiques deficiències que les característiques d'aquest corrent.

Els corrents moderns sobre l'anàlisi d'interessos són variats però tenen dues matrius centrals i contraposades: l'enfocament pluralista i el conflictivista. La millor discussió recent d'ambdós corrents pel que fa al concepte d'interès és la de Balbus (1974), en la qual ens basarem a continuació. La consideració dels arguments d'un i altre corrent ens servirà per delimitar més precisament les dimensions del concepte d'interès.

1.1. ENFOCAMENT PLURALISTA

El corrent pluralista a les ciències socials, com subratlla correctament Balbus (1974:282), és una versió moderna del liberalisme clàssic que substitueix -com a unitat d'interacció social- l'individu atomitzat del primer capitalisme pel «grup» dels sistemes industrials contemporanis. Aquest paral·lelisme es revela immediatament al considerar el tractament que donen tots dos corrents precisament al concepte d'interès.

A la base del liberalisme clàssic hi ha troba la noció d'interès entesa en la seva dimensió estrictament subjectiva. Per exemple,

l'argumentació paradigmàtica de J.S. Mill (1978) a On liberty dona suport sense ambigüitats a la noció que l'individu és el millor jutge dels seus interessos:

«[Ningú] no està qualificat per dir-li a una altra criatura humana ja crescuda que no ha de fer amb la seva vida i per al seu propi benefici allò que escull fer amb ella. Aquesta persona és la més interessada en el seu propi benestar: l'interès que qualsevol altra -excepte en casos de forta vinculació personal- pot tenir -hi és insignificant comparat amb el de la mateixa persona; l'interès de la societat en aquesta persona, individualment (excepte pel que fa la seva conducta en relació amb altres) és molt petit i totalment indirecte; mentre que, en relació amb els seus propis sentiments i circumstàncies, l'home o la dona més corrents disposa de mitjans de coneixement incommensurablement superiors als que pot posseir qualsevol altra.» (Mill, 1978:93-94)

Com assenyala Parsons (1964:323), partir d'aquesta noció subjectiva d'interès -els únics interessos que compten són els que reconeix com a tals el propi subjecte- equival a tractar-los com si es distribuïssin a l'atzar enlloc de, a la manera dels conflictivistes, com estructurats per l'ordre social. En la visió del liberalisme clàssic els interessos es consideren com a dades empíriques, preexistents; i d'aquí la seva noció tan característica que el millor ordre polític és el que permet als individus la màxima llibertat per a cercar els propis desitjos.

Els «teòrics dels grups» -Bentley i Truman, els principals- constitueixen l'esglaó intermedi entre el liberalisme clàssic i el pluralisme contemporani i, a la vegada, els introductors a les ciències socials del modern enfocament dels «grups d'interès». Bentley (1908:214) estableix una identitat entre «interès» i «activitat» (que anticipa la noció d'interès de LaPalombara ja citada):

«L'interès que proposo és un interès específic de grup en un curs definit de conducta o activitat... Grup i activitat de grup són termes equivalents... L'interès no és més que aquesta valoració... de l'activitat, no com quelcom diferent de si mateixa, sinó com activitat que es valora. És quelcom al principi, al final i permanentment estrictament empíric. No hi ha altra forma de trobar-ho que mitjançant l'observació.»

Truman (1951:33-34) per la seva banda identifica «interès» i «actituds compartides», i defineix el «grup d'interès» així:

«"Grup d'interès", tal com s'utilitza aquí, fa referència a qualsevol grup que, sobre la base d'una o més actituds compartides, fa

certes demandes a altres grups de la societat per tal d'establir, mantenir o ampliar les formes de conducta implícites en les actituds compartides. [...] Les actituds compartides, a més a més, constitueixen l'interès.»

Aquesta definició porta Truman a distingir entre «grups potencials» i «grups d'interès». Els primers són aquells on les actituds compartides dels membres no donen lloc a conducta col·lectiva organitzada, mentre que els segons són característicament grups amb organització formal. Sorprenentment, aquesta apropiada distinció no es desenvolupa i aquest autor exclou de la seva anàlisi -en una orientació compartida posteriorment per la majoria d'autors pluralistes- «la formació diferencial de grups organitzats, o dit en altres paraules, les actituds compartides que fan més probable l'organització» (Balbus, 1974:287), és a dir, com s'organitzen els interessos subjectius.

En una anticipació també de l'enfocament pluralista, la concepció de Truman (una operacionalització d'interès com a «actituds compartides» que fa que només existeixin interessos quan la gent és conscient de tenir-los) porta a la conclusió que «l'únic criteri legítim per avaluar l'executòria governamental consisteix a establir si el "*policy making*" reflecteix adequadament la interacció de les preferències conscients». (Balbus, 1974:287)

L'enfocament pluralista és consolidat a la dècada dels seixanta. Els seus representants més eminents -Easton, Dahl, Polsby, Banfield, Linz- parteixen tant d'una definició estrictament subjectiva d'interès com de la premissa genèrica -relacionada- que el poder polític o la influència política es manifesten sense ambigüitats només en l'estructuració efectiva de la presa de decisions:

«La hipòtesi de l'existència d'una elit dominant només es pot comprovar estrictament de forma empírica si:

a) La hipotètica elit dominant constitueix un grup ben definit.

b) Existeix una mostra raonable de casos que impliquen decisions polítiques claus, en els quals les preferències de la hipotètica elit dominant s'oposen a les de qualsevol altre grup similar que es pugui suggerir.

c) En tals casos, acostumen a prevaler les preferències de l'elit.» (Dahl, 1971a:131)

Com resumeix Balbus (1974:289, 292), recolzant en Bachrach (1970), la postura pluralista pel que fa als interessos exhibeix dos punts d'insuficiència científica flagrants:

a) La selecció pluralista «dels temes de debat públic [issues] explícits com el punt focal de la determinació del poder és plausible o defensable només si un pressuposa una conversió no problemàtica de les preferències o desitjos individuals en temes de debat públic de caràcter polític; si no és així, s'hauria d'incloure en els càlculs de poder els esforços que es porten a terme per impedir que els desitjos esdevinguin demandes («els desitjos que els membres del sistema voldrien veure realitzats mitjançant "outputs" polítics») i que les demandes esdevinguin temes de debat públic (demandes «que els membres del sistema consideren seriosament com a possibles decisions d'obligat compliment»). (Les citacions entre parèntesis corresponen a Easton, 1965:71, 143)

b) «Si la definició purament subjectiva de "interès" per part dels teòrics pluralistes del poder comunitari condueix inevitablement a esbiaixades normatives decididament conservadores, implica també insuficiències explicatives comparables a les dels teòrics dels grups anteriors. Si les preferències o els desitjos es prenen com el punt de partida de l'anàlisi teòrica, aleshores l'origen de les preferències o els desitjos no és susceptible d'investigació empírica. Com en el cas del grup d'interès de Truman, a partir dels pressupòsits pluralistes sobre l'interès subjectiu, les preferències o desitjos necessàriament esdevenen aleatoris [...] En poques paraules, per explicar els canvis en la formació dels desitjos seria necessari pressuposar que els desitjos o les preferències estan determinats socialment i políticament, i si aquest és el cas ja no es justifica agafar desitjos o preferències com a punt de partida de les anàlisis polítiques en general i de l'estudi del poder polític en particular.»

1.2. ENFOCAMENT CONFLICTIVISTA

Més heterogeni que el corrent pluralista, el conflictivista col·loca al centre de tota anàlisi la noció d'interès. Una noció entesa de manera molt diferent a la dels pluralistes i que té la seva arrel en el pensament de Marx que, a diferència del pluralista, és de caire estructural. La sociologia de Marx s'organitza al voltant de dues orientacions centrals que especifiquen, respectivament, el que podríem anomenar les condicions necessàries i suficients per a l'operació social de conjunts d'interessos empíricament observables:

a) El caràcter objectiu, estructural, sistèmic, extern a la voluntat de l'individu de la formació dels interessos en societats estratificades.

El concepte d'interès té, primer, aquesta macrodeterminació, estretament lligada a la dinàmica de canvi de l'ordre social. En la adequada síntesi de Balbus (1974:295): a Marx, «l'estructura social es defineix en termes d'una relació de dominació-subjecció que

produceix un conflicte d'interessos que actua com el motor del canvi social [...] En primera instància, les classes són... objectives en el sentit que la seva realitat és externa a la consciència dels individus que les componen; són... agregats d'individus les oportunitats vitals del quals es troben similarment afectades per la seva posició comuna en la divisió del treball».

b) El caràcter subjectiu dels interessos que operen socialment.

Aquests interessos, els «realment existents» segons el corrent pluralista, els que mouen la gent a actuar socialment, deriven de la formació d'interessos objectius prèvia, i en aquest sentit no es formen aleatòriament; no són més que la percepció subjectiva dels interessos preexistents; però poden no coincidir entre si. En la síntesi de Balbus (1974:297): la sociologia dels interessos de Marx «no es funda en un estricte determinisme mecanicista;... Marx concebia la transformació dels interessos de classe "objectius" en consciència de classe i acció manifestes com quelcom empíricament contingent, és a dir, com una funció de l'existència d'una sèrie de condicions empíriques especificables».

La doble matriu del concepte d'interès en Marx, i en general el paradigma conflictivista pel que fa als interessos, ha estat presentada en termes més sofisticats, en la sociologia moderna, entre altres per Dahrendorf (1962), Balbus (1974), Connolly (1974) i, més recentment, per diversos «marxistes analítics». La més coneguda és l'elaboració de Dahrendorf, que ha formalitzat la distinció marxiana entre «classe en si» (criteri objectiu) i «classe per a si» (criteri subjectiu) mitjançant els conceptes de «interès latent», «interès manifest», «quasi-grups» i «grups d'interès».

1.3. RECONSIDERACIÓ DEL CONCEPTE D'INTERÈS

Amb aquests antecedents entorn dels debats sobre la noció d'interès a les ciències socials, que suggereixen que aquesta té un nucli dur de difícil accés,⁸⁰ tractarem ara de plantejar una conceptualització més elaborada de la noció i, a la vegada, operativa de cara a aquest treball. En primer lloc, intentarem una delimitació formal més satisfactòria d'«interès»; i en segon lloc, i per fer-ho, exposarem les deficiències més evidents dels enfocaments més influents a les ciències socials (el pluralista i el conflictivista); finalment, en l'apartat següent dibuixarem una síntesi

⁸⁰ En part pel que diu Stephen Lukes (1985:41): «[L]a noció de "intereses" es una noció inevitablemente evaluativa. [...] En general, hablar de intereses procura una licencia para emitir juicios normativos de carácter moral y político. No es de extrañar, pues, que concepciones diferentes de lo que son los intereses vayan asociadas con posiciones morales y políticas diferentes.»

operativa per al nostre objectiu aquí i que, en conseqüència, considerarà la qüestió des de la perspectiva de treballadors i sindicats.⁸¹

1. Totes les ciències dedicades a l'estudi d'home en societat confronten, en algun punt, la qüestió que l'ésser humà exhibeix conductes pautades -com els altres animals-, però que aquestes observen alguna relació, també pautada, amb un conjunt de mecanismes de percepció i interpretació -socialitzats- que guien els actes observables. Traduït a termes convencionals: l'home té consciència. L'individu humà reacciona davant contextos situacionals i genera accions, però entre uns i altres, a diferència dels altres animals, se situa un «filtre» cultural que fa possible la percepció-interpretació individuals, d'una banda, i la comunicació i convivència col·lectives, d'una altra, al tendir a produir respostes homogènies entre els membres d'una societat. El «problema» per a les ciències socials és que una pura anàlisi de les conductes no és suficient per a una correcta comprensió dels fenòmens humans i es fa necessari també -o pot fer-se necessari, dependent de l'enfocament- el coneixement sobre les percepcions i motivacions internes dels actors.

Aquesta dicotomia amb què es troba l'observació social ha estat conceptualitzada per un lingüista, Kenneth Pike (1954), com una oposició entre l'«emic» (de «phonemic», o allò que pertany al terreny del món interior de l'actor) i l'«ètic» (de «phonetic», o allò que pertany al terreny de l'objectiu i l'observable).⁸² A la teoria política i pel que fa al concepte d'interès, la distinció emic/ètic és objecte de debat des del segle XVII. La sociologia política moderna ha formalitzat aquesta discussió com una distinció entre «interès subjectiu» i «interès objectiu».

2. Des de la perspectiva del seu significat subjectiu, «interès» equival a «interessant»: si es diu d'algú que té un interès en alguna cosa és perquè la troba interessant o li agrada, és un objecte d'atracció o li reporta alguna gratificació. L'interès en aquest sentit és purament subjectiu perquè es refereix a un estat psicològic de la ment que anticipa una experiència:

«Si una persona diu que té un interès en la música, cosa que significa que troba la música interessant o li agrada, no és possible reunir cap tipus de dades empíriques que demostrin que la persona "s'equivoca".

⁸¹ Els apartats 2 i 3, a continuació, sintetitzen les proposicions de Balbus, 1974.

⁸² Com resumeix Harris (1971:149): «[E]n el domini dels fenòmens no lingüístics, la distinció emic/ètic es correspon aproximadament a com la gent realment es comporta a judici dels observadors antropològics versus com la gent pensa de si mateixa al comportar-se, la seva intenció al fer-ho de tal manera, i l'explicació que elaboren de la seva conducta.»

Aquesta, per tant, és una forma típica en què el concepte d'"interès" figura en el discurs corrent.» (Balbus, 1974:279)

D'una altra banda, el llenguatge corrent reconeix també un significat objectiu d'«interès»: quan diem que algú està «interessat en» alguna cosa volem dir que aquest individu té alguna «inversió» allí o està afectat per aquesta cosa. La paraula «interès» en aquest sentit té un significat objectiu perquè indica que hi ha alguna cosa que afecta la situació de l'individu i que pot observar-se i mesurar-se mitjançant estàndards externs a la consciència d'aquest:

«Des d'aquest sentit objectiu del terme, l'existència d'un interès no depèn del fet que l'individu en tingui consciència, és a dir, no depèn de cap estat psicològic de la ment de l'individu. Una persona pot estar afectada per alguna cosa independentment que se n'adoni o no; per tant, es poden reunir dades empíriques que demostrin que un individu té un interès fins i tot si no en té consciència o fins quan un individu pensa que una cosa és en interès seu malgrat que, de fet, no ho és.» (Balbus (1974:279)

3. Tenim, doncs, dues dimensions possibles del concepte d'interès: els interessos poden ser objectius i subjectius. I cada un d'ells admet, a més, dues dimensions addicionals: pel que fa als interessos objectius, un individu concret pot estar afectat o no per una situació externa; pel que fa als seus interessos subjectius, l'individu pot ser conscient o no d'estar-ne afectat (o de no estar-ne). Combinant les quatre variables, Balbus (1974:281) ofereix la següent classificació de les relacions possibles entre interessos objectius i subjectius:

		<u>interessos subjectius</u>	
		individu assabentat	individu no assabentat
<u>interessos objectius</u>	individu afectat per situació externa	A Consciència	B Manca de consciència
	individu no afectat per situació externa	C Falsa consciència	D (Lògicament impossible)

En la situació A, un individu afectat per determinat esdeveniment extern està assabentat de el seu efecte sobre la seva situació vital, és a dir, té consciència del seu interès. En aquesta situació, «interès» es pot definir senzillament com «concepcions individualment orientades d'estats desitjats» o bé com «una preferència conscient, subjectiva, per la possessió o ús de drets sobre cert objecte o activitat» (Knoke, 1990:40,55). La situació B es dona quan el mateix individu, afectat per l'esdeveniment extern, no s'adona dels efectes sobre la seva situació vital, és a dir, no té consciència dels seus interessos. La situació C representa una combinació possible entre interessos objectius i subjectius segons la qual un individu està «assabentat» que la seva situació vital es troba afectada per un esdeveniment extern quan no és així; o bé, en general, és conscient que els seus interessos estan afectats per alguna cosa però percep incorrectament la causa d'aquest efecte.

Aquest senzill model de Balbus es pot aplicar a individus o grups, a esdeveniments externs o a situacions estructurals. Per exemple, considerem el cas de les percepcions individuals de classe. Un treballador industrial de la SEAT forma part del conjunt d'interessos estructurals d'una classe social. Se'n pot ser conscient (situació A) o no (situació B). A més a més, es pot tenir una consciència, uns interessos subjectius, però ser

aquests no els propis de la classe obrera sinó els de -suposem- la classe mitjana (situació C).

Les tres possibilitats expressades en el model de Balbus són reals i empíricament observables. I no obstant això, si només es reconeixen els interessos subjectius, o només els objectius, no representen possibilitats lògiques que puguin donar-se a la realitat. Això és el que passa, segons veurem a continuació, almenys en part dels enfocaments del tema més influents.

4. Estem ara en disposició de reconsiderar substantivament els continguts i les insuficiències dels corrents pluralista i conflictivista pel que fa a l'anàlisi dels interessos.

Una primera consideració a fer és que és analíticament erroni considerar només una de les dues dimensions -subjectiva, objectiva- de la noció. Les dues dimensions són inseparables, dos moments d'un acte social (la percepció d'uns interessos existents per part dels actors). Com assenyala Flathman (1966:19), «és precisament la presència d'"interessos objectius" la que fa possible que aparegui una consciència subjectiva». Expressat en termes d'estructura social: els interessos subjectius dels individus, que aquests en general viuen com actes de percepció privada, estrictament individual, que implica algun tipus de càlcul per part de l'actor, es generen en realitat com a conseqüència de determinacions objectives en l'estructura social i no són, en conseqüència, pures dades aleatòries. Aquestes determinacions estructurals, per descomptat, no ho són directament de la conducta. El que fan, contràriament, és determinar -culturalment- gammes de respostes possibles i diferents per a cada grup social, de manera que un determinat actor individual té possibilitats d'elecció, però no de qualsevol elecció, segons sigui la seva ubicació en l'estructura social. Un dels estudis clàssics de la sociologia moderna, el de Merton (1965) sobre estructura social i anomia, és precisament un intent d'establir alguns dels mecanismes culturals que intermedien les determinacions de l'estructura social i les respostes (conductes) dels individus, una operació a la qual no és aliena la formació dels interessos dels actors.

L'enfocament pluralista de la qüestió dels interessos presenta moltes deficiències, però totes remeten a una matriu comuna que constitueix, precisament, la «marca» d'aquesta escola: considerar a efectes analítics únicament els interessos subjectius «reals» (és a dir, els que

manifesta l'individu: la situació A del model anterior.⁸³ D'aquesta matriu deriven insuficiències diverses, de les quals destacarem dues, una de concepte i l'altra metodològica. La primera, si prestem atenció a la cel·la C del model de Balbus, consisteix a no considerar una cosa tan bàsica -i verificable- com que a la gent sovint li manca informació suficient o pertinent sobre les causes i les conseqüències d'àmbit societal que afecten les seves situacions vitals (vegeu aquí Schlozman i Tierney, 1986:14-37); o bé que a les societats complexes -com ara les de l'OCDE, però també moltes altres- existeixen sofisticats mecanismes per induir entre els estrats menys privilegiats de la població formes de consciència falsa (és a dir, d'induir sistemàticament correspondències «fallides» entre els interessos subjectius i els objectius dels individus) o de no-consciència (situació B del quadre). El mecanisme més clar -però no l'únic i, probablement, tampoc el més important- són els mitjans de comunicació de masses.⁸⁴ Ja hem presentat més amunt l'expressió sociològica d'aquesta insuficiència i l'adequada crítica de Balbus. El punt central és que l'anàlisi dels interessos ha de prendre en compte, no solament aquests tal com es manifesten, sinó també i sobretot el que podríem dir-ne l'estructura social de la formació dels interessos. No fer-ho així -com és el cas dels pluralistes-, i reduir l'interès a l'actitud (manifesta) dels individus, equival a reduir l'interès a una categoria descriptiva i tautològica; com assenyala Balbus (1974:285)

⁸³ Es podria argumentar que l'escola pluralista considera també la situació C, és a dir, tots els posicionaments conscients de l'individu que «està assabentat» (A+C). No és així. El pluralisme no considera que els individus tinguin interessos objectius, perquè reconèixer això equivaldria a reconèixer un centre de formació d'interessos extern al propi subjecte. Resumint, en la mesura que només es consideren els interessos manifestos del subjecte, per al pluralisme no és rellevant si un estat de consciència -interessos manifestos- «és correcte» o no (situació C del model: falsa consciència), és a dir, si un estat de consciència es correspon a la situació objectiva observable externament mitjançant indicadors.

⁸⁴ Un exemple recent, i aparatós, d'aquesta acció sistemàtica dels mitjans que pot alterar dràsticament la forma en què els individus de les classes subordinades perceben els seus interessos és la guerra del Golf. Pot argumentar-se que aquest cas és una il·lustració d'un fenomen més ampli: la intervenció dels mitjans com a agents de manipulació d'interessos en ocasió de crisis d'opinió pública. Una situació que s'ha repetit, per exemple, a l'Espanya recent en tres ocasions: la guerra del Golf (1990-91), el Referèndum sobre l'OTAN (1986) i la vaga general del 14-D (1988). El punt que interessa destacar aquí és que, des d'aquesta perspectiva, no és admissible -com fan els autors pluralistes- sota cap criteri de mínima solvència científica atrinxerar-se en la noció que els interessos dels individus es redueixen als que aquests manifesten (en els casos dels exemples, les seves actituds mesurades via sondejos d'opinió, o via -posterior- vots en eleccions polítiques).

La manipulació dels interessos de les classes subordinades pels mitjans de comunicació, per al cas de les crisis d'opinió pública esmentades en la situació espanyola, s'analitza a Aguilar i Zeller (1991). Per a una anàlisi clàssica -referida a televisió- de les dimensions manipulatives de l'acció dels mitjans en situacions «normals», no en contextos de crisis d'opinió, vegeu Adorno (1964).

referint-se als teòrics dels grups: si «l'interès és l'activitat, aleshores l'interès no pot de cap manera contribuir a explicar l'activitat». ⁸⁵

La segona gran insuficiència del pluralisme és d'ordre metodològic. Tal com mostra la definició d'interès de LaPalombara, citada més amunt, el corrent pluralista operacionalitza «interès» com «preferència de política pública»: el que farien els grups d'interessos és expressar pràcticament l'interès manifest d'un conjunt d'individus organitzats al pressionar les institucions públiques per obtenir determinades mesures (polítiques públiques) i no unes altres. Aquest enfocament és problemàtic. Primer perquè -segons aquesta perspectiva- els interessos que no estan organitzats no tenen existència social. ⁸⁶ Segon, perquè -en connexió amb això- no es considera rellevant analitzar els recursos i les barreres amb què compten els diferents grups de l'estructura social per definir interessos específics, una qüestió imprescindible de considerar si un observador s'adreça, per exemple, als interessos dins la classe treballadora i els sindicats. D'una i altra objecció podria derivar la legítima noció que allò que estudia realment l'enfocament pluralista no són interessos i grups d'interès en una societat, sinó només els interessos

⁸⁵ La manipulació institucional dels interessos en les societats a les quals ens estem referint presenta, òbviament, més instàncies que les citades (els mitjans de comunicació de masses). Una anàlisi rigorosa de l'acció institucional en aquest sentit ha de considerar, com a mínim, el terreny de l'hegemonia gramsciana i concebre la formació d'interessos com una derivació de la interacció entre classes socials: una forma que tenen -i utilitzen generosament- les classes privilegiades de defensar els seus interessos comuns -que no són en absolut tots- consisteix a controlar els mecanismes mitjançant els quals els membres de les classes subprivilegiades conceptualitzen els seus.

D'altra banda, he mencionat que el cas de l'acció dels mitjans de comunicació en situacions de crisi d'opinió no és el que genera efectes més substancials en el sentit que ens ocupa. Caldria fer referència aquí als processos de «socialització de classe» que es donen entre els grups subprivilegiats dels països de capitalisme avançat i on els més importants mecanismes de formació d'interessos són el sistema educatiu i el que Miliband (1969:263 i ss.) anomena correctament mecanismes de subordinació «natural»: les classes es reproduïen físicament però també mentalment, i «[d]e totes les funcions que realitza la família, no n'hi ha cap més 'funcional' que aquesta; perquè en el context que ens ocupa, això significa que la família obrera tendeix a harmonitzar els seus fills de maneres molt diverses amb el seu propi estatus subordinat». I caldria fer referència també als processos de mobilització dels interessos: «El sentit comú diu que els rics es mobilitzen de manera conservadora, per defensar els seus interessos amenaçats, mentre que els pobres es mobilitzen de manera radical, a la recerca d'allò que els manca. El sentit comú s'equivoca... Els rics s'estan mobilitzant permanentment per treure partit de les noves oportunitats de maximitzar els seus interessos. Els pobres rarament s'ho poden permetre. La població pobre i mancada de poder tendeix a començar defensivament, la població rica i poderosa, ofensivament». (Tilly, 1978:75)

⁸⁶ En paraules de Connolly (1974:262): «Al definir interessos purament com preferència de política pública [*policy preference*], els pluralistes contribueixen a apartar la qüestió que divideix ells i els seus crítics fora de l'àmbit de la comprovació empírica. Doncs, atesa aquesta definició d'interès, simplement no hi pot haver "interessos inarticulats".»

d'aquella part de la societat que compta amb recursos -organitzacionals i simbòlics- per expressar-los.⁸⁷

El corrent conflictivista, d'altra banda, presenta dues zones d'objecció pel que fa a l'anàlisi d'interessos. La primera afecta no tot el corrent -que ja he mencionat que és particularment heterogeni-, sinó la seva variant grollera, habitualment la variant marxista «vulgar» (en realitat, el marxisme estrictament ideològic, vegeu aquí Gouldner, 1983), una variant que es caracteritza en el terreny que ens ocupa per subratllar la preeminència extrema dels interessos objectius per sobre dels subjectius (prescindint, doncs, de considerar tots dos com moments d'un mateix acte). Aquesta insuficiència, simètricament inversa a la de la concepció pluralista, procedeix d'una tendència dins aquesta variant a atribuir a certs subjectes històrics -la classe obrera, en primer lloc- tasques definides i predeterminades dins la lluita política, una orientació que facilita la consideració de les «necessitats» d'aquests actors (derivades de la teoria) com interessos reals (és a dir, existents objectivament i viscuts subjectivament pels membres de la classe). Quan aquests suposats interessos no es manifesten pràcticament, una situació poc excepcional, els conflictivistes «vulgars» recorren invariablement al concepte de «falsa consciència» (cel.la C del model de Balbus) i els processos de socialització de classe. El resultat final és la següent situació: uns actors socials que no reconeixen aparentment els interessos que els atribueix la teoria, i una teoria que considera que «s'equivoquen» i que, donades certes condicions, no haguessin actuat com ho han fet. Com que aquesta perspectiva és més política que teòrica no considera la possibilitat de fer comprovacions rigoroses d'aquesta hipòtesi, de manera que al final les objeccions (dels pluralistes) i les contraobjeccions són estrictament incomprovables. La postura dels pluralistes en aquest punt és la de descartar qualsevol pretensió científica en postures -com les dels conflictivistes vulgars- que atorguen a l'observador la capacitat de dilucidar des de l'exterior quins són els interessos «reals» de la gent, un posicionament impecable en absència d'esforços addicionals per provar les postures en qüestió, però insostenible

⁸⁷ En paraules de Connolly (1974:263): «Definir interessos en termes de preferències de política pública i, a continuació, concebre la participació política real com el millor indicador de la preferència es combinen per sancionar judicis normatius perversos. Atès que un elevat nivell de participació es correlaciona amb un estatus socio-econòmic alt, aquesta concepció dels interessos es basa en les demandes dels diversos segments socials en proporció inversa a la seva necessitat.» Una argumentació similarment crítica és la de Lukes (1985:43): «*Estudiando la adopción de decisiones importantes en el seno de la comunidad, el pluralismo se limitaba a asumir y reproducir las inclinaciones del sistema que estaba estudiando.*»

quan aquest esforç existeix. Polsby (1980: 96-97) sintetitza la crítica al conflictivisme vulgar en aquest punt:

«Per cada esdeveniment [al «*policy making*»] que succeeix -es defineixi com es defineixi esdeveniment- hi ha d'haver una infinitat d'alternatives. Aleshores, quins no-esdeveniments s'han de considerar significatius? Una resposta satisfactòria podria ser: els resultats que desitja un nombre significatiu d'actors a la comunitat però que no s'han produït. En la mesura que aquestes metes són d'alguna manera cercades per gent de la comunitat, el mètode d'estudi utilitzat a New Haven [Dahl, 1970] té una oportunitat raonable de captar-les. Una resposta totalment insatisfactòria seria: certs no-esdeveniments estipulats per observadors externs i sense relació amb els desitjos o les activitats dels habitants de la comunitat. Aquesta resposta és insatisfactòria perquè és òbviament inadequat que persones externes seleccionin, entre els possibles resultats que no s'han produït, un conjunt que ells consideren importants però que els ciutadans de la comunitat no.»

La segona gran limitació del conflictivisme, extensible a gran part del corrent, té relació amb la primera i consisteix en una perspectiva de la conversió d'interessos objectius a subjectius no problemàtica i gairebé automàtica. Dit en altres paraules, en aquest corrent, àdhuc quan es consideren els interessos objectius i els subjectius, hi ha una tendència malgrat tot a concebre els primers com «els autèntics» i el procés de percepció subjectiva com quelcom que presenta dificultats -en el capitalisme, atesa la manipulació dels mitjans de comunicació i altres mecanismes d'integració social- però en allò fonamental no problemàtic. Aquesta concepció no considera només que excepcionalment (per exemple, Burawoy, 1979) que l'arsenal de mecanismes de socialització política a l'abast d'una classe dominant va molt més enllà de les instàncies citades, i que forma un veritable sistema que en allò fonamental funciona sobre bases inconscients (fora dels moments de crisis polítiques obertes). I en general no considera tampoc l'altra cara de la moneda: les percepcions individuals dels membres de les classes subordinades es formen no sols sobre la base d'un «atac» ideològic que els dificulta més o menys la identificació de les seves «veritables» preferències; els mateixos individus, de forma permanent i fragmentada, en el curs de la seva vida quotidiana, seleccionen cursos d'acció que els afavoreixen al marge -o paral·lelament-

a les solidaritats col·lectives allí on aquestes es produeixen (processos de treball).

1.4. LES DIMENSIONS DELS INTERESSOS: REPLANTEIAMENT PREVI AL MODEL

A. El concepte d'interès, redefinit

Caldria ara fer un balanç de les implicacions del que s'ha dit fins aquí i tractar de definir unes nocions que serveixin per integrar adequadament la qüestió dels interessos en el model que es presenta més avall.

Una primera consideració general i introductòria: una de les raons bàsiques de les dificultats inherents a l'anàlisi de la política dels interessos, tal com convencionalment la practica la sociologia, és que aquesta -i en general les ciències socials- operen amb una noció d'«interès» elemental. El variadíssim flux de necessitats, determinacions de l'estructura social sobre l'individu, desitjos, avantatges en termes d'oportunitats vitals, preferències induïdes, impulsos egoistes però també altruistes, etc., el concentra la sociologia en un concepte -«interès»- insuficient des de qualsevol perspectiva per donar compte, ni tan sols parcial, de tal complexitat. Com assenyala Connolly (1974:263-264) amb referència a l'enfocament pluralista (amb les oportunes excepcions, però, la seva proposició és d'aplicació gairebé general):

«Fins i tot si la noció d'interès com a preferència de política pública és més operacional que explicacions alternatives que es poden considerar, aquest avantatge podria perfectament ser més que neutralitzat per les seves altres, i manifestes, deficiències. Aquesta noció d'interès, un cop s'elabora més completament, no és tan netament operacional com suggereixen els seus defensors.»

D'una banda, amb el concepte d'interès ens trobem, doncs, amb el nucli de les limitacions inherents a les ciències socials: la complexitat de determinacions que poden confluïr en certs fenòmens i la paral·lela insuficiència de l'instrumental analític. Com ho expressa Lévi-Strauss (1990:143):

« No creo que nuestras ciencias humanas y sociales puedan pretender nunca el estatuto de ciencias verdaderas. Lo más que yo hice fue dar un corto paso en esa dirección. Entre nosotros, las variables son demasiado numerosas, y el observador se halla irremisiblemente mezclado con sus objetos de observación; finalmente, los medios intelectuales de que dispone nunca pueden, por estar al mismo nivel de complejidad que los fenómenos estudiados, trascenderlos»

I amb el concepte d'interès ens trobem, a més, amb una noció que designa una activitat omnipresent -i conflictiva- en gairebé qualsevol societat, una activitat que implica, com poques, la subjectivitat de l'observador. Això equival a incorporar una extraordinària dificultat addicional i no és estrany en aquest sentit que Connolly (1974:259) hagi fet aquesta observació:⁸⁸

*«Afirmacions del tipus "A desitja x", "A prefereix x a y", i "x incrementa la satisfacció d'A" constitueixen llicències per fer judicis *prima facie* que x és bo o desitjable. Malgrat que "bo" no és equivalent a cap conjunt d'afirmacions descriptives, les afirmacions que fan referència als desitjos, les intencions i preferències de les persones conceptualment es vinculen a adscripcions diverses de "bo". I el discurs sobre els interessos incorpora aquesta connexió causal entre descripció i valoració normativa al discurs polític.»*

Malgrat aquestes reflexions de caràcter precautori, la sociologia pot oferir camins d'aproximació sistemàtica i rigorosa a la noció d'interès que amplifin el caràcter certament elemental de la noció en el seu tractament convencional. A continuació considerarem aquests camins per tal de desenvolupar el model que segueix sobre una base un xic més sòlida que la que permet el tractament convencional.

Els interessos són combinacions de preferències que els individus sustentem en cada moment de la nostra existència sobre la base d'expectatives de manteniment i eventual millora de les nostres oportunitats vitals. Allò que les converteix en matèria estratègica d'estudi en qualsevol societat, i en matèria altament complexa, deixant de banda

⁸⁸ Vegeu també la nota ⁸⁷ anterior.

naturalment que són abans que res una guia central de la conducta dels individus, és:

1. Que es tracta d'això, de combinacions de preferències i que, per tant, generen impulsos que no són ni unívocs ni fàcilment reduïbles a una o unes poques variables.

2. Que bona part de l'acció social d'individus i grups gira entorn l'agregació d'aquestes preferències individuals en «classes» o grups, aproximadament homogenis, que «organitzen» la conducta dels membres d'una comunitat.

3. Que es tracta, per definició, de combinacions dinàmiques i amb una alta propensió al canvi.

4. Que, a més a més, es tracta de combinacions de preferències amb arrels molt diverses que el seu estudi ha de contemplar. Dit d'una altra manera: l'estructura interna dels interessos respon a determinacions molt diferents, de les quals destaquem tres: determinacions estrictament individuals; individuals determinades per la pertinença a un grup no formal; i individuals determinades per la pertinença a un grup organitzat. Expressat d'una altra manera:

- les combinacions de preferències que motiven -almenys en part- l'acció d'un individu només tenen existència social quan aquest les fa seves subjectivament (interessos subjectius);

- però responen a disposicions objectives en l'entorn on l'individu opera (interessos objectius);

- aquells interessos objectius que l'individu percep, quan ho fa, i que converteix, per tant, en més interessos subjectius, són en primer lloc individuals per se. És a dir, certes preferències individuals emergeixen de les nocions i percepcions que els individus formulen aïlladament mitjançant el contacte amb les seves experiències socials primàries;

- un segon tipus d'orientació de les preferències individuals respon a determinacions de grup, és a dir que, malgrat la seva natura individual (i condició per a una percepció subjectiva), són induïdes per la pertinença a un grup social no formal, per exemple, una ocupació laboral;

- i un tercer tipus respon a determinacions de grup, però de grup organitzat formal: les preferències individuals són induïdes per la pertinença, per exemple, a un sindicat o un partit polític.

5. Que allò que converteix una preferència individual, o un conjunt de preferències individuals compartides per un col·lectiu, en una font probable de conflicte és que la seva realització perjudica preferències simètriques d'un altre individu o grup d'individus. Per tant, quan parlem de «conflicte d'interessos» estem parlant de preferències, però no de qualsevol tipus de preferència, sinó només de les que formen part d'un joc de suma zero.

Les primeres les podem anomenar, senzillament, «preferències»; mentre que aquelles la realització de les quals perjudica les d'altres subjectes les anomenem «interessos»: x representa un interès del subjecte A en la mesura que la seva eventual realització perjudica o impedeix la realització de l'interès i del subjecte B.

6. Que l'estadi formatiu de les combinacions de preferències és fonamental per explicar com s'articulen els interessos objectius amb els subjectius. Dit amb altres paraules: en rigor, l'observador no pot parlar de «preferències» com quelcom permanentment definit i inequívoc. Les preferències segueixen processos de formació, i la seva inserció en un moment donat en una fase o altra del procés els dona un caràcter o altre (orienten amb més o menys força la conducta posterior). Proponem en aquest punt una senzilla tipologia per diferenciar la formació de preferències (i per diferenciar, per tant, les conductes que respectivament se'n poden esperar):

- preferències definides, quan aquestes expressen inequívocament per al subjecte una orientació a l'acció que es correspon amb un interès objectivament existent (o, alternativament, una correspondència fallida amb aquest però que es percep sense ambigüïtats);

- preferències en formació, una de les característiques de la vida en societat és que els individus procedeixen permanentment a una configuració i reconfiguració de les combinacions de preferències que sustenten. Per tant, en un moment donat, un individu té una «matriu» de preferències formada per orientacions inequívocues («preferències definides»), orientacions en fase d'abandonament i orientacions en fase formativa. Com definir aquestes últimes? S'assemblen al que suggereix Mills (1959:8-11) quan es refereix a la transformació de les percepcions de la gent en èpoques de crisi:

«Probablement, la més profitosa distinció amb la qual opera la imaginació sociològica és entre "pertorbacions personals relatives al medi" i "els temes de debat públic relatius a l'estructura social". [...] Les pertorbacions [*troubles*] es donen dins el caràcter de l'individu i dins l'àmbit de les seves relacions immediates amb altres; tenen a veure amb el seu si mateix i amb les limitades àrees de la vida social de les quals està directament i personalment assabentat. [...] Una pertorbació és una qüestió privada: l'individu sent que les nocions que valora es troben amenaçades. Els temes de debat públic [*issues*] tenen a veure amb qüestions que transcendeixen aquests entorns locals de l'individu i l'àmbit de la seva vida interior. Tenen a veure amb l'organització de múltiples medis d'aquest tipus en institucions d'una societat històrica considerada com un tot, amb les maneres mitjançant les quals diversos medis es superposen i interpenetren per acabar formant l'estructura més àmplia de la vida social i històrica. Un tema de debat públic és un assumpte col·lectiu: alguna noció valorada per determinats públics es percep com amenaçada. [...] Un tema de debat públic, de fet, implica sovint una crisi de l'ordre institucional, i també implica sovint el que els marxistes anomenen "contradiccions" o "antagonismes". [...]

Amb freqüència, allò que trobem en lloc de pertorbacions (definides en termes de valors i amenaces) és la misèria d'un indefinit neguit; en lloc de temes explícits de debat públic trobem sovint, merament, la sensació que les coses no acaben de marxar. Ni els valors amenaçats ni el que sigui que els amenaça estan especificats; dit en poques paraules, ni una cosa ni l'altra s'han elaborat fins al punt de la decisió.»

- preferències obstruïdes, no formulades, quan aquestes tenen una base objectiva i es troben en estat latent a l'interior de l'individu, però l'acció de determinades institucions socials impedeix la seva assumpció manifesta. Unes preferències que són, típicament, l'objectiu de les institucions de socialització de classe a les quals hem fet referència més amunt. Són preferències, però, que també emergeixen típicament com a preferències definides en situacions de crisi social i política.

7. Que les preferències s'expressen individualment però deriven de matrius socials, un aspecte de la qüestió que ja hem introduït i que aprofundirem a continuació.

Sintetitzant el contingut d'aquest epígraf, podem reformular ara, de forma més satisfactòria, la noció d'interès que hem introduït en iniciar aquest apartat en forma de quatre proposicions:

Primera. L'«interès» d'un individu està format per «matrius» que expressen una combinació de preferències. Una combinació particular inclou pures preferències (orientacions individuals que operen en condicions de joc de summa no-zero) i interessos (preferències individuals que operen en condicions de joc de summa zero); i l'elabora la consciència (subjectiva) de l'individu.

Segona. Una combinació de preferències determinada estructura expectatives de manteniment i millora de la situació vital. L'individu l'elabora sobre la base de percepcions derivades de tres situacions: la seva existència privada, com individu aïllat en contextos de grups primaris; la seva pertinença a grups socials no formals; i la seva pertinença a grups organitzats. En conseqüència, els interessos així formats s'expressen sempre com percepcions individuals però deriven de situacions tan individuals com col·lectives; unes i altres es localitzen en l'àmbit d'acció directa de l'individu.

Aquesta és la situació habitual que permet a la sociologia distingir entre «interessos», o concepcions individualment orientades d'estats desitjats, i «normes», o concepcions socialment orientades d'actes desitjats (vegeu Knoke, 1990:40). Allò que fan les cultures i subcultures socials -de grup, d'associació etc.- és, mitjançant les normes, contribuir a estructurar els interessos individuals.

Tercera proposició. Les combinacions de preferències individuals es configuren també fora de l'àmbit d'acció directa de l'individu: segueixen pautes de determinació estructural, societal. Aquestes pautes deriven de l'estructura social i generen «zones» d'interessos objectius per grups socials diferenciats, unes «zones» que els individus poden reconèixer o no (interessos subjectius). La ubicació d'un individu en una o altra zona de l'estructura social l'insereix en una o altra combinació de relacions socials que operen segons un eix de privilegi-subordinació. Les pautes de determinació estructural funcionen en allò fonamental en dos sentits: contribueixen a obrir gammes d'expectatives definides per a cada

«zona» de l'estructura social; i contribueixen sistemàticament a obstruir certes expectatives i percepcions (que esdevenen, així, «latents»).⁸⁹

Quarta proposició. L'ordre social estratificat tendeix a reproduir els jocs de relacions socials derivats de les determinacions estructurals. Contribueix, en conseqüència, a reproduir les «zones» d'interessos objectius per grups socials diferenciats i, en part, a determinar les gammes d'expectatives que poden operar (interessos subjectius) i les que no (interessos latents).⁹⁰

B. PODER I INFLUÈNCIA: LES RELACIONS ENTRE INTERESSOS I ACTIVITAT POLÍTICA

El que portem dit fins aquí suggereix que les determinacions estructurals, l'efecte de les estructures socials sobre la configuració dels interessos, tenen un paper de primer ordre en allò que malgrat tot es percep finalment com interès individual; i, a la inversa, que l'altra gran perspectiva per apropar-se a la configuració dels interessos és la dimensió individual, és a dir, l'àmbit d'acció i abastament directe dels individus considerats aïlladament. Aquesta última dimensió té a veure sobretot amb percepcions individuals, i el que ens proposem és analitzar com es vinculen amb les determinacions estructurals. Es tracta en certa manera de dues determinacions que conflueixen en la definició dels interessos per part d'individus i grups. La relació entre tots dos àmbits ha estat suggestivament explorada per Parkin (1971:81), que sintetitza amb

⁸⁹ La importància d'aquest tipus de preferències i interessos no es pot subvalorar. I la seva existència (i «eficiència», en condicions adequades), juntament amb l'habitual omisió en treballs empírics, explica la tradicional incapacitat de les ciències socials per anticipar certes grans explosions socials (a Espanya, per exemple, el 14-D de 1988). Com indica apropiadament Connolly (1974:264): «Les preferències que la gent expressa no sempre convergeixen amb les seves preferències inexpressades i latents. Una enquesta entre la població negra immediatament anterior a les revoltes de Detroit segur que no hauria detectat "preferències" clarament discernibles durant la revolta i en estudis immediatament posteriors. [...] Aquests tipus de distorsions és probable que empenyin l'investigador a sobrerepresentar l'abast i profunditat del consens en la política contemporània.»

⁹⁰ Atès que qualsevol individu, al seleccionar combinacions de preferències, «prefereix» una cosa entre varies alternatives, «l'abast d'alternatives que es consideren és crucial de cara a la preferència adoptada». (Connolly, 1974:264)

Caldría mencionar un aspecte de la qüestió que, si bé és d'importància perifèrica aquí, ha preocupat justificadament els filòsofs de la política. Es tracta de la complicada relació entre «interessos», «desitjos» i «necessitats». Tendim a pensar -com Connolly, 1974:269- que es tracta de coses diferents. Els desitjos s'orienten específicament a metes particulars, mentre que les necessitats expressen mancances globals. Una necessitat es pot definir com «qualsevol tendència de la conducta, la negació o frustració contínua de la qual condueix a respostes patològiques» (Bay, 1968:242); i en aquest sentit es pot fer equivalent a interès, sempre que no s'utilitzi un marc «pluralista» d'anàlisi.

economia expressiva el punt crucial de la perspectiva amb què cal considerar tal relació:

«[E]l consens normatiu s'entén millor en termes de la socialització d'una classe per una altra, més que com un acord entre classes o convergència de valors independent.

»Resultarà útil apropar-nos a aquest complex assumpte considerant l'ordre normatiu com una sèrie de sistemes de significació que competeixen entre si. Malgrat hi ha una base fàctica i material de la desigualtat de classe, aquesta es pot interpretar de més d'una manera. Els fets per ells sols no proveeixen significats, i la forma amb què una persona dóna sentit al seu món social estarà influïda per la natura dels sistemes de significació en què recolza.» (El subratllat és nostre.)

El que aquí es proposa, per tant, és el següent:

a) els interessos no són ni realitats purament objectives ni realitats purament subjectives;

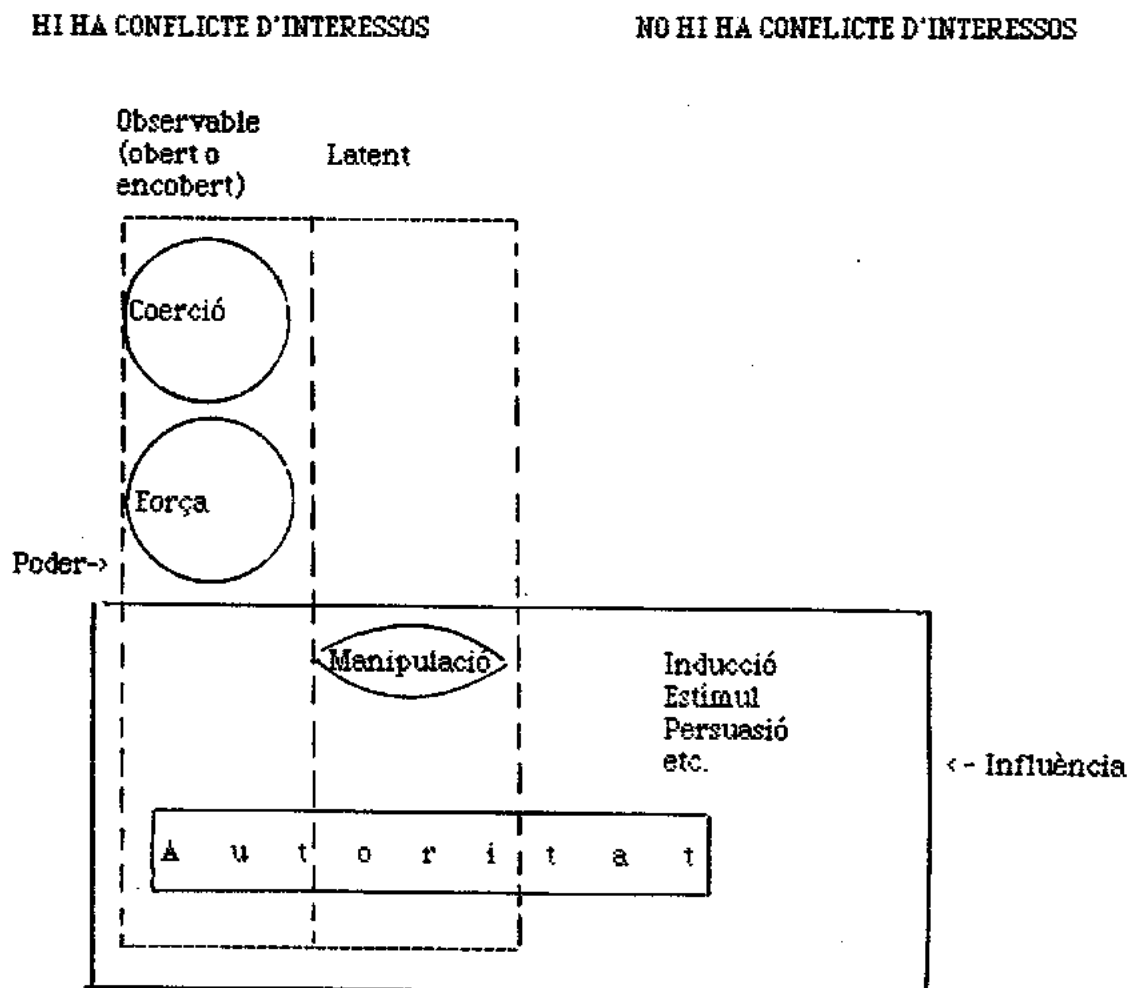
b) els interessos objectius que deriven de determinacions estructurals són una condició necessària, però no suficient, per a la definició personal d'interessos per part de l'individu (interessos subjectius);

c) la condició suficient és la capacitat de l'individu per produir percepcions relatives a com orientar la seva conducta de manera que la seva situació vital millori;

d) i aquesta activitat d'interpretació no és independent sinó que descansa en estructures de referència normativa (allò que Parkin anomena «sistemes de significació») generades també societalment.

El que farem ara és prestar atenció a aquestes dues determinacions («objectiva» i «subjectiva») de la confluència de les quals emergeixen els interessos explícits dels individus, i considerar-les específicament en el terreny de la política. Un bon enfocament de la qüestió és el de Lukes (1985:38), que aquest organitza segons la tipologia de Bachrach (1970) i resumeix en un útil diagrama:

• DIAGRAMA : ENFOCAMENT TRIDIMENSIONAL DE LES RELACIONS ENTRE INTERESSOS,
 PODER I INFLUENCIA

Aquest diagrama conté tota una teoria sociològica de les relacions entre poder i interessos («l'enfocament tridimensional», en la terminologia de Lukes):

a) Un concepte de poder: «*A ejerce poder sobre B cuando A afecta a B en sentido contrario a los intereses de B*» (Lukes (1985:29).

b) Un concepte d'autoritat: «*B obedece porque reconoce que la orden (de A) es razonable en términos de sus propios valores*» (p. 13-14).

c) El diagrama s'organitza horitzontalment al voltant de la noció de conflicte d'interessos. N'hi ha quan els individus perjudicats per les decisions no les accepten i s'han de sotmetre mitjançant la coerció o la força (conflicte observable); i n'hi ha quan es produeix un conflicte latent («*se supone que habría conflicto de necesidades o preferencias entre aquellos que ejercen el poder y aquellos que están sujetos a éste, si estos últimos adquirieran conciencia de sus intereses*», p. 25). No n'hi ha, quan els individus perjudicats objectivament estan tan perfectament socialitzats que accepten la situació «autònomament», sense necessitat de mecanismes de coerció, força o manipulació.⁹¹

d) El diagrama s'organitza verticalment al voltant de dos rectangles. El primer representa el poder; el segon, la influència. Com especifica Lukes (p. 38): «*el poder puede ser o no una forma de influencia, según que intervengan o no sanciones, mientras que influencia y autoridad pueden ser o no una forma de poder, según que intervenga o no un conflicto de intereses. La autoridad consensual, sin conflicto de intereses, no es, por tanto, una forma de poder*».

⁹¹ Fem notar que aquesta concepció de la dicotomia conflicte/no conflicte és diferent de la suggerida per nosaltres més amunt. Segons aquesta parlarem de conflicte d'interessos només quan la condició de realització de certes preferències del subjecte A és perjudicar o impedir la realització de certes preferències del subjecte B. Aquesta concepció és compatible amb la de Lukes sempre que del diagrama d'aquest desaparegui la diferenciació horitzontal: «Hi ha conflicte d'interessos»/«no hi ha conflicte d'interessos». La perfecta socialització dels individus que implica la columna de Lukes «no hi ha conflicte d'interessos» la considerem una forma de manipulació social, de manera que, malgrat el seu caràcter inconscient i sistèmic és també una variant del conflicte latent. A la base de la concepció que sustentem hi ha la proposició de Connolly (1974:272) per mesurar idealment la noció d'interessos reals: «La política x afavoreix més els interessos d'A que la política y si A, cas que pogués experimentar tant els resultats de x i y, escollís x com el resultat que li agradaria per a ell».

Amb aquest aclariment, important però localitzat, considerem l'esquema proposat per Lukes com el que dona una mesura conceptual més adequada de les estructures i els processos polítics que s'organitzen al voltant de la formació dels interessos.

L'abast conceptual dels termes del diagrama és com segueix. S'entén per «coerció» el següent: «*cuando A consigue la obediencia de B mediante una amenaza de privación dondequiera que hay "un conflicto en torno a los valores o al curso de la acción entre A y B"*». «Influència»: quan A «*sin recurrir a una amenaza tácita o franca de privación rigurosa, hace que [B] cambie el curso de su acción*». «Força»: quan A «*alcanza su objetivo frente a la no obediencia de B despojándole de la opción entre obediencia y no obediencia*». «Manipulació»: una subnoció de la «força» on «*la obediencia es posible al faltar por parte del que ha de obedecer un conocimiento bien de la procedencia, bien de la naturaleza exacta de lo que se le pide*» (Lukes, pp. 13-14, citant a Bachrach 1970).

e) Aquest model de Lukes supera efectivament les limitacions dels enfocaments convencionals de la sociologia política pel que fa al poder. Els pluralistes consideren que el poder està incorporat a les decisions. Bachrach, que el poder està incorporat a les decisions i a les no-decisions.⁹² Lukes, que el poder està incorporat a decisions i no-decisions, però també al «control del pensament»:

« A puede ejercer poder sobre B consiguiendo que éste haga lo que no quiere hacer, pero también ejerce poder sobre él influyendo en sus necesidades genuinas, modelándolas o determinándolas. De hecho, no estriba el supremo ejercicio del poder en lograr que otro u otros tengan los deseos que uno quiere que tengan, es decir, en asegurarse su obediencia mediante el control sobre sus pensamientos y deseos. » (Lukes, 1985:23)

C. PERCEPCIONS, INTERESSOS I IDEOLOGIES

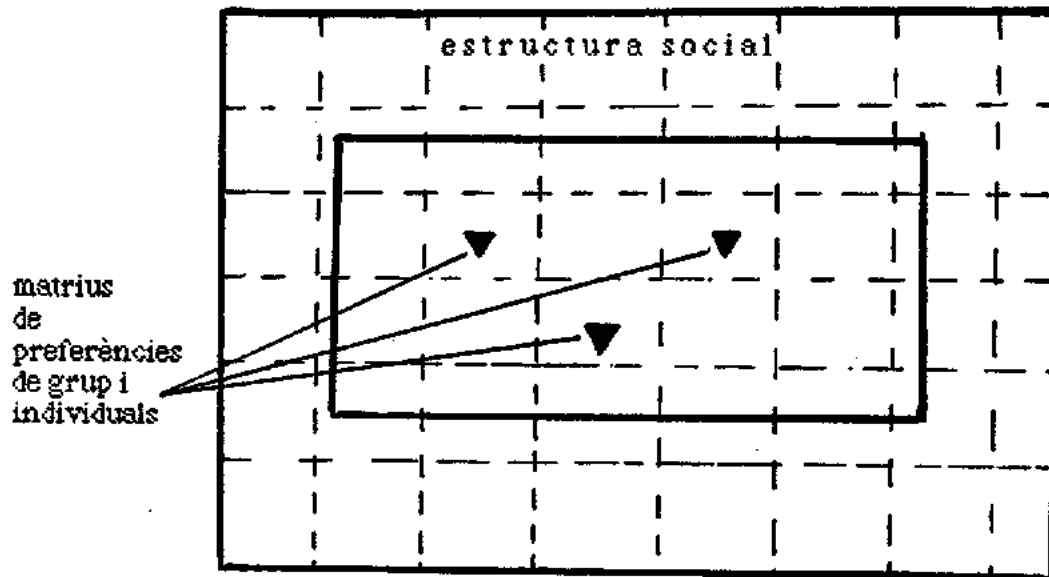
Considerarem ara l'àmbit dels interessos subjectius, és a dir, de les percepcions sobre les seves preferències que es formen els individus dins el seu món d'abast directe. O, dit d'una altra manera, anem a considerar la formació dels interessos, no des de la perspectiva de l'estructura social, sinó des de la perspectiva de la consciència individual (la que genera interessos subjectius): com ho fan els individus per definir els seus interessos?

⁹² Decisió: «*una elección entre varios modos de acción alternativos*». No-decisió: «*una decisión que conduce a la supresión o frustración de un reto latente o manifiesto a los valores o intereses de quien adopta la decisión*»; de manera que l'adopció de no-decisions és «*un medio de que las demandas de cambio en la actual distribución de beneficios y privilegios dentro de la comunidad puedan ser sofocadas incluso antes de ser articuladas*». (Lukes, 1985:15).

El mecanisme bàsic que al nostre parer opera en aquest punt és el següent. Per formular interessos subjectius, els individus s'assabenten de les diverses implicacions de l'entorn sobre la seva situació vital. Però els individus no s'assabenten arbitràriament sinó que s'orienten, per fer-ho, utilitzant estructures de referència normativa diverses. Això sembla ser així tant pel que fa a les percepcions que serveixen per definir preferències (i eventualment interessos), com per tot tipus de percepcions. I aquestes estructures, seguint la suggerent formulació de Parkin (1971:cap. 3), s'activen selectivament per part de l'individu segons el context situacional on es troba.

Vist des de la perspectiva de l'estructura social, el mecanisme de determinació d'interessos i de gammes de preferències es pot representar simplificadament així:

DIAGRAMA 1

En canvi, vist des de la perspectiva de l'individu, el que cal és representar un procés. Proponem els següents diagrames simplificats, que comentarem a continuació:

DIAGRAMA 2

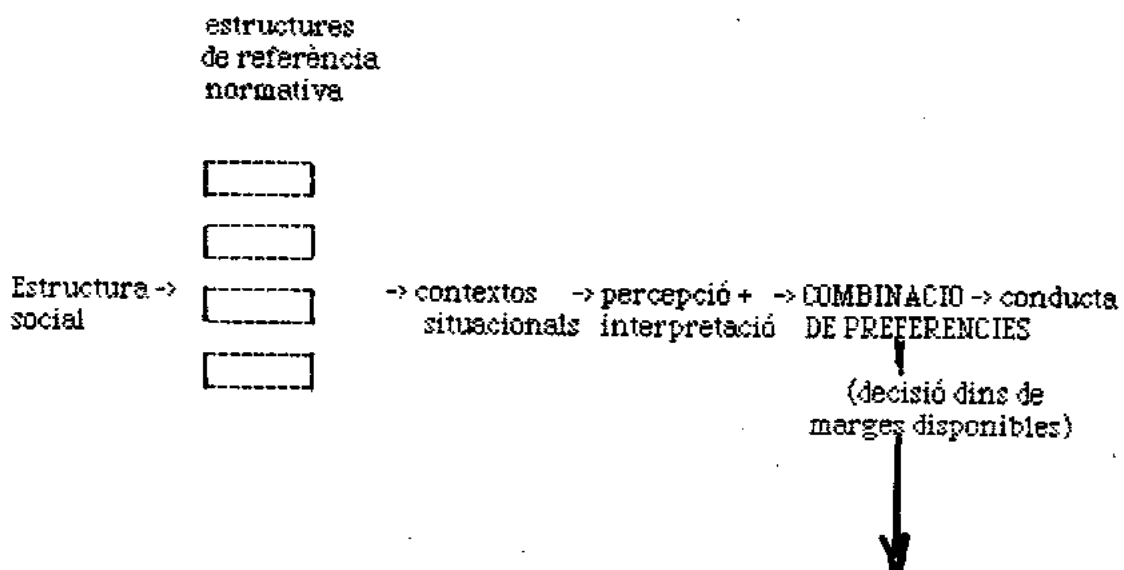
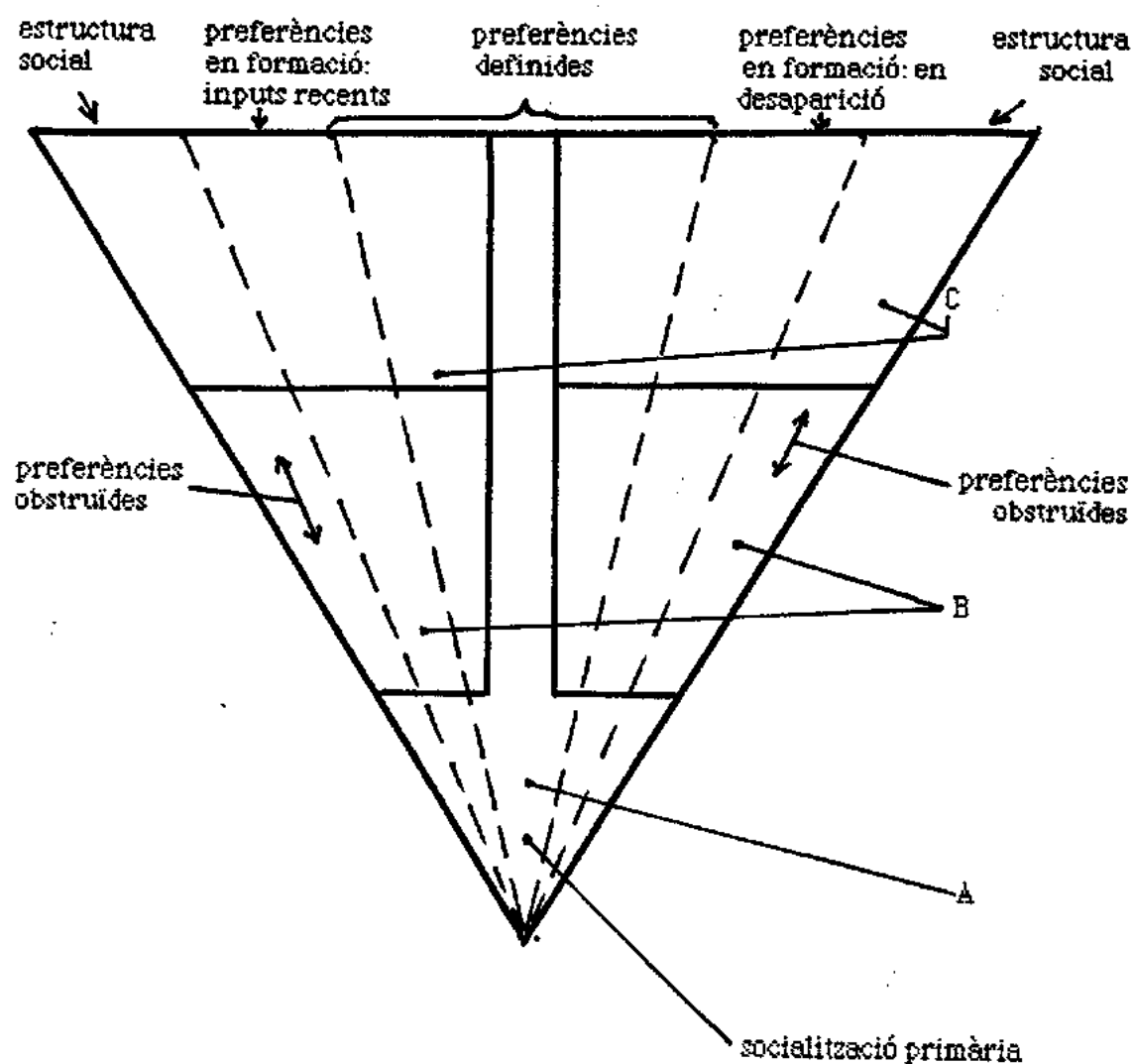

DIAGRAMA 3

<u>tipus de preferència</u>	<u>tipus d'origen social</u>	<u>tipus de percepcions</u>
C → pref ² relatives a altres « « a lo ideal	-- grups organitzats	-- cultura ideològica de grup ideologies en sentit restringit
B → pref ² relatives a altres « orientades a lo públic	-- grups no formals	-- percepcions ideològiques
A → pref ² relatives a un mateix orientades a lo «privat»	-- individu aïllat	-- percepcions preideològiques

Els tres diagrames van connectats entre si. Resumim la seva intencionalitat:

a) El Diagrama 1 simbolitza molt concisament que l'estructura social dibuixa per dir-ho així «mapes» on s'insereixen els individus i els grups dels quals formen part els individus (representats per triangles invertits). Dit d'una altra manera, l'estructura social estableix determinacions (línies de punts verticals i horitzontals) que, com hem observat abans, defineixen interessos objectius i gammes de preferències possibles segons la inserció de l'individu en un grup social o altre.

b. El Diagrama 2 pretén descriure el que ens interessa ara, el procés -des de la perspectiva de l'individu- que porta de l'estructura social a les conductes individuals. El gràfic suggereix en concret les següents proposicions:

- L'estructura social defineix diverses estructures de referència normativa, és a dir, sistemes de valors alternatius que operen dins les matrius culturals existents a la societat.

- Els individus, segons quina sigui la seva ubicació a l'estructura social, tenen unes estructures de referència normativa disponibles i no unes altres. I n'activen una o una altra de les disponibles segons sigui el context situacional on es troben. Com «passa» això? Es tracta d'un terreny òbviament molt complex i sobre el qual penso que les ciències socials saben ben poc. Parkin (1971:92-93), tanmateix, fa un suggeriment al meu parer molt fructífer en exposar el seu model referit a la classe treballadora:

«La formulació de Rodman crida l'atenció sobre el fet que la classe subordinada té dos nivells diferents de referència normativa; el sistema de valors dominant i una versió "expandida" o "negociada" d'aquest. Podríem potser ampliar aquesta formulació suggerint, a més, que a quin dels dos marcs de referència es recorrerà és quelcom situacionalment determinat; més específicament, es podria fer la hipòtesi que en situacions on es requereixen avaluacions purament abstractes serà el sistema de valors dominant el que proveirà el marc moral de referència; però en situacions socials concretes que impliquen elecció i acció, serà la versió

negociada -o sistema de valors subordinat- la que proveeix el marc moral.»

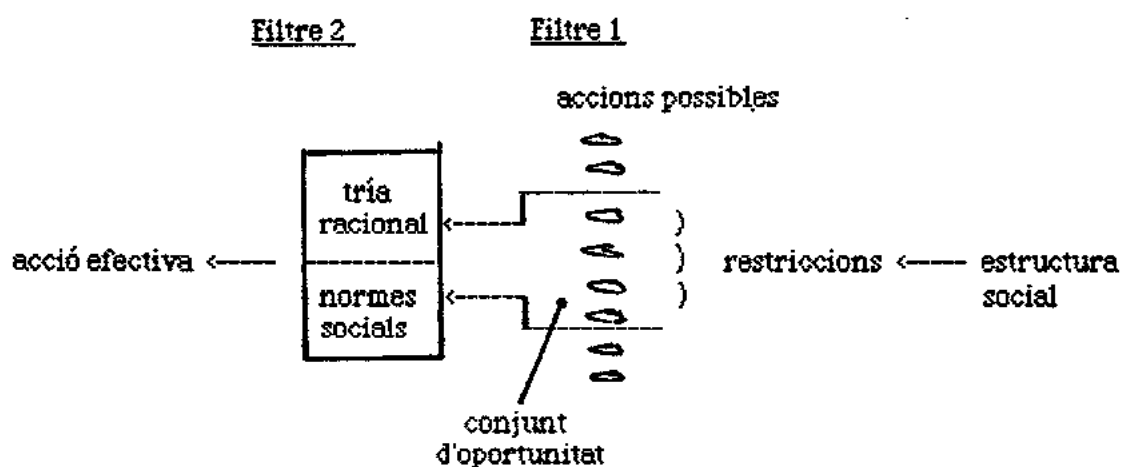
- Són aquestes estructures de referència normativa les que, davant un context situacional, és a dir enfrontat a un individu amb un esdeveniment o situació que exigeix algun tipus de reacció, li permeten la doble i inconscient operació de percebre allò extern que succeeix i interpretar-ho.

- Segons quin sigui l'acte de percepció-interpretació, mediat per un marc de referència normativa, les preferències de l'individu queden definides. Com s'ha dit abans, es tracta de: combinacions de preferències; i combinacions que inclouen components no homogenis: diferents nivells de definició.

El Diagrama 2 representa una perspectiva per abordar les connexions entre estructura social i conducta individual. Podríem contrastar-la amb la de Jon Elster (1990:23):

« Una manera simple de explicar una acción es verla como el producto final de dos operaciones sucesivas de filtración. Empezamos con un conjunto grande de todas las acciones abstractamente posibles que puede realizar un individuo. El primer filtro está compuesto por todas las restricciones físicas, económicas, legales y psicológicas que enfrenta el individuo. Las acciones coherentes con esas restricciones forman su conjunto de oportunidad. El segundo filtro es un mecanismo que determina qué acción que está dentro del conjunto de oportunidad será realizada realmente. En esta exposición [sic] los principales mecanismos a considerar son la elección racional y las normas sociales»

Aquest punt de vista es pot representar gràficament així:

Les diferències més clares entre el Diagrama 2 i l'esquema d'Elster:

a) El Diagrama 2 presenta un quadre molt més escèptic sobre la possibilitat d'elecció dels individus. Les «accions possibles» d'Elster es representen allí per «contextos situacionals», suggerint: que les eleccions son més entre contextos que entre veritables accions alternatives; i que, emplaçats en contextos situacionals, el marge d'elecció dels individus el dóna el procés de percepció-interpretació, una gamma al seu torn determinada per estructures de referència normativa (valors i normes) que operen com una mena de «sancions privades».⁹³

b) Les estructures de referència normativa tenen un paper perifèric a l'esquema d'Elster, que aclareix (1990:23): «*Aquí me concentraré en los mecanismos generados por elección, principalmente por comodidad de exposición pero también porque creo que son más fundamentales que los generados por la norma.*»

c) Al meu parer, l'esquema d'Elster és adequat no per a l'acció individual sinó per a l'acció organitzada, i només per a aquesta. Els individus considerats aïlladament no tenen en general, ni de lluny, la capacitat d'autonomia i elecció que suggereix l'esquema d'Elster (molt poc sociològic en aquest punt⁹⁴), mentre que sí poden tenir-les -i habitualment

⁹³ Vegeu aquí la discussió de Hirsch (1976:141-142) sobre les normes i els contextos econòmics.

⁹⁴ En molta -i bona- teoria sociològica hi ha implícita la noció que les estructures socials condicionen àmpliament (àdhuc determinen) els comportaments individuals. Al meu parer, això és també una afirmació «trivialment certa», com diu Elster de la seva. Ho és perquè el problema no és establir aquesta proposició general, fins a cert punt tautològica, sinó establir com operen les estructures socials per produir aquest efecte. La sociologia moderna ha proposat nombrosos micromodels que expliquen això per zones delimitades de la vida social; el panorama de conjunt, però, continua sent marcadament fosc. En tot cas, proposar que l'estructura social «determina» la conducta individual es

les tenen - les grans organitzacions formals de la societat contemporània. Elster aclareix (nota 1, p. 23) que: « *El término "individual" será empleado en un sentido extendido que también incluye a los que toman decisiones en forma corporativa, como firmas o gobiernos* ». La hipòtesi que fem servir aquí, contràriament, és que l'acció individual, l'acció corporativa «individual» i l'acció col·lectiva responen a lògiques molt diferents; i que l'acció corporativa «individual» (d'una empresa, d'un govern, en l'exemple d'Elster) pot parcialment -en termes analítics- associar-se a l'acció col·lectiva: una empresa, un govern, són també institucions d'acció col·lectiva.⁹⁵

d) Els punts de desacord més clars, «filosòfics», es resumeixen en dos. El primer: Elster proposa un enfocament ancorat en l'individualisme metodològic. Diu per exemple (1990:23): « *La unidad elemental de la vida social es la acción humana individual. Explicar las instituciones y el cambio social es demostrar de qué manera surgen como el resultado de la acción y la interacción de los individuos. Esta visión a la que se suele hacer referencia como individualismo metodológico es en mi opinión trivialmente cierta* ». Contràriament, penso que des de Durkheim com a mínim la sociologia mostra que la unitat elemental de la vida social no són els individus sinó els grups; i que les institucions i el canvi social no sorgeixen solament de l'acció i interacció individuals, sinó més aviat d'un procés bastant més complex els eixos del qual -en permanent i complicada interacció recíproca- són: els individus aïllats, els grups socials (formals i informals), les institucions i els processos socials.

El segon desacord de fons, complementari, és la noció mateixa d'acció col·lectiva. La d'Elster, molt poc sociològica també, respon a la tradició metodològico-filosòfica que parteix de Barnard i Olson, a on «acció col·lectiva» vol dir com resoldre els problemes de cooperació dins un grup atesa la diversitat d'interessos individuals; vol dir «com fer-ho» per aconseguir que els membres individuals participin en els costos d'una acció de grup; el «problema de l'acció col·lectiva» equival al «problema del "free-riding"» (Elster, 1989:17). Es tracta d'un enfocament de -podríem dir- «microenginyeria social» derivada amb poques mediacions de l'estructura

---

pot considerat una perspectiva sociològica, i ho és si l'analista es queda al nivell de generalitat implícit en aquesta afirmació. (Vegeu al respecte, per exemple, la postura crítica de Touraine, 1993, i el comentari al llibre d'aquest de Salvador Giner, "Una teoría sociológica de lo moderno", *El País*, 16-X-1993.) Al capítol 7 reprenem aquesta qüestió.

⁹⁵ Per a un tractament més precís de les organitzacions d'acció col·lectiva, vegeu el capítol 7.

de valors d'una economia de mercat. Elster, per exemple, diu (1990:126-127, 131):

« Permítaseme definir la acción colectiva un poco más cuidadosamente. Supongamos que cada miembro de un grupo tiene la opción de dedicarse a cierta actividad o de no dedicarse a ella. El grupo tiene un problema de acción colectiva si es mejor para todos si algunos lo hacen a que no lo haga nadie pero es mejor para cada uno no hacerlo. (...) Cooperar es actuar en contra del propio interés de una manera que beneficie a todos si algunos o posiblemente todos actúan de ese modo. (...)

Los problemas de acción colectiva surgen porque es difícil hacer que la gente coopere para su beneficio mutuo. "Resolver" el problema es lograr la cooperación mutuamente benéfica.⁹⁶

L'enfocament que proposem aquí, en canvi, s'insereix en la tradició sociològica de l'acció col·lectiva, que és més historicista, més orientada a la dinàmica social i més conflictivista que l'esmentada abans. L'unitat d'estudi aquí no es qualsevol coalició d'individus amb interessos sinó les coalicions que generen institucions de «veu»: actors socials organitzats. Tilly (1978:7,5) ho sintetitza així:

«L'acció col·lectiva consisteix en gent que actua plegada a la recerca d'interessos comuns. L'acció col·lectiva és el resultat de combinacions canvians d'interessos, organització, mobilització i oportunitat. El problema més persistent que confrontarem a l'analitzar l'acció col·lectiva és la seva manca de contorns definits: la gent varia contínuament des de la implicació intensa a l'acceptació passiva; els interessos varien contínuament des dels que són ben bé individuals fins als gairebé universals. [...]

L'anàlisi de l'acció col·lectiva té cinc grans components: interès, organització, mobilització, oportunitat i l'acció col·lectiva mateixa. Els interessos que més ocupen la nostra atenció són les pèrdues i guanys que resulten de la interacció d'un grup amb altres grups. [...] L'organització

⁹⁶ Aquest paràgraf mostra, amb tots els respectes, un cert analfabetisme sociològic. Es pot argumentar que precisament perquè a qualsevol comunitat coneguda s'ha mostrat « *diffícil hacer que la gente coopere para su beneficio mutuo* » s'ha « inventat » la societat; i que són precisament les institucions socials el producte d'aquesta necessitat, més que l'« acció col·lectiva » definida a l'Elster. Vegeu al respecte el tractament de Worsley (1970:cap.8).

que més ocupa la nostra atenció és aquell aspecte de l'estructura d'un grup que més directament afecta la seva capacitat d'actuar a favor dels seus interessos. [...] Mobilització és el procés mitjançant el qual un grup assoleix un control col·lectiu sobre els recursos necessaris per a l'acció. [...] L'oportunitat té a veure amb la relació entre un grup i el món que té al voltant. [...]

[L]'acció col·lectiva té a veure amb el poder i la política.»

Aquest enfocament és metodològicament molt diferent del que utilitza Elster. Quin és el seu paradigma metodològic? L'explicació que ofereix Hunt (1984:248) ens permetrà fer més consistent la comparació:

«Acció col·lectiva és certament [un concepte] amb molta menys càrrega que "lluita de classes", "violència de masses" o "desviació social". Tilly defineix l'acció col·lectiva, molt àmpliament, com "gent que actua plegada a la recerca d'interessos comuns". No hi ha aquí, necessàriament, una referència al mode de producció o a la patologia social. Tilly prefereix acció col·lectiva a conducta col·lectiva per subratllar la importància de l'agència: actuar conjuntament no és simplement una resposta davant de condicions canviants, ja que pot implicar una conformació intencionada de les condicions. [...] Tilly descriu l'acció col·lectiva com un concepte que amalgama dos tipus principals d'anàlisi social, el causal i l'intencional. Una explicació causal considera l'acció d'un individu o grup "com la resultant de forces externes a l'individu o grup". Una explicació intencional considera que l'individu o grup està "fent eleccions d'acord amb un determinat conjunt de regles, implícites o explícites". Com Tilly mateix admet, es difícil sintetitzar els dos tipus d'explicació. En altres paraules, i com calia esperar, les tensions inherents a l'acció col·lectiva com a concepte analític són idèntiques a les que infonen el programa global de Tilly. D'una banda, vol analitzar les restriccions que estableixen les condicions estructurals; d'una altra, vol investigar les eleccions que fa la gent entre els cursos d'acció disponibles».

Segons aquesta perspectiva que proposem aquí, el material ideològic, les «ideologies», són programes o motlles que serveixen els individus per definir combinacions de preferències i, per tant, per definir els seus interessos.

D. TREBALLADORS, SINDICATS I INTERESSOS

Abans hem mencionat que el que fa un sindicat, bàsicament, és processar interessos, els del conjunt potencial de treballadors als quals s'adreça. I que això implica un conjunt d'activitats:

a) Identificar els interessos de la base social. Es tracta dels interessos objectius dels seus membres. En certes condicions històriques pot no ser una cosa senzilla; i encara que aquestes condicions ho facilitin, resta el problema -sempre complicat- que assenyala el model de Balbus: els interessos objectius per si sols són socialment inoperants, i per deixar de ser-ho necessiten l'acte de coneixement individual. Un sindicat no pot fer aquesta operació d'identificació d'interessos sense una observació rigorosa de les condicions en què es realitza l'activitat laboral. Una observació que ha de ser per al bon èxit de l'operació tant estàtica -el present i el curt termini- com dinàmica -el mitjà i llarg termini. En general, com més àmplia és la base social a la qual s'adreça, més cura ha de tenir un sindicat en els aspectes dinàmics de mitjà i llarg termini de l'activitat laboral.

b) Establir línies comunes d'interessos compartits. Això és el "processament" en sentit estricte. D'una banda, el fet que els membres de la força de treball comparteixin la situació de treball assalariat facilita el disseny de línies d'interessos comuns, almenys en certes condicions (per exemple, la preponderància de la gran fàbrica); d'una altra, però, la força de treball ha estat sempre un col·lectiu heterogeni i amb «subconjunts» d'interessos prou diferenciats, una situació -com hem explicat- que s'ha accentuat en condicions contemporànies. Per afrontar aquesta difícil antinomia, precisament, els sindicats de classe creen xarxes organitzatives adaptades a la varietat de situacions existent en el procés de treball.⁹⁷ En general, com més àmplia és la base social d'un sindicat, més tendirà aquest a diversificar la seva estructura organitzativa i a integrar dins els interessos de la base a considerar aspectes perifèrics o àdhuc externs al procés de treball que afecten els seus membres individuals.

---

⁹⁷ Es pot argumentar que és precisament aquí on es localitza el primer gran problema dels sindicats de classes actuals. La seva estructura organitzativa respon a unes condicions històricament anteriors (en allò fonamental, les grans concentracions fabrils en indústries) i no s'adapta adequadament a les transformacions posteriors a 1945 i, sobretot, a les operades durant la crisi de l'època recent. Vegeu Aguilar i Roca (1991).

c) Contribuir a configurar interessos col·lectius. El sindicat de classe, típicament, és un component important no solament en el procés d'agregar els interessos de la base sinó també de configurar aquests. De fet, es pot argumentar que el principal «bé públic» que aporten els moderns sindicats de classe des de la perspectiva dels treballadors, és precisament la seva acció orientada a conformar els interessos d'una base d'altra banda heterogènia, com hem dit, però també amb escassa perspectiva de conjunt (i que difícilment està familiaritzada, per tant, amb les condicions de treball, desitjos, oportunitats i preferències dels membres d'altres col·lectius laborals).

El sindicat de classe disposa de dues grans eines per a l'operació a què ens referim, és a dir, per processar interessos diversos i, a la vegada, configurar les línies d'interès conjunt. Si ens fixem en el Diagrama 2, més amunt, una d'aquestes eines són les estructures públiques- de referència normativa a l'abast dels membres individuals de la base social. Es tracta de conjunts de sistemes de valors que permeten anticipar les reaccions individuals dels treballadors davant determinades situacions (per exemple, la negociació col·lectiva). El sindicat de classe, per començar, «coneix» bé aquestes estructures disponibles. De fet, hi ha pocs dubtes que es tracta d'una institució que històricament neix com a expressió d'una d'aquestes estructures de referència normativa.⁹⁸ Per tant, és una organització que neix ja per contribuir a configurar interessos dins la força de treball industrial; i una de les seves eines d'acció en aquest sentit és «manipular» les estructures de referència normativa (per exemple, combatent les actituds deferents o fatalistes entre els treballadors, «imposant» la solidaritat i disciplina)⁹⁹ mitjançant incentius que més avall anomenem d'identitat i de sociabilitat.

⁹⁸ La millor elaboració sobre aquest punt penso que és la de Parkin (1971). La seva argumentació subratlla que el «sistema de significació subordinat», és a dir, l'únic sistema de valors dels diversos que utilitzen les classes subprivilegiades que és una creació pròpia i que es caracteritza per una barreja d'acomodació i rebuig, ha donat lloc històricament al «col·lectivisme instrumental», que tipifica en el moviment sindical:

«La consciència sindical, en tant que una de les propietats emergents del sistema de valors subordinat, exemplifica allò que pot ser la característica definitiva d'aquest sistema de significació, és a dir, el seu compromís inestable entre rebuig i suport de l'ordre dominant. [...] És raonable considerar el sindicalisme i, en general, el col·lectivisme instrumental com una resposta d'acomodació a la desigualtat. [...] El sindicalisme és una de les poques formes d'organització socio-política autòctona de la classe subordinada.»

⁹⁹ Això és el que argumenta Olson (1971:68 i ss.), entre d'altres.

L'altra gran eina -i més eficient- és lògicament la pròpia acció sindical. Com hem mencionat abans, les percepcions (individuals) que precedeixen a la formació d'interessos tenen tres tipus d'origen social o situacions: l'individu aïllat, el grup no formal i el grup organitzat, i el sindicat és una institució social d'aquest tercer tipus. El que suggerim és que la pertinença a un sindicat, o la proximitat a la seva àrea d'acció, indueix en el treballador certes percepcions -individuals però d'origen col·lectiu- que eventualment generen interessos (subjectius), i que aquesta és una de les formes típiques que tenen les organitzacions de treballadors per configurar els interessos del conjunt de la força de treball. El programa, l'ideari i les campanyes que llença un sindicat són mecanismes típics en aquesta direcció; però també ho és, i probablement sobretot, l'acció sindical en els centres de treball.

d) Representació social dels interessos de la base social. Això és el que fa típicament l'actor social que és una confederació; però, què vol dir aquí aquesta expressió? La qüestió té dues vessants. Primer, quan un sindicat ha aconseguit per a un període determinat agregar satisfactòriament els interessos de la base social i configurar unes línies de conjunt, compartides, el que fa és delinear una estratègia. A efectes analítics, doncs, podem considerar que les propostes estratègiques d'una organització expressen els interessos objectius d'una determinada força de treball que han estat majoritàriament assumits, subjectivitzats, pels membres individuals d'aquesta. La segona vessant de la «representació social dels interessos» consisteix a, mitjançant les estructures organitzatives i les polítiques d'acció sindical (dirigides a les institucions externes a la força de treball), intentar obtenir els objectius continguts a les propostes estratègiques. Si això s'assoleix equival a «satisfer», «realitzar», els interessos de la força de treball processats pel sindicat.

El sindicat, finalment, té una relació amb els interessos molt diferent de la suggerida en els punts anteriors. Es tracta d'una institució que, en el curs de l'acció sindical, desenvolupa interessos «propis», és a dir, interessos com a organització. La paraula entre cometes vol significar que sempre es pot argumentar -i de fet els sindicats de classe ho fan sovint- que els seus interessos com a organització són també interessos de la força de treball en la mesura que per assolir-los es necessita l'instrument organitzat, una afirmació que troba expressió pràctica en allò

que s'anomena «afiliació ideològica», és a dir, aquell grup de treballadors que s'afilien perquè, més enllà que els seus interessos individuals avancin o no per l'acció dels sindicats, creuen que és bo que aquests existeixin.

Típicament, aquests interessos propis del sindicat com a organització consisteixen a obtenir fortalesa institucional i implantació social, és a dir, recursos i capacitat d'influència. Però també, i això complica la relació entre aquest tipus d'interès organitzacional i els interessos de la base social, a desenvolupar zones de convergència d'interessos amb altres organitzacions, en especial, com és lògic amb aquelles amb qui el sindicat té el paper d'interlocutor.

V. 2. DEMOCRÀCIA LIBERAL

Els interessos d'individus i grups, un cop definits, operen en gairebé tots els àmbits d'acció d'uns i altres. Des d'un punt de vista societal, malgrat tot, l'àmbit privilegiat d'operació dels interessos és aquell on els més «funcionals», els més vitals, per a la reproducció del sistema social interaccionen i són objecte d'algun tipus de regulació institucional. En el cas del context -capitalisme avançat- que agafem aquí com a punt de referència per analitzar l'acció sindical, aquest àmbit privilegiat d'interacció dels interessos és el sistema polític, un sistema al qual la tradició dona el nom de «democràcia liberal» (Lindblom, 1977:131). Gairebé també per definició, com en el cas dels interessos, el concepte de democràcia liberal està estretament lligat a l'acció dels sindicats: tant l'una com els altres, com ja hem comentat al capítol III, són criatures d'un mateix sistema social, el capitalisme, i si una democràcia liberal és difícilment concebible sense un moviment sindical, el terreny político-institucional per excel·lència de l'acció sindical és la democràcia liberal.

Hem parlat a l'epígraf anterior sobre interessos. El conflicte social relatiu a l'autoritat i els interessos és objecte d'una regulació institucional perfectament característica per part de les democràcies liberals. Invariablement, aquestes generen un sistema distintiu de gestió social dels interessos, és a dir, un procés de regulació institucional de les tendències al consens i al conflicte d'àmbit societal (i en el qual s'insereixen les organitzacions dels treballadors). Aquesta gestió social dels interessos pròpia de la democràcia liberal inclou dos entramats institucionals, dos mecanismes de regulació on operen els sindicats, d'importància crucial per al sistema polític i que seran objecte de la nostra atenció: el «*decision making*», o procés institucionalitzat de presa de decisions, i el que aquí anomenem «organització social del conflicte». El primer té a veure amb com es prenen les decisions d'efectes societals i, per tant, amb la regulació més o menys ordenada de les demandes existents de manera que l'estructura d'autoritat estigui en condicions de prendre decisions eficients (és a dir, decisions més o menys congruents amb les expectatives d'una majoria de la població). El segon té a veure amb com s'organitzen els interessos de manera que generin demandes processables pel sistema institucionalitzat de presa de decisions, té a veure, per tant,

amb l'estructura institucional que canalitza la cerca d'interessos per part d'individus i grups: l'«activitat política» en sentit restringit segons el suggeriment de Pizzorno ja citat (p. 00 - p. 6), i amb «com es fa» per influir en les decisions.

Abans d'analitzar aquests dos entramats institucionals i situar-hi l'acció de les organitzacions sindicals, cal però exposar breument quins són els mecanismes bàsics que ens permeten parlar de «democràcia liberal» com un sistema característic i diferenciat, com un sistema polític a l'interior del qual s'organitzen diversos entramats institucionals -com ara els dos que he mencionat i que considerarem a continuació- que ordenen l'activitat política, com unes regles de joc que serveixen -abans que res- per definir les estructures d'autoritat de les quals depenen aquests entramats. Avancem aquí un esquema conceptual -que desenvoluparem més avall- i que organitza l'anàlisi d'aquest capítol.

De forma simètrica al que s'ha dit en relació amb l'anàlisi dels interessos, el que sabem sobre la democràcia liberal i el seu funcionament procedeix sobretot de dues tradicions, la pluralista i la conflictivista. A la primera acostuma a referir-s'hi com «democràcia liberal», «democràcia» (a seques, en una caracterització apologetica que un mínim de rigor analític hauria de rebutjar) o «poliarquia» (o govern d'una majoria). La segona com «democràcia capitalista», «democràcia burgesa» (en una altra caracterització «contra-apologetica» de la qual el rigor aconsella prescindir) o, també, «democràcia liberal».

L'èmfasi dels pluralistes, que ja hem mencionat, en les preferències de política pública dels ciutadans, fa que aquest corrent hagi estudiat com cap altre, extensivament i intensivament, el marc polític on es defineixen, entren en conflicte i eventualment influeixen aquestes preferències, és a dir, la democràcia liberal com a sistema polític; una orientació de la qual sorgeix una anomenada «teoria democràtica». En general, es tracta de textos funcionalment duals. D'una banda, s'han de considerar rigorosament com a «apologies democràtiques», com a part, estrictament, de la cultura i ideologia polítiques que genera el propi sistema polític objecte d'estudi.¹⁰⁰ D'una altra, la profusió d'estudis generats per

¹⁰⁰ La «teoria democràtica» del pluralisme és en aquest sentit una idealització de la democràcia liberal com el millor sistema possible o, senzillament, i en casos extrems però no infreqüents, com l'únic sistema possible. Un cas paradigmàtic d'aquesta última variant, i en general de la dualitat funcional del pluralisme a la qual ens hem referit, és el text recent de Fukuyama (1989, 1992). D'una altra banda, sobre la tensió entre la teoria democràtica clàssica (pensada per a sistemes polítics

aquest corrent proveeix l'observador d'una massa molt valuosa d'informació empírica de primera mà que, si es llegeix convenientment, aporta un seguit de coneixements sobre el sistema polític dels països avançats. En el treball que aquí es presenta intentarem utilitzar aquest enfocament «descodificador» de la «teoria democràtica» pluralista. A la vegada, aquesta teoria es sotmetrà -en certs enclavaments estratègics- a una meticulosa revisió crítica per tal de fer emergir el que considero orientacions estrictament ideològiques que habitualment passen per «ciència normal». Diguem finalment que, com en totes les ciències socials, trobem també aquí, en el pluralisme, certes excepcions al que acabem de dir sobre el cos convencional, i aclaparadorament majoritari, de la teoria pluralista. Els autors pluralistes més lúcids, i probablement també els més elegants, que utilitzarem aquí -com ara Dahl i Lindblom- constitueixen al meu parer una indiscutible font autoritzada pel que fa als coneixements sociològics sobre la democràcia liberal.¹⁰¹

2.1. QUÈ ÉS UNA DEMOCRÀCIA LIBERAL

Hi ha moltes maneres d'apropar-se a una resposta: històrica, des de la filosofia política, des de la macrosociologia, etc. El que ens interessa aquí sobre aquest sistema és, senzillament, saber «com funciona», és a dir, ens interessa posar en relleu quins són els mecanismes interns -i distintius- de regulació institucional que serveixen per gestionar els interessos i que involucren els sindicats. En una paraula, la democràcia liberal com a marc polític o com a conjunt de regles de joc que permeten processar i satisfer interessos en unes condicions estipulades (economia de mercat més llibertats polítiques). Des d'aquesta perspectiva, encara avui, la millor i més senzilla formulació de què és una democràcia liberal és, penso, la de Dahl (1971b), que sintetitzem a continuació:

---

de petita escala) i la teoria democràtica pluralista (per a sistemes de gran escala), vegeu Dahl (1986:241).

¹⁰¹ El qüestionament que es pot fer de les contribucions de Dahl i Lindblom es basa més en consideracions metodològiques que en el grau d'apologia -baix- que contenen. Si el que es pretén portar a terme, com és el cas aquí, no és una anàlisi política sinó una anàlisi de sociologia política, es pot fer una consideració similar i simètrica pel que fa al corrent conflictivista. Hi ha dues diferències apreciables, però. Una, que aquest corrent mai i enlloc ha accedit a l'estatus de paradigma dominant (i, per tant, de «ciència normal»), al contrari del corrent pluralista. Dos, el gruix de la tradició conflictivista mai no ha estat, ni de lluny, tan obertament apologètic (és a dir, contra-apologètic) com el seu corresponent pluralista, potser per raons connectades amb l'observació anterior. En qualsevol cas, les aportacions substancials d'aquest corrent a la sociologia política les prendrem en compte al qüestionar, més endavant, el paradigma pluralista.

a) Allò que més caracteritza una democràcia liberal és la permanent adequació del govern a les preferències dels ciutadans i la consideració d'aquests com iguals políticament. Expressat més sistemàticament, hi ha tres condicions necessàries -malgrat que «probablement no suficients»- per a l'existència d'aquest sistema polític:

- . els ciutadans disposen d'oportunitats per formular les seves preferències (els interessos subjectius);

- . poden expressar-les, a la resta de ciutadans i al govern, mitjançant l'acció individual i l'acció col·lectiva;

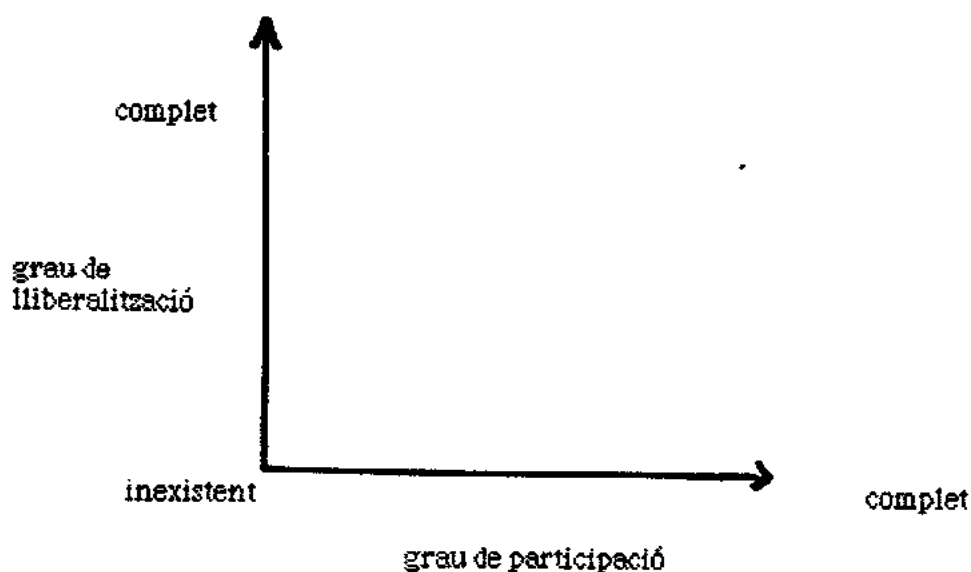
- . les preferències dels ciutadans són considerades per igual pel govern, sense discriminar-les a causa de la seva procedència o el seu contingut.

b) Per tal que aquestes condicions es donin de debò, les institucions han de proveir vuit garanties institucionals:¹⁰²

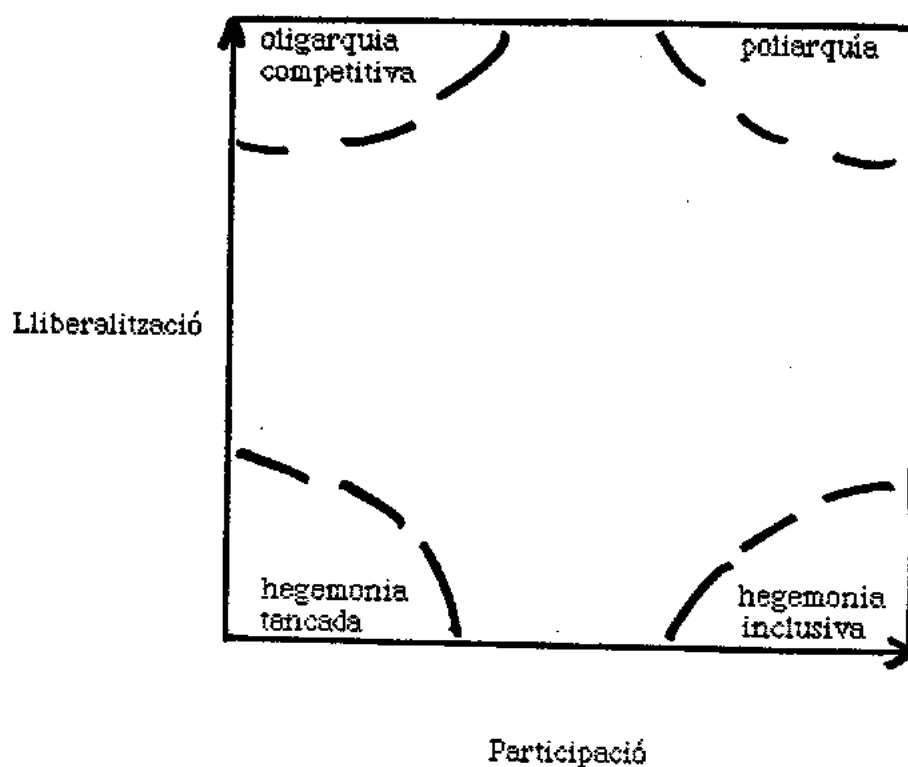
- . llibertat d'associació
- . llibertat d'expressió
- . dret al vot
- . elegibilitat per a càrrecs públics
- . dret dels líders polítics a competir pel suport popular i pels vots
- . existència de fonts d'informació alternatives
- . eleccions lliures i justes -«un home, un vot»- per als llocs d'autoritat
- . existència d'institucions per fer que les polítiques governamentals depenguin dels vots i d'altres expressions de les preferències.

c) Aquestes vuit garanties es poden reduir a dues «dimensions teòriques de la democratització». Una, la liberalització: el dret a l'oposició i la competència política entre tot tipus d'organitzacions; l'altra, la participació: el dret dels ciutadans a participar en el control i el qüestionament de l'activitat del govern. Aquestes dues variables bàsiques es poden representar així:

¹⁰² En una presentació més recent, Dahl (1986:230) presenta un conjunt institucional lleugerament diferent.

d) La combinació de les dues variables bàsiques de la democratització dóna quatre situacions possibles pel que fa a la ubicació d'un règim polític:

Tal com expressa el gràfic, la poliarquia en el sentit de Dahl és un tipus de marc o sistema polític en el qual es dóna simultàniament un grau màxim de liberalització i de participació popular, corporitzant així les vuit garanties institucionals mencionades. Vegem per

què Dahl utilitza la paraula «poliarquia» en lloc de «democràcia liberal» o, com fan molts dels seus col·legues, «la democràcia» (1971:8):

«La democràcia es pot concebre com ubicada a la cantonada superior dreta [del darrer gràfic]. Però, atès que la democràcia pot implicar més dimensions que les dues contingudes a la figura, i atès, des del meu punt de vista, que no hi ha cap gran sistema al món completament democratitzat, prefereixo anomenar poliarquies els sistemes que trobem al món real al més pròxim possible a la cantonada superior dreta. Qualsevol canvi en un règim que el traslladi cap amunt i cap a la dreta [...] es pot dir que representa un cert grau de democratització. Les poliarquies, per tant, es poden concebre com règims relativament (però incompletament) democratitzats. O, per dir-ho d'una altra manera, les poliarquies són règims que han estat substancialment popularitzats i liberalitzats, és a dir, règims altament inclusius i oberts extensivament al qüestionament públic.»

2.2. PRECISIONS

El model de Dahl és molt senzill però extremament útil per ubicar-hi analíticament les trajectòries -normalment lentes- dels règims polítics reals.¹⁰³ És convenient, però, fer-hi unes delimitacions crítiques. De les moltes que es poden fer, ens limitarem a continuació a dues, les més substantives de cara al que aquí ens ocupa:

a) L'esquema de Dahl és exacte pel que fa a caracteritzar els trets bàsics d'una democràcia liberal. Cal, però, subratllar allò que ell només suggereix atesa la propensió dels seus col·legues pluralistes a identificar els règims poliàrquics amb «la democràcia». M'estic referint a la variable clau de la «participació» (eix d'abscisses al gràfic). El que fa aquesta variable en termes pràctics és mesurar, no la participació política de la població, sinó la participació electoral; i el que indica no és la capacitat de la població per involucrar-se en els afers públics, sinó l'existència d'un mecanisme per elegir democràticament els especialistes a prendre decisions públiques. Com aclareix convenientment Lindblom (1977:133):

¹⁰³ Els nombrosos canvis polítics a l'antiga URSS, entre 1965 i l'actualitat per exemple, es poden seguir profitosament utilitzant aquest senzill model. Aquest, òbviament, es pot complicar tant com es vulgui si s'analitzen amb detall i per separat les implicacions sociològiques de cada una de les quatre situacions de cantonada, en el gràfic, i/o les corresponents a les ubicacions intermèdies. El resum del model de Dahl que s'ha presentat es pot trobar a les pàgines 1-7 de la seva obra de 1971b.

«Quines són exactament les normes imperatives més bàsiques de la poliarquia? Es tracta de normes que limiten la lluita per l'autoritat, especificant un procés particular, ordenat i pacífic, que substitueix el conflicte armat, l'amenaça de la força i altres formes crues de contesa. Però, en aquest sentit, són normes com les de qualsevol altra sistema constitucional, per no-democràtic que pugui ser aquest. El que distingeix una contesa per l'autoritat dissenyada amb normes poliàrquiques és que l'autoritat suprema s'assigna en resposta a una indicació rutinitzada dels desitjos dels ciutadans -és a dir, unes eleccions-, una indicació, a més, en la qual el vot de qualsevol ciutadà individual és, mitjançant alguna fórmula, comptabilitzat com igual al de qualsevol altre ciutadà. És difícil imaginar com es podria fer més simple, pacífica i igualitària la lluita per l'autoritat». (Subratllat nostre.)

És exacte: la lluita no és per «la democràcia» sinó per l'autoritat. Dit d'una altra manera, una democràcia liberal és un mecanisme eficient per elegir governs, i governs de consens, però un mecanisme ineficient per a la participació política (una situació que subratlla també C.B. Macpherson, 1981:esp.15, 1972). Resumint, la democràcia liberal és un estadi molt important en la progressiva democratització de la vida social però no és de cap manera, en si mateix, un «sistema democràtic» atès que un ingredient central del mateix -com subratlla Dahl- és una participació política limitada de la població.¹⁰⁴ Les raons perquè això sigui així són prou conegudes i estudiades, i Macpherson (1981:19) les sintetitza adequadament: «*la democràcia liberal se ha ideado para adaptar un plan de gobierno democrático a una sociedad dividida en clases*».

¹⁰⁴ Macpherson (1981:96-97) sintetitza correctament el nucli de l'ideari de la democràcia liberal moderna, que arrenca d'Schumpeter i és encara avui vigent: «*Las principales estipulaciones de este modelo [de Schumpeter] son: en primer lugar, que la democracia no es más que un mecanismo para elegir y autorizar gobiernos, no un tipo de sociedad ni un conjunto de objetivos morales; y, en segundo lugar, que el mecanismo consiste en una competencia entre dos o más grupos auto-elegidos de políticos (élites), organizados en partidos políticos, a ver quién consigue los votos que le darán derecho a gobernar hasta las siguientes elecciones. El papel de los votantes no es el de decidir cuestiones políticas, y después elegir representantes que pongan en práctica esas decisiones; es, más bien, el de elegir a los hombres que adoptarán las decisiones. [...] El objetivo de la democracia es tomar nota de los deseos de la gente como es, no contribuir a lo que podría ser o quizá deseara ser. La democracia es sencillamente un mecanismo de mercado: los votantes son los consumidores; los políticos son los empresarios.*»

b) No obstant això, la democràcia liberal fa quelcom més que servir per elegir governs. Aquest plus addicional consisteix a generar una barreja ambivalent relacionada amb els valors i la formació d'interessos, i per això hem de prestar-hi atenció aquí. Per una banda, aquest sistema polític contribueix a una socialització democràtica dels qui componen la població. Les democràcies liberals, per molt que fomenten una participació política limitada dels ciutadans, fomenten també la noció de protagonisme públic universal i, sobretot, la dels drets, individuals i col·lectius, i en aquest sentit creen un pòsit civilitzatori culturalment acumulatiu. D'una altra banda, però, l'estructura d'aquest sistema polític es pot interpretar en sentit contrari a un entramat institucional que contribueix a formar i conformar les actituds i els interessos de la població; i atès, com hem mencionat, que una variable central d'aquest entramat és restringir la participació política, la democràcia liberal contribueix en aquest sentit a una socialització no democràtica de la població. Malgrat que ell no arriba a aquesta conclusió, aquest aspecte de la qüestió ha estat analitzat per Lindblom (1977:134 i ss.) en criticar aquella part de la «teoria democràtica» que ha importat el concepte de «preferència» de la teoria econòmica neoclàssica:

- De la mateixa manera que la gent té preferències pel que fa a béns i serveis, diu certa «teoria democràtica», també les tenen pel que fa a líders o determinades polítiques públiques. El que cal del sistema polític és que permeti que els ciutadans formulin aquestes preferències i que es considerin totes iguals. (Aquesta posició es correspondria a la schumpeteriana resumida per Macpherson a la nota anterior.)

- Aquesta proposició és inexacta. Els individus tenen quatre diferents categories d'elecció: en resposta a qüestions de gust, simples preferències (com ara «m'agrada el gelat de xocolata»); elaborant judicis complexos; escollint segons normes morals; o tractant (irracionalment) com simples preferències allò que altres persones en diuen judicis complexos.

L'elecció del consumidor a la teoria econòmica es pot considerar una simple preferència; l'elecció del votant, no. Les eleccions disponibles per al consumidor contenen típicament molts elements que requereixen anàlisi i judici moral: són matèries estratègiques.

- Les eleccions polítiques són volicions, no preferències : «Per entendre les eleccions polítiques necessitem un concepte que identifiqui

no una dada [una preferència] sinó un acte emergent de la voluntat. Només ens podem referir a les eleccions polítiques com dades després que s'hagin produït». (p. 135)

- «Podríem concebre les preferències considerades dades com quelcom exogen a la poliarquia; però no les volicions. Quan substituïm preferències per volicions ens adonem, en conseqüència, que la poliarquia és un procés que forma volicions a la vegada que un procés per fer que les polítiques públiques s'acomodin a aquestes. Per a formar-se volicions, els ciutadans necessiten del propi sistema polític, informació, consultes, estímuls i consell. [...] La democràcia com "govern mitjançant la discussió" fa referència a les activitats d'anàlisi, discussió, persuasió i consulta que condueixen a volicions de la categoria 2, els judicis complexos.»

- «És la interacció constant i variada entre el liderat i la ciutadania el que permet als ciutadans formar-se volicions i el que guia la resposta del liderat a aquestes. [...] La persuasió recíproca entre líders i ciutadania té un paper especial. Esdevé el procés immediat i primari mitjançant el qual molts ciutadans arriben a volicions dels tipus 2 i 3, és a dir, a càlculs basats en la prudència i en judicis morals.» (p. 137)

Les dades empíriques disponibles mostren, al meu parer, que l'operació d'aquesta «estructura d'interacció persuasiva en la política competitiva de les poliarquies» (Lindblom, 1977:138), que aquest autor representa amb la imatge d'una escala, produeix una massiva socialització no democràtica en forma, precisament, que majoritàriament es tractin judicis complexos com simples preferències (una manera de dir que certes eleccions, estratègiques, es fan desaparèixer de l'àmbit d'elecció) per part dels ciutadans així socialitzats. Traduït al terreny que aquí ens ocupa: entre d'altres coses, els sindicats també han d'ocupar-se -i molt- del marc polític on operen, en el sentit que s'acaba de mencionar. Aquestes organitzacions han de donar forma a conjunts d'interessos que tenen una dimensió política però que, en el sistema on operen -la democràcia liberal-, es poden expressar només amb dificultat. I una de les seves tasques serà, precisament, rescatar en la consciència de la seva base social les volicions que exigeixen judicis morals però que el sistema polític pressiona per convertir en simples preferències (més avall, en ocupar-nos del procés de presa de decisions en una democràcia liberal tornarem sobre la qüestió).

Resumint les dues objeccions presentades: les organitzacions de treballadors en democràcies liberals avançades han de prendre bona nota -i així ho fan habitualment- que tant la participació política en el sistema per part de la seva base social potencial com la creació entre els membres d'aquesta d'una xarxa que permeti els judicis morals amb intencionalitat política exigeixen importants costos organitzatius. El sistema polític poliàrquic, senzillament, no contempla ni l'una ni l'altra com variables essencials de l'activitat política.

Diguem, finalment, que aquests processos que hem objectat, que ens serviran més endavant per precisar l'origen de certes orientacions de l'acció sindical, deriven dels components estructurals no democràtics inherents a les poliàrquies: «Malgrat les normes igualitàries de la poliàrquia, el pluralisme d'aquests sistemes roman flagrantment desigualitari» (Lindblom, 1977:140). Aquests components no democràtics, seguint Lindblom, es poden sintetitzar a continuació en quatre tendències de la política poliàrquica:

- L'elecció dels càrrecs és aproximadament democràtica, l'exercici d'aquests no. En allò que es podria interpretar com una variant de la llei de Michels, l'autoritat dels càrrecs elegits no té límits precisos i normalment se li dóna un «ús estès». En altres paraules: els càrrecs en funcions poden utilitzar -i ho fan- els recursos institucionals i econòmics del càrrec per desequilibrar la suposada competència amb els aspirants.

- Existeixen unes barreres d'entrada, de classe, a l'estructura d'autoritat. S'observa entre els participants en la política poliàrquica una tendència a primar aquells amb més recursos econòmics personals: «El defecte del cel pluralista és que el cor celestial canta amb un marcat accent de classe alta» (Schattschneider, 1960:35).

Aquests dos mecanismes de desequilibri de l'estructura normativa poliàrquica sovint es combinen i «es reforcen mútuament quan un funcionari públic pot prolongar la seva autoritat -mitjançant el control sobre la influència política, els contractes públics o altres pressupostos- per col·locar els recursos públics a la disposició dels seus objectius polítics. No hi ha fenomen més corrent que aquest, en la política poliàrquica» (p. 141).

- L'estructura de presa de decisions discrimina fortament a favor dels interessos amb capacitat d'organitzar-se: qui no està organitzat no existeix socialment: «Malgrat la proliferació de grups públics i privats

implicats en un procés d'acomodació mútua posa a la consideració de la política pública una gamma remarcablement àmplia d'interessos i punts de vista, el mateix procés tendeix també a transvasar guanys cap als organitzats a càrrec dels desorganitzats» (p. 141).

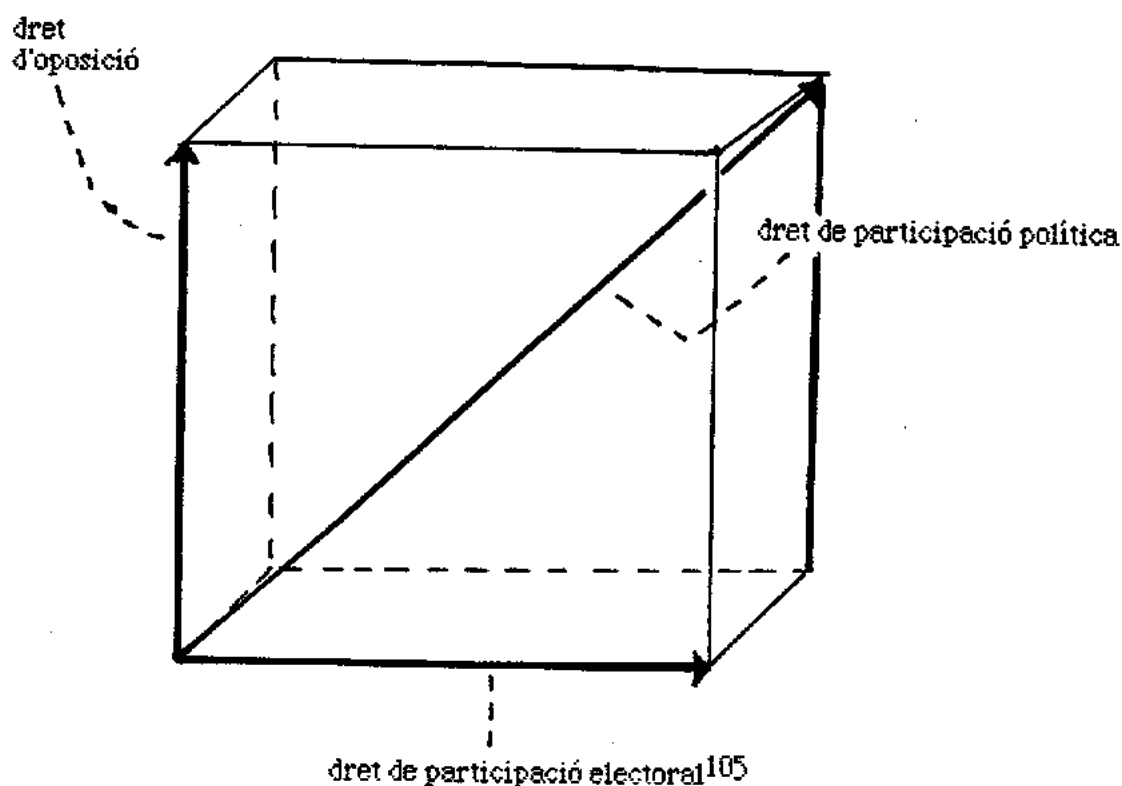
- L'estructura poliàrquica de presa de decisions, com que organitza en condicions d'igualtat normativa les demandes de grups socials desiguals, discrimina estructuralment en favor de les organitzacions que representen els interessos més poderosos: «Allò que tal vegada obstrueix més el control poliàrquic és l'estesa confusió entre grup i individu en les regles i normes que regulen la política poliàrquica. Es pren com a estàndard la igualtat entre grups (...) Els grups presenten diferències enormes pel que fa al nombre de membres, i la igualtat de dret pel que fa als grups implica desigualtat flagrant de drets per als individus» (p. 141).

Aquestes tendències, que Lindblom qualifica en un passatge de «defectes» (p. 141), són contràriament efectes estructurals que operen com a veritables «lleis de ferro». Totes elles deriven del nucli contradictori central de les democràcies liberals sintetitzat abans per Macpherson: l'objectiu d'aquest sistema polític és acomodar un pla de govern democràtic a una societat de classes. Un eminent i lúcid inspirador del corrent pluralista, el sociòleg noruec Stein Rokkan (1970:105), ho ha expressat amb una fórmula rotunda al referir-se a les democràcies poliàrquiques: «Democràcia numèrica i pluralisme corporativista: els vots compten, però els recursos decideixen». Les poliàrquies o democràcies liberals contemporànies són sistemes polítics democràtics pel que fa a l'elecció dels governs i altres processos de l'acció política, però no en són pel que fa a la participació política i els nuclis estratègics del sistema social (com ara les relacions industrials). Lindblom (1977:193) ho expressa netament en referir-se al paper polític privilegiat dels empresaris en les democràcies occidentals:

«Tant els controls privilegiats en mans dels empresaris com els controls addicionals que exerceixen mitjançant la seva enèrgica participació en la política poliàrquica constitueixen parts establertes, estables i fonamentals del govern i la política en els sistemes coneguts com poliàrquies orientades al mercat. Malgrat que aquests controls qüestionen i posen límits a l'efectivitat del control popular, no poden per aquest motiu ser menyspreats com a fenòmens perifèrics o aberracions. Aquests controls

només es poden considerar subversius des de la perspectiva d'una aspiració democràtica; però aquests sistemes no han estat mai gaire democràtics; i els processos poliàrquics que contenen, que s'aproximen a la democràcia, constitueixen només una part d'aquests sistemes».

Podríem tancar aquests comentaris sobre la noció de democràcia liberal assenyalant que la limitació democràtica d'aquest sistema polític es pot representar profitosament complementant l'útil esquema gràfic de Dahl amb una tercera dimensió, la participació política. Aquesta variable es pot operacionalitzar com tendències socials efectives a la democratització de la presa de decisions, de la vida civil i de l'estructura industrial. La representació gràfica d'un sistema polític d'aquest tipus, un sistema democràtic «superior», tindria, doncs, aquest aspecte:

¹⁰⁵ A l'obra més recent de Dahl citada (1986:230), aquest paràmetre es transforma en «àmplies oportunitats per a participar en la tasca d'influir sobre el govern».

V. 3. POLÍTICA POLIÀRQUICA: EL PROCÉS DE PRESA DE DECISIONS

Com hem suggerit, a la política poliàrquica els interessos més estratègics: a) s'agreguen corporativament (és a dir, generen grans aparells organitzats formals per fer avançar col·lectivament el que són interessos parcials); i b) són objecte de regulació institucional en una complexa xarxa de presa de decisions. La primera proposició ve a dir que, si bé hi ha altres interessos que no participen d'aquesta xarxa del «*decision making*», la seva importància estratègica (pel funcionament del sistema) és menor. I també que els interessos individuals («subjectius», els que «compten») pel que fa a aquesta xarxa efectivament se satisfan, però via organitzacions (col·lectivament). Suggereix també, finalment, que l'agregació corporativa és només una de les vies mitjançant la qual es cerquen aquests interessos;¹⁰⁶ una altra és, per exemple, l'acció dels partits polítics.¹⁰⁷ La segona proposició assenyala l'existència com a component fonamental de la política poliàrquica d'allò que serà objecte, a continuació, de la nostra atenció aquí: el «*decision making*» o procés social de presa de decisions.

El «*decision making*» poliàrquic es pot concebre profitosament com un procés d'acomodació mútua, i per mètodes aproximadament pacífics, entre els portaveus i les organitzacions que representen els interessos realment existents, és a dir, els interessos que per a una part important de la població són objecte de percepció subjectiva i que, a més, aconsegueixen -mitjançant eines organitzacionals- un alt

¹⁰⁶ El terme «corporatiu» té aquí el sentit d'agrupació organitzada per a la defensa -legítima i pública- d'interessos estrictament parcials: els dels membres de la corporació.

¹⁰⁷ Aquesta dualitat expressa bé la complexitat que aporten les democràcies liberals modernes i que desbordà les anticipacions de molts dels clàssics de la sociologia. Schmitter i Streeck (1981:23) ho sintetitzen bé pel que fa a Marx:

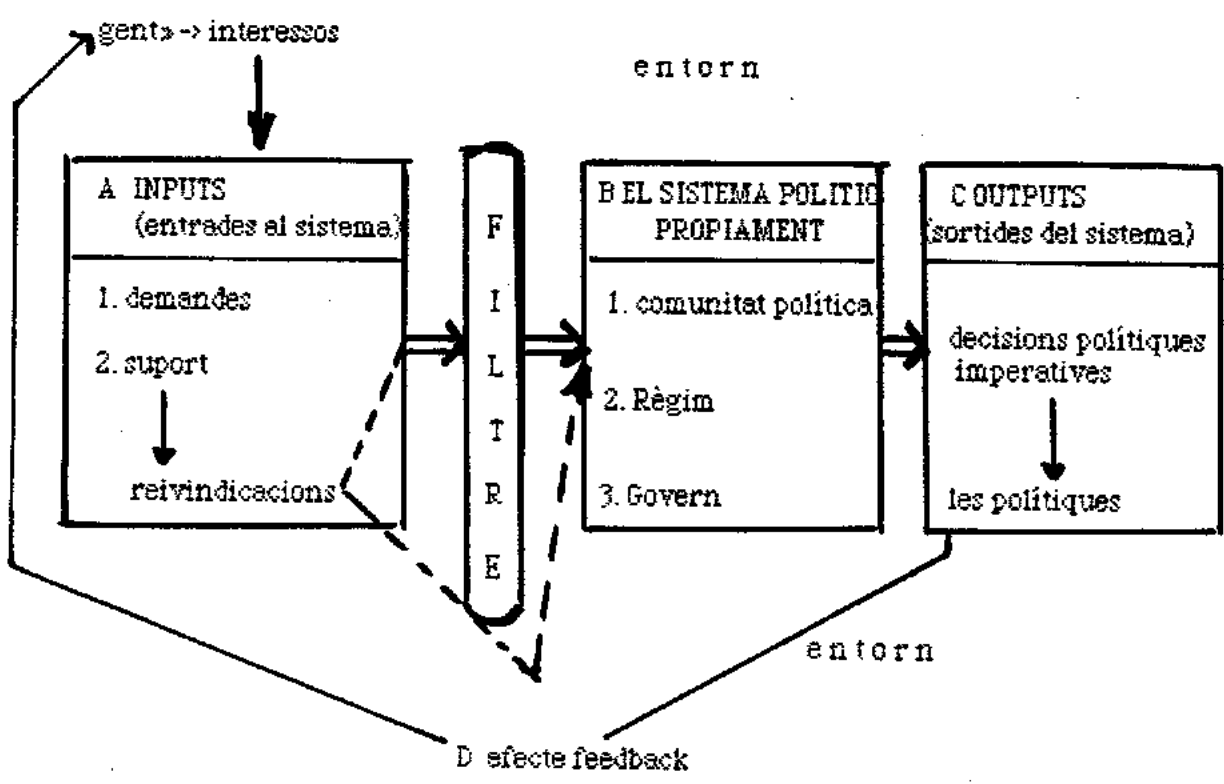
«[E]ls actors que segueixen els seus interessos de curt termini no poden sinó afectar també els seus interessos de llarg termini, i per tal de satisfer els seus interessos de llarg termini han de redefinir contínuament allò que prèviament han considerat com els seus interessos a curt termini. Una de les raons per les quals Marx concebia la societat capitalista com un sistema autodestructiu fou la seva creença que els capitalistes, exposats com estan a les pressions estructurals del mercat, no serien capaços d'assolir aquestes redefinicions; i que, a causa d'això, estaven condemnats a destruir -a seguir "racionalment" la lògica intrínseca dels seus interessos situacionals immediats- les precondicions de la seva existència a llarg termini com a capitalistes. El que Marx no tenia en compte, no obstant això, era la possibilitat que els capitalistes s'organitzessin com un grup d'interès, o com un sistema de grups d'interès, i utilitzessin mecanismes de control organitzatiu per tal d'assegurar la presència permanent, tan internament com externament, dels seus interessos col·lectius en tant que classe, per contraposició als seus interessos individuals i potencialment autodestructius.»

nivell d'agregació (una forma de dir que tenen existència social efectiva). De forma similar al que s'ha dit en relació amb el marc de regles de joc polítiques que simbolitza el concepte de democràcia liberal, el corrent pluralista, amb la seva operacionalització d'«interès» com a preferència de política pública, s'ha abocat extensivament a l'estudi empíric del procés de presa de decisions, de manera que, amb idèntiques excepcions a les esmentades anteriorment (que exigeixen un esforç de descodificació), presenta un útil cos de coneixements pel que fa a aquest important capítol de la política poliàrquica. L'explicació pluralista paradigmàtica i més clara sobre el procés del «*decision making*» penso que és encara la d'Easton (1971), que sintetitzem a continuació.

¿Com es confronten els interessos i com es prenen les decisions a la política poliàrquica? El paradigma pluralista ve a dir que l'elaboració de les polítiques es produeix sota la protecció benigna d'un estat-àrbrite (sovint convertit en «Administració») i «és el resultat de moltes forces corresponents a grups socials, exercides per organitzacions d'acció col·lectiva, que assoleixen un equilibri¹⁰⁸ en un ordre polític democràtic descentralitzat però consensual» (Knoke, 1990:17). Presentem a continuació un gràfic que sintetitza el punt de vista pluralista segons Easton i passem després a exposar-lo.

---

¹⁰⁸ Se suposa que aquestes associacions assoleixen l'equilibri «cercant les seves metes difuses mitjançant coalicions perpètuament canviants» (Knoke, 1990:20).

Els suggeriments del diagrama són aquests:

- El procés de presa de decisions es pot concebre com un sistema. Allò que el fa funcionar és un conjunt d'inputs; els processos interns del sistema -el procés polític pròpiament- els converteixen en outputs, i aquests tenen finalment conseqüències tant pel que fa al sistema com pel que fa a l'entorn en el qual aquest existeix.

- El primer element que trobem són les demandes de la gent en cerca dels seus interessos. Cap societat pot satisfer totes les demandes alhora, ja que en qualsevol situació imaginable es produeix sempre una escassetat relativa pel que fa a les coses més valorades, i és per això que cal un sistema polític que les ordeni en estructures de prioritat (p. 44).

- Primer gran component del sistema de presa de decisions (A, en el gràfic): els inputs, o entrades al sistema. Els inputs bàsics són les demandes i el suport. Les demandes són la «matèria primera» del procés; i el suport, «l'energia». L'existència d'una demanda no la converteix automàticament en un input, és a dir, en una qüestió de discussió política substantiva. Les demandes es transformen en reivindicacions només quan són compartides per una fracció prou important de la població, i és només aleshores quan poden transformar-se en un input o tema de debat públic (un «issue»: «una demanda que els membres del sistema polític estan disposats a considerar com un ítem significatiu per a la discussió mitjançant els canals reconeguts en el sistema», p. 46).

Els inputs-demandes per si sols no «activen» el sistema: «Són únicament la matèria primera a partir de la qual es manufacturen uns productes acabats anomenats decisions. Per mantenir el sistema en funcionament s'hi ha d'introduir també energia en forma d'accions o orientacions de suport o resistència al sistema polític, les demandes que sorgeixen en el si d'aquest, i les decisions promogudes al seu interior. Aquest input l'anomenaré suport. Sense suport no es podrien satisfer les demandes ni arreglar els conflictes d'objectius» (p. 47). Què cal entendre per suport? «Podem dir que A dona suport a B, o bé quan A actua a favor de -o bé quan s'orienta favorablement vers- les metes, els interessos o les accions de B». Per tant, actes observables de suport i/o predisposició psicològica a l'acció.

- Segon gran component del sistema de presa de decisions (B, en el gràfic): el procés polític pròpiament. Es tracta d'un conjunt d'institucions i mecanismes que, per dir-ho així, processen les demandes

que mitjançant el suport s'han convertit en reivindicacions i han aconseguit entrar en el sistema. Easton en destaca tres: la comunitat política, o conjunt de professionals en resoldre diferències per mètodes pacífics i produir decisions (la «classe política»); el règim, o les regles de joc: els mecanismes que regulen la forma en què es resolen les demandes i es porten a terme les decisions; i el govern.

- Un punt d'importància crucial és com arriben els inputs (A: les reivindicacions) al sistema polític pròpiament (B: les tres institucions de processament). D'acord amb Easton, i utilitzant el suggeriment de Wolfe (1972:261-263), les reivindicacions poden entrar en el sistema directament (com, per exemple, en el cas de la vaga general del 14-D de 1988 a Espanya), però això és excepcional en política poliàrquica; el que acostuma a passar, contràriament, és que les noves reivindicacions passen per un filtre (entre A i B, en el gràfic) compost per organitzacions diverses especialitzades a intermediar i cercar interessos: sindicats, partits, patronals, etc., que racionalitzen les demandes i regulen el flux d'introducció de manera que el sistema polític pugui absorbir-les.

- Tercer gran component del procés de presa de decisions (C en el gràfic): els outputs, o decisions polítiques, o simplement, polítiques. Aquest component és el més bàsic d'un esquema, com el d'Easton, que parteix de la noció que la raó d'existència d'un sistema polític és produir «decisiones imperatives» («*authoritatives*»), expressió amb la qual es vol significar que les decisions produïdes pel sistema polític són acceptades pels ciutadans com legítimes i d'obligatori compliment. Aquests outputs, finalment, actuen com a incentius de suport del sistema en la mesura que les decisions són les adequades (és a dir, satisfan les demandes de la població: fletxa D en el gràfic).

L'esquema d'Easton és sens dubte una bona i senzilla descripció del que passa a les democràcies liberals avançades. Però no de tot allò que passa. Per tant, convé completar-ho -i rectificar-ho, com veurem- amb un parell de comentaris que, a l'igual d'abans, estan pensats per a una millor comprensió del model que segueix.

Primer comentari. El que Easton fa, fonamentalment, és exposar el funcionament concret de la noció pluralista d'acomodació

mútua entre ciutadans i els diversos centres de l'autoritat poliàrquica relacionats amb els interessos. La idea tàcita darrera la noció és que es tracta d'un procés imperfecte però a la vegada: a) raonablement democràtic (i en tot cas el millor possible); i b) que implica efectivament el gruix de la població. Una primera qüestió d'ordre substantiu és aquesta: si bé l'argumentació d'Easton descriu molt bé l'operació mes o menys normal a una democràcia liberal en relació amb la presa de decisions, no qualifica el punt nodal del procés (el «filtre» del gràfic). La teoria d'Easton reproduceix l'esquema d'igualtat normativa de la doctrina política demoliberal; el que simbolitza el «filtre» és que tothom té dret a competir a la recerca dels seus interessos amb dues condicions: una, que l'esforç sigui suficient per convertir demandes en reivindicacions (això implica: que la demanda sigui prou compartida i capaç de generar suport); i dues, que el col·lectiu sigui capaç d'establir estructures organitzacionals per a una promoció ordenada (el «filtre») de la reivindicació. A la política poliàrquica pràctica, però, i per això es fa necessari qualificar l'acció del «filtre», aquesta proposició es rigorosament inexacta: ni tothom té dret a competir (i utilitzar el «filtre» organitzacional), ni totes les mediacions són reduïbles a l'activitat organitzada d'intermediació d'interessos (el «filtre» mateix). Es fa necessari completar l'esquema d'Easton -a continuació- amb una caracterització més acurada dels terrenys on s'articulen (desigualment) els interessos, no solament dels terrenys on es manifesten (més o menys igualitàriament: A, B i C del gràfic).

Segon comentari. Els sociòlegs que, al meu parer, han descrit més convinentment el terreny d'articulació dels interessos poliàrquics, absent a l'anàlisi d'Easton, són Domhoff (1979), Offe (1974) i Lindblom (1977). El punt bàsic de la qüestió, que comparteixo en termes generals, l'exposa Domhoff (1979:10):

- L'articulació d'interessos ja existents (estem, per tant, ja fora del terreny analític de la formació -prèvia- dels interessos) en la política poliàrquica passa per dos grans subsistemes: el «procés d'interessos especials» i el «procés de la formació de les polítiques». El primer «comprèn els diversos mitjans utilitzats per individus adinerats, corporacions específiques i sectors específics de l'economia per influir el govern per tal de satisfer les seves necessitats particulars i de curt termini». El segon, «els mitjans mitjançant els quals polítiques generals

d'interès per a la classe dominant en el seu conjunt es desenvolupen i porten a terme».

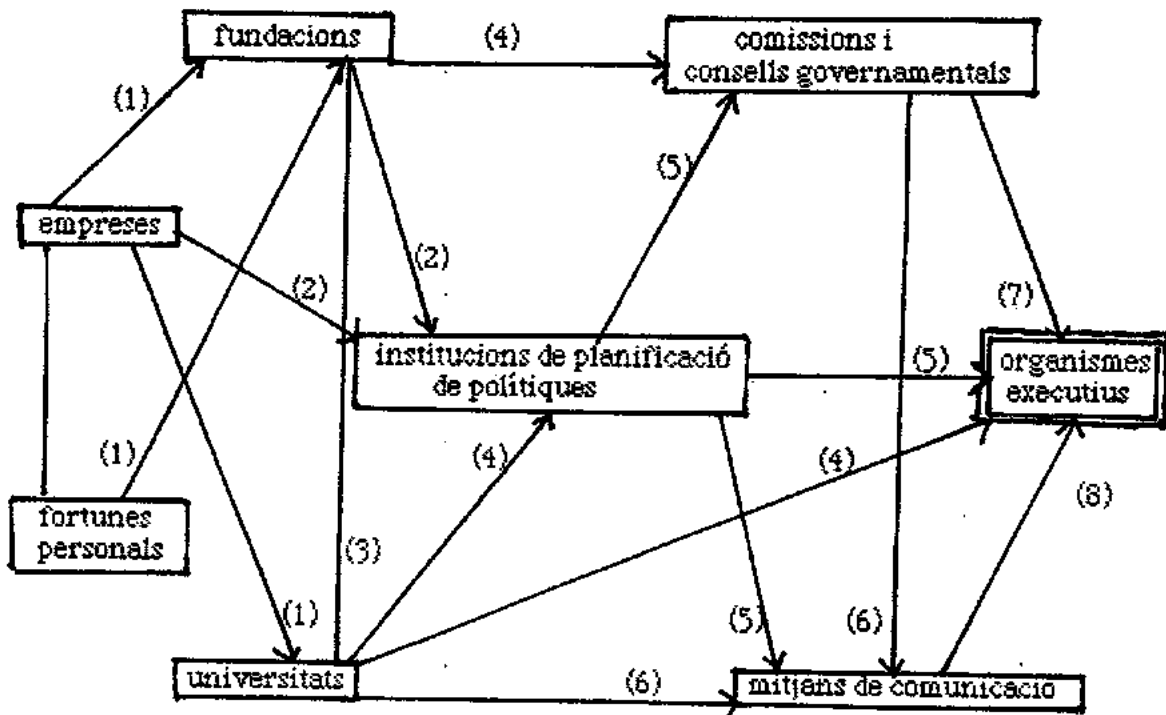
- El «procés d'interessos especials» es correspon aproximadament amb el «filtre» d'Easton. En aquest punt, la caracterització del «*decision making*» poliàrquic que aquí es proposa es troba en algun punt intermedi dels models d'Easton i Domhoff. Ja hem vist quin és l'enfocament del primer, asèptic. Pel que fa Domhoff, aquest subratlla que aquest procés (1979:25) «consisteix en els diversos mitjans a través dels quals individus, famílies, corporacions i sectors empresarials dins la classe dominant obtenen exempcions fiscals, favors, subsidis i normes de procediment beneficiosos per als seus interessos a curt termini». Penso que és demostrable que això és així, però no només així: primer, el «procés d'interessos especials» és el veritable terreny per a l'operació de tots els interessos que han mostrat capacitat d'organització (entre ells, els sindicats) per tal d'obtenir avantatges comparatives; segon, es tracta d'un procés, per tant, no només reduïble a l'operació d'actors de la classe dominant, i en aquest sentit l'enfocament d'Easton s'ajusta a les condicions reals; i tercer, malgrat tot es pot argumentar, en el sentit de Domhoff, que la mateixa estructuració del procés discrimina a favor dels interessos de la classe dominant.¹⁰⁹ Aquest és un primer gran terreny en el qual s'articulen els grans interessos existents en una poliàrquia.

- El segon gran terreny d'articulació és el «procés de formació de polítiques», un procés absent del model d'Easton. Domhoff, que es refereix exclusivament als Estats Units, col·loca el seu centre d'atenció a la xarxa d'influència política que opera en «les altures» de la política poliàrquica: una xarxa (formada per grans empreses, fundacions, comissions governamentals, etc.) que pressiona els organismes executius per tal de delimitar les prioritats de les polítiques públiques. Una xarxa que per als Estats Units representa així (p. 63, en versió modificada de l'esquema de Dye, 1976):

---

¹⁰⁹Per raons explicades per Offe i Wiesenthal (1980).

RECURSOS INVESTIGACIO PRESA DE DECISIONS FORMACIO D'OPINIO PRODUCCIO LLEIS

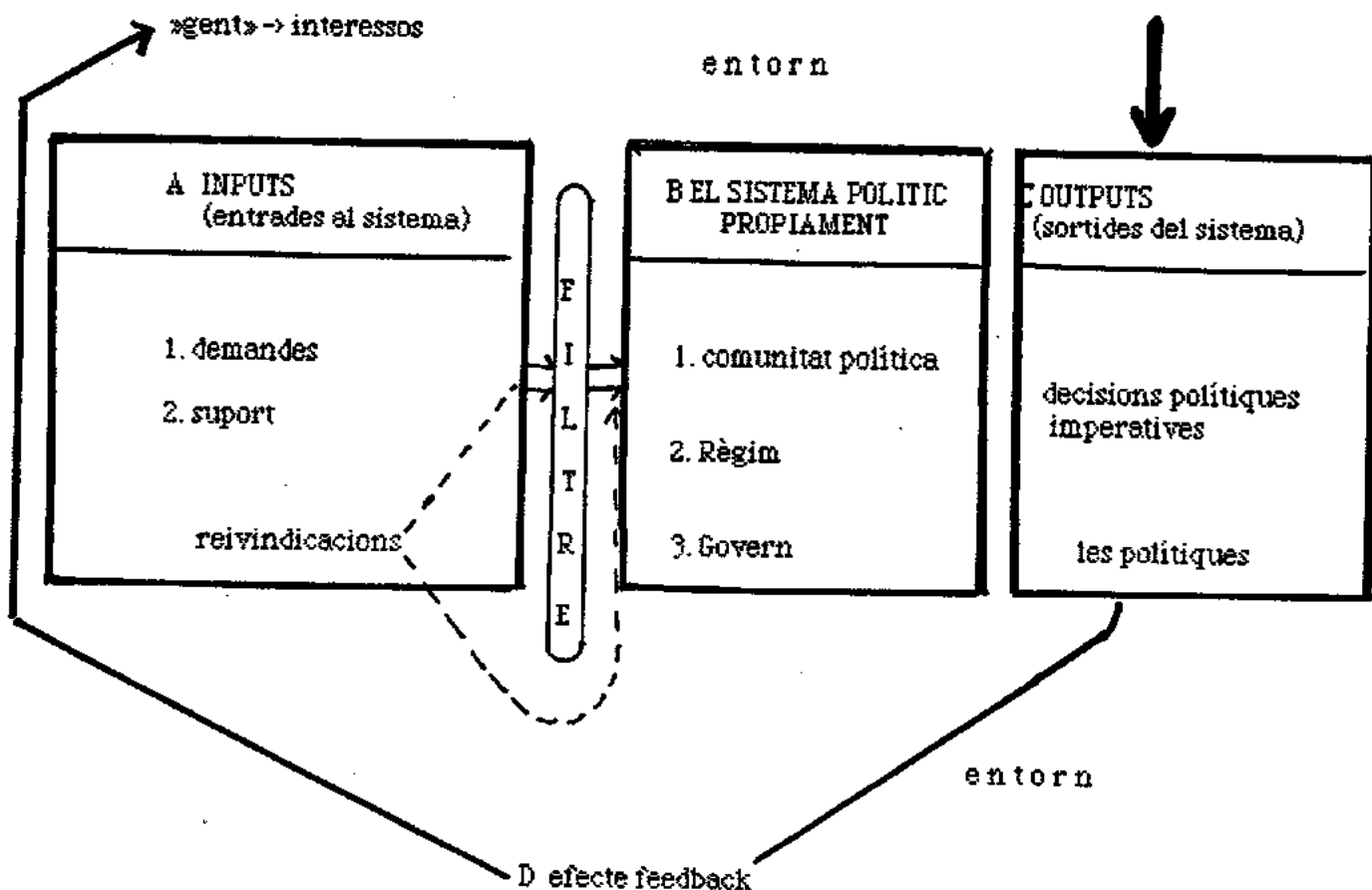

- (1) dotacions, directors vinculats («interlocking directorates»)
- (2) subvencions, directors vinculats
- (3) subvencions, contractes per àrees d'investigació selectives
- (4) informes tècnics, personal
- (5) personal, recomanacions de política
- (6) informes, ítems informatius
- (7) informes, recomanacions de política
- (8) atenció pública vers recomanacions selectives de política

Aquest procés de la política poliàrquica sí que, paradoxalment, és fora dels circuits poliàrquics. És un procés a l'interior de la classe dominant que representa el context on els diversos sectors de la classe capitalista, primer, transcendeixen la seva consciència de grup d'interès, que els vincula estretament -en el «procés d'interessos especials»- amb el dia a dia de la política poliàrquica; i, segon, desenvolupen una consciència de conjunt, com a classe (p. 61).

- Les interpretacions d'Easton i Domhoff sobre el procés poliàrquic de presa de decisions són incompatibles pel que fa a la «filosofia» que les informa, ja que allò que un interpreta com a sistema democràtic de definir prioritats socials d'interessos és per a l'altra la xarxa d'acomodació dels diferents interessos dins la classe capitalista. Són, però, interpretacions complementàries pel que fa a l'enfocament, és a dir que, si bé tots dos autors es refereixen al procés de formació de les polítiques (les «decisions imperatives» de Lindblom), no estan parlant estrictament del mateix. En aquest sentit, ambdues concepcions es poden sintetitzar profitosament modificant el quadre que representa el punt de vista d'Easton, d'aquesta manera:

procés de formació
de les polítiques al
si de la classe capitalista

Per concloure aquest epígraf, cal afegir en referència amb els sindicats les següents consideracions:

a) Aquestes organitzacions participen en el procés poliàrquic de presa de decisions. Ho fan inserits en el «filtre» que intermedia la formulació de reivindicacions (aquí, de la força de treball) i el processament d'aquestes pel sistema polític. En la mesura que això és així, i que els sindicats són organitzacions de les classes subordinades, la competència mateixa amb altres organitzacions que representen majoritàriament interessos externs a la força de treball condiona ja la natura i el contingut de les demandes (restringint-ne el component de classe).

b) Els sindicats estan totalment al marge de l'acció de l'altre «circuit» d'influència política sobre les decisions imperatives: el «procés de formació de les polítiques», que, com indica el darrer diagrama, arriba des de l'exterior d'allò que normalment s'entén per política poliàrquica per influir directament sobre les decisions polítiques. Aquesta asimetria, pel que fa a l'abast de la influència política entre sindicats, que només participen d'un dels dos circuits possibles, i d'organitzacions com ara les empresarials, que pressionen els òrgans executius, a més (i entre d'altres), des de la xarxa externa del procés de formació de les polítiques, produeix sovint desequilibris en les decisions estatals, orientades així més naturalment en la política poliàrquica a prioritzar els interessos de les associacions dels empresaris.

c) Com han assenyalat Offe i Wiesenthal (1980), els sindicats tenen importants costos organitzatius -absents d'altres associacions que operen en el «filtre», com ara les empresarials- derivats del fet que les demandes mateixes de la força de treball no emergeixen de manera natural (com sembla suggerir l'esquema d'Easton). La política poliàrquica tendeix a afavorir funcionalment, per l'operació mateixa del sistema, les demandes congruents amb la lògica del mercat. I, com analitzarem en detall més avall, els interessos objectius de la força de treball tendeixen a ser disfuncionals amb aquesta lògica, de manera que els sindicats han de dedicar esforços organitzatius addicionals a la tasca de preservar la consciència d'aquests interessos objectius en la cultura dels treballadors que, si no fos així,

tendrien a ser socialitzats en els valors del mercat. A diferència d'altres organitzacions (gairebé totes), els sindicats han d'operar en el «filtre» però també, abans, en la pròpia configuració dels inputs-demandes de la seva base social (de formes que examinarem en el model posterior).

V.4. POLÍTICA POLIÀRQUICA: L'ORGANITZACIÓ SOCIAL DEL CONFLICTE

A l'epígraf anterior hem analitzat com es prenen habitualment les decisions en un sistema polític poliàrquic i, per tant, de quina manera característica es processen els interessos més bàsics de la població: els més vitals per al sistema i amb més capacitat de generar conflicte; es pot dir d'alguna manera, doncs, que aquest processament ho és també del conflicte (o almenys d'una part important del que potencialment existeix en una societat avançada). Com hem mencionat, l'esquema d'Easton simbolitza amb un «filtre» l'acció -crucial per al desenvolupament del procés polític- de les institucions d'intermediació d'interessos (entre les quals, els sindicats), que Domhoff anomena «procés d'interessos especials». El que farem en el present epígraf és amplificar, estudiar en detall el «filtre» en qüestió, és a dir, analitzar com s'organitzen els interessos de manera que generin demandes processables pel sistema polític i com influeixen per fer-les avançar. Es tracta d'establir, no com es processen els interessos i el conflicte mitjançant decisions (el «*decision making*», que hem considerat en l'epígraf anterior), sinó com, prèviament, s'organitzen socialment les reivindicacions per arribar a ser considerades en el procés de presa de decisions. Es tracta, per tant, de prestar atenció al sistema institucional que canalitza la recerca dels interessos per individus i grups. És un sistema i un procés socials dels quals cap societat pot prescindir; o, dit d'una altra manera, tota comunitat estable tendeix a desenvolupar mecanismes institucionals que ordenin o canalitzin les inevitables pautes de conflicte originades en l'existència d'interessos contradictoris i que no poden ser satisfets ni universalment ni simultàniament. Anomenarem aquest sistema i aquest procés socials «organització social del conflicte» per tal de subratllar, precisament, que tant el conflicte d'interessos com els medis institucionals per neutralitzar-lo s'instal·len en tot l'entramat social i conformen un veritable «sistema» que opera de manera permanent; per tal de descartar la noció que la regulació del conflicte és només competència de determinats cossos especialitzats (com ara l'aparell judicial) i quelcom estrany, localitzat o esporàdic dins d'un ordre social que opera habitualment en condicions de normalitat.¹¹⁰

¹¹⁰ Al meu parer «organització social del conflicte» designa més adequadament com s'organitzen els interessos en una democràcia liberal que els termes més habituals en la sociologia nord-americana de

Començarem per abordar el tema des d'una nota metodològica relativa a com concebre analíticament l'acció dels sindicats dins d'aquesta «organització social del conflicte» en una democràcia liberal. Com hem mencionat abans, les organitzacions sindicals són un dels actors destacats de l'organització del conflicte en un sistema poliàrquic. El paper que hi juguen, malgrat tot, ha estat tradicionalment conceptualitzat per la sociologia i la ciència política convencionals com el d'un «grup d'interès» o com un més dels «interessos organitzats» o «grups de pressió» que operen en el procés «d'interessos especials».¹¹¹ Aquesta conceptualització no es considera en la presentació que aquí es fa: la caracterització d'un sindicat com un grup de pressió que cal estudiar en pla d'igualtat amb altres associacions com ara les empresarials o les professionals és, al meu parer, demostrablement insatisfactòria i ideologitzada.

És insatisfactòria perquè no permet comprendre, com veurem, la dimensió dels sindicats com part d'un moviment social (el moviment obrer) ni, en conseqüència, moltes de les manifestacions de l'acció sindical. Tampoc permet comprendre per què aquestes organitzacions

---

procés «d'interessos organitzats», «d'interessos especials» (Domhoff) i similars. Aquestes denominacions semblen suggerir que només operen i són dignes d'estudi els interessos més centrats en el propi grup, quan per definició això és cert de la majoria d'interessos mínimament arrelats a la societat. Suggereixen també que l'activitat de recerca d'interessos té quelcom d'il·lícit o inconfessable («especials») i que té poc de procés social i molt d'activitat manipulativa o fins i tot conspirativa. (Per a una interpretació diferent, vegeu Olson, 1982:44.) De tot això n'hi ha a la política poliàrquica. Però aquí posem l'èmfasi en: primer, que la recerca de les preferències pròpies (individuals i de grup) se l'ha de qualificar pel seu nom: interessos i política dels interessos; segon, que en el fonamental no es tracta d'una activitat de grup «especial» i més o menys conspirativa sinó d'un procés social, i que s'ha d'estudiar com a tal; i tercer, que rarament es pot establir una dicotomia dràstica entre interessos estrictament públics i interessos purament privats («especials»). Per a una interpretació diferent, que vincula el terme «interessos especials» a un cert caràcter depredador, productor de «pèrdues socials», dels grups organitzats, vegeu Olson, 1982:44.

¹¹¹ Es pot comprovar aquesta afirmació en moltes de les obres de la tradició dels «grups d'interès». Aquesta tradició arrenca dels treballs de Bentley i Truman, ja citats, i de molts altres. Per a un exemple recent des d'aquesta perspectiva, vegeu G.K. Wilson (1981).

Aquesta visió «pluralista» dels teòrics de la sociologia dels grups impregna també el pensament i el debat polític a les democràcies liberals avançades com també bona part de l'ensenyament acadèmic. En el nostre país hem tingut ocasió en no fa gaire de comprovar-ho en el context del conflicte entre el govern socialista i els sindicats. Considerem, per exemple, el següent i transparent «lapsus linguae» del president del govern en conferència de premsa televisada (10-11-1989): «*En la medida en que un partido socialista está sometido al control de su autonomía dentro de los límites reivindicativos de una asociación profesional como es un sindicato, de una asociación sindical como es un sindicato, no obtendrá la mayoría social*» (El subratllat és meu).

El rerefons d'aquesta perspectiva és la idea de l'escola pluralista que en un sistema demoliberal l'existència d'una pluralitat de «grups d'interès» en competència recíproca assegura un funcionament equilibrat i democràtic del sistema polític ja que ningú no pot monopolitzar el poder. Aquesta idea ha estat criticada des de dins en el paradigma clàssic recent dels grups d'interès: la teoria de l'acció col·lectiva de Mancur Olson (1971:esp. p. 126; 1982:esp. pp. 42 i ss.). El que fa Olson, però, és mostrar l'ine adequat de la «hipòtesi de l'equilibri» dels pluralistes a la qual ens acabem de referir sense prescindir de la idea que els sindicats són també, senzillament, un grup d'interès.

s'estructuren, en la pràctica, de manera dràsticament incompatible amb la d'altres «grups d'interès» i compleixen funcions importants -d'identitat ideològica- impensables en una associació professional. La visió dels pluralistes permet comprendre allò que a tota organització formal constitueixen característiques presents, precisament perquè són organitzacions formals; però no permet comprendre el que les diferencia. I és ideològicament esbiaixada perquè es tracta d'un plantejament destinat a eludir la consideració de les classes socials, com han mostrat convincentment Offe i Wiesenthal (1980:71) i que sintetitzen així:

«[D]e la mateixa manera que els conceptes econòmics (de mercat, mercaderia, llibertat de contracte, oferta i demanda, tal com s'apliquen tant al capital com al treball) tendeixen a negar (i àdhuc a bloquejar l'accés cognitiu a) la realitat de les classes, el concepte de grup d'interès de la ciència política (com a derivació de certa "lògica de l'acció col·lectiva" [olsoniana] no específica de classe i una forma neutra que pot ser omplerta indistintament per "interessos" heterogenis) porta a terme la mateixa funció d'enfosquir la categoria de classe social mitjançant la pràctica intel·lectual d'igualar allò que és desigual.»

I també Lindblom (1977:193):

«Una de les instàncies d'insensibilitat convencional de la ciència social contemporània es palesa en els treballs acadèmics sobre els grups d'interès. A causa d'un cert hàbit irreflexiu, molts de tals treballs tracten tots els grups d'interès com si es trobessin situats en el mateix pla, i en particular, tracten els grups de treballadors, d'empresaris i les organitzacions agràries com si operessin en unes certes condicions de paritat. L'activitat de l'empresariat com a grup d'interès, juntament amb la seva altra activitat electoral, és només un complement de la seva posició privilegiada. I és una activitat [...] enormement més efectiva que qualsevol de les activitats de grup d'interès i electoral dels seus suposats rivals. Es tracta d'un cas especial. Això no vol dir, no obstant, que els empresaris sempre guanyin o fins i tot estiguin unificats en l'activitat electoral o com a grup d'interès.»¹¹²

¹¹² Miliband (1969:146, 155) ho expressa amb més generalitat:

«El que és erròni en la teoria pluralista-democràtica és, no la seva insistència que la competència és un fet sinó la seva pretensió (que molt sovint és un pressupòsit implícit) que els "interessos" organitzats més importants en aquestes societats [capitalistes avançades], i de forma destacada el capital i el treball, competeixen entre si en termes d'aproximada igualtat, i que cap d'ells està per tant en condicions d'assolir un

Aquestes paraules són exactes. La tradició pluralista i la seva noció de «grup d'interès», majoritaris¹¹³ en la teorització acadèmica de sociologia política i politologia, constitueixen en part un obstacle per comprendre i analitzar com s'organitza el conflicte a les democràcies liberals. Dedicarem la resta d'aquesta secció a posar en relleu, amb un cert detall, l'inadequat de la tradició pluralista dels «grups d'interès» per conceptualitzar les organitzacions sindicals. Del desenvolupament que segueix sorgeix una visió alternativa i una crítica d'aquesta concepció tradicional de la sociologia política.

Resumim primer el paradigma clàssic al respecte del corrent pluralista en aquests punts (Ball, 1986: capítol 1):

- El poder es troba fragmentat al llarg de tota l'estructura institucional: és un poder difús. Les decisions imperatives són el resultat d'un procés complex -el «*decision making*» ja considerat- d'interacció i negociació entre grups.

- Els grups organitzats, o grups intermedis entre Estat i individu, són una forma de participació política que filtra les demandes i facilita la definició de decisions eficients per part dels òrgans executius.

- La resolució del conflicte polític tendeix a ser no violenta en la mesura que els grups s'orienten al compromís mutu en el marc d'un consens general. «Els líders dels grups pretenen fer arribar alguna cosa als seus membres, mentre que els artífexs de les decisions volen maximitzar la seva popularitat i el suport mitjançant la màxima conciliació possible entre els grups en competència; les dues parts tenen interessos creats en l'acomodació.» (Ball, 1986:3)

- Hi ha desigualtat entre els recursos disponibles per a cada grup, però aquesta no és acumulativa ni discrimina sempre en la mateixa

---

avantatge decisiu i permanent en el procés de la competència. És aquí on s'introdueix la ideologia i converteix l'observació en mite. [...] Si prenem en compte la posició estratègica de què gaudeix l'empresa capitalista en els seus tractes amb els governs, en raó senzillament del seu control dels recursos econòmics, la noció, fonamental a la teoria pluralista, que no és sinó un més dels molts "grups amb poder de veto" de la societat capitalista, en condicions de paritat amb altres "grups amb poder de veto", ha d'aparèixer -nos com una resoluta escapada de la realitat. [...] D'aquests altres grups, és el moviment obrer, en tant que "interès" en la societat, aquell el poder del qual es pressuposa més sovint com igual al poder del capital (això quan no es pretén que el sobrepassa).»

¹¹³ Per a una bona presentació dels diversos corrents d'estudi de grups i interessos, vegeu Ball (1986:capítol 1). Ball distingeix quatre grans corrents: pluralista, elitista, marxista i neo-corporativista.

direcció. Ningú no disposa d'un monopoli. «No hi ha guanyadors permanents ni invariables perdedors. Les canviants coalicions i aliances entre els grups impedeixen que emergeixi una elit dominant única.» (Ball, 1986:5)

- L'Estat és un àrbitre entre els grups, però té un paper perifèric en l'esquema pluralista. L'accent es posa no en l'Estat sinó en l'administració o el govern (en una preferència paral·lela a la d'accentuar no «la política» sinó «les polítiques» o «policies»). En la mesura que es reconeixen preferències d'interessos a l'Estat, aquestes s'identifiquen com interessos de la pròpia institució estatal (en la seva perpetuació, per exemple).

Més avall tornarem sobre aquesta perspectiva pluralista dels «grups d'interès» per mostrar la seva inadequació a les condicions reals de la política poliàrquica. Assenyalem aquí de moment que en un punt, almenys, la concepció pluralista és correcta: els que tenen la capacitat organitzacional i simbòlica per establir-se com un «grup d'interès» són estimulats a competir entre si pels recursos (en una mena de «pluralisme limitat» que converteix el procés -també- en limitadament democràtic). En paraules de Miliband (1969:146):

«La teoria democràtica i pluralista no es podria haver guanyat el grau d'influència de què gaudeix en les societats capitalistes avançades si no es basés almenys en una observació clarament acurada pel que fa a aquestes societats, és a dir, l'observació que aquestes societats permeten i fins fomenten és que una multitud de grups i associacions s'organitzin obertament i lliurement i que competeixin entre elles per fer prosperar els objectius que els seus membres puguin desitjar.»

4.1. UN JOC SENSE PERDEDORS ABSOLUTS

La sociologia del canvi social s'ha trobat en temps recents amb una situació paradoxal: les societats més «transformadores» de la història -les «societats de l'OCDE» de les quals hem parlat abans- presenten pocs signes aparents de noves orientacions al canvi. Aquestes societats, en efecte, són heterogènies i -com hem dit- complexes, amb una densa dinàmica social. Però són també comparativament molt estables. ¿Com conceptualitzar el canvi en aquestes condicions?

Tradicionalment, la sociologia del canvi ha identificat el seu origen amb conflicte substantiu, amb dràstiques modificacions de l'ordre social, per exemple, amb revolucions i contrarevolucions, una orientació òbviament facilitada per les turbulentes condicions en què, en el món modern, s'ha produït el pas de la societat tradicional a la societat capitalista. Suggerim, per tant, que l'impasse en què es troba avui la sociologia del canvi és més aparent que real,¹¹⁴ que està més relacionat amb una insatisfactòria combinació de conceptualització tradicional i (trastocades) condicions modernes que no amb el fet de la «desaparició» del canvi. Hi ha motius per pensar que les societats de capitalisme avançat que simbolitzem amb els països de l'OCDE han aportat a la història del canvi social una nova i peculiar forma de conflicte i canvi social: el «conflicte incremental»; i que les nocions clàssiques de la sociologia del canvi són inadequades per donar compte d'aquesta nova manifestació del fenomen.

El canvi incremental consisteix en el fet que «el *policy-making* es percep com un procés incremental, és a dir, que procedeix mitjançant canvis graduals en petita escala més que mitjançant dràstics canvis de rumb» (Ball, 1986:10). Creiem que aquesta és una encertada caracterització del procés poliàrquic de presa de decisions: tots els actors que hi participen saben que mai no guanyaran ni perdran «gaire», que mai no seran permanentment «perdedors» o «guanyadors» en el procés de negociació i intercanvi permanent amb els altres grups organitzats i l'Estat.¹¹⁵ El canvi social basat en aquest tipus de consens exclou la

¹¹⁴ El que té de real està relacionat amb certes qüestions alienes al que aquí ens ocupa. En particular, l'impasse actual de la sociologia del canvi social té a veure amb els formidables canvis polítics i socials produïts als països de l'Est a partir de 1985. Les anomenades «*velvet revolutions*» de 1989 i el trajecte que estan seguint els esdeveniments a l'antiga URSS han posat en qüestió els models sociològics sobre la conceptualització dels processos revolucionaris. Per a una sòlida argumentació teòrica sobre el model de revolució vegeu Giner (1980); per a una esplèndida reflexió sobre les «*velvet revolutions*», Dahrendorf (1990b).

¹¹⁵ S'ha de considerar, però, que aquesta nova forma de conflicte, el «conflicte incremental», coincideix històricament, grosso modo, amb el període de creixement sostingut a les economies avançades. Es pot argumentar, per tant, que aquesta característica del sistema pertany més al terreny de la conjuntura que al sistema per se. Hirsch (1976:174) expressa bé l'existència de dubtes al respecte:

«Podria esperar-se que la natura evasiva de l'objectiu d'igualtat econòmica [en el capitalisme de mercat] disminuís la seva prominència al llarg del temps. Això no ha passat. La seva prominència ha recedit durant períodes significatius (en termes generals, durant aquells períodes en què el creixement econòmic ha estat vist com una alternativa practicable i efectiva a la redistribució del recursos des de la perspectiva dels qui es troben al fons de la pila). L'alternativa del creixement és inherentment menys divisiva [...]; ofereix la possibilitat de l'acció per consens, d'un joc amb guanyadors però sense perdedors absoluts, d'anivellament cap a dalt sense anivellar cap a baix: limitant l'elecció política a la distribució de l'increment en lloc d'exigir l'acte polític més fonamental de redistribuir els recursos existents.» (El subratllat és meu.)

possibilitat de dràstics canvis de rumb i de dràstiques transformacions: el que passa, al contrari, són transformacions acumulatives produïdes en bona part sobre la base del consens entre els artífexs dels canvis. Si el canvi és «incremental», el conflicte també: en les societats de capitalisme avançat -almenys en les condicions actuals i previsibles- hi ha escàs terreny per a l'eclosió dels conflictes espasmòdics de la societat capitalista tradicional (com ara revolucions i contrarevolucions) i, en canvi, es produeix una pugna permanent (que pot ser molt dura) per pèrdues o guanys incrementals.

Com s'ha d'entendre l'expressió «conflicte incremental»? Geiger, Dahrendorf, Bell i altres autors l'han anticipat amb la noció de «institucionalització del conflicte», una noció emparentada amb la ja mencionada de «lluita de classes democràtica» i que pot exposar-se en tres passos senzills:

- Una institució no és simplement una agrupació humana organitzada. Les institucions són «complexos patrons normatius del comportament» i «constitueixen la base del control social i de les activitats humanes en general» (Moore, 1976:130). En termes sociològics parlem d'una institucionalització d'un fenomen quan aquest «*inicialmente nuevo e insólito, encuentra sólido acomodo en la estructura de una sociedad, adquiriendo así permanencia y quedando regulado por la rutina*» (Dahrendorf, 1962:100).

- En les societats capitalistes contemporànies el conflicte ha quedat rutinitzat. En termes pràctics això s'expressa en aquests trets característics:

- a) El conflicte s'ha anat centralitzant progressivament fins a ser finalment patrimoni no d'individus o grups espontanis sinó d'actors socials, o bé arribar a donar-se bàsicament entre ells.

- b) Entre els actors es produeix, simultàniament, un consens sobre les qüestions estratègiques i una lluita permanent per assolir petits avenços (o petits retrocessos: un procés de pèrdues i guanys incrementals) en el terreny no estratègic.

- c) Els conflictes són invariablement «confinats», en el sentit de que, atès el consens estratègic, les lluites se circumscriuen al sector

afectat pels interessos en pugna i en cap cas esdevenen polítics i generalitzats.¹¹⁶

d) Els conflictes es rutinitzen mitjançant eines organitzacionals i de procediment, de manera que tots els qui hi participen disposen d'un cos de normes -sovint explícites i formals- que constitueixen les regles del joc.

- El context privilegiat de la institucionalització del conflicte han estat les relacions industrials. Com explica adequadament Crouch (1982:106):

«Encara hi ha conflicte, però es troba regulat i contingut i, el que és més important, no desborda les qüestions immediatament en litigi per abastar qüestions polítiques més àmplies. Aquest procés de regulació del conflicte, que es troba també en altres àrees de la vida fora de les relacions industrials, és part d'un fenomen més ampli que els sociòlegs han anomenat "institucionalització del conflicte". Perquè aquesta es doni a la indústria, tant els empresaris com els sindicats han d'estar disposats a acceptar el dret de l'altra part a existir. Els empresaris han de negociar -utilitzant certes normes- amb els sindicats i han de renunciar a lluitar per mantenir un domini complet sobre la força de treball. Els sindicats han d'acceptar que continuaran indefinidament arrancant concessions dels empresaris en lloc de cercar la completa abolicció de la relació laboral.»

La institució central d'aquest canvi de rumb a la indústria ha estat la negociació col·lectiva, que resumeix la tendència: les parts es reconeixen entre si; es comuniquen sovint; estan d'acord a limitar l'amplitud del conflicte reduint-lo a qüestions manejables; i estableixen mecanismes formals per a la resolució de les disputes. En les societats capitalistes avançades, els conflictes industrial i polític han esdevingut separats.

4.2. EL «FILTRE» POLIARQUIC

Aquesta institucionalització del conflicte està en bona part a la base de l'entramat organitzatiu que opera en la presa de decisions de les

¹¹⁶ Una il·lustració pròxima d'aquesta afirmació la trobem en la vaga general espanyola de desembre del 1988: la més important de la història espanyola però, a la vegada, lluny de qualsevol intencionalitat de connectar-la amb el conflicte estrictament polític ni, menys encara, amb un qüestionament de les regles de joc. El concepte de «confinament» procedeix de Kirchheimer (1964).

democràcies liberals. ¿De què està compost el «filtre» del procés de «*decision making*» poliàrquic? Està compost d'una xarxa d'organitzacions formals i altres formes institucionals que «engoleixen» tots aquells interessos -com hem subratllat abans- compartits per un conjunt d'individus prou gran i amb capacitat de formulació simbòlica autònoma. Això permet pensar, com hem suggerit, que els interessos que competeixen entre si en cerca de recursos i en condicions normativament democràtiques no són tots els interessos existents, però sí els més importants, quantitativament (representen majories numèriques de la població) i qualitativament (representen als sectors socials estratègics d'una economia de mercat).¹¹⁷

La progressiva institucionalització del conflicte ha implicat la corporativització creixent de les societats contemporànies. Com subratlla Dahrendorf (1990:136-137) citant Geiger:

«La base de la lucha de clases democrática es la organización, y su método el consenso. La gente no actúa en cuanto individuos [...] sino en cuanto miembros de los partidos, los sindicatos, las asociaciones de diversas clases. Son estas asociaciones las que llevan adelante la lucha aunque, de hecho, no se trata de una lucha. Es, más bien, un complicado cartel de organizaciones. [...] El acuerdo reemplaza al debate, el consenso es el sustituto del conflicto. [...]

Aquellos que han institucionalizado su relación hostil [...], no solamente han conseguido sacar el veneno de sí mismos, sino que han formado también un cartel para defender sus intereses comunes. [...] Como consecuencia, las víctimas reales son aquellos que no forman parte del cartel»

Diferim de Dahrendorf-Geiger en dos punts. Primer, aquest cartel que mencionen no està compost, com veurem més avall, només d'organitzacions sinó de tres tipus d'institucions: organitzacions formals, moviments socials i -perifèricament- associacions informals. Segona objecció: el consens no és el substitut del conflicte sinó el seu complement.

¹¹⁷ Dissentim en aquest punt de l'excel·lent anàlisi de Domhoff, citat. Aquest autor redueix -com hem vist- el «procés d'interessos especials» a les organitzacions corporatives de la classe capitalista. Lluny d'això, com veurem més avall, l'entramat que simbolitza el «filtre» està format per un molt ampli ventall d'institucions de tota mena. Les barreres d'entrada al procés (en el procés en sentit estricto; ja hem mencionat l'existència de barreres sistèmiques, estructurals: només poden competir els qui tenen capacitat organitzacional i simbòlica per fer-ho) són mínimes, o inexistents. Una altra cosa són els recursos amb què compta cada grup per a fer-ho.

Més exactament, el consens es produeix només pel que fa a les regles de joc i els interessos estratègics (del sistema en el seu conjunt); al costat d'això, però, el conflicte no solament subsisteix sinó que pot ser (sense fer perillar el consens estratègic) molt virulent. El consens estratègic és el complement del conflicte incremental.

Presentem a continuació un model per visualitzar la forma típica que pren l'organització social del conflicte en condicions de democràcia liberal avançada, i en la qual s'insereixen les tres formes d'institució que acabem de mencionar. L'activitat que porten a terme es correspon amb el que Pizzorno anomena «acció política» en un sentit restringit: la política com a administració, «com la col·lisió entre grups i individus que cerquen els seus interessos dins les regles d'un sistema institucional particular, en altres paraules, com la recerca de fins negociables». ¹¹⁸

4.3. L'ARBRE DE L'ACCIÓ POLÍTICA POLIARQUIC

Abans hem dit que el punt de vista en el qual ens situem aquí és el de considerar el conflicte, i en concret el conflicte entre interessos, com un procés social activat de forma permanent i manifesta en tots els àmbits de l'estructura social. Les societats conegudes, i en particular les societats de l'OCDE, fins en situacions de total «normalitat» (és a dir, estables), són societats de conflicte, instal·lades en el conflicte. I ens referim, repeteixo, al conflicte d'interessos considerats com: conjunts de preferències, la realització de les quals per un subjecte implica la impossibilitat de realitzar-les per un altre subjecte; que deriven de l'estructura social d'una societat estratificada; i que, en conseqüència, es reproduïxen de forma corresponent a les pautes d'estructuració social. La nostra anàlisi requereix ara, per procedir, un marc conceptual que permeti sistematitzar les dimensions del conflicte d'interessos tal com s'expressen en els diferents àmbits de l'estructura social, de manera que considerarem, a continuació, les relacions entre estructura social i política dels interessos.

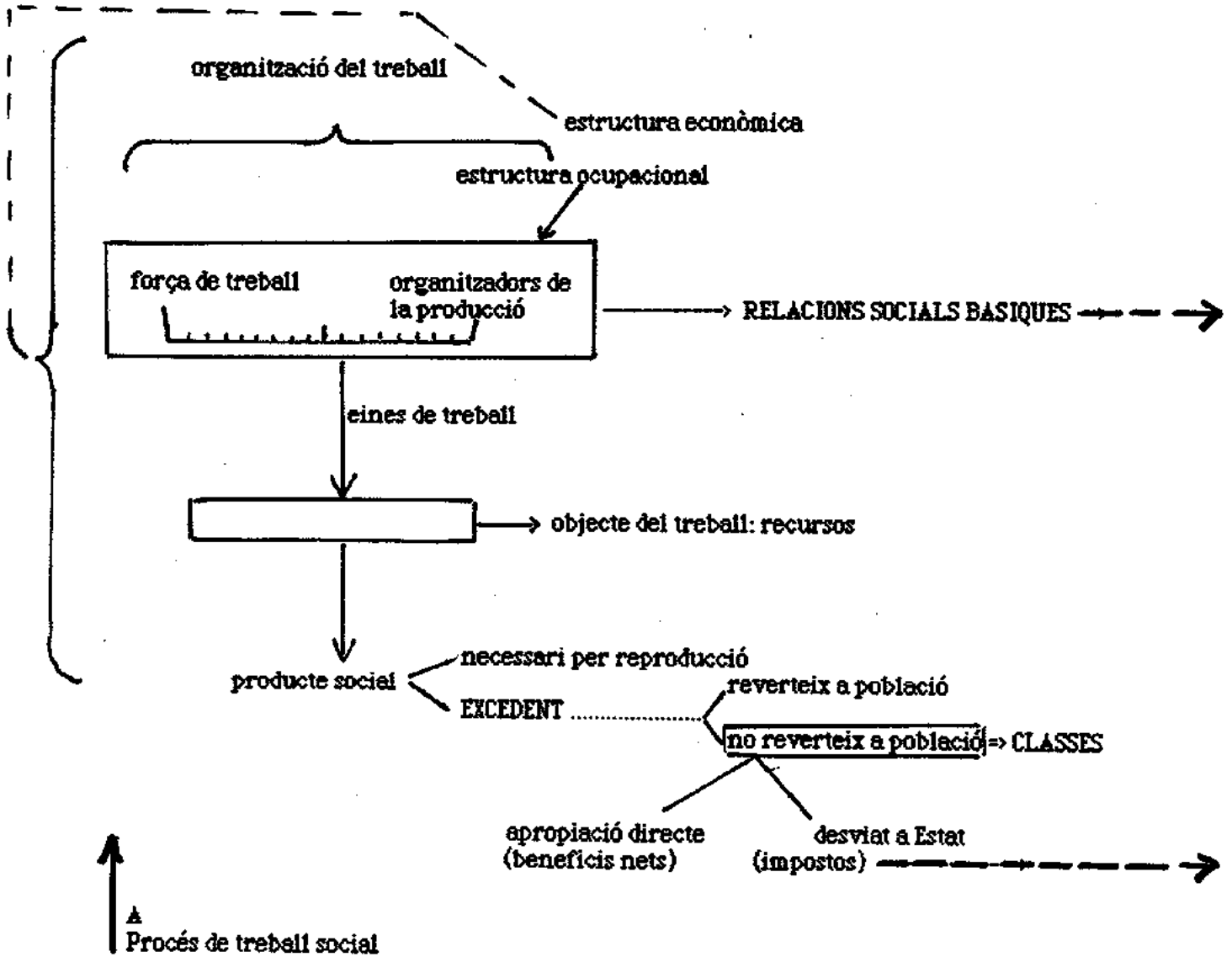
4.3.1. Estructura social i acció política: relacions

¹¹⁸ El model que es presenta a continuació és una proposta temptativa per caracteritzar com s'organitza el conflicte en les democràcies liberals. Per formular-la he partit d'una proposta -que no em convencia i a partir de la crítica de la qual ha sorgit la que ara presento- d'Schmitter i Streeck (1981:47b). La proposta d'aquests autors exposa un punt de vista sobre com s'estructura en condicions modernes l'acció política i com s'hi insereix l'activitat organitzada de les associacions empresarials.

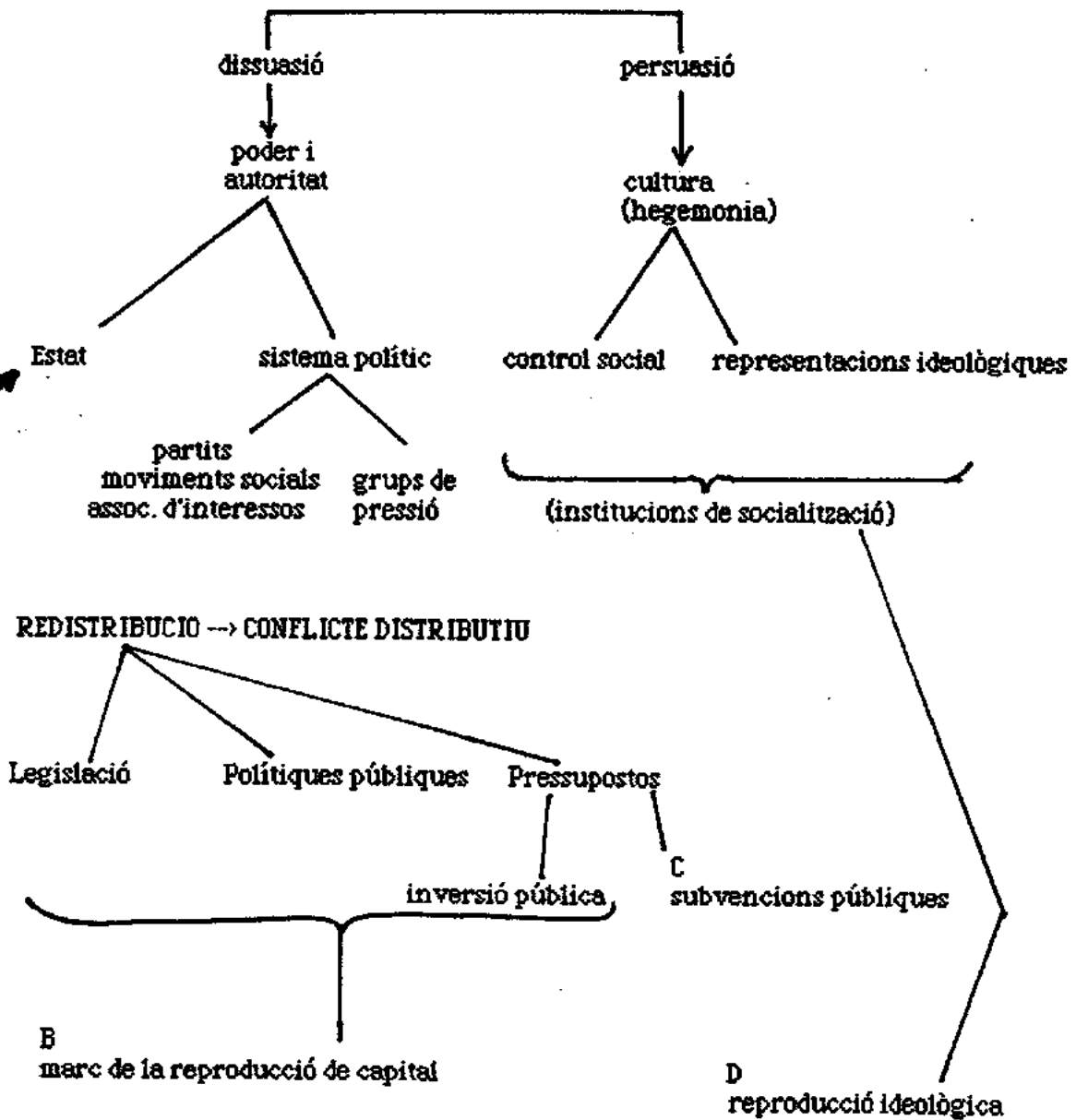

Volem ubicar amb una certa precisió l'acció dels sindicats dins el «filtre» de la política poliàrquica i, a tal fi, primer, hem de desviar-nos per considerar relacions i categories més àmplies. Començarem per esbrinar la connexió més elemental que es pot establir entre l'acció política (en el sentit esmentat: allò que es produeix dintre del «filtre») i l'estructura social en una democràcia liberal avançada. El següent diagrama representa esquemàticament una proposta en tal direcció:

• DIAGRAMA : ELS COMPONENTS BÀSICS DE L'ESTRUCTURA SOCIAL DELS PAISOS AVANÇATS

-----> RSB: mecanismes de reproducció

La primera part del diagrama (esquerra) pretén esquematitzar els mecanismes elementals que, en general, origina una societat estratificada per classes i que donen lloc a unes relacions socials «bàsiques» en el nucli dur del sistema social.¹¹⁹ La segona part (dreta) presenta els mecanismes orientats a reproduir aquestes relacions socials «bàsiques» (i per tant, la societat mateixa). La primera part proposem que sigui aplicable a qualsevol societat històrica estratificada (incloses les de l'OCDE). La segona únicament a una societat occidental contemporània amb règim polític demoliberal.

Primera part del Diagrama (esquerra):

1. Els components que hi apareixen descriuen un procés de treball social, és a dir, els components bàsics de l'esforç cooperatiu que qualsevol societat ha de posar en marxa per tal de reproduir-se físicament mitjançant un conjunt de béns destinats a satisfer les necessitats de la població.¹²⁰

2. Un primer component central del procés de treball social és l'estructura ocupacional, és a dir, la distribució en ocupacions de la població apta i disposada a treballar. Aquestes ocupacions poden ser molt diverses, però en qualsevol societat originen dos pols-tipus entorn dels quals s'agrupen les existents. El primer, la força de treball, o conjunt de treballadors directes; el segon, els organitzadors de la producció, els qui pensen, organitzen i assignen el treball a realitzar. En la nostra societat són, respectivament, els treballadors assalariats i els empresaris.

3. Per realitzar treball, la força de treball i els organitzadors de la producció es guien per un conjunt de procediments racionals orientats a l'eficiència que coneixem com «organització del treball».

4. El quart element característic del procés és la utilització d'uns instruments de treball o mitjans de producció.

5. Els quatre elements mencionats s'apliquen sobre uns objectes de treball (o recursos, naturals o elaborats).

6. De l'activitat conjunta dels cinc elements citats sorgeix el conjunt de béns destinats a satisfer necessitats que esmentàvem, l'output o producte social.

¹¹⁹ Per «relacions socials bàsiques» volem dir les que es produeixen entre els grups socials que intervenen en el procés social de treball i que són definitòries, el nucli dur i imprescindible, del sistema social sota consideració.

¹²⁰ Per a una esplèndida reflexió sobre aquest punt des de l'economia política, vegeu Barceló, 1974.

7. Aquest producte del procés de treball social es pot escindir analíticament en dues parts. Una primera la componen el conjunt de béns necessaris per reproduir la societat i permetre l'inici d'un nou cicle productiu. De fet, durant milers d'anys, el procés de treball social s'ha aturat aquí. La segona part la componen aquell conjunt de béns sobrants, no estrictament necessaris per reproduir-se: el producte excedent.

8. Si ho considerem històricament, en aquest punt poden passar dues coses. O bé el producte excedent reverteix a la població mitjançant algun mètode (per exemple, mitjançant la reciprocitat generalitzada o l'intercanvi redistributiu en certes societats «primitives»), amb la qual cosa la societat roman en una situació aproximada d'igualitarisme i, en tot cas, amb una estratificació «natural» i elemental; o bé el producte excedent no reverteix a la població, i se l'apropia privadament un sector d'aquesta i s'originen les classes socials.

9. En una societat capitalista contemporània, la segona situació, de no redistribució, es compon en el fonamental de dues operacions. Una, l'apropiació directa del producte sobrant per part de l'empresari en forma de beneficis nets; i dues, la transferència d'una part del producte sobrant cap a l'Estat en forma d'impostos.

10. Tot el conjunt contemplat en aquesta primera part del diagrama constitueix, des d'una perspectiva macrosocietària, el primer gran pilar de l'estructura social d'una població donada. Sociològicament podem anomenar-la «estructura d'estratificació».¹²¹

Segona part del Diagrama:

11. Acabem de recordar certs mecanismes bàsics per a la reproducció física d'una societat que conjuntament formen el procés de treball social. Les societats, però, s'han de reproduir també «mentalment». Especialment pel que fa a les societats de classes, les quals contempla la segona part del gràfic, aquesta reproducció «mental» orientada a la supervivència i l'estabilitat de l'ordre social se centra en la reproducció de

¹²¹ Aquesta denominació és diferent segons els autors i estudiosos de l'estructura social. Així, per exemple, Daniel Bell (1976:146) anomena aquesta estructura d'estratificació com «estructura social»: «*El concepto de sociedad post-industrial [...] es un intento por describir y explicar un cambio axial en la estructura social (definida como la economía, la tecnología y el sistema de estratificación) de la sociedad*». La perspectiva teòrica de Bell es compatible amb la presentació que es fa aquí, però la seva conceptualització no: «*Análiticamente se puede dividir la sociedad en tres partes: la estructura social, la política y la cultura. La estructura social comprende la economía, la tecnología y el sistema de trabajo. La política regula la distribución del poder ... La cultura es el reino del simbolismo expresivo y los significados*» (1976:28). La nostra presentació que segueix aclareix les diferències conceptuals amb la perspectiva de Bell.

les relacions que defineixen aquest, que li donen la empremta característica. Aquest aspecte de la qüestió, la reproducció «mental», ha estat conceptualitzat sovint a la ciència social com un problema de «control». L'antropòleg Marvin Harris (1971:405-406) ho resumeix així:

«Les desigualtats en forma d'accés diferencial als recursos bàsics, redistribució asimètrica de l'excedent de producció, i càrregues de treball i estàndards de consum asimètrics, plantegen a qualsevol societat de nivell estatal un inexorable desafiament organitzacional. Assolir la llei i l'ordre en aquestes condicions absorbeix sempre una porció considerable de l'energia total disponible. Fins en els casos en què l'Estat proveeix objectivament el conjunt dels ciutadans amb una quantitat de seguretat i benestar superior a la dels pobles igualitaris, l'expropiació del producte dels camperols, el tancament dels hàbitats i la demanda d'obediència a l'autoritat col·loca la classe governant en una posició essencialment inestable i vulnerable. La viabilitat evolutiva de l'Estat descansa en gran part en el perfeccionament d'estructures institucionals que protegeixin la classe dominant de la confrontació amb coalicions de plebeus expropiats. Aquestes estructures pertanyen a dues categories bàsiques: (a) institucions que controlen el contingut de la ideologia; i (b) institucions de repressió física de les accions subversives, rebels i revolucionàries d'individus i grups alienats.» (El subratllat és meu)

12. L'entramat institucional d'una societat de classes es pot interpretar com una resposta al «desafiament organitzacional» que les classes privilegiades han d'afrontar per mantenir relativament estable l'ordre social preexistent; i es pot caracteritzar com a organitzat en dos grans conjunts de mecanismes de socialització. Uns serveixen per a dissuadir les conductes anòmales (les que prescindeixen de l'estructura nòmica de la societat) i s'orienten per tant al terreny del poder. La institució dissuasiva per excel·lència és l'Estat, que disposa -en la fórmula de Weber- del monopoli de la violència per tal de descoratjar les transgressions i, si es produeixen, sancionar-les. I en el terreny del poder, però en la societat civil, el sistema polític (partits, moviments socials i associacions d'interessos, d'una banda; i grups de pressió, d'una altra¹²²).

¹²² Més avall examinarem les diferències entre aquests dos grups. Les «associacions d'interessos» són les organitzacions de classe: sindicats i patronals.

13. Un altre gran conjunt de mecanismes institucionals de socialització s'orienten no a dissuadir sinó a persuadir els individus perquè portin a terme conductes nòmiques, adaptades a les normes de la societat-tal-com-és. S'orienten per tant, no al terreny del poder, sinó al de la cultura. El concepte d'hegemonia pertany exactament a aquí: una classe socialitza el conjunt de la societat en les seves pròpies percepcions, creences, normes; i entre elles, la conceptualització de les relacions socials bàsiques existents com si fossin naturals. Les institucions de persuasió és útil dividir-les en dos grups. Un primer grup s'orienta a la transmissió de les percepcions, creences i normes més bàsiques de la societat, les que permeten als seus membres distingir i internalitzar «allò que es pot fer» i «allò que no es pot fer», una operació que en termes generals es realitza en la socialització primària i que serveix per guiar el subjecte en les seves relacions amb el món més immediat (Berger i Luckmann, 1967: capítol 3). Un segon grup s'orienta a la transmissió de nocions que permetin a l'individu prendre consciència de realitats més àmplies, com ara la natura de la societat a la qual pertany, el seu propi paper en ella, «allò que es pot fer» i «allò que no es pot fer» en termes d'acció social, etc. Es tracta de les representacions ideològiques.

L'acció conjunta dels mecanismes de dissuasió i de persuasió és el que fa la societat possible (la societat-tal-com-és). Uns i altres transmeten llenguatges i «programes» (Geertz, 1973) que orienten l'acció dels individus i els proveeixen de gammes de respostes possibles per a la seva elecció.

14. L'esquema que hem presentat permet identificar els contorns del concepte operatiu d'estructura social en subratllar, per a una societat de classes, les estructures i els processos que formen el teixit essencial de l'ordre i la dinàmica socials. Per al cas d'una democràcia liberal avançada, el diagrama suggereix el que ens interessa ara aquí: l'existència de quatre punts nodals que organitzen l'acció política possible en el context de l'estructura social d'una societat d'aquest tipus. Estem ara en disposició, observant la correspondència entre aquests punts nodals i el ventall d'institucions que s'hi adrecen, de discriminar el contingut del «filtre» de la política poliàrquica i ubicar en conseqüència el paper que hi juguen els sindicats.

15. Un primer punt nodal de l'acció política és el procés de treball social mateix (A. en el diagrama). Certes institucions i no unes altres de les quals operen en el «filtre» inclouen en el seu terreny d'acció

aquest punt, com ara els sindicats i les associacions d'empresaris. Aquest punt d'acció implica una lluita intensa i continuada per alterar les condicions en què es realitza el procés de treball i per aconseguir-ne el control. Subratllo la paraula control per posar en relleu que fins els aspectes quantitius de la lluita per les condicions (salaris, jornada, qualificació, salut i higiene, contractació, etc.) es poden concebre justificadament com derivats de la lluita pel control (qui i amb quins límits i prerrogatives gestiona el procés de treball; vegeu Gintis, 1983). El conflicte és aquí «posicional»; i els interessos, el que podríem dir-ne «preferències de classe».

16. El segon i tercer punts nodals abarquen el marc de reproducció del capital (B, en el gràfic), o conjunt de mesures i pràctiques que en una economia de mercat constitueixen el motor extern (a les unitats de producció) de l'acumulació de capital; i el flux de subvencions públiques (C, en el gràfic), destinades a les empreses però també a molts altres tipus d'institucions. Considerats conjuntament, aquests dos punts nodals constitueixen el procés de redistribució mitjançant el qual l'Estat modifica - amb mesures legislatives, polítiques i subvencions públiques- l'estructura interna del flux d'ingressos i avantatges o oportunitats que arriba a cadascun dels grups socials. B i C assenyalen, per tant, l'existència d'un context estratègic de la política poliàrquica: el conflicte distributiu, la pugna de cada grup i subgrup social per apoderar-se d'una part del que es distribueix;¹²³ una pugna que pren la forma d'influència política sobre l'Estat. L'expressió popular -i també l'acadèmica en bona part- per designar aquests fluxos d'influència política és «activitat de pressió»; i la corresponent a les institucions que la porten a terme, «grups de pressió».

¹²³ Es tracta d'una redistribució econòmica i no econòmica (avantatges posicionals). Hirsch (1976:52) anomena aquesta última «competència posicional»: «una competència que en allò fonamental es produeix per assolir una posició més elevada a l'interior d'alguna hierarquia explícita o implícita i que, en conseqüència, produeix guanys per a alguns a costa de produir pèrdues per uns altres». Aquesta és una situació familiar per a qualsevol ciutadà o ciutadana d'un país de capitalisme avançat: els diferents grups i subgrups socials, i els individus a través de les organitzacions d'acció col·lectiva que representen aquells, pugnen per fer-se amb parts del producte redistribuït. La imatge convencional és la d'un pastís partit en trossos. Alguns autors han qualificat aquesta imatge. És el cas d'Olson (1982:43-44) en les seves precisions crítiques a la teoria tradicional dels «grups d'interès». Olson proposa la substitució de la imatge convencional dels diferents grups lluitant entre si (es tracta d'un joc de summa zero) per obtenir una part creixent del «pastís social» per una altra imatge: «[L]a típica organització per a l'acció col·lectiva no farà res per eliminar la pèrdua social o "mal públic" propiciat pel seu esforç dirigit a obtenir una porció més gran del producte social. La imatge familiar del repartiment del pastís social no captura realment l'essència de la situació; i fóra potser millor pensar en contendents que forcegen amb els materials d'una botiga de porcel·lana xinesa».

Quines són aquestes institucions? En el conflicte distributiu conflueixen pràcticament moltes de les entitats d'acció col·lectiva que representen interessos dins el joc polític d'una democràcia liberal.¹²⁴ Els «grups de pressió» són tan variats com la societat mateixa: organitzacions empresarials que cerquen subvencions a les empreses o una disminució impositiva que afecta aquestes; els sindicats que cerquen augmentar la cobertura de l'atur o les prestacions dels jubilats; el col·legi professional que cerca augmentar legislativament les barreres d'entrada a la professió o una reducció impositiva per als afiliats; l'església que cerca una subvenció directa de l'Estat; un sector estratègic d'empresaris que cerquen facilitats públiques per a exportar, o subvencions per a reconvertir tecnològicament el sector, o privatitzar determinades instàncies del sector públic (la televisió, per exemple); moviments específics que cerquen que organismes públics assumeixin la rehabilitació d'habitatges quan legalment no es pot exigir als constructors, o que els abocadors públics no s'emplacin en un determinat lloc, o que exigeixen lleis per obligar les indústries a respectar l'entorn; moviments socials generals que organitzen una vaga per obligar a alterar la política econòmica (el moviment obrer); el partit polític que pressiona l'Estat per satisfer determinada demanda d'un sector de la població (i augmentar així la capacitat electoral); l'assemblea de professionals de l'edició (traductors per exemple) que pressiona per obtenir legislació que faci respectar els seus drets davant dels industrials editors; l'associació d'afectats per determinada malaltia que exigeix mesures sanitàries específiques; el cos de funcionaris d'universitat que cerca una millora d'ingressos o de legislació per conservar una situació de monopoli; l'associació de cineastes que vol una legislació per eliminar, en televisió, la publicitat a les pel·lícules, etcétera.

Totes aquestes accions col·lectives representen conjunts d'interessos; s'articulen mitjançant organitzacions formals, moviments o associacions informals; i pressionen el poder públic -en qualsevol dels seus nivells- per satisfer totalment o parcialment aquells, és a dir, per obtenir algun tipus d'avantatge (directament monetària o no). Avantatge en aquest context vol dir obtenció d'alguna millora relativa a la situació prèvia i en funció d'un interès expressat per un col·lectiu. I el concepte d'interès, aquí, té una càrrega de densitat col·lectiva menor que en el cas

---

¹²⁴ Knoke (1990:221) ho ha quantificat per al cas nord-americà: al voltant de la meitat de totes les organitzacions d'acció col·lectiva.

anterior (el conflicte posicional). El concepte d'interès en aquest context es podria definir així (Skilling, 1971b:27):

«[U]na actitud expressada pel que fa a una qüestió que ens afecta» i que implica «una reivindicació articulada d'algun tipus d'acció pública al respecte. Una forma més acurada [que la noció de «grup d'interès»] d'expressar el nostre sentit fóra utilitzar el terme grup de "demanda".»

Els punts nodals 2 i 3 són característics d'una «*sociedad en que la política es el control social de la economía racionalizada*» (Touraine, 1969:162; vegeu també 166 i 167). Aquest autor afegeix: «*El poder define el campo de acción colectiva: la decisión es un proceso de interacción en el seno de este campo*» (Ibid., p. 170).

17. El quart i últim punt nodal de l'acció política poliàrquica que suggereix la segona part del gràfic (punt D) és la reproducció ideològica. La qüestió aquí és la següent: el conflicte d'interessos pot assolir un caràcter «posicional» (punt A), un caràcter distributiu (punts B i C), o els dos a la vegada (A, B i C: el cas d'un sindicat precisament). Però pot assolir també un caràcter simbòlic (punt D). Això és el que recorda Lukes (1985:23) en una fórmula de síntesi, ja citada:

« A puede ejercer poder sobre B consiguiendo que éste haga lo que no quiere hacer, pero también ejerce poder sobre él influyendo en sus necesidades genuinas, modelándolas o determinándolas. De hecho, ¿no estriba el supremo ejercicio del poder en lograr que otro u otros tengan los deseos que uno quiere que tengan, es decir, en asegurarse su obediencia mediante el control sobre sus pensamientos y deseos? »

No tot el poder té a veure amb interessos, tal com hem definit aquests, però tots els interessos que es fan avançar socialment tenen a veure amb l'exercici de poder. L'acció col·lectiva dels interessos representats en el «filtre» poliàrquic, atès que en termes generals es tracta d'un joc de suma zero, implica que el grup que aconsegueix fer avançar els seus interessos exerceix poder sobre altres (en la mesura que aquests es veuen obligats a fer quelcom diferent d'allò que haurien fet).

Si considerem com un tot l'acció col·lectiva dels interessos que operen en el «filtre» poliàrquic, aquest conjunt compleix diverses funcions socials: (a) contribueix a racionalitzar les necessitats de la societat¹²⁵ (per exemple, jerarquitzant els grups d'interessos existents, processant-los, transvasant informació necessària per a les polítiques públiques, etc.) i en la mesura que fa això, contribueix a reproduir-la físicament; i (b) contribueix també a reproduir «mentalment» l'ordre social tal com és. Pel que fa a això últim, que és el que ens interessa ara, cal distingir tres nivells de «reproducció mental»:

a) De forma sovint inconscient i no intencionada, tots els grups que participen en l'acció col·lectiva del «filtre» contribueixen en alguna mesura a reproduir «mentalment» l'ordre social i a alterar, reformular permanentment la xarxa cultural-simbòlica a la seva base. La reproducció es reforça en la mesura que els grups participen en el consens social que els permet, com hem dit, competir entre si però respectant unes regles de joc (vinculades amb la configuració estratègica del sistema social: la inviolabilitat de la propietat privada, per exemple). L'alteració de l'estoc simbòlic en una societat dinàmica i complexa, com ho són les que ocupen la nostra atenció, és un prerrequisit per a la reproducció «mental» de l'ordre social. Això vol dir que la dinàmica creada per l'acció dels grups contribueix a renovar contínuament els paràmetres de la cultura política que opera a la societat; que aquesta renovació actualitza -per dir-ho així, i acomodant-la a les noves demandes i nocions que sorgeixen- el contingut de la cultura política; i que acostuma a fer-ho dintre d'uns límits que fan compatible l'alteració simbòlica amb els valors relatius a la configuració estratègica del sistema social.¹²⁶

¹²⁵ Vegeu Streeck (1983:269) per al cas de les organitzacions patronals: «Les decisions basades en informació vàlida sol·licitada a una varietat de fonts són millors decisions, i com que han de servir de "subestructura de mediació" entre l'Estat i les empreses individuals, les organitzacions patronals contribueixen a millorar la qualitat de les polítiques públiques. En fer-ho, realitzen una funció essencialment pública sense ser part formalment de l'aparell de l'Estat.»

¹²⁶ Una instància d'això seria, per exemple, la introducció dins l'estoc simbòlic de la noció ecologista d'una producció industrial respectuosa de l'entorn natural. Aquesta noció la introdueix un moviment social en el sistema, i en la seva formulació inicial pot tenir implicacions radicals per al nucli estratègic del sistema de valors d'àmbit societal. Amb el pas del temps la noció és recollida per altres institucions (certs sindicats, certes organitzacions empresarials, certes institucions religioses). L'efecte final és, paradoxalment, que en la mesura que la noció arrela en l'estoc simbòlic, ho fa desempallegant-se de les seves connotacions radicals inicials. L'estoc simbòlic es renova però adaptant totes les entrades i acomodant-les al nucli estratègic del sistema.

b) Una situació diferent és l'activitat intencionada dels grups orientada, no solament a pressionar l'Estat, sinó també a influir sobre l'opinió pública per fer més eficient tal pressió. Skilling (1971b:39) suggereix el punt al referir-se a les estratègies habituals de l'acció col·lectiva:

«A les societats occidentals, els grups d'interès cerquen la reivindicació dels seus interessos, o bé pressionant els que ocupen càrrecs públics, o bé assegurant-se la representació directament en els òrgans de govern. Els grups de pressió procuren també assolir els seus objectius indirectament mitjançant l'esforç d'influir sobre l'opinió pública. En la teoria dels grups d'interès, per tant, s'ha dedicat gran atenció al problema de l'"accés" als punts claus de l'autoritat i als "canals" existents per expressar perspectives de grup.»

En aquest cas, i a diferència de l'anterior, els grups organitzats planifiquen les seves estratègies d'acció incloent-hi un ventall de conductes intencionades destinades a publicitar, i en la mesura del possible universalitzar, raonant-les, les seves demandes específiques i conjunturals. Aquesta activitat es típicament una activitat de creació d'opinió i s'adreça en conseqüència a l'opinió pública. Aquesta dimensió de l'acció dels grups adreçada a l'opinió pública, com sabem, ha assolit progressivament una importància crucial en les democràcies liberals. Les activitats de pressió es poden produir a la foscor dels passadissos oficials (o en llocs molt més sinistres) o a la llum pública (el recurs generalment dels grups amb menys recursos organitzacionals). I pel que fa al darrer cas, cada cop més, una activitat de pressió només té possibilitats de prosperar si és convenientment publicitada (si es fa arribar a l'opinió pública via mitjans de comunicació). Aquesta dimensió de l'activitat dels grups, doncs, contribueix a la reproducció «mental» de l'ordre social en la mesura que aquests, intencionadament, introdueixen noves nocions o reforcen o modifiquen les existents en l'estoc simbòlic. És una activitat que:

- exigeix recursos organitzacionals importants i capacitat estratègica;

- s'ha fet progressivament més «científica»; exigeix, per tant, cada cop més, recursos econòmics destinats a contractar experts publicitaris, per formular les nocions, i empreses especialitzades a fer-les

arribar als llocs oportuns.¹²⁷ En aquest punt, la política poliàrquica dels països europeus s'aproxima progressivament al «lobbying» nord-americà.

Tot això suggereix que:

- No totes les institucions del «filtre» operen en el punt nodal de la reproducció ideològica pel que fa a aquest segon nivell que estem considerant ara; només hi operen les institucions amb recursos (organitzacionals i simbòlics, però també -i sobretot aquí- econòmics) suficients per desenvolupar el que significativament tothom en diu «campanyes d'imatge». Les grans organitzacions sindicals (que, també significativament, compten des de fa uns anys amb secretaris d'imatge o càrrecs similars d'àmbit confederal) participen d'aquesta orientació.

- I que, dins de les institucions que sí ho fan, cal distingir entre dos conjunts: d'una banda, les institucions que esporàdicament i en conflictes puntuals utilitzen la bateria de recursos simbòlics destinats a l'opinió pública, però que abandonen aquesta activitat un cop resolta la qüestió (el conflicte dels abocats a Catalunya, per exemple). I d'altra, les institucions, com ara patronals i sindicats, que porten a terme permanentment aquesta activitat. Una activitat que s'ha d'interpretar en aquest segon cas com de «socialització» de la resta de la població en la bondat dels objectius (no universals) que persegueix el grup. El seu contingut són idees amb finalitat instrumental, «ideologies basades en interessos» que Krause (1971:88-89) identifica així:

«[U]na part inevitable de l'acció de qualsevol grup a favor de si mateix "és una ideologia que sintetitzi el significat de la seva acció i doni raons per les quals altres persones haurien d'abonar-la".»

c) Finalment, una situació també diferent analíticament és la de certs grups específics (els sindicats, les patronals) que, per assolir els seus objectius «posicionals» (punt A del diagrama) necessiten intervenir -intencionadament- de forma massiva en el conflicte simbòlic (punt D). Aquest conflicte es canalitza en una xarxa d'institucions de socialització

¹²⁷ Aquest comentari suggereix que, en les democràcies liberals avançades, el concepte d'«opinió pública» s'ha fet cada cop més complex i, paral·lelament, s'ha anat allunyant del seu sentit original. Una de les paradoxes -poc estudiada- de la política poliàrquica recent és que el discurs i el debat polítics, i sovint les mateixes nocions que s'utilitzen, no procedeixen -o almenys no solament- dels actors polítics sinó d'experts i agències publicitàries.

actives al llarg de tota l'estructura social que conformen el que Miliband (1969: capítols 7 i 8), referint-se a les societats demoliberals, ha qualificat de «procés de legitimació». Com assenyala aquest autor (p. 179), aquest tercer nivell de reproducció ideològica a les democràcies liberals té una importància per la qual no es troben precedents històrics:

«En nombrosos règims els individus que controlen l'Estat, per tal de mantenir el seu poder i per tal de preservar l'ordre social existent, han considerat necessari basar en la repressió contínua i sistemàtica de totes, o la major part, de les manifestacions d'oposició. Amb certes excepcions notables en el present segle, aquest no ha estat el cas pel que fa als sistemes polítics del capitalisme avançat.»

Ho hem mencionat abans: l'específicament distintiu de les democràcies liberals avançades és la combinació de desigualtat social i (relativa) igualtat política (que inclou el vot lliure de les classes subordinades). El que millor explica que, en aquestes condicions, l'estabilitat -i no la inestabilitat- social hagi estat la tendència general d'aquests sistemes és precisament l'eficiència dels processos de reproducció ideològica.¹²⁸ Uns processos que, des d'una altra perspectiva i sota el concepte de «socialització política», Eckstein i Apter (1963:26) han descrit així:

«[...] els processos a través dels quals s'aprenen i s'internalitzen els valors, les cognicions i els símbols; mitjançant els quals, eficientment o no, s'implanten les normes socials operatives que fan referència a la política, s'institucionalitzen els papers polítics i es crea el consens polític.»

Aquests processos són l'objecte de la xarxa institucional que mencionàvem. Com remarca adequadament Miliband (1969:181): «"l'hegemonia" no és senzillament quelcom que "passa", com una pura derivació superestructural del predomini econòmic i social. És el resultat, en gran part, d'un esforç permanent i omnipresent conduït per mitjà d'una multitud d'organismes». Aquestes institucions de socialització política: a)

¹²⁸ Dos altres elements importants que hi han contribuït els hem considerat ja. Primer, el control privat de la inversió, que subordina els interessos dels treballadors als de l'empresariat; segon, l'asimetria de recursos pel que fa a l'organització dels respectius interessos. Vegeu al respecte Cohen i Rogers. (1991:24 i ss.)

amb alguna excepció, en general no han estat creades amb aquest objectiu si bé porten a terme aquesta funció paral·lelament als seus objectius institucionals; b) són nombroses: els partits conservadors, les esglésies, els mitjans de comunicació, les institucions educatives, la família, etc.;¹²⁹ c) produeixen també nombrosos «efectes perversos» (de manera que el seu efecte socialitzador no és estrictament unívoc); d) i tenen sempre -en unes condicions d'igualtat normativa- contrapartides institucionals en forma d'institucions orientades a difondre -almenys en part- valors contraris als hegemònics.

Com hem suggerit més amunt, algunes de les institucions presents al «filtre» poliàrquic, les associacions d'interessos (com ara sindicats i patronals), a diferència de totes les altres, inclouen també en el terreny propi de la seva conducta estratègica aquest tercer nivell de la reproducció ideològica. En part, i d'aquí aquesta orientació, la seva ubicació en el conflicte posicional (punt A del diagrama) depèn de com sigui en cada moment el conjunt de nocions hegemònic a nivell de sistema social. Per il·lustrar aquesta idea podríem citar el cas de l'avaluació social del paper de l'empresari a la societat en els inicis de la transició espanyola, una avaluació en aquells moments marcadament negativa i que va propiciar una enèrgica i continuada acció de les associacions empresarials creades o reactivades el 1977 en sentit contrari. Es pot també, simètricament, interpretar anàlogament les moltes accions dels sindicats espanyols pels voltants de 1986-88 orientades a reforçar socialment la noció dels efectes salvatges de l'economia de mercat deixada al seu propi dinamisme i de la necessària -i concomitant- solidaritat social. Unes i altres, patronals i sindicats, porten a terme accions en aquest tercer nivell, no vinculat ja a demandes específiques i conjunturals (com era el cas al segon nivell) sinó al conflicte simbòlic entre nocions abstractes, estructurals, que configuren el contingut del consens social. I les porten a terme directament, per si mateixos, però també influint i formant coalicions eventuais amb institucions socialitzadores.

4.3.2. LA FAL·LÀCIA DELS «GRUPS DE PRESSIÓ»

¹²⁹ Per a una bona avaluació d'aquestes i altres institucions de socialització política, vegeu Miliband. (1969: capítols 7 i 8)

Les consideracions precedents sobre com l'estructura social de les democràcies liberals avançades «organitza» uns determinats fluxos d'influència política operatius per a les institucions que operen al «filtre» poliàrquic, ens permetrà a continuació extreure'n algunes pautes bàsiques d'acció col·lectiva en les quals s'insereix l'acció sindical.

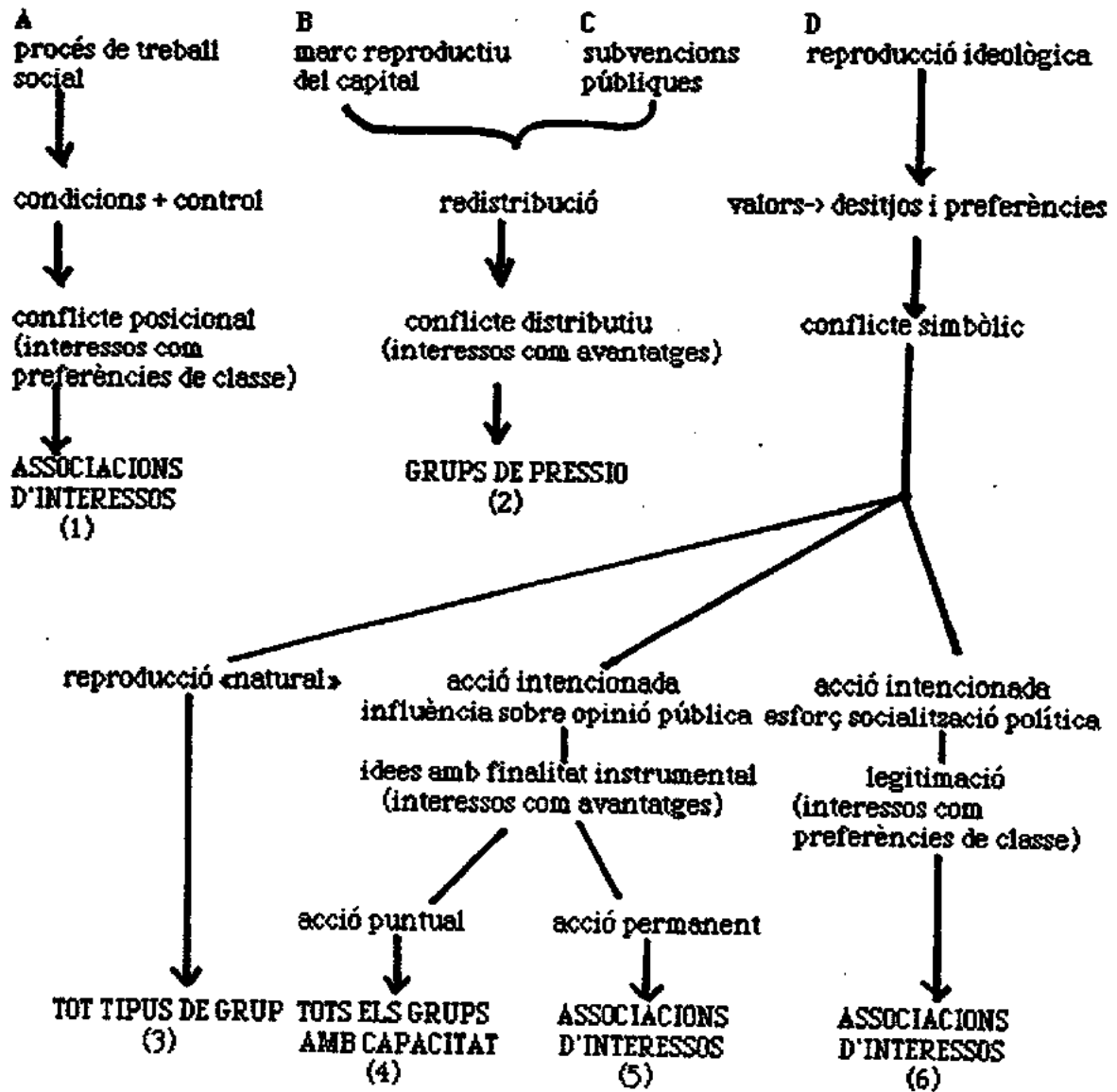
1. Hem vist com la «política dels interessos» no és un procés unívoc i uniforme per a tot tipus d'institucions de representació d'interessos.¹³⁰ Recordem breument els punts bàsics del procés:

---

¹³⁰ L'argumentació mostra algunes -però molt notables- de les mancances de la teoria de l'acció col·lectiva de Mancur Olson. I la completa inadequació epistemològica de l'anàlisi pluralista dels «grups d'interès». (Per a completar aquesta, vegeu Pizzorno, 1981, esp. p. 259 i ss.)

• **DIAGRAMA**
PUNTS NODALS DE LA POLITICA DELS INTERESSOS -> discriminació del contingut del «filtre»

2. L'esquema indica que allò que la tradició pluralista anomena «grups d'interès» disposen d'un ventall de sis posicions possibles pel que fa a la política poliàrquica. Les associacions d'interessos (sindicats i patronals) intervenen en tots els punts nodals. Les altres institucions que operen en el «filtre» poden acumular com a màxim tres posicions (és a dir, realitzar tres tipus d'acció), números 2, 3 i 4 a l'esquema; i si es tracta d'institucions sense capacitat organitzacional-simbòlica-econòmica apreciable, dues posicions, números 2 i 3.

3. L'argumentació anterior, i l'esquema contingut al diagrama, indiquen també que allò que la tradició pluralista -i bona part de la ciència social convencional- anomena «activitat de pressió», si bé a la pràctica la més llampant, és només una de les accions possibles per a les institucions que operen en la política poliàrquica. Els grups en qüestió operen com a grups de pressió únicament en una de les posicions possibles, 2 a l'esquema (tres si considerem l'activitat indirecta de les posicions 4 i 5).

4. Els sindicats de classe són associacions d'interessos, com les organitzacions patronals. Al desenvolupar el model que segueix esmentarem algunes de les moltes diferències existents entre unes i altres organitzacions. Però aquí, des de la perspectiva de la política poliàrquica dels interessos, aquests dos tipus d'organitzacions s'«assemblen» per comparació a totes les altres. I el punt de semblança que aquí cal destacar és que sindicats i patronals, si bé porten a terme activitats de pressió i se'ls pot considerar des de la posició 2 de l'esquema com a «grups de pressió», a diferència de les altres institucions del «filtre» són molt més que això. La caracterització d'aquestes organitzacions per part de la ciència social convencional com «grups de pressió» no està justificada pels fets. La nostra argumentació il·lustra una instància clamorosa d'allò que Offe i Wiesenthal (citats més amunt) qualifiquen com «enfosquiment de la categoria de classe social».

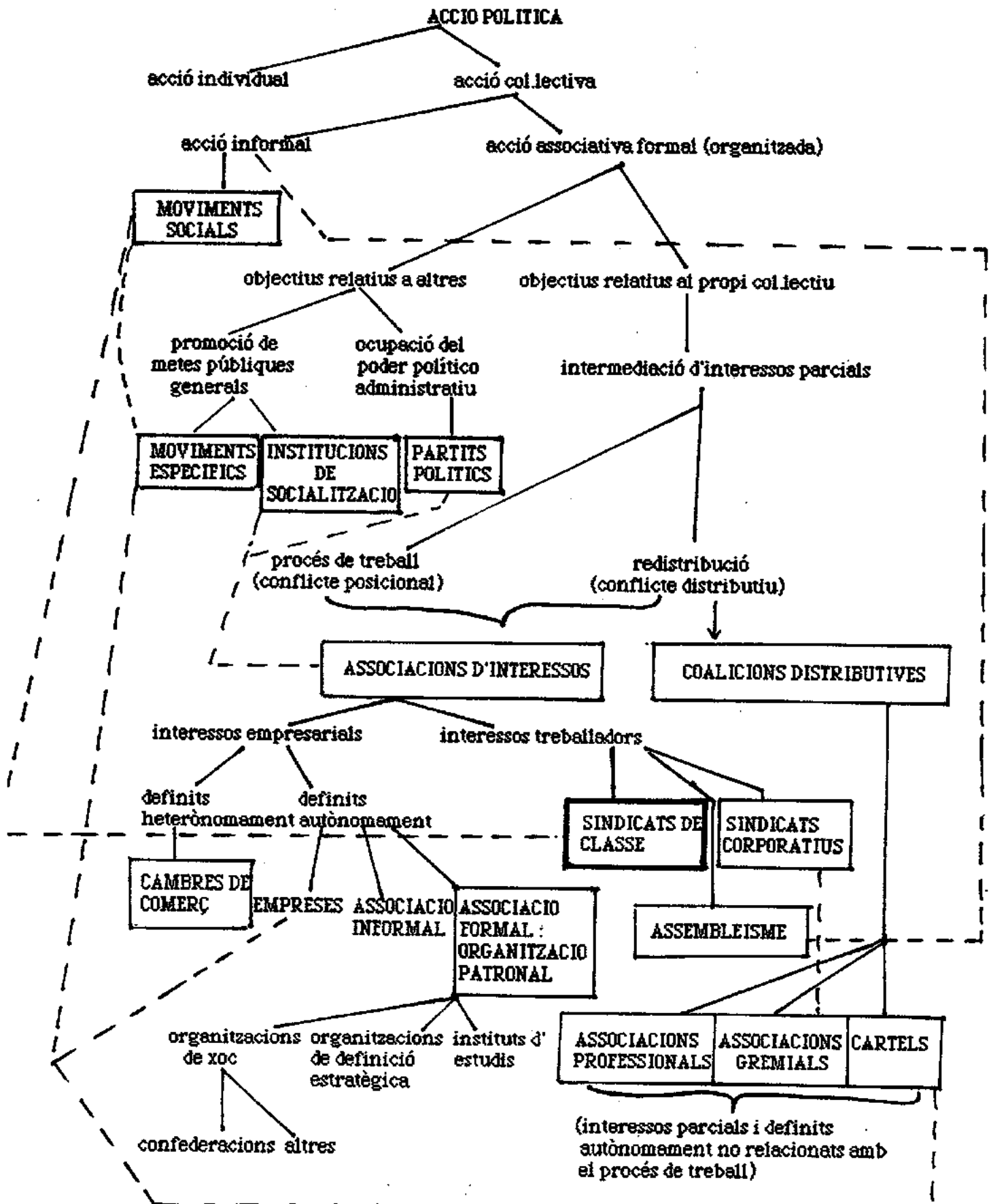
5. Els sindicats de classe tenen disponible per a la seva acció sindical, i habitualment utilitzen, els sis canals o posicions sintetitzades a l'esquema. Intervenen, per tant, en els tres tipus de conflicte que hem assenyalat: posicional, distributiu i simbòlic. Més avall situarem, per comparació, l'estatus que cal atribuir als altres tipus d'organitzacions de

treballadors, com són els sindicats corporatius, que són també «associacions d'interessos» però tenen una importància comparativament residual, per comparació, a les democràcies liberals.

4.3.3. L'ARBRE DE L'ACCIÓ POLITICA

Fins aquí, i dintre de l'epígraf dedicat a com s'organitza el conflicte en condicions poliàrquiques, hem prestat atenció als canals d'intervenció possible que dibuixa l'estructura social del capitalisme avançat per a l'acció de les institucions de representació d'interessos. Estem ara en disposició de proposar la forma que pren en si mateixa aquesta organització social del conflicte. Presentem a continuació l'esquema que sintetitza la proposta, que serà comentat més avall. L'esquema i els comentaris serviran també per ubicar l'univers d'anàlisi cap al qual s'orienta aquest text: el sindicat de classe.

• DIAGRAMA: L'ARBRE DE L'ACCIO POLITICA POLIÀRQUICA

Els comentaris que cal fer aquí, i que suggereix el diagrama anterior, són aquests:

1. El diagrama representa de manera esquemàtica el que cercàvem establir aquí: l'organització social del conflicte en condicions demoliberals, la xarxa que canalitza o «engoleix» els interessos que, a la política poliàrquica, pretenen prosperar.¹³¹ L'«acció política» poliàrquica, com ja hem mencionat, vol dir tota activitat de recerca d'interessos considerada com a fins negociables.

2. L'acció orientada a satisfer un determinat interès té, d'entrada, dues possibilitats lògiques: pot ser individual o col·lectiva. Una acció individual de recerca d'interessos pot ser, per exemple, la que porta a terme la persona que pretén, mitjançant l'assessorament d'un expert, disminuir o anul·lar els impostos que ha de pagar. No obstant això, en lloc de contemplar un aprofitament òptim del marc legal -mitjançant l'expert- aquesta persona es pot inclinar per procurar alterar, al seu favor, el marc legal mateix; en aquest cas, però, l'acció individual ja no és possible, i aquesta persona haurà de formar una coalició amb altres individus amb idèntic objectiu i interès (acció col·lectiva).¹³² En societats complexes com les del capitalisme avançat, les oportunitats obertes a l'acció individual són, com sabem, molt escasses; en aquestes societats, l'aclaparadora majoria de les accions individuals -i de les oportunitats vitals individuals- passen per un complicadíssim embull d'organitzacions i institucions molt variades. En paraules d'Ahrne (1990:18,69):

«Sabem que, mitjançant la tecnologia, les grans organitzacions [...] influencien la vida quotidiana de més i més persones arreu del món. [...] La majoria de la gent passa la major part del seu temps i de la seva vida quotidiana a l'interior d'organitzacions de diversos tipus.»

¹³¹ Aquest terme és probablement poc elegant, però tradueix millor que el de «canalitzar» el caràcter imperatiu, de xarxa «de ferro», que a la pràctica exhibeixen les institucions de representació d'interessos.

¹³² Hirsch (1976:146): «Allí on les preferències individuals es poden satisfer en conjunt només, o de manera més eficient, a través de l'acció col·lectiva, la conducta dirigida privadament pot perdre els seus avantatges inherents respecte la conducta orientada col·lectivament fins i tot com a mitjà per satisfer les preferències individuals mateixes.»

3. L'acció col·lectiva té també, d'entrada, dues possibilitats lògiques: pot ser acció col·lectiva formal o informal.

L'acció informal es dona quan una determinada acció col·lectiva no cristal·litza en estructures organitzades formals ni es dota de pautes rígides i estables d'interacció entre els membres que componen l'acció, un grup d'individus que, d'altra banda, tenen un estatus poc precís de pertinença al col·lectiu. És el cas, com s'assenyala al diagrama (línies de punts), dels consells obrers o del moviment assembleari, una enèrgica forma d'acció col·lectiva en certs moments històrics però mancat d'estructures formals. La institucionalització de l'acció col·lectiva informal és el moviment social.¹³³ Com assenyala l'esquema, la nostra finalitat aquí, el sindicat de classe, manté vincles permanents amb una expressió d'aquesta forma institucional: el moviment obrer.

L'acció col·lectiva formal es produeix quan un grup decideix donar continuïtat organitzada a l'acció, i els membres del grup observen regularment algun tipus de normes formals que regulen la interacció entre els membres i l'acció del grup. La forma institucional típica d'aquesta variant és el que en sociologia es coneix per organització formal (vegeu Blau 1963). No és l'única, però; en el cas del capitalisme avançat trobem també, dins de l'acció col·lectiva formal, el cas dels «issue movements» o moviments específics, una forma mixta de moviment social (línia de punts) i (relativa) organització formal que acostuma a tenir una durada limitada (el moviment dels abocats a Catalunya, per exemple).¹³⁴

133 La visió clàssica, històrica i teòrica, d'un moviment social es correspon a aquesta concepció: un grup difús, sense aparell organitzatiu formal estable, on les fronteres entre la pertinença i la no pertinença són imprecises i que cerca aglutinar certs valors culturals en estat de formació per renovar l'estoc simbòlic o cultural d'una comunitat (vegeu Heberle 1951 i Blumer 1969). La història recent ha transformat la natura d'aquests moviments socials clàssics, en part com un símptoma del paper decreixent dels partits com vehicles de renovació cultural. I han començat a aparèixer moviments socials en connexió amb organitzacions formals (com ara els sindicats moderns) i moviments socials amb aparell organitzatiu. Aquest últim cas ha estat conceptualitzat per Zald i McCarthy (1987:20) com una «organització de moviment social», que defineixen així: «una organització complexa, formal, que identifica les seves metes amb les preferències d'un moviment social, o un contramoviment, i que intenta portar a terme aquestes metes». Exemples contemporanis d'organitzacions de moviment social són el NAACP o el CORE nord-americans que acompanyaren el moviment pels drets civils de la població negra a partir dels anys seixanta.

134 Tilly (1978:64) enumera una sèrie de criteris per diferenciar entre acció formal i acció informal: inclusió, eficiència, efectivitat, diferenciació, centralitat i estratificació.

4. L'acció col·lectiva que implica associació formal comprèn dos conjunts de variants. El primer, el d'aquelles associacions que cerquen objectius que afecten un col·lectiu diferent -i generalment més ampli- que el format pels membres de l'associació; el segon, el d'associacions que cerquen objectius relatius estrictament als membres del grup (generalment afiliats, socis o alguna altra variant que implica pertinença formal). De manera inequívoca i sovint explícita, el primer conjunt representa interessos generals (o com a mínim, interessos no individuals ni estrictament de grup) i el segon interessos parcials (els interessos d'un col·lectiu ben delimitat corresponent només a un sector de la societat).

5. Pel que fa a les institucions orientades a objectius relatius a altres, es pot distingir entre les que cerquen metes públiques de caràcter general, és a dir, que la seva consecució beneficia un col·lectiu molt ampli de ciutadans; i les que cerquen ocupar el poder polític-administratiu. Les primeres donen lloc a dues formes institucionals típiques:

a) Els moviments específics. Es tracta d'agrupacions de ciutadans escassament formals i sense estatus de pertinença clar (cosa que els aproxima als moviments socials); però que desenvolupen algun tipus d'aparell organitzatiu (que els aproxima a les organitzacions formals); atès que la seva reivindicació acostuma a ser «monogràfica» i perfectament definida (d'aquí la seva denominació anglesa de «*issue movement*») i facilita, per tant, una activitat de pressió. Són moviments de durada limitada, en termes generals, característica que els diferencia dels moviments socials generals (com ara el moviment obrer o el feminista que busquen, entre altres coses però en lloc important, una transformació dels valors que operen a la societat; vegeu Blumer, 1969), i acostumen a diluir-se un cop la reivindicació que uneix els participants es resol (favorablement al moviment o senzillament perquè desapareix l'expectativa inicial dels participants de considerar realitzable la reivindicació i «rendible», per tant, l'acció col·lectiva). Sovint, el que expressen els moviments específics és alguna inadequació entre les polítiques públiques i les expectatives d'un sector important de la població, un desajustament que el moviment cerca redreçar.¹³⁵

Normalment, persegueixen interessos i objectius amb algun tipus de generalitat i fin i tot moviments -com l'esmentat dels

¹³⁵ Per aquest motiu reben als Estats Units la denominació de PIG («*public-interest groups*»). Vegeu Knoke (1990:192).

abocadors a Catalunya- amb objectius «egoïstes» poden presentar els objectius com benèfics per a una comunitat més àmplia que la formada pel col·lectiu. Excepcionalment, aquests moviments responen a interessos estrictament de grup i constitueixen l'altra cara, pública, d'una coalició distributiva i concretament d'un cartel (per exemple, l'activisme «de carrer» dels petits comerços d'una zona que demanen mesures públiques per dificultar l'establiment de grans hipermercats), com suggereixen les línies de punts al quadre.

Exemples típics de moviments específics, a més dels citats: els moviments populars i de barri contra la droga a Espanya durant 1991; moviments per modificar algun article constitucional; moviments per millorar la qualitat de vida, etc.

b) Les institucions de socialització. Aquestes institucions existeixen a qualsevol societat humana i una característica distintiva que exhibeixen en el capitalisme avançat és que són majoritàriament organitzacions formals. El que tenen en comú és el seu objecte: metes públiques de caràcter general, com ara la universalització de l'estoc mitjà de coneixements o de la comunicació. La seva importància en el context de la nostra anàlisi queda reflectida per aquest comentari de Berger i Luckmann (1967:116):

«La realitat es defineix socialment. Però les definicions estan sempre corporitzades, és a dir, que són individus i grups d'individus els que serveixen com definidors de la realitat. Per entendre l'estat de l'univers construït socialment a qualsevol moment, o la seva transformació al llarg del temps, el que cal és entendre l'organització social que permet als definidors portar a terme la seva definició.»

Les institucions de socialització són institucions tan familiars per als ciutadans de les societats de capitalisme avançat com, entre d'altres, aquestes:

- El sistema educatiu, des de les institucions d'educació primària fins a les universitats. Aquestes «institucions educatives porten a terme generalment, a tots els seus nivells, un important paper conservador i actuen, amb més o menys efectivitat, com agències de legitimació en i per les seves societats. [...] Pel que fa a la gran majoria dels fills de la classe

obrera, l'educació porta a terme un important paper de confirmació de classe.» (Miliband, 1969:239, 241)

- Els mitjans de comunicació, que «en les societats de capitalisme avançat estan pensats perquè facin un paper altament "funcional"; són també simultàniament l'expressió d'un sistema de dominació i un mitjà per reforçar-lo». (Miliband, 1969:221)

- Les esglésies o «religió organitzada» (Miliband, 1969:201).

- Les pròpies empreses en la seva dimensió d'agència socialitzadora, una dimensió que té dos aspectes. De l'empresa cap a dins, com a assenyalat Burawoy (1979:XII; vegeu també Miliband, 1969:211), «la conformitat es produeix en el punt de la producció», de manera que la classe obrera industrial esdevé en alguna mesura socialitzada políticament pel sol fet de treballar. De l'empresa cap enfora, les unitats de producció porten a terme diverses activitats amb efectes socialitzadors sobre el conjunt de la població. D'una banda, la publicitat i les relacions públiques:

«[L]a propaganda que fan les empreses, i en particular les grans empreses, com també les activitats de la indústria de les relacions públiques, no s'han confinat senzillament a la venda dels productes sinó a la venda al públic de l'activitat empresarial mateixa, com una activitat totalment benèfica no solament per als seus propietaris sinó per als que treballen per ella, per als que compren els seus productes, i per a la societat global». (Miliband, 1969:215)

D'una altra banda, finalment, la publicitat directament política de certes grans empreses, una activitat poc habitual encara a Espanya però amb certa tradició a nombrosos països capitalistes avançats¹³⁶, o la intervenció en temes polítics de conjuntura per part

---

¹³⁶ Com a fantàstica il·lustració d'aquesta activitat citarem a títol d'exemple un anunci publicat a la pàgina 3 del The New York Times (18-II-1975) per Tiffany & Co. El text es titula «La veritat pel que fa al capitalisme» i diu així: «Algunes persones pensen que hi ha molts sistemes econòmics, és a dir, socialisme, comunisme, feixisme o capitalisme. Però això no és veritat. Socialisme, comunisme i feixisme no són sistemes econòmics. Són sistemes polítics. Només hi ha UN sistema econòmic, i és el capitalisme. Rússia, Xina, Amèrica i tots els altres operen sota el sistema capitalista, independentment de com en diguin. La diferència és que en certs països, el capital és propietat del govern mentre que en altres ho és d'individus privats o grups d'individus privats. Ara, quan els governs s'apropien, interfereixen o regulen amb excés la propietat de capital, invariablement destrueixen la iniciativa de la gent i finalment es troben amb problemes. L'únic capitalisme que ha produït prosperitat a llarg termini és aquell que promou la llibertat dels seus ciutadans. És d'esperar que el món prengui consciència algun dia d'aquesta important veritat.» Una anticipació de Fukuyama amb un toc de Blake Edwards.

d'empreses i organitzacions empresarials sempre convenientment publicitada.

El que ens interessa subratllar aquí pel que fa a totes aquestes institucions de socialització és que:

a) Són majoritàriament organitzacions formals. I com a tals participen també del «*decision making*» poliàrquic a la recerca d'interessos propis, com organitzacions (cercant recursos públics, subvencions, situacions de monopoli, etc.).

b) Porten a terme activitats que, en termes generals i almenys en aparença, són d'interès públic.

c) Però realitzen en realitat, totalment o parcialment, directament o donant lloc a efectes subsidiaris, activitats que tenen efectes importants en els processos de socialització política i en la configuració dels interessos dels individus.

d) Participen de l'organització social del conflicte i són les institucions que, com hem mencionat, les associacions d'interessos volen sincronitzar amb els seus propis objectius en tant que organitzacions de classe i pel que fa al conflicte simbòlic (línia de punts al diagrama).

6. Els partits polítics són també organitzacions formals i constitueixen la forma institucional que adopten els grups que cerquen objectius relatius a altres i s'orienten a ocupar el poder político-administratiu. És una situació recent, que no sempre ha estat així en el capitalisme. Volem dir amb això que en cert moment històric varen existir partits orientats a defensar els interessos d'un sector específic de la societat i només aquell (interessos parcials), com ara el mateix PSOE a Espanya, però que el «*catch-all party*» de Kirchheimer (1980) s'ha anat generalitzant fins al punt que, a les democràcies liberals actuals, els partits polítics, gairebé tots i amb seguretat tots els importants electoralment, representen interessos gairebé generals (s'adrecen i pretenen representar grans majories).

Els partits són regularment objecte d'articulació amb les associacions d'interessos (línia de punts al diagrama). Selectivament, instrumentalment per part de les associacions d'empresaris, que cerquen «penetrar» i sovint financien els partits conservadors. I estructuralment fins a temps recents per part dels sindicats de classe, que cerquen també

una utilització instrumental del «partit afí» però, a la vegada, una comunitat d'orientacions morals i de valors amb certs partits de l'esquerra (en una articulació molt complexa que serà objecte d'elaboració en el model que presentem més avall).

7. A més d'aquesta branca d'institucions que cerquen interessos quasi generals, l'acció associativa formal comprèn una altra branca que és la que més ens interessa aquí: la formada per les institucions que representen interessos parcials (és a dir, que cerquen objectius relatius només als membres del propi col·lectiu, de forma explícita, legítima i pública). És aquí on trobem les associacions que el corrent pluralista ha popularitzat com «grups d'interès».

El que hem dit a l'epígraf anterior ens permet ara diferenciar els tipus d'institucions que intermedien interessos parcials en funció de la seva «zona d'impacte» (allí on dirigeixen la seva acció col·lectiva). En efecte, mentre unes -les coalicions distributives- s'adrecen al conflicte distributiu, unes altres -les associacions d'interessos- s'adrecen al conflicte distributiu i al conflicte posicional (el procés de treball social i la lluita per les condicions i el control del mateix). Unes i altres són «grups de pressió», però les associacions d'interessos intervenen sobre el procés de treball en qualitat d'organitzacions de classe (la qual cosa qualifica la seva activitat com a grup de pressió), i en la mesura que ho són necessiten intervenir també -a diferència de les coalicions distributives- en el conflicte simbòlic (línia de punts al diagrama que connecta aquestes associacions amb les institucions de socialització i els partits).

8. Començarem per analitzar les institucions que intervenen en el conflicte distributiu. Un dels problemes de la literatura especialitzada al respecte ha estat, precisament, com denominar -les, de manera que quedi reflectit el que les caracteritza de manera central i és comú a totes. El pluralisme convencional ho ha anomenat «grups d'interès», altres autors «associacions gremials» o algun terme similar. Nosaltres ens inclinem per coalicions distributives seguint la bona caracterització d'Olson que també utilitza Giner (1988:26). Diu Olson (1982:44):

«[L]organització típica per a l'acció col·lectiva dins una societat, almenys si representa només un segment reduït d'aquesta, tindrà pocs o cap incentiu per fer alguns sacrificis significatius en interès de la

societat; pot servir millor els interessos dels seus membres competint per capturar per a ells una porció més gran de la producció d'una societat. Això serà apropiat, a més a més, fins i tot si els costos socials del canvi en la distribució superen per un múltiple molt elevat la quantitat redistribuïda; a efectes pràctics, no hi ha restriccions sobre el cost social que una organització d'aquesta mena considerarà apropiat imposar a la societat en el procés d'obtenció per a si mateixa d'una porció més grossa del producte social. [...]

Les organitzacions per a l'acció col·lectiva a l'interior de societats com les que estem considerant, per tant, s'orienten aclaparadorament cap a les lluites relatives a la distribució dels ingressos i la riquesa més que cap a la producció d'un producte addicional: són «coalicions distributives» (és a dir, organitzacions implicades en el que, en un valuós corrent de la literatura especialitzada, s'anomena "cercadores de renda")».

Pensem que aquesta denominació és l'apropiada, i per això la utilitzen, en el benentès que Olson la fa servir per a tot tipus d'organització d'acció col·lectiva en una societat de capitalisme avançat mentre que, aquí, la reservem només per a les associacions -i no solament organitzacions- la «zona d'impacte» de les quals és el conflicte distributiu. Dit en termes concrets: els sindicats de classe i les patronals no són coalicions distributives; o millor: ho són en la mesura que són, abans que res, associacions d'interessos i organitzacions de classe.

El Quadre suggereix que les coalicions distributives el que fan és representar interessos parcials, interessos a més que es defineixen de manera autònoma per part dels membres de la coalició (sense intervenció d'altres ents, com per exemple el cas de les Cambres de Comerç en relació amb l'Estat), i interessos que no tenen relació directa amb el procés de treball. Distingim tres formes que poden prendre les coalicions distributives en sentit estricte (és a dir, sense tenir en compte les associacions d'interessos que són, ho acabem de proposar, coalicions distributives derivades):

a) Associacions professionals. Es tracta d'associacions d'«ofici» que es creen entre i per als membres d'una professió i, per tant, al marge del treball assalariat o l'activitat empresarial. En termes moderns, els col·legis professionals. Aquestes associacions serveixen normalment

per mantenir o reforçar situacions de monopoli (mitjançant barreres d'entrada a la professió, l'obligatorietat dels seus serveis en determinades situacions, l'obligatorietat de certs mínims de remuneració) i l'objecte és obtenir avantatges relatives per als membres del col·lectiu. De les tres vies que s'obren a les associacions dins el conflicte distributiu (vegeu diagrama anterior, «Els components bàsics de l'estructura social dels països avançats»): legislació, polítiques públiques, pressupostos generals de l'Estat, les associacions professionals acostumen a concentrar-se en la primera.

b) Associacions gremials. Tota associació que representa interessos té algun component de gremialisme, entès aquest genèricament com

«egoísmo de un cuerpo o colectivo en la persecución, fomento y protección de sus intereses comunes. Se trata de un fenómeno importante, que constituye una faceta crucial y reveladora de la dinámica societaria del presente. Entraña una forma de particularismo colectivista (expresión grupal u ocupacional del individualismo), hostil a la solidaridad con gentes ajenas al grupo, que tiende al mantenimiento e incremento de los privilegios de un cuerpo, estamento o profesión» (Giner, 1980:26)

El que distingeix cert tipus d'associació que aquí anomenem «gremial» és que el «particularisme col·lectivista» és la raó de ser de la seva existència. Allò que per als professionals és una associació defensiva (per mantenir una situació de monopoli) és aquí una associació per aprofitar-se d'una situació transitòria de monopoli o fins i tot crear-la. L'acció col·lectiva és més efímera. Els interessos que es representen cal entendre'ls, literalment, com avantatges en el sentit més oportunista del terme. La cita d'Olson que acabem de transcriure té la seva aplicació més literal en col·lectius com els controladors aeris, els maquinistes de la RENFE (ASETMA), certs estrats dels treballadors del coure xilens, etcètera. L'acció col·lectiva d'aquests i altres grups similars se centra, no en la legislació, sinó en les polítiques i sobretot en els pressupostos públics, en avantatges monetaris directes, per tant. És per això que aquestes associacions s'emparenten amb les que, tot i que ubicades dins el procés de treball, s'orienten no a la classe sinó al propi col·lectiu, un col·lectiu relativament tancat i que té o pot tenir accés a una situació de monopoli o

privilegiada, com és el cas dels sindicats corporatius (línia de punts al Quadre).

c) Cartels. La noció econòmica elemental de cartel és: l'agrupació o col.laboració orientada a limitar o suprimir la competència. Com indica Kahn (1968:320), l'origen històric dels cartels es troba en les aliances defensives que es formen en indústries organitzades atomísticament i que són amenaçades per la competència.

Aquí utilitzem el terme com una analogia per significar una aliança transitòria entre individus, o organitzacions, o individus i organitzacions, per exercir pressió més eficientment sobre els poders públics en raó d'una situació de privilegi concentrat. La gran diferència amb els dos casos anteriors és que els cartels d'interessos no són ni defensius (cas a) ni d'utilitat purament conjuntural (cas b) sino un mecanisme de pressió que és patrimoni només d'actors poderosos i ben situats en la xarxa de poder i influència. Representen el plus d'influència a l'abast d'aquests actors. Els cartels d'interessos rarament es formalitzen i són més aviat «pactes entre cavallers». Quan es parla de «els interessos de l'acer», per exemple, s'està suggerint un tipus de comunitat entre els interessos més forts per fer notar la seva importància estratègica. L'objecte d'aquests cartels és indistintament la legislació, les polítiques públiques i els pressupostos, i la seva meta, aconseguir avantatges, però en el sentit d'un plus de tracte diferencial (i favorable) dintre d'un conjunt d'interessos en els quals ja hi ha representats corporativament i pel que fa a decisions de les institucions polítiques. Aquests cartels d'empreses (línia de punts al Quadre) actuen encoberts, però al marge, de les associacions empresarials, en part perquè persegueixen objectius diferents. És el cas, per exemple, dels conglomerats empresarials, les fortunes personals o familiars, l'associació informal dels primers banquers del país, etcétera. Eventualment, aquests cartels es poden articular amb alguna mena de moviment específic (línia de punts), com quan els comerciants d'una zona fan actes públics de protesta per pressionar l'anul.lació d'una nova forma impositiva, per exemple.

9. Les institucions de representació d'interessos dels empresaris i dels treballadors assalariats les anomenem aquí «associacions d'interessos» per diferenciar-les de tota la resta d'institucions d'intermediació que es consideren en el Quadre. En el context d'aquests

dos grups socials, els interessos no s'han d'entendre com purs avantatges -cas dels que operen dins el conflicte distributiu- sinó com preferències de classe. Uns i altres, empresaris i treballadors assalariats, són a la vegada la part activa i el nucli dur de les dues grans classes polars d'una societat capitalista (com es pot deduir, malgrat no s'hagi explicat allí, de l'anterior diagrama «Punts nodals de la política dels interessos»). Les societats de l'OCDE en les quals ens hem concentrat aquí han vist dràsticament transformada -com hem assenyalat al capítol III- la seva estructura de classes en relació amb la del capitalisme precedent, però no perquè s'hagin anul·lat els anteriors principis d'estructuració social (les classes que sorgeixen a partir del procés de treball social) sinó perquè: a) al seu voltant (és a dir, sense deixar de ser elles el centre organitzador), n'han sorgit d'altres; i b) les classes polars mateixes han deixat de ser un conjunt homogeni i s'han segmentat internament. La pugna permanent entre treballadors assalariats i empresaris no és en competència per avantatges sinó, hi insisteixo, en competència per posicions (de control del procés de treball). I aquesta pugna, sostenim aquí, és indesxifrable sinó es concep com la recerca d'interessos que són preferències de classe, no purs avantatges materials o institucionals.

Si això és així, creiem que és adequat reservar la paraula «interessos» per a les institucions d'acció col·lectiva que representen i defensen tals preferències de classe. Es tracta d'interessos en el sentit fort, i les accions per assolir-los no són accions calculades per arrencar algun tipus de benefici a costa d'altres i desentenent-se dels efectes socials de l'acció (conflicte distributiu) sinó accions que estructurin permanentment un col·lectiu, s'emmarquen en la cultura pròpia d'aquest i consideren amb molta cura els efectes socials que tenen. Anomenar sindicats i patronals com a «associacions d'interessos» està d'acord amb la lògica del sociòleg clàssic que més posà en relleu la importància dels interessos per a la dinàmica social (Marx) i, creiem, amb el sentit comú.

Els interessos empresarials s'institucionalitzen de diverses maneres. En primer lloc, certes institucions -les Cambres de Comerç- organitzen interessos que no tenen una pura definició autònoma. Els interessos que sí la tenen, admeten tres variants (Offe i Wiesenthal, 1980). Primer, els interessos es defineixen mitjançant l'organització formal que és l'empresa mateixa. Segon, mitjançant l'associació informal, entesa com el conjunt de mecanismes existents dins la cultura dels empresaris que posen en contacte uns amb altres i que, bé que informalment, contribueixen a

formar opinió dins la classe (clubs exclusius, actes socials, institucions d'ensenyament, etc.).¹³⁷ Tercer, mitjançant l'acció col·lectiva formal, les associacions d'empresaris. El Quadre suggereix (seguint Aguilar, 1985) que aquestes comprenen tres branques institucionals. Una, les «organitzacions de xoc» o confederacions especialitzades en el processament dels interessos d'amplis conjunts d'empresaris i la seva representació pel que fa al procés de treball, la negociació col·lectiva i la societat global (per exemple, la CEOE a Espanya, el Foment de Treball Nacional a Catalunya); i també tot l'entramat d'organitzacions d'interessos industrials, estructurades per sectors, que es troba a la base d'aquestes confederacions. Un segon nivell el formen les «organitzacions de definició estratègica», o associacions en forma de clubs exclusius, com ara el Círculo de Empresarios i el Cercle d'Economia, que s'orienten a la formació dels interessos estratègics de la indústria i la pressió sobre les altes esferes institucionals del país. Un tercer nivell, finalment, el formen els instituts d'estudis, o els organismes tècnics la finalitat dels quals és fornir ideologia i proveir el suport tècnic per als altres nivells associatius. És el cas, per exemple, del Instituto de Estudios Económicos espanyol.

Els interessos de la força de treball assalariada s'organitzen seguint tres grans formes institucionals. La primera és la que ens interessa aquí, els sindicats de classe, i en aquest sentit el Quadre constitueix una manera de derivar el nostre univers d'anàlisi en aquest treball; els sindicats de classe són en aquest sentit (seguint els nivells del Quadre):

- Institucions d'acció col·lectiva,
- que prenen la forma d'associacions formals,
- i mantenen vincles estrets amb un moviment social (el moviment obrer)
- especialitzades en objectius relatius al propi col·lectiu
- i a intermediar interessos parcials
- de forma autònoma
- pel que fa una base social identificada com la força de treball assalariada
- i que, en conseqüència, intervenen a la societat:
  - . estructuralment en el procés de treball (conflicte posicional)

¹³⁷ Aquest tema ha estat estudiat intensament per la tradició sociològica que parteix de C. Wright Mills (1956, 1970).

- . derivadament en la reproducció ideològica (conflicte simbòlic)
- . derivadament en el procés de redistribució com a grups de pressió (conflicte distributiu).

Els sindicats de classe són associacions d'interessos que cerquen representar àmplies majories de la força de treball i mantenen vincles estrets, formant part ells mateixos del moviment obrer del país (un moviment social, línia de punts al Quadre).

Una segona variant institucional són els sindicats corporatius. Aquests són també expressió de la força de treball i del moviment obrer existents, s'orienten no cap a la classe (el conjunt) sinó cap a un sector petit i ben delimitat de la força de treball (i, exclusivament, en tant que força de treball), i exhibeixen el «particularisme col·lectivista» propi del gremialisme al qual ens hem referit abans (i d'aquí la seva vinculació -línia de punts al Quadre- amb les associacions gremials). Els sindicats corporatius, a diferència però de les associacions gremials, poden formar estructures complexes, com confederacions (per exemple, el CSIT espanyol). L'última forma institucional que poden adoptar les associacions d'interessos dels treballadors és l'acció informal (línia de punts al Quadre) dels consells obrers, moviments autònoms o assembleisme. Aquesta forma es basa en l'assemblea, no admet la delegació de la representació i no crea estructures formals permanents d'organització. Malgrat que els sindicats de classe utilitzen mecanismes assemblearis amb més o menys convicció i profunditat, l'organització formal que els és pròpia té poc a veure amb l'assembleisme com a forma institucional d'acció col·lectiva.

V. 5. SINDICATS I SISTEMA POLÍTIC: RECAPITULACIÓ

5.1. UNA NOTA DE RECONeixEMENT I DE CRITICA AL MODEL DE DAHL

L'anàlisi anterior ha girat en una part important al voltant de l'obra de Robert Dahl i els pluralistes i el seu concepte de «poliarquia». Convé fer ara una recapitulació de l'argumentació feta i aprofitar-ho per sintetitzar els punts dèbils del model d'aquest autor a la vegada que avancem una proposta conceptual -al nostre parer més adequada- per designar les estructures i els processos polítics que hem considerat, a mode de conclusió. Primer exposarem amb més precisió quina és la «vertadera posició» de Dahl; a continuació, revisarem les seves nocions teòriques i en proposarem d'alternatives quan -segons el nostre criteri- calgui.

1.1. El contingut teòric de la noció de «poliarquia»

Els termes alternatius a «democràcia» per tal de designar els sistemes polítics de les societats avançades modernes sorgeixen dins la sociologia política, originàriament, de la incomoditat, com hem vist, dels autors més rigorosos a l'aplicar aquest concepte a conjunts institucionals notòriament -segons els casos- poc democràtics o directament no democràtics.

«Poliarquia», o govern per part de molts, és un terme que introdueixen al 1953 Dahl i Lindblom (Dahl 1992a) en el seu clàssic Politics, economics and welfare.¹³⁸ Bé que innovador, el concepte, ja en aquesta obra, presenta certes ambivalències que constituïran més tard els eixos de la discussió sobre el concepte dins la sociologia política entre pluralistes i conflictivistes. D'una banda, la introdueixen i l'analitzen com un sistema de «control racional» que, a les societats modernes, acompanya a tres altres «processos socio-polítics centrals» que organitzen o estructuren les societats: sistema de preus, jerarquia i negociació. El sistema de preus és un «procés apropiat per a l'acció social racional a l'esfera político-econòmica -en poques paraules, per economitzar»; la jerarquia, una de les expressions més freqüent de la qual és la burocràcia, és «un procés en el

¹³⁸ En rigor, el terme es introduït a la sociologia política abans, quan Ernest Baker utilitzà el concepte «poliarquisme» cap al 1913 en un assaig publicat el 1930 amb el títol de Church, State, and study. L'obra que el va posar en circulació, però, fou l'esmentada de Dahl i Lindblom de 1953. Vegeu al respecte les reflexions sobre l'«arqueologia» del concepte «poliarquia» a Dahl (1986:281).

qual els líders controlen als no-líders»; la negociació és «un procés en el qual els líders es controlen entre sí»; la poliarquia, finalment, «un procés, denominat a vegades democràcia, en el qual els no-líders controlen els líders» (Dahl, 1992:22-23). La idea tàcita és aquí que hi ha quatre subsistemes de control i organització social que corresponen a les esferes bàsiques de l'intercanvi econòmic (el mercat), l'organització racional (burocràcia), l'intercanvi polític en les esferes decisòries (negociació entre líders) i la participació política o control des de baix (poliarquia).¹³⁹ Entesa des d'aquesta perspectiva, la poliarquia és un subsistema polític que, a les societats de mercat contemporànies, serveix per a una difusió del poder mitjançant l'acció d'un conjunt d'associacions que des de la societat civil pressionen sobre el «*policy-making*» que opera a la societat política (Estat i sistema de partits, fonamentalment). En termes de la nostra presentació anterior, aquest significat designa el contingut del «filtre» de l'esquema d'Easton més la contribució de certes institucions no associatives (fundacions, etc.) que incideixen en el «*policy-making*» des del nucli de la classe dominant a l'exterior del filtre associatiu.

D'una altra banda, però, la poliarquia serveix per designar, per dir-ho així, la democràcia terrenal. Aquesta és l'argumentació dels dos autors (Dahl, 1992:41):

«Atès que els diferents individus entren sovint en conflicte en el seu esforç per assolir els seus objectius, és a dir, en l'intent de maximitzar la seva llibertat, un compromís general amb la llibertat té poc sentit. [...] Suposem que la seva llibertat entra en conflicte amb la llibertat d'algú altre. Amb quins principis i mètodes es compromet vostè per tal de jutjar i resoldre tal conflicte? La democràcia és un principi i un mètode per la resolució de tals conflictes.

L'objectiu democràtic té dues parts. Consisteix en una condició que s'ha d'assolir i en un principi que guï el procediment per assolir-lo. La condició és la igualtat política... El principi és el govern de la majoria [...]

¹³⁹ Dahl i Lindblom inclouen sovint en aquesta esfera l'acció de les estructures organitzades per a influir les esferes decisòries, és a dir, el que Dahl anomena «pluralisme organitzatiu» (vegeu per exemple Dahl 1986:230). Fem notar que això difereix de la participació entesa com participació electoral, com hem vist en presentar les nocions de Dahl més amunt. El propi Dahl reconeix en la seva obra recent (1986:229) que el terme «poliarquia» no té un «significat estàndard» i que «jo mateix, sens dubte, hauré contribuït a la confusió en el seu ús». (ibid.)

La democràcia és un objectiu, no una realització. Al principal procés socio-polític per aproximar-se a la democràcia (però no per a assolir-la) l'anomenarem poliarquia.»

La conclusió sintètica és que, en l'ús del terme per Dahl i Lindblom, bé que amb algunes contradiccions, «poliarquia» designa a la vegada, primer, el «filtre» entre ciutadans i sistema polític que forma el pluralisme associacional de les democràcies liberals modernes, i segon, la millor aproximació coneguda a l'estat ideal d'un sistema democràtic i que, bé que amb moltes imperfeccions, representa tal pluralisme d'associacions. Comú a ambdues nocions hi ha la idea tàcita que aquest és el resultat dels esforços dels països avançats per adaptar el sistema polític a una «democràcia en gran escala», és a dir, per dissenyar per a societats complexes, d'àmbit de nació-estat i densament poblades un mecanisme institucional que permeti l'adopció democràtica de decisions col·lectives (vegeu al respecte dues de les obres més recents de Dahl, 1986 i 1992b).

El problema més important d'aquesta presentació del model de Dahl, a part de la relativa confusió entre els dos sentits complementaris del terme «poliarquia», és la natura precisa del pluralisme associacional que se situa al bell mig del model, un problema no resolt, o mal resolt, a la versió original del model. En poques paraules: la natura més o menys democràtica del sistema dependrà en termes empírics del caràcter més o menys democràtic d'aquest mecanisme institucional. En la seva obra recent de 1986 (1986:230-234, 242) Dahl, conscient de les moltes crítiques rebudes per aquesta instància particular -però central- del model, fa un inventari del sis sentits possibles que designa el terme «poliarquia»:

1. Un règim polític: un conjunt d'institucions que permeten la tolerància de l'oposició i la participació per influir el govern.

2. El producte de la democratització de les nacions-estat: un conjunt d'institucions que resulten de l'esforç per aproximar-se a una democràcia en gran escala (que supera els contextos reduïts de la ciutat-estat).

3. Una condició necessària -però no suficient- per apropiarse al procés democràtic.

4. Un sistema de control polític mitjançant la competició entre les elits per fer-se amb el govern (perspectiva schumpeteriana).

5. Un sistema de drets garantits i protegits institucionalment.

Aquestes primeres cinc interpretacions difereixen poc d'allò que ja es troba, tàcitament o explícitament, al model original que hem presentat més amunt (vegeu secció V.2. que referix a Dahl 1970). El més interessant d'aquesta presentació recent de Dahl és que tant les crítiques rebudes com l'evolució mateixa del seu treball forcen aquest autor a considerar més específicament el paper i la natura del pluralisme associacional que hem mencionat i, com a conseqüència, proposar una nova, sisena, interpretació del terme «poliarquia». Vegem-ho per passos.

L'aportació del pluralisme a la teoria democràtica, argumenta Dahl, i l'acceptació gradual del pluralisme associacional com un aspecte inherent i desitjable de la democràcia, va significar un trencament radical amb les idees democràtiques clàssiques; i això en el sentit que la noció que «subgrups de ciutadans podien legítimament perseguir el seus interessos especials en política mitjançant la seva organització en una associació política explícita» (1986:235) era quelcom estrany a l'opinió dominant i les pràctiques de les repúbliques i democràcies de les ciutats-estat.¹⁴⁰ I a més a més:

«quan s'ha fet l'esforç de realitzar la idea democràtica a escala de la nació-estat i han arribat a existir les institucions de la poliarquia, s'han desenvolupat també associacions relativament independents i organitzacions de considerable varietat i nombre. Seguint Tocqueville, les podríem descriure com associacions a la vegada polítiques

¹⁴⁰ La transformació cap a la legitimitat del pluralisme organitzatiu provocat pel canvi d'escala del sistema democràtic (de la ciutat-estat a la nació-estat) és perceptible en la diferència entre, per exemple, Rousseau i Tocqueville. El primer, a *El contracte social*, considera les associacions privades, pot ser inevitables, però perilloses per als interessos generals. Tocqueville, en canvi, setanta anys després, adopta la postura inverse i anticipa ja algun dels aspectes ideològics que informaran, modernament, la crítica al pluralisme organitzatiu que opera a les poliarquies: «En l'època actual, la llibertat d'associació ha esdevingut una garantia necessària contra la tirania de la majoria. [...] No hi ha països on les associacions siguin més necessàries, per prevenir el despotisme d'una facció o el poder arbitrari d'un príncep, que els que estan constituïts democràticament. En les nacions aristocràtiques, el cos format pels nobles i la part més opulenta de la comunitat són en si mateixos associacions naturals que actuen posant límits als abusos de poder» (1970, I:220-221; l'última frase és molt diferent a l'edició castellana, *La democràcia en Amèrica*, Alianza Ed., Vol. 1, p. 180). Aquestes paraules del perceptiu però conservador Tocqueville suggereixen que l'associacionisme polític ha de servir o bé per redreçar la voluntat majoritària reflectida en els vots mitjançant la pressió i la influència (una anticipació de la situació contemporània ben descrita per Rokkan: «els vots compten, però els recursos decideixen»), o bé com una xarxa que arbitri les diferències entre les faccions dominants (sent en aquest sentit prolongació de les «associacions naturals» històricament precedents: una anticipació de la situació contemporània descrita parcialment per Domhoff).

i civils, però la distinció és lluny de ser definida doncs, com tots sabem, una associació civil pot també jugar un paper polític»; [...] «la teoria democràtica, formulada originàriament com una visió d'un sistema de la política i la societat a petita escala, de cap manera es troba totalment còmoda amb la democràcia en gran escala. L'esbiaixament monístic de la visió democràtica clàssica xoca amb la realitat pluralista de la democràcia en gran escala, i la teoria, encamellada en les dues, sovint sembla inadequada tan descriptivament com normativament.» (Dahl, 1986:238,241)

Per tant, la teoria democràtica no dona compte adequadament del pluralisme associacional de la democràcia liberal, en gran escala. Dahl avança una explícita sisena interpretació del terme «poliarquia» en relacionar aquesta amb el pluralisme associacional (1986:242):

«Des d'aquesta perspectiva, poliarquia és un tipus de règim per a la governació de les nacions-estat en el qual *el poder i l'autoritat pel que fa els assumptes públics es distribueixen entre una pluralitat d'organitzacions i associacions que són relativament autònomes pel que fa a la relació mútua i, en molts casos, també pel que fa al govern de l'estat*. Aquestes unitats relativament autònomes inclouen no solament organitzacions que són, legalment i a vegades constitucionalment, components del govern de l'estat, sinó també organitzacions que legalment són -per utilitzar un terme que pot sovint semblar, en connexió amb això, particularment inadequat- "privades": és a dir, que legalment, i en bona mesura realísticament, són independents, o bàsicament independents, de l'Estat.» (El subratllat és meu).

La qualificació de Dahl al seu propi model original és clara: els subsistemes organitzatius que operen en les democràcies liberals (anomenats a vegades, significativament, «subgovern») sovint són «escandalosament poderosos» si els comparem amb «la democràcia monística ideal». Quines raons justifiquen que, no obstant això, es permeti aquests subgovernos conservar tanta autonomia? Una, que es troben limitats en el seu poder per «l'existència i la legitimitat de les institucions de la poliarquia»; dos, que almenys una part d'aquestes organitzacions és «necessària per a la democràcia en gran escala»; finalment, que les

«associacions relativament autònomes són necessàries per a una vida satisfactòria i un ordre sòcio-polític decent i que, dintre d'uns límits que no poden ser especificats amb precisió, la seva existència és tan justificable, moralment i pràctica,¹⁴¹ com la del propi estat». (Dahl, 1986:242-243)

1.2. L'incòmode maridatge entre els dos sentits de «poliarquia»

En la seva obra recent (1986), el mateix Dahl afegeix una poderosa bateria d'arguments -que s'afegeixen als ja avançats pel propi Lindblom (vegeu més amunt)- que qüestionen la natura i els límits democràtics de les poliarquies modernes. En allò fonamental, quatre, tots procedents dels «efectes perversos» del pluralisme associacional:¹⁴²

. Contribueix a mantenir les desigualtats socials: «Si certs interessos tenen accés automàtic a les organitzacions i als seus recursos i uns altres no, aleshores una pauta com aquesta pot contribuir a mantenir les desigualtats entre els ciutadans, i algunes d'aquestes desigualtats podrien ser injustes». Aquest argument sembla fer-se ressó del fet que en un sistema com la poliarquia només té existència social qui pot accedir a la veu (recursos i organització); a més, certes categories d'interessos tendiran estructuralment a estar subrepresentats o no representats en absolut. (Podríem anomenar-la hipòtesi de l'asimetria d'accés, o dels costos organitzacionals d'adquirir veu.)

. Contribueix a deformar la consciència cívica dels ciutadans: «considerem la preocupació de Rousseau. Les associacions poden fer més que simplement protegir o fer avançar els interessos dels seus membres; poden aguditzar o exagerar aspectes particulars dels interessos d'un ciutadà en contra d'altres, pot ser més amplis, vincles, lleialtats, preocupacions i interessos, i contribuir d'aquesta manera a produir i mantenir una consciència cívica deformada». (Hipòtesi rousseauniana -també olsoniana- de la particularització egoista.)

. Pot distorsionar sistemàticament el concepte d'interès públic; el pluralisme organitzatiu pot també «distorsionar l'agenda pública mitjançant el procediment de focalitzar el procés polític en alternatives que

¹⁴¹ Es refereix al fet que «el complex sistema per prendre decisions pel que fa als assumptes públics en el qual aquestes associacions participen és vist, sovint, com avantatjós sobre una base purament utilitària, almenys si el comparem amb qualsevol altra alternativa que sembli estar disponible» (Dahl, 1986:243).

¹⁴² Totes les cites que segueixen corresponen a Dahl (1986:239-240).

prometen beneficis visibles a curt termini per una petita minoria de ciutadans ben organitzats, enlloc de fer-ho en alternatives que oferirien beneficis significatius a llarg termini per a una quantitat més gran de ciutadans desorganitzats». (Hipòtesi rokkiana del caràcter decisor dels recursos.)

. Contribueix a trasvassar el control social de l'àmbit públic al privat mitjançant l'operació d'una part de les associacions privades que actuen pràcticament com a subgovernos. (Hipòtesi de la privatització dels aparells d'Estat.):

«organitzacions relativament autònomes -o, més sovint, coalicions d'organitzacions- poden assolir allò que són fonamentalment funcions públiques. Per molt repugnant que això pugui ser per a un defensor de la democràcia monista com ara Rousseau, no és en si mateix alarmant. Però sí que ens alerta de certes possibilitats que han de preocupar àdhuc qui accepta la relació inherent entre pluralisme organitzatiu i democràcia a gran escala. Una d'aquestes possibilitats és que el control d'alguns assumptes públics d'importància sigui transferit a organitzacions que no són al seu torn controlables, en termes pràctics, pel demos i els seus representants en el Parlament i l'Executiu. Aquesta transferència de control esdevé aleshores molt més que una mera delegació de poder per part del demos a una organització que controla, com és el cas, almenys formalment, quan el Parlament delega les decisions a un organisme burocràtic del govern. Si a la pràctica, el demos no pot exercir el control adequat, aleshores ens trobem no amb una delegació sinó amb una alienació de l'autoritat.»

Aquestes qualificacions de Dahl equivalen a una modificació tàcita del seu model original i assenyalen els límits democràtics de les poliarquies contemporànies.

1.3. Cap a una reformulació conceptual: poliarquia o pluralisme oligàrquic?

Amb tots els seus dubtes i vacil·lacions, l'obra dels clarividents Dahl i Lindblom ha evolucionat cap a un progressiu i lúcid reconeixement, no tant de les deficiències conceptuals del seu model com

de les limitacions democràtiques dels sistemes als quals s'aplica¹⁴³. Així i tot, la seva postura és en certs punts una cabriola que condueix al pensament circular: es considera que la poliarquia és un sistema molt llunyà de l'ideal democràtic, però l'avenç possible més ambiciós conegut; el pluralisme, al seu torn, és inevitable (i fins i tot desitjable) en una democràcia a gran escala; si la primera no és terrenalment superable i el segon és insubstituïble per accedir-hi, aleshores els trets no democràtics o fins antidemocràtics del pluralisme només es poden explicar (i justificar) com imperfeccions. En tot cas, resta l'evidència que el camí és encertat: condueix o ens aproxima a l'ideal democràtic. Dahl i Lindblom sintetitzen aquest raonament (Dahl 1992a:273, 275-276, cursives nostres) així:

«[A]llò que podríem anomenar el Primer Problema de la Política està constituït per «l'antic i malgrat tot sempre recurrent problema de com els ciutadans poden impedir que els seus líders esdevinguin tirants. [...] Per sintetitzar, avui és esgarrifosament clar que la tendència a apartar-se d'una igualtat de control a la societat moderna és extraordinàriament poderosa. Malgrat aquesta tendència, no obstant, certes societats s'apropen, encara que sigui de manera aproximada i tosca, a l'objectiu democràtic en el sentit que els no-líders exerceixen un grau de control relativament elevat sobre els líders. La constel·lació de processos socials que fa possible això l'anomenem poliarquia. La poliarquia, no la democràcia, és la solució real al Primer Problema de la Política i, com la majoria de les solucions reals a problemes difícils, és poc metòdica i altament imperfecta».

Hi ha motius substantius -alguns d'ells aportats pels nostres dos autors- per posar-ho en dubte. Dit d'una altra manera: no és clar que el sistema poliàrquic (entès en el primer sentit: com un subsistema de pluralisme organitzatiu que influeix sobre la política pública) serveixi per aproximar les societats contemporànies a una societat democràtica complexa. En aquest sentit, és també dubtós que el sistema poliàrquic en el primer sentit formi la columna vertebral de la poliarquia (si aquesta

¹⁴³ Aquest és el motiu principal que aquests «pares» de la criatura pluralista, contemporàniament, hagin estat caracteritzats com «neopluralistes». Les obres de Dahl (1985) i Lindblom (1977) constitueixen probablement el nucli del canvi teòric produït. Vegeu, per exemple, al respecte Held (1991:244).

s'orienta cap a l'objectiu democràtic).¹⁴⁴ Proposem ara una reconsideració conceptual en dos punts que vincularem als nostres comentaris crítics anteriors.

1. Els sistemes polítics moderns que responen al model poliàrquic de Dahl i Lindblom mantenen un nucli estructural dicotòmic (un nucli contradictori central l'hem anomenat -secció V.2- que té molt d'esquizofrènic): són la millor solució possible per fer compatible un esquema de govern democràtic amb una societat fortament desigual i dividida en classes. En aquest sentit, no són equiparables a una «democràcia», qualsevol que sigui el significat que assignem a aquest terme. Les dades empíriques disponibles justifiquen aclaparadorament aquesta afirmació, i la seva anàlisi teòrica en aquesta perspectiva ha estat suggerida per molts autors moderns: Macpherson aporta la idea central (vegeu més amunt); Rokkan, l'economia expressiva: «els vots compten, però els recursos decideixen»; i els mateixos Dahl (1992a:279-280; cursives nostres) i Lindblom tenen quelcom estimulants a dir-hi:

«En petits grups, on les decisions es poden prendre mitjançant relacions cara a cara, és relativament fàcil observar el funcionament de dues tendències distintes i que parcialment s'equilibren entre si. En primer lloc i per diverses raons, hi ha una visible tendència a allunyar-se d'una igualtat de control per apropar-se a una desigualtat de control. Roberto Michels, generalitzant a partir de grups més aviat grans, els partits socialistes europeus, anomenà aquesta tendència la "lleï de ferro de l'oligarquia". Veritablement, la tendència és tan clarament visible que els observadors com Michels van ser incapaços de prestar atenció a una segona tendència contrarestant a allunyar-se del control purament unilateral i que podríem anomenar "la lleï de reciprocitat contrarrestant" [...] [C]ap organització opera mai exclusivament mitjançant l'ús unilateral del comandament i la manipulació del terreny, sinó que crea invariablement com a mínim certes relacions de reciprocitat. [...]

S'ha d'admetre... que en petits grups, però també en els grans, hi ha una àmplia variació de la mesura en què opera una o altra

¹⁴⁴ En aquest sentit, és reveladora la contradicció de Dahl entre un sistema caracteritzat pel govern de molts i el contingut exacte d'aquest «molts» que posa en relleu el subratllat de la cita precedent: els «no-líders» són les associacions que influeixen en el «policy-making» públic. No presenta gaire dificultat interpretar-ho de manera ben diferent: aquestes associacions són el vehicle d'expressió dels, com a mínim, colíders.

tendència. Si predominés exclusivament la primera tendència, tota organització seria una dictadura purament unilateral; si predominés la segona, una democràcia pura. Una poliarquia és una combinació especial d'ambdues en la qual la tendència a la reciprocitat contraresta suficientment la tendència al control unilateral».¹⁴⁵

El terme més adequat per caracteritzar aquesta situació és el que utilitzen altres autors, «democràcia capitalista», no el de «poliarquia», per raons que veurem a continuació.

2. La següent qüestió és caracteritzar el subsistema intern de la democràcia capitalista (la interpretació sisena que fa Dahl del terme «poliarquia») que formen el conjunt d'associacions -a la vegada situades a la societat civil i la societat política- que operen sobre el «*policy-making*» públic.

El primer que cal dir és que si Rokkan té raó, aquest no és un subsistema qualsevol sinó un subsistema estratègic dins una democràcia capitalista avançada: és probablement la característica distintiva més notable de les «poliarquies». D'altra banda, no és un subsistema uniforme, homogeni al si de tot sistema polític d'aquest tipus, però els efectes finals, es tracti del corporativisme escandinau que analitza Rokkan o dels «*iron triangles*» (comitès congressional, burocràcies i organitzacions d'interessos) nord-americans, són sensiblement similars.¹⁴⁶ Com expressa Knoke (1990:19):

«Els actors estratègics en qualsevol terreny relacionat amb les polítiques són institucions públiques i organitzacions d'acció col·lectiva del sector privat que són capaces d'exercir influència sobre el resultat de les decisions públiques. Alguns observadors caracteritzen aquests terrenys de les polítiques com "subgovern", "*iron triangles*" o "*cozy triangles*" a causa que els funcionaris públics i els grups d'interès es consulten

¹⁴⁵ Aquesta combinació de tendències a la poliarquia és dubtós també que estés justificada per una qüestió d'escala. No es veu com una «democràcia en gran escala» hagués de tolerar una situació com la descrita per la fórmula de Rokkan que, segons els mateix Dahl (1986:240) «semblaria que viola els criteris democràtics». Vegeu al respecte els comentaris de Dahl (1982:40-54; 1986:227-228).

¹⁴⁶ Dahl (1986:238 i 253) alerta sobre el perill de pressuposar que la dinàmica de les organitzacions d'interessos és la mateixa a qualsevol democràcia liberal avançada, però conclou (1986:241): «La negociació d'àmbit nacional que opera en els sistemes corporatius produeix conseqüències decisives més dramàtiques, però el funcionament permanent dels triangles de ferro [nord-americans] pot ser no menys decisiu al llarg termini (i més amagat a l'observació pública)».

rutinàriament i col·laboren pel que fa a la legislació. [...] [E]ls òrgans de l'executiu, els comitès legislatius, els governs locals, les grans empreses, les organitzacions patronals, els sindicats, els col·legis professionals, els grups d'interès públics i altres organitzacions d'acció col·lectiva constitueixen els jugadors estratègics en els terrenys de les polítiques d'àmbit nacional.»

Penso que els arguments crítics esmentats fins aquí sobre la relació entre aquest subsistema i un ordre polític democràtic permeten concloure dues coses: que no és justificat, sense qualificacions, anomenar «poliarquia» (el primer sentit de Dahl) aquest subsistema de govern; i que hi ha motius substantius per pensar que el seu funcionament allunya, no apropa, els sistemes polítics occidentals d'un objectiu democràtic.

Si prenem en compte les dues grans estructures que operen sobre les decisions públiques en aquests països, és a dir, primer, el filtre d'Easton, i segon, la xarxa externa al sistema de Domhoff, ens trobem en realitat, no solament amb una pluralitat d'associacions amb un alt grau d'autonomia (a la Dahl), sinó amb una xarxa de ferro formada per institucions i organitzacions d'acció col·lectiva que en allò fonamental el que fan és processar els interessos de les diverses faccions de la classe dominant en una societat complexa. És un govern per part de molts (poliarquia), però el demos no és la majoria de la població, sinó les elits dominants, en un sistema que no permet competir des de fora. És, com hem recordat citant Lindblom, un sistema que ordena la lluita per l'autoritat entre els sectors dominants. Dels sociòlegs contemporanis crec que qui millor ha descrit aquesta situació és Dahrendorf (1990:137, citat en part més amunt, cursives nostres) al parlar del corporativisme:

«La base de la lucha de clases democrática es la organización, y su método el consenso. La gente no actúa en cuanto individuos -en este aspecto también se queda corta la teoría económica de la democracia- sino en cuanto miembros de los partidos, los sindicatos, las asociaciones de diversas clases. Son estas asociaciones las que llevan adelante la lucha aunque, de hecho, no se trata de una lucha. Es, más bien, un complicado cartel de organizaciones. Desarrollan incluso nuevos procedimientos para introducir sus intereses particulares en el proceso político y, al hacerlo, ponen de manifiesto que su interés común consiste en mantener el control de la tarta. Se trata, por supuesto, de la tarta de las

provisiones, pero tras ella reside el control del poder mediante acuerdo. Al final, los partidos políticos, las asociaciones económicas, un amplio espectro de grupos de intereses (incluyendo aquellos que pretenden representar a los 'mercados consumidores'), junto con instituciones que han descubierto que sin unirse a ellos no van a conseguir más que salir perdiendo, forman una gran bola de cera. Los ciudadanos no saben ya quién consigue qué, cuándo y cómo, aunque para los que tienen la necesidad de saberlo hay consultores muy bien pagados, y los que quieren enterarse disponen de científicos de la política»

Fem notar que Dahrendorf caracteritza bé la situació general (identifica un «cartel» que controla les decisions, paral·lelament al procés polític oficial; que les decisions tenen a veure amb els recursos, la «tarta»; però que el que realment passa és una pugna per l'autoritat entre els membres del cartel; i que no està permès competir des de fora) però no és capaç de discernir allò que podríem denominar els «compartiments interns» i el seu radi d'acció (asimètric) d'aquest subsistema. Hi tornarem més avall per identificar la ubicació dels sindicats dins aquest «cartel».

Aquesta reflexió ens permet concloure que:

a) El subsistema associatiu de les democràcies capitalistes modernes no és, en rigor, una «poliarquia» vist des de la perspectiva d'un horitzó democràtic. És, més aviat, una «oligarquia pluralista» o «poliòligarquia»: governen molts en termes històrics comparats, governen pocs en termes del demos format pels ciutadans.¹⁴⁷ El sistema, a diferència d'altres oligarquies històriques, és obert: el joc de posicions és tancat o amb poca capacitat d'expansió, però els ocupants de les posicions es renoven perpètuament i permanentment, en una autèntica dinàmica darwiniana; però això sí: la zona de reclutament és socialment parlant, estreta, i això és el que permet parlar d'oligarquia. Es tracta d'una neo-oligarquia competitiva.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Es podria introduir aquí alguna de les qualificacions que fa Daniel Bell sobre aquest punt en el sentit que, a les societats «postindustrials», l'organització social del conflicte ha canviat de natura (vegeu Bell 1976, esp. pp. 418, 420-21, 430-31, 510-512); i també el suggeriment de Hirsch (1976) sobre la creixent importància dels «béns posicionals» dins el conflicte polaritzat. Tot suggereix que la classe dominant s'ha fragmentat considerablement i que cal entendre-la contemporàniament com connexa amb una «classe de servei» -que lluita per béns posicionals- amb la qual, conjuntament, abasteixen les elits econòmiques i polítiques que mantenen en funcionament el «cartel» d'organitzacions de què parla Dahrendorf.

¹⁴⁸ El concepte conserva la intenció original del que introdueix Dahl (1971b; vegeu més amunt) però l'assignació a una configuració política específica és radicalment diferent. El sentit que li donem al terme presenta similituds amb la situació II de la figura (1.3) de Dahl (1971b:13). Dahl intenta

b) Així i tot, es pot usar correctament, al nostre parer, el terme «poliarquia» si el restringim a caracteritzar el subsistema associacional tan peculiar i característic que opera en les democràcies capitalistes (i hi afegim la xarxa de Domhoff: un ús similar al sisè significat de Dahl esmentat). En aquest sentit, es pot parlar adequadament, com hem fet abans, del «conflicte poliàrquic» per caracteritzar la lluita entre aquest cartel d'associacions i institucions; però no es pot parlar de «poliarquia» per designar el sistema polític general que, ho hem argumentat abans, no s'apropa sinó que s'allunya de l'objectiu democràtic proposat per Dahl.

---

afrontar en aquest passatge les crítiques de McConnell al concepte de «poliarquia» en el sentit que «malgrat les poliàrquies poden ser competitives a nivell nacional, una gran quantitat d'organitzacions subnacionals, particularment les associacions privades, són hegemòniques o oligàrquiques»; i ho ha fet considerant quatre tipus possibles de relació pel que fa a les oportunitats disponibles per al debat públic, una d'elles (cel·la II), la combinació de: una situació competitiva a nivell nacional i una situació hegemònica pel que fa a les organitzacions a nivell subnacional. Aquesta és la situació que s'assembla a la que aquí proposem com corrent en democràcies liberals desenvolupades.

5.2. L'ACTOR SINDICAT DINS EL CONFLICTE POLIÀRQUIC

Un ús estàndard del model de la poliarquia atribueix als sindicats - segons hem mencionat específicament repetides vegades - un paper en el conflicte poliàrquic, no solament en peu d'igualtat amb moltes altres associacions del pluralisme organitzatiu, sinó fins i tot un paper destacat: quan es parla dels grans «interessos organitzats» (recordem, per exemple Rokkan), s'esmenta sovint les organitzacions sindicals.¹⁴⁹ És un ús rutinari i acceptat, però no justificat.¹⁵⁰ Aquest epígraf el dedicarem específicament a analitzar aquest punt, tan important pel que fa a aquest treball. Avancem, primer, una reflexió sobre el que es pot deduir de l'anàlisi precedent pel que fa a aquest problema; i considerem, a continuació, algunes de les teories i dels debats recents a les ciències socials sobre el seu nucli bàsic: l'existència o no, dins les societats de capitalisme avançat, no ja d'actors amb recursos asimètrics, sinó d'actors privilegiats i subprivilegiats estructuralment.

1. ELS SINDICATS EN EL CONFLICTE POLIÀRQUIC.

Els diferents arguments que hem proposat fins aquí porten a una conclusió sintètica: els sindicats operen efectivament en el filtre poliàrquic però el seu paper pel que fa als efectes de l'acció col·lectiva és perifèric.

Les organitzacions sindicals operen, a les poliarquies, a través del «filtre» i fora d'ell. Ocasionalment, fan arribar demandes directament al sistema polític prescindint de l'estructura associacional (el filtre); per exemple, en forma de vaga general. D'altra banda, la seva operació normal dins aquest filtre exhibeix certs trets totalment distintius (epígraf 4.3.1) pel que fa als «punts nodals de la política dels interessos» (vegeu el diagrama anterior amb aquest títol); mentre que, per descomptat, són totalment absents de la xarxa identificada per Domhoff que arriba al sistema polític des de l'exterior del filtre.

Els motius que justifiquen que, malgrat aquest abast de l'acció sindical, considerem l'actor sindicat en un paper perifèric tenen a veure - recordem-ho - amb les qüestions següents:

¹⁴⁹ Una il·lustració paradigmàtica d'això és l'enfocament d'Olson en el seu clàssic (1971) pel que fa als sindicats. Una il·lustració extrema, la de G. Wilson (1981:52): «Els sindicats són els més desenvolupats políticament dels grups econòmics d'interès dels Estats Units.»

¹⁵⁰ Per això hem comentat sobre la cita precedent d'un autor tan lúcid com Dahrendorf que, si bé aquest percep apropiadament la natura del filtre poliàrquic, l'anàlisi subseqüent sobre els compartiments i les asimetries internes d'aquest és estranyament absent.

- Els interessos que els sindicats pretenen representar són interessos de classe subprivilegiada i, en aquest sentit, contenen el que hem anomenat «preferències obstruïdes»: preferències latents i amb una base objectiva que l'acció de les institucions socials obstrueix per a la seva formació manifesta. Incorporant l'esmentada precisió de Lindblom, una part d'aquestes preferències -polítiques- són volicions que exigeixen judicis morals però que l'acció de les institucions pressiona per convertir en simples preferències. Una part de l'acció sindical, que implica elevats costos organitzatius, s'orienta en direcció contrària i es resisteix a aquesta tendència i, en aquesta mesura, exclou l'actor sindicat -o el col·loca a la perifèria- del conjunt institucional que caracteritza el nucli del sistema social.

- L'actor sindicat opera en condicions d'aparent normalitat en el procés de presa de decisions i dins l'entramat associatiu que organitza el conflicte. En un i altre cas, però, les posicions estratègiques d'aquests actors són defensives i reactives. Específicament, si considerem el model que proposa Tilly per diferenciar l'abast d'una acció col·lectiva organitzada dels diferents actors, els sindicats combinen dos tipus d'acció: l'acció col·lectiva «reactiva» i la «proactiva». ¹⁵¹ Des d'aquesta perspectiva, llevat de situacions excepcionals, el sindicat no és un «actor competitiu»; Ball (1986:114) ho expressa així: «una gran part de l'esforç sindical s'adreça a cercar estratègies defensives, és a dir, a prevenir que certes coses que consideren perjudicials per als seus interessos i per als interessos dels seus membres s'acompleixin».

- La dinàmica de l'acció col·lectiva que estructuren els sindicats està estretament vinculada al comportament del cicle econòmic. En termes generals, aquesta acció col·lectiva és més eficient com més pròxima sigui de les fases de prosperitat, i viceversa. La dependència de les organitzacions patronals del cicle econòmic no és en cap sentit similar. De forma complementària, l'acció sindical és més influent en el conflicte poliàrquic

---

¹⁵¹ Tilly (1978: capítol 5) estableix una primera classificació de les variants d'acció col·lectiva en funció de la reivindicació efectuada. Les accions, segons això, poden ser «competitives», «reactives» o «proactives». Les primeres corresponen a situacions i grups que reivindiquen certs objectius (i beneficis) en condicions aproximades de paritat amb altres grups que reivindiquen objectius similars. Les «reaccions col·lectives» impliquen una mobilització per protegir reivindicacions ja establertes pel grup en qüestió i que es troben amenaçades (com ara un dret sindical, el seu reconeixement dins l'empresa per exemple, que una situació de crisi econòmica facilita que sigui qüestionat per l'empresariat). Les accions «proactives», en canvi, corresponen a situacions de reivindicacions de grup que no s'han exercit o formulat amb anterioritat: «la vaga per increments salarials o unes millors condicions de treball». (1978:147)

com més acosten, aquestes organitzacions, el seu comportament al d'un «grup d'interès»,¹⁵² és a dir, com més es constitueixen en actors organitzats dels interessos del sector instal·lat de la força de treball. I a la inversa.

En conclusió, els sindicats en les societats de capitalisme avançat són actors polítics significatius, però també: a) més influents que poderosos; i b) percebuts generalment com hostils per a la cultura política dominant.¹⁵³ Aquestes consideracions es relacionen amb asimetries de recursos (interessos de fràgil definició i contradictoris amb l'entorn, recursos materials comparativament escassos, recursos polítics «confinats») però també amb determinacions estructurals definides. Des d'aquesta última perspectiva, que explorem a continuació, l'actor sindicat és un actor inherentment dèbil perquè no figura entre els actors que formen el nucli d'una economia de mercat. Un nucli que, en el fonamental, descriu Lindblom (1983:120) així:

«en els sistemes orientats al mercat, i pel que fa a les tasques de coordinació i organització de la societat més importants, hi ha dos grups principals d'altas autoritats, líders, o figures dominants: els que ocupen posicions d'autoritat governamental i empresaris. Cap dels dos exerceix manifestament menys autoritat dominant que l'altre, malgrat hi ha certes funcions que es confien exclusivament als funcionaris del govern. [...]

La propietat privada no és senzillament un conjunt de regles o drets relatius a les possessions personals... Les normes conegudes amb el nom de propietat privada s'apliquen veritablement a les possessions personals. Però la seva significació més àmplia consisteix que són un conjunt de regles que estableixen l'autoritat sobre els recursos productius de la societat i que, a través de l'ús ampliat d'aquesta autoritat, els seus tenidors accedeixen a

¹⁵² És a dir, com més s'atenen a la «pauta monològica» d'acció col·lectiva característica de les organitzacions patronals, per utilitzar el concepte d'Offe que exposem a continuació.

¹⁵³ L'observació és de Ball (1986:124,126): «El terme "poder" és enganyós per referir-se als sindicats. Els sindicats poden ser a vegades influents, però rarament se'ls pot considerar poderosos. Qualsevol estudi dels estats industrials moderns mostraria que els sindicats han estat singularment incapaces de moldejar la societat d'una manera acordada, o de conduir-la en una direcció avantatjosa per als seus membres; molts sindicats no mostren desitjos de transformació radical. En els estats liberals democràtics, els sindicats no han estat capaços de salvaguardar els nivells salarials dels seus membres, de canviar les pautes de distribució de la renda o de prevenir l'atur massiu en moments de crisi econòmica. [...] Els sindicats, en tots els casos, s'han de considerar com actors polítics significatius. Malgrat tot, són també menys significatius del que certes percepcions, àmpliament compartides, podrien indicar. I ateses les seves funcions de representació pel que fa a una gran part de la població, són també menys importants del que la seva base social semblaria garantir.»

una àmplia autoritat sobre les tasques d'organització i coordinació social, paral·lela a l'autoritat dels funcionaris públics elegits i designats.»¹⁵⁴

2. LA TESIS DE LA "POSICIO ESTRUCTURALEMENT SUBPRIVILEGIADA".

La recapitulació que acabem de fer ens ha mostrat els sindicats, i específicament les confederacions de classe, com a actors socials implicats sistèmicament (seguint pautes derivades de l'estructura social) en l'acció política de les democràcies liberals: les organitzacions sindicals considerades són actors polítics. Però s'ha mostrat també que organitzen una acció col·lectiva d'abast perifèric. No podem concloure aquesta secció sense prestar atenció als debats contemporanis a la sociologia i la ciència política sobre les implicacions d'aquest fet, escassament reconegut per la ciència social tradicional. La reflexió que segueix, en aquesta direcció, ens servirà per tancar aquest capítol i presentar una crítica de la perspectiva pluralista dels sindicats com a «grups de pressió» (reunint les consideracions aportades fins a aquí) que constitueix -encara avui- el paradigma acadèmic d'anàlisi d'aquestes organitzacions.

La cita anterior de Lindblom conté una noció que es pot traduir en la relació entre estructura social i els interessos que hem considerat prèviament en aquest capítol. Això és el que fa Crouch (1988:48) en proposar una teoria del «poder estructural» que exhibeixen certs grups socials i altres no: «*el poder estructural se manifiesta cuando el Estado ha de favorecer los intereses particulares de una clase con el fin de perseguir ciertos intereses generales*». El model de Crouch es podria denominar «teoria de la localització estructural dels interessos» o «teoria dels avantatges inherents», ja que proposa un conjunt de proposicions que, per a situacions de capitalisme avançat, permeten comprendre allò suggerit en termes descriptius per Lindblom: les raons per les quals l'Estat en una societat capitalista afavoreix sistemàticament certes formes d'acció

¹⁵⁴ Offe i Wiesenthal (1980:85,86) suggereixen més: «En una societat capitalista, l'Estat depèn que prosperi el procés d'acumulació. El capital, àdhuc abans que comenci a exercir pressions i demandes polítiques sobre el govern, gaudeix d'una posició de control indirecte sobre els assumptes públics.» És per això que les accions de les patronals amb relació a l'Estat són, comparades amb les del sindicat, «menys visibles públicament», «més tècniques», «més universals» i «negatives» (en forma d'advertències sobre decisions públiques «inoportunes» o «no realistes»). En conclusió, «la dependència de l'aparell estatal respecte de l'actuació del capital [...] no té paral·lelisme en cap relació de dependència recíproca de la classe capitalista vers l'Estat».

col·lectiva en detriment d'unes altres (com ara l'acció sindical).¹⁵⁵ El model es pot sintetitzar en quatre passos:

- L'Estat està format per un entramat d'institucions públiques que tenen el monopoli del poder coactiu. Aquest poder, però, només s'activa en situacions excepcionals; per legitimar la seva acció i fer-la eficient, aquest conjunt institucional s'orienta preferentment a l'estabilitat i a protegir un funcionament fluid, sobretot, de l'activitat econòmica:

« Es esa aspiración a la estabilidad lo que da la clave de la motivación última de la acción del Estado. La mayor parte de las veces aquélla se consigue protegiendo los intereses del modo de producción existente, ya que es en él donde parece asentarse la prosperidad, y en una democracia liberal la prosperidad es normalmente crucial para la estabilidad social»

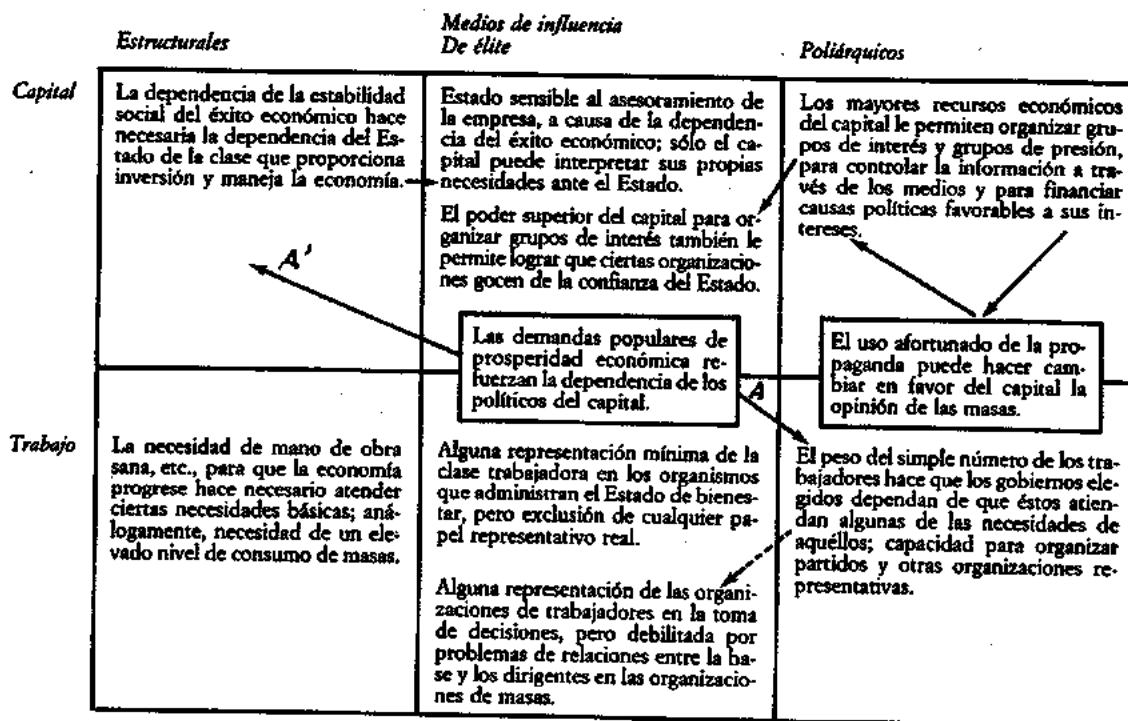
(Crouch, 1988:47)

- Com a conseqüència, l'Estat exhibeix «sensibilitats» diverses relatives davant els diferents interessos de classe, segons sintetitza el següent diagrama:

---

¹⁵⁵ Principalment, les desplegadas per les organitzacions patronals. Aquestes organitzacions, a més, comparades amb els sindicats, exhibeixen una mena de «plus de participació»: no sempre necessiten mobilitzar-se per assolir els objectius estratègics que depenen de l'Estat (una situació il·lustrada exemplarment el 1994 a Espanya pel que fa a la legislació de reforma del mercat de treball). Com assenyalava correctament Crouch (1988:48, n.12) com a pròleg al seu model: « la única manera de explicar una forma de poder que no tiene que desplegarse en la acción es mediante una teoría de la localización estructural que confiere ventajas inherentes; se consiguen los objetivos de los intereses, no con una actividad política excepcional por su parte, sino porque el sistema opera de tal manera que es automáticamente beneficioso». Strinati (1988:243) fa notar també: « El Estado capitalista lo es, no porque esté determinado por la economía capitalista, sino porque organiza objetivamente estructuras indispensables para el funcionamiento de la economía capitalista.»

DIAGRAMA • ESTAT I INTERESSOS DE CLASSE: TEORIA DE CROUCH DELS AVANTATGES INHERENTS

Font: Crouch (1988:49)

- La seqüència de fletxes AA' en el diagrama il·lustra en una situació específica la proposició anterior del «poder estructural»: amb la finalitat d'atendre les demandes populars de prosperitat econòmica (interessos generals), l'Estat ha de garantir el progrés econòmic de les empreses privades i, en aquesta mesura, depèn dels interessos del capital (interessos particulars d'una classe).

- Columna 1: les bases estructurals del poder.

El diagrama visualitza el dictum de Lindblom: com que l'economia és bàsicament privada, l'Estat depèn del capital per al progrés econòmic. Hi ha situacions en què aquest, però, exigeix que siguin satisfetes certes necessitats de la classe treballadora (plena ocupació, sanitat, educació, etc.), segons han argumentat O'Connor i Gough, que fins a cert punt no afavoreixen els interessos del capital.

- Columna 3: el poder de les classes en el conflicte poliàrquic

El diagrama suggereix aquí la noció rokkianiana que, en darrera instància, «els recursos decideixen», però no els assigna pesos relatius.¹⁵⁶

- Columna 2: el poder de les classes sobre el «*policy-making*» públic.

Crouch especifica que aquí «influència» significa quelcom que va més enllà de la sensibilitat automàtica de l'Estat garantida pels factors estructurals de la Columna 1. El diagrama suggereix a la Columna 2 que «*el Estado en una sociedad capitalista responderá siempre a los intereses del capital, pero puede hacerlo con diferentes grados de precisión, y puede variar en su sensibilidad a la interpretación por parte del capital de las propias necesidades*» (p. 52). El poder de les elits que actuen sobre el «*policy-making*» és derivat: representa interessos socials que ja s'han manifestat a través de l'estructura (columna 1) o de la poliàrquia (columna 3). En general, el procés tendeix a afavorir els interessos del capital.¹⁵⁷

- Pel que fa al cas de l'acció sindical, Crouch (1988:51) formula una conclusió que podríem anomenar la «tesi dels desavantatges inherents»,

¹⁵⁶ «*Resuelve el antiguo acertijo sobre cómo es que los intereses esencialmente minoritarios del capital son con frecuencia capaces de triunfar en una democracia mayoritaria*», p. 48.

¹⁵⁷ Crouch (1988:53) identifica tres motius: per «*1.) el desequilibrio existente en el funcionamiento de la poliàrquia; 2.) la mayor dificultad de organizar intereses de masa, incluida la necesidad de desarrollar organizaciones que después tendrán sus propios problemas de representatividad; y 3.) el hecho de que habrá áreas en que la poliàrquia no habrá cubierto la organización de masas, dejando élites como el modo normal de funcionamiento de los intereses políticos*».

simètrica i de sentit contrari a la de Lindblom anterior referida als empresaris:

«El funcionamiento ordinario de la fuerza del sindicalismo no constituye un ejemplo del progreso de los intereses de la clase trabajadora que sirva para hacer progresar los intereses de la sociedad en conjunto, con la gran excepción de la presión salarial sindical que fuerza a las empresas a mejorar la productividad con el fin de atender las demandas de los trabajadores... [C]on la importante excepción mencionada, las concesiones a las demandas sindicales no dan lugar a un aumento de la capacidad productiva de la sociedad: lo único que un sindicato o un grupo de trabajo puede ofrecer es abandonar su acción distorsionadora del trabajo productivo, distorsión que en cualquier caso sólo es posible por existir el sindicato o la organización informal» (El subratllat és nostre.)

L'argumentació de Crouch assigna una «posició estructuralment subprivilegiada»¹⁵⁸ a les organitzacions sindicals des d'una perspectiva general, de determinació, del sistema social. Offe i Wiesenthal han proposat un model complementari que se situa al nivell de les lògiques de l'acció col·lectiva -asimètriques- que utilitzen i tenen al seu abast les dues organitzacions de classe, els sindicats i les organitzacions patronals, un model, al seu torn, criticat per Streeck. Considerarem, per finalitzar, aquest debat que il·lumina aspectes centrals de l'organització formal de les classes (que desenvolupem en el capítol VII posterior).

La intenció d'Offe (1980:69) és contraposar al discurs filosòfic -de crítica normativa de la desigualtat institucionalitzada del capitalisme- el discurs sociològic: una «crítica empírica de la igualtat institucionalitzada (de ciutadania i participació de mercat universals) i una comprensió teòrica de com aquesta igualtat es perverteix i transforma en desigualtat real». L'aplicació d'aquesta perspectiva porta els autors a considerar les relacions, en una societat capitalista avançada, entre posició de grup dins l'estructura social, distribució dels recursos de poder disponibles i diferències derivades pel que fa a les pràctiques associatives dels grups (les lògiques de l'acció col·lectiva) (p. 76); i específicament, a mostrar que en el si de les organitzacions sindicals coexisteixen precàriament no una (com és el cas de les organitzacions patronals) sinó dues lògiques d'acció col·lectiva,

¹⁵⁸ Parafrasejant Crouch (1988:45), que assigna una «posició estructuralment privilegiada» a les empreses.

derivades de determinacions estructurals pròpies de la societat capitalista, que multipliquen els costos organitzatius de l'acció sindical. L'anàlisi té dos grans aspectes: primer, la lògica de formació dels interessos d'empresaris i treballadors; segon, l'organització formal d'uns i altres per a l'acció col·lectiva.

a) La formació dels interessos: «inputs» de context amb efectes sobre l'organització col·lectiva

- Els treballadors assalariats són a la vegada subjectes i objectes de l'intercanvi laboral, els empresaris no. En conseqüència, els sindicats han d'organitzar tota la gamma de necessitats dels treballadors assalariats: ingressos, satisfacció laboral, salut laboral, continuïtat de l'ocupació, lleure... El problema per al sindicat consisteix que «no hi ha un denominador comú al qual puguin reduir-se totes aquestes necessitats, heterogènies i sovint conflictives entre si, per tal d'«optimitzar» demandes i tàctiques. ¿Quin volum de salaris, per exemple, es pot «racionalment» concedir i a canvi de quina quantitat addicional de satisfacció laboral? La resposta a aquesta pregunta no es pot trobar a través de qualsevol càlcul que pogués objectivament aplicar-se; només es pot trobar com a resultat de la deliberació col·lectiva dels membres de l'organització». (p. 75)

Pel que fa als empresaris, en canvi, les necessitats són reduïbles a diners i, d'altra banda, moltes d'elles les poden satisfer amb independència del seu paper de capitalistes. El problema de l'optimització de demandes i tàctiques no necessitava ser resolt col·lectivament: en contrast amb treballadors i sindicats

«les empreses capitalistes com també les organitzacions patronals no han de prendre en consideració la, comparativament, multitud de necessitats incommensurables. Totes les qüestions rellevants poden ser reduïdes als estàndards inequívocs de costos i rendiments esperats, és a dir, a la vara de mesurar del diner. El problema de l'optimització respecte de les demandes i tècniques és, per tant, molt més fàcil de resoldre col·lectivament; o, amb més precisió, no ha de ser en absolut resolt col·lectivament atès que, sovint, pot ser analitzat i decidit per un estaf d'experts.» (p. 75)